

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HÆREN VED DANEVIRKE 1864

UDGIVET AF GENERALSTABEN

KØBENHAVN

1938

**HÆREN
VED DANEVIRKE
1864**

UDGIVET AF GENERALSTABEN

**UDARBEJDET AF
OBERSTLØJTNANT *JENS JOHANSEN*
MED BISTAND AF
OBERSTLØJTNANT *JOHAN NORDENTOFT***

**KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS H. HAGERUP
HEYDES BOGTRYKKERI
1938**

DA GENERALSTABEN i 1890 udgav „Krigen 1864“, kunde Hensynet til endnu levende Personer ikke undgaa at paavirke Fremstillingen. Senere er der, navnlig af afdøde Oberst L. Lunn, fremskaffet et betydeligt Supplement til det for Haanden værende Kildemateriale i Form af Breve og Svar paa direkte Spørgsmaal m. m. Ogsaa ved Kaptajn Daniel Bruun's Arkiv, General Thestrup's og andre Privatararkiver samt ved Dagbøger og Breve, som velvilligst er stillet til Raadighed af Slægtninge, eller som efterhaanden er afleveret til Hærens Arkiv, ved trykte Memoirer o. l. er tilvejebragt mange nye, til Dels meget aabenhjertede Oplysninger.

Den her foreliggende Bog om Hæren ved Dannevirke hviler saaledes paa et saa fyldigt Materiale, at den ikke alene skulde kunne give Hærens Befalingsmænd Lejlighed til at faa nøjere Kendskab til dette Afsnit af vor Krigshistorie og til de Erfaringer, det giver, men ogsaa danne Grundlag for en saglig Bedømmelse af Begivenhederne. Herved maa dog erindres, at mange Problemer, over for hvilke man stod famlende i Datedens Hære, kun forekommer os simple og ligetil, fordi der siden dengang ligger $\frac{3}{4}$ Aarhundredes Udvikling. Men selv om Forholdene nu paa mange Maader er vidt

forskellige fra i 1864, saa bliver dog de Vilkaar, hvorunder vi maaske engang skal kæmpe, i visse Henseender uforandret.

Ligesom i den tidligere udgivne „4. Division i Nørrejylland 1864“ er her ikke meddelt andre Oplysninger om Fjenden end dem, der paa det givne Tidspunkt forelaa for vor Overkommando eller de paa det paa-gældende Sted kommanderende. — Forhold og Begivenheder, som ikke er af militær Art, er kun omtalt i højst fornøden Udstrækning.

Indholdsfortegnelse.

	Side
Hæren mellem de slesvigske Krige	9
Overvejelser angaaende Operationsplan. Befæstningsanlæg	32
Mobiliseringen	47
Rømningen af Holsten og Lauenburg	82
Overkommandoen	95
Danevirkestillingen	102
Grænsebevogtningen og Danevirkestillingens Besættelse	123
Mandag, den 1. Februar	151
Forsvarsplan for Danevirkestillingen	160
Tirsdag, den 2. Februar	171
Kampen ved Mysunde	171
Begivenhederne i Centrum	190
Onsdag, den 3. Februar	198
Kampen om Forpostterrainet	200
Torsdag, den 4. Februar	225
Fredag, den 5. Februar	249
Marchen til Flensborg	276
Kampen ved Sankelmark	291
I Flensborg	310
Tilbagetogets Afslutning	331

Bilag I. Hærens ordre de bataille samt Dislokationen den 1. Februar 1864.

Bilag II. Kort over Danevirkestillingens Centrum.

Bilag III. Kort over Sydslesvig.

Hæren mellem de slesvigske Krige.

Ifølge Hærplanen af 1842 bestod Hæren af

Generalstaben,

1 Bataillon Livgarde, 17 Liniebatailloner og 5 Jægerkorps, alle à 4 Kompagnier,

Hestgarden (1 Eskadron Livgarde og 2 Eskadroner Gardehusarer) og 6 Dragonregimenter à 4 Eskadroner,

Det kgl. Artilleri med

2 Artilleriregimenter, ialt 12 Batterier, hvoraf de 6 var bespændt i Fredstid,

1 Pontonerkompagni,

Tøjetat,

Det kgl. Ingeniørkorps med 2 Ingeniørkompagnier.

Hæren var fordelt til 3 Generalkommandoer, Fodfolksbataillonerne og Rytterregimenterne indordnede i Brigader. Siden 1849 herskede almindelig Værnepligt med Stillingstilladelse, og Mandskabet stod 4 Aar i Linien, 4 i Krigsreserven og derefter 8 Aar i Forstærkningen.

Idet Kadrene var ret stærke og Uddannelsestiden forholdsvis lang (for Fodfolk og Artilleri 16 Maaneder, for Rytteri 24), var det Hærplanens Formaal at skabe en lille, men vel indøvet Hær, idet man dog ikke var blind for Nødvendigheden af ved Krig at forstærke Hæren ved Oprettelse af Reserveafdelinger. Hærplanen havde givet Bestemmelser for Organisationen af saadanne; men der blev saa godt som intet gjort for at bringe disse Bestemmelser til Udførelse. Da Krigen brød ud i 1848, stod man derfor i saa Henseende paa bar Bund, og kun med stor Vanskelighed lykkedes det i Løbet af Krigens tre Aar at stille ialt 16 Reserve- og Forstærkningsbatailloner paa Benene.

Som Følge af den Reaktion, der let kommer, og vel som Regel kommer, lige efter en Krig, blev Krigsministeriets Budget skaa- ret stærkt ned i 1851 — „der krævedes Besparelser baade i Lan- dets Penge og i Folkets Tid og Kræfter“. De nyoprettede Afde- linger opløstes, og de Reservebefalingsmænd, man havde skaffet til Veje under Krigen, hjemsendtes og afgik for største Delen fra Hæren. Man stod altsaa atter paa bar Bund; men af Erfaring havde man nu lært, at det var nødvendigt at ændre Hærplanen saaledes, at man straks ved Mobilisering kunde bringe Hæren op til sin fulde Størrelse. Man kunde ikke gaa ud fra ogsaa næste Gang at faa Tid til at udvikle Hæren efterhaanden i Krigens Løb, saa meget mere, som det stod klart, at man da vilde komme til at staa over for en stor, fjendtlig Overmagt.

Forinden man kunde paabegynde en Reform af Hæren, maatte man imidlertid søge at ophæve den Splittelse i denne, som var fremkaldt ved Oprøret i 1848 og den derpaa følgende Krig.

Medens den danske Hær i tidligere Tid absolut havde været en Enhed, der uden Forskel omfattede baade danske og holsten- ske Afdelinger, var dette Forhold blevet forrykket i 1842, da de holsten-lauenburgske Afdelinger — 14., 15., 16. og 17. Bataillon, 5. Jægerkorps, 2. Dragonregiment og 2. Artilleriregiment — i Henhold til den tyske Militærforfatning var blevet formeret som et særligt „Forbundskontingent“, der var en Del af det tyske 10. Armékorps og inspiceredes af tyske Generaler. Hertugdømmer- nes Tropper havde derved faaet en Særstilling inden for den danske Hær, og i 1848—50 havde dennes to Dele endog ført Vaaben mod hinanden.

Da efter langvarige Forhandlinger med de tyske Stormag- ter Grundlaget for Monarkiets Fællesforfatning var lagt i 1852 — hvorved bl. a. Forsvaret skulde være et Fællesanliggende — gik Regeringen ud fra, at Hæren, uanset Bestemmelsen om For- bundskontingentet, maatte opfattes som en Enhed, og at det hol- sten-lauenburgske Mandskab kunde tildeles kongerigske Afde- linger og omvendt, ligesom at det ikke var nødvendigt, at Garniso- neringen længere var knyttet til den Del af Monarkiet, hvorfra Mandskabet udskreves. For ikke at risikere en Gentagelse af Begivenhederne i 1848 og for at opretholde Ro i Holsten blev derfor de holstenske Afdelinger forlagt til Sjælland og omvendt; for Artilleriets Vedkommende saaledes, at 1. Art. Regt. i Kjøben-

havn fik en Del holstensk, 2. Art. Reg. i Rendsborg udelukkende dansk Mandskab, medens 14. Batl., der havde halvt lauenburgsk, halvt holstensk Mandskab, forblev i Ratzeburg. Garderne og Ingeniørkorpset rekrutteredes som hidtil fra hele Monarkiet. Paa Grund af Forholdene sattes endelig de danske Batailloner i Holsten paa forøget Fredsfod, hvilket havde den uheldige Følge, at man for ikke at overskride Budgettet lod Genindkaldelserne (Eksercertiderne) for hele Fodfolket bortfalde i en længere Aarrække.

Krigsministeren, General C. F. Hansen, følte sig overbevist om, at de holstenske Soldater, som nu kommanderedes af fuldt loyale, danske Officerer, „vilde kappes med deres danske Vaabenbrødre, ikke blot i Disciplin, men ogsaa i Troskab og Selvfølelse“, og han nærrede det forfængelige Haab, at den trufne Foranstaltning vilde medvirke til at udslette Skellet mellem Monarkiets to Nationaliteter. Det viste sig imidlertid i det senere, at Organisationen af Hæren som en Enhed var uheldig. Den fremkaldte idelige Stridigheder med det tyske Forbund, idet dets Beslutninger ved Revisionen af den tyske Militærforfatning stadig kom i Kollision med vor Hærorganisation, som selvfølgelig ikke kunde ændres for hele Hæren af Hensyn til de tyske Fordringer angaaende Forbundskontingentet.

Forinden Bestræbelserne for at forbedre Hærens Organisation nærmere omtales, kan det være rigtigt at kaste et Blik paa Hæren, som den var i Aarene efter Trearskrigen.

Hærens politiske og øverste administrative Myndighed laa fra 1848 i *Krigsministeriet*; men den gamle bureaukratiske Aand fra Kollegietiden med dens overordentlig stærke Centralisation af Hærens Administration var fulgt med over i det nye Krigsministerium. Selv ubetydelige Detailler skulde finde sin Afgørelse dør, og uden Hensyn til den Skade, som man forvoldte ved ikke at opdrage Officerskorpset til Selvstændighed, vaagede Ministeriets Embedsmænd med Nidkærhed over deres Magt og havde som alt andet Bureaukrati vanskeligt ved at tiltro andre Evner til at handle fornuftigt.

I nær Tilslutning til Ministeriets politiske Virksomhed stod Varetagelsen af alle organisatoriske Spørgsmaal, der netop i

denne Periode fik et betydeligt Omfang, som endda øgedes, ved at Ministeriet selv paatog sig alle Arbejder vedrørende Mobiliserings- og Krigsforberedelser.

Foruden i den Virksomhed, som naturligt paahvilede Krigsministeriet, greb dette ind paa Omraader, der laa uden for dets egentlige Arbejdsfelt. Som Følge af, at den frie Forfatning var saa ny, var man endnu ikke kommen til Erkendelse af Krigsministerens Stilling med Hensyn til Hærens Føring og hans Ansvar i saa Henseende. Ministrene havde under Krigen 1848—50 vist en udpræget og uheldig Tilbøjelighed til at optræde, som havde de overtaget Enevoldskongens Stilling som Krigsherre, der — ogsaa uden politisk Foranledning — kunde foreskrive Hærens Overgeneral Dispositioner af strategisk eller endog taktisk Art. I Overensstemmelse med denne Opfattelse af Ministerens Myndighedsomraade blev Krigsforberedelser ogsaa af operativ Natur foretagne i Ministeriet, hvorved dette paatog sig en Opgave, som det ikke havde Forudsætninger for at kunne løse, og som det i hvert Fald ikke kunde overkomme.

Generalstabens Officerer udgik fra den kgl. militære Højskole, hvor Undervisningens Formaal var at uddanne Eleverne i topografisk Virksomhed og bringe dem op til en høj Standard i almindelig kulturel Henseende. Ligesom Tilfældet var i andre Lande, bl. a. i en Aarrække i Preussen, var derimod den egentlige krigsvidenskabelige Uddannelse efterhaanden blevet forsømt — fra 1836 fandt der overhovedet ingen Undervisning Sted i Krigskunst og Stabstjeneste; disse Fag blev først genindført i 1859 og endda ikke i særlig stor Maalestok. Den egentlige militære Uddannelse skulde ske ved, at Generalstabsofficererne, efter Afgangen fra Højskolen, forrettede længere Tids Tjeneste i andre Vaaben end deres eget; men heller ikke denne Fordring blev overholdt.

Selv om der i Generalstaben fandtes flere udmærket dygtige Officerer — en Del af de ældre havde ogsaa under Krigen 1848—50 været ansat i højere Stabe — savnede Generalstabsofficererne i Almindelighed en rationel Uddannelse i deres Fag, og Kendskab til den højere Troppeføring samt Færdighed i Stabstjeneste var paa Forhaand ringe. Nogle af Generalstabens Officerer blev ansat i Generalkommandostabe og fik altsaa praktisk Øvelse i Stabstjeneste; men paa Grund af Forholdene kun i den

administrative Tjeneste under Fredsforhold. Af de øvrige var nogle til Tjeneste i Krigsministeriet, andre i Generalstabens topografiske Sektion og forholdsvist faa i den taktiske Sektion, og intet Steds, end ikke i den taktiske Sektion, uddannedes de med deres Virksomhed under Krig for Øje. De var henvist til selv at skaffe sig de fornødne Kundskaber i saa Henseende, men Resultaterne af disse Bestræbelser maatte selvfølgelig blive af forskellig Værdi, og nogen virkelig Øvelse kunde ikke skabes ad den Vej.

Med Hensyn til Arbejdet vedrørende Forberedelse af Hærens Optræden under Krig viste Generalstaben meget lidt Initiativ. Dette kan have været en medvirkende Aarsag til, at denne Virksomhed gled over til selve Krigsministeriet; men i hvert Fald var Generalstabens Betydning blevet saa svækket, at Stillingen som Generalstabschef ophævedes i 1858, og at den topografiske Sektion underlagdes Finansministeriet.

Tilbage var saaledes kun den taktiske Sektion, som spillede en meget beskeden Rolle. „Man fristes til at tro“, skriver en af dens Officerer, Kaptajn Schau, i 1861, „at der planmæssigt arbejdes paa Generalstabens Ødelæggelse; i den Grad ignoreres dens Tilstedeværelse højere Steder, og søger man at frigjøre sig for dens Assistance.“

Forholdet var altsaa blevet, at Overvejelser angaaende Operationsplan og Hærens Mobilisering m. v. foretoges i Krigsministeriet, men kun i store Træk. Det egentlige Generalstabsarbejde vedrørende Forberedelse af Krigsføringen, Gennemarbejdelse af Operationsplanens Detailler, af Grundlaget for Hærens Organisation og Fordeling samt Indøvelse af Stabenes Personel m. m. — kort sagt hele det store og overordentlig betydningsfulde Arbejde, som paa hviler en Generalstab i Fred, blev ikke udført. Endnu mindre blev noget foretaget med Hensyn til Hærens Samvirke med Flaaden, og ganske uanset blev det Ønske, Rigsdagen havde fremsat om en fælles „Bestyrelse“ for de to Værn, et Ønske, som dog var vel motiveret ved Erfaringerne fra 1848 —50.

Endelig var Forholdet mellem Generalstabens Officerer og — navnlig — Fodfolkets i det hele daarligt. Blandt de første herskede en vis Arrogance, karakteriseret ved en Generalstabs-officers Udtalelse, at der var samme Forskel mellem Generalstabs-officerer og Hærens øvrige Officerer som mellem en theologisk Kandidat og en Seminarist. Paa sin Side ankede Fodfolks-

officererne over Generalstabsofficerernes fortrinsvise Avancement samt over, at disse, i Modstrid med Hærplanen, avancerede inden for Generalstaben og derfor manglede Dygtighed og Rutine, naar de endelig overtog en Kommandopost, en Anke, som ikke synes at have været uberettiget.

Artilleri- og Ingeniørofficererne havde alle — ligesom Generalstabsofficererne — gennemgaaet den militære Højskole og var grundigt teknisk uddannede. Vaabnene var derfor omgivne af en Nimbus af Videnskabelighed og stod ogsaa teknisk set paa et ret højt Stade, selv om naturligvis ikke alle Officererne var Videnskabsmænd.

Fodfolkets og Rytteriets Officerer rekrutteredes fra Landkadetkorpset, som havde givet dem en solid militær Opdragelse, om end Korpsets Ordning efterhaanden følte meget forældet. Den daglige Tjeneste ved Afdelingerne kunde imidlertid paa Grund af den ringe Mandskabsstyrke ikke give Officererne megen Anledning til Førervirksomhed. I „Tidsskrift for Krigsvæsen“ 1863 udtales herom, at i Aarets 8—9 Maaneder var ved Fodfolket 13—17 Befalingsmænds Hovedbeskæftigelse at uddanne ca. 30 Mand, d. v. s. hver Befalingsmand kunde gennemsnitlig faa 1 Times Tjeneste daglig. Efter 10, 15, 20 Aars subaltern Tjeneste, maaske i en afsides liggende Garnison, maatte Befalingsmændene sløves, forringes og maaske gaa aandeligt til Grunde, hvorved den Støtte, de kunde yde i Krig, blev illusorisk. — Føreruddannelsen maatte saaledes fortrinsvis erhverves i Eksercertiden; men om Anvendelsen af dennes 3 Uger udtalte Major Ankjær i 1862 i Rigsraadet (Monarkiets fælles Repræsentation), at Halvdelen af Tiden paa Eksercerpladsen gik tabt ved Regnvejr, den anden Hølvdel ved unyttige Præsentationer. Dette var utvivlsomt sagt lidt tendentiøst, fordi Ankjær vilde have indført et Lejrsystem; men indtil Thestrup som Krigsminister ændrede Forholdet i de nærmeste Aar før 1864, var imidlertid Klager over, at Uddannelsen ikke var feltmæssig nok, almindelig, og at Eksercertiden bortfaldt for Fodfolkets Vedkommende lige til 1859 var en alvorlig Ulempe.

En væsentlig Skavank var, at der ikke fandtes Aldersgrænser. Dette foraarsagede dels uheldige Avancementsforhold — Sekondløjtnanter kunde staa som saadanne i 10—12 Aar — dels

at Hæren beholdt gamle og ubrugelige Officerer. Man havde fra 1848 sørgelig Erfaring i sidstnævnte Henseende og regnede ogsaa med ved en kommende Mobilisering at maatte udrangere forholdsvis mange.

Reserveofficerernes Antal var, som nævnt, utilstrækkeligt, og Tilgangen kun ringe — i Aarene 1851—58 udnævntes 8. Deres Uddannelse og Stilling i Hæren var en lignende som den, der gælder for vore nuværende „Officerer af Reserven“. For Udnævnelse til Sekondløjtnant af Krigsreserven krævedes efter Gennemgang af en Rekrutskole (Eksercerskole) 3 Maaneders Tjeneste som Underofficer, til Premierløjtnant af Krigsreserven mindst 2 Aars stadig Tjeneste ved en Linieafdeling samt i to Eksercertider og til Kaptajn af Krigsreserven to Gange Deltagelse i Eksercertiden og een Gang Lærer paa en Eksercerskole.

Underofficererne var fast engagerede og blev ved Artilleriet og Ingeniørkorpset uddannet paa en Skole, for de andre Vaaben ved Afdelingerne, og ofte begyndte de deres militære Tjeneste i Drengaaarene som Hornblæsere. Et ikke uvæsentligt Supplement til de faste Underofficerer dannede Korporalerne, der dels som Kapitulanter, dels som Stillingsmænd for værnepligtige forrettede Tjeneste i 8 Aar, ofte uddannede til Gymnastiklærere eller Beridere. De gik som Regel over i de faste Underofficerers Rækker; men de Stillingspenge, de og de yngre faste Underofficerer tjente, blev tit til liden Glæde for dem, og i ovennævnte Artikel i „Tidsskrift for Krigsvæsen“ udtales, at mange af Underofficererne ved det daglige Driveri forledtes til Drukkenskab; men — tilføjer Forfatteren — man maa dog beundre, at der findes saa mange hæderlige Undtagelser. — Lønningsvilkaarene for Underofficererne var i det hele daarlige, og Tilgangen derfor utilstrækkelig til at udfylde Rammerne.

Mandskabet tilvejebragtes siden 1849 ved almindelig Værnepligt; men da der var Stillingstilladelse, unddrog de højere Samfundsklasser sig i stor Udstrækning Værnepligten, og i Stedet tilgik der Hæren ofte daarlige Elementer.

Et ganske særligt Forhold fremkom ved Garnisoneringen af danske Tropper i Holsten og omvendt. At Soldaternes Sprog derved for de fleste Afdelinger i Kjøbenhavn blev tysk, gjorde et

underligt Indtryk, og de danske Soldaters Tilstedeværelse i Holsten kunde til Tider øge den politiske Spænding dér. Paa den anden Side voksede dog disse sidstnævnte Afdelingers indre Værd, idet Mandskabet var henvist til sig selv midt iblandt den fjendtligt sindede Befolkning og derfor sluttede sig inderligere sammen i indbyrdes Kammeratskab og knyttedes fastere til deres Førere.

Disciplinen var i det hele særdeles god, baseret bl. a. paa en omhyggelig Enkeltmandsuddannelse. Samarbejdet i større Led havde derimod ugunstige Vilkaar. Rekruttilgangen var ganske vist forøget ud over Hærplanens 160 Md. aarlig pr. Bataillon, men den tjenstgørende Styrke var dog meget ringe, selv om den, navnlig ved Afdelingerne i Holsten, og iøvrigt meget uregelmæssigt for de andres Vedkommende, ogsaa var noget større end ved Hærplanen normeret, og Tiden slugtes i meget høj Grad af Garnisonstjeneste.

Underkorporalerne skulde ifølge Hærplanen ligge 1 Aar længere inde end de menige for at uddannes saaledes, at de ved Mobilisering kunde forrette Tjeneste som Underofficerer ved Reserveafdelinger. Den længere Tjenestetid foraarsagede imidlertid, at de bedst egnede Emner unddrog sig Udtagelse til Underkorporaler.

Som det vil fremgaa af ovenstaaende, var en Revision af Hærplanen meget ønskelig; men navnlig var, som nævnt, Muligheden for ved Mobilisering at kunne forøge Hæren en tvingende Nødvendighed.

Umiddelbart efter Treaarskrigen havde en Kommission i 1851 udarbejdet Forslag til en ny Hærplan, og siden havde Spørgsmaalet om en saadans Gennemførelse stadig staaet paa Dagsordenen. De forskellige Krigsministre havde imidlertid haft hver sine Principper for, hvorledes den skulde være, og intet skete før i 1858, da Slesvig-Holstenernes stædige Modstand mod en Fællesforfatning for Monarkiet og den Tilslutning, de fandt i den tyske Friheds- og Enhedsbevægelse, efterhaanden antog en truende Karakter. Det Resultat af de mange Aars Overvejelser, som Krigsministeren, Major C. C. *Lundbye*, da fremlagde for Rigsraadet, var baseret paa Kommissionsbetænkningen fra 1851, og det fremtraadte som en revideret Udgave af Hærplanen 1842 med det Formaal med mindst mulig Forøgelse af Fredsbudget-

tet at kunne udvikle Hæren til en Styrke af 50—60.000 Md. ved Mobilisering. Til Grund for denne Fastsættelse af Hærens Størrelse laa de Overvejelser angaaende Operationsplan, som senere skal omtales.

Da den Udvidelse af Hæren i Krigstilfælde, som Hærplanen 1842 havde forudsat, kun vilde give Fodfolket en Styrke af ialt 27.000 Md., maatte Hærlovsforslaget anvise nye Veje. Der kunde da være Tale om ved Siden af Liniebataillonerne at oprette et forholdsvis stort Antal Reservebatailloner, væsentligst med Reserveskadroner og fortrinsvis bestemt til Anvendelse som Besætningstropper. Idet Operationsplanen gik ud paa Forsvar af faste Stillinger, kunde en saadan Ordning være forsvarlig, og Tanken om en Sondring mellem fuldt anvendelige, vel enkadrerede Linieafdelinger og egentlige Besætningstropper fremsattes i Rigsraadet, og blev det iøvrigt ogsaa senere, umiddelbart før Krigen, af Krigsminister Lundbye, om end i en noget taaget Form. — Ordningen, der vilde kræve et stort Antal, solidt uddannede Reserveofficerer, blev dog aldrig optaget til grundig Behandling.

Derimod gik Krigsminister Lundbye i sit Forslag 1858 ind for en i sin Tid af General Thestrup fremsat Tanke om ved Mobilisering at foretage en *Dublering* af Bataillonerne. Af de for Haanden værende 22 Batailloner + Livgarden skulde da dannes 45 (44 Liniebatailloner + Livgarden), som eventuelt ved Anvendelse ogsaa af 9. og 10. Aargang kunde gives en Styrke af 1000 Md., altsaa ialt 45.000 Md. Nogen Bestemmelse for Anvendelsen af de ældre Forstærkningsaargange fandtes ikke i Lovforslaget; men man havde tænkt sig ved Hjælp af dem at kunne tilvejebringe en Besætning paa Sjælland, hvis Forholdene krævede det under en Krig ved Sydgrænsen. Om Rammer og Udrustning til saadanne Forstærkningsafdelinger nævntes dog intet, ligesom iøvrigt ej heller om Udrustning til Dubleringsbataillonerne.

For Rytteriet gik Krigsministeren ud fra den rigtige Forudsætning, at en Udvidelse ved Mobilisering ikke kunde ske, før man havde faaet Tid til at dressere de indkøbte Heste. Derimod maatte Rytteriets Distriktsheste o: udskrevne Heste fast tildelte Regimenterne, altid være indøvede, hvorfor den aarlige Tilgang, ca. 10 pCt. af det samlede Antal, skulde indkaldes og tilrides i 3 Maaneder.

Ved Artilleriet skulde af de 12 tilstedeværende Feltbatterier (à 8 Kanoner) ved Mobilisering yderligere dannes 3, hvorved

man vilde faa $2\frac{1}{2}$ Kanon pr. 1000 Md. Fodfolk. Til Formering af et Fæstningsartilleri ved Mobilisering blev et Overskud af ca. 2000 Konstabler; men noget nærmere om dette Fæstningsartilleris Organisation fandtes ikke i Lovforslaget.

Af de to eksisterende Ingeniørkompagnier skulde endelig dannes et tredje, saaledes at der ved Mobilisering kunde dubleres til 6 Kompagnier.

For at gennemføre en saa betydelig Udvidelse af Hæren maatte der skabes flere Befalingsmænd, særlig ved Fodfolket, som jo skulde fordobles. Dette skulde ske 1) ved Uddannelse af dertil egnede, yngre Underofficerer (Uoff. I) til Officerstjeneste med Avancement til Officer for Øje (en Imødekommen af et af Rigsdagen fremsat Ønske), 2) ved forøget Tilgang af Reserveofficerer, til hvilke Emnerne skulde udtages blandt Rekrutterne og uddannes i Løbet af Tjenestetidens 16 Maaneder, og endelig 3) — og dette stillede Lundbye som en absolut Betingelse — ved en Forøgelse af de faste Befalingsmænd.

Introduktionen til dette sidste Krav var imidlertid lidt mærkelig. Under Krigen 1848—50 havde man i høj Grad maattet udvide Hærens Rammer. Som Følge deraf raadede man endnu over et ikke ubetydeligt Antal Linieofficerer, der var overtallige efter Hærplanen; men Rigsraadet havde, før Hærlovsforslaget blev fremsat, og uden Hensyn til, at det ventedes i en nær Fremtid, ønsket, at det normale Hærbudget, i hvert Fald til en vis Grad, skulde føres tilbage til sin oprindelige Størrelse, hvorfor Officersantallet maatte reduceres. I Henhold til dette Ønske havde Regeringen udvirket en kgl. Resolution af 10/4 1858, der gik ud paa indtil videre at afvikle og standse Tilgangen af Linieofficerer, idet Optagelse i Landkadetkorpset fra 1858 skulde formindskes fra det hidtidige Antal 50 til 20 Kadetter, i 1859 til 15 for derefter helt at ophøre. Ogsaa den militære Højskole skulde kun optage 10 i Stedet for 15 Elever. I Stedet for den i Lovforslaget forlangte Udvidelse med ca. 100 Linieofficerer vilde man paa den Maade naa en Reduktion med et lignende Antal, naar der i Løbet af nogle Aar ikke længere fandtes overkomplette Officerer.

Rigsraadet var iøvrigt i det hele ikke uvilligt til at bringe Ofre for Forsvaret, men idet man ved Indførelse af den frie Forfatning navnlig havde villet hævde Folkets Ret til at bestem-

me over Rigets Udgifter og vaage over, at der ikke blev paalagt den enkelte for store Byrder, gennemgik det de forelagte Budgetter med stor Nidkærhed og udviste megen Sparsommelighed. For Krigsministeriets Budgets Vedkommende blev der dog ikke synderlig Anledning for Rigsraadet til at komme med Indsigelser; thi Forholdet blev efterhaanden det, at Regeringen forud havde fjernet næsten enhver Merudgift. Men naar en ansvarlig Regering ikke ansaa større Bevillinger fornødne og endda paa-virkede Rigsraadet til at modsætte sig dem, fremkom der heller ikke fra Rigsraadets Side Tilbud om saadanne — det er jo sjældent, at en Repræsentation bevilger mere, end Regeringen for-langer. Hertil kom, at Tscherning, Krigsministeren fra 1848, principielt spændte Ben for Ekstrabevillinger til Forsvaret. „Man skal betænke sig trende Gange, førend man bevilger en Krigs-minister en eneste Skilling ud over det planmæssige“, sagde han, og hans Ord blev ikke uden Betydning for Rigsraadets Stilling over for Forsvarsudgifterne.

Krigsminister Lundbye's Lovforslag, der var imødeset med Utaalmodighed, fik dog ved 1. Behandling i Rigsraadet i det hele en velvillig Modtagelse. Krigsministeriets Normalbudget, som var beregnet for Finanslovens toaarige Periode, androg ifølge Hærplanen 1842 6,4 Mill. Rdlr., men var ved Tillægsbevillinger forøget til 8,7 Mill. Den Merudgift, det forelagte Lovforslag vilde medføre, ansloges til ca. 250.000 Rdlr., efter nogles Mening dog mere.

Forslaget var imidlertid fremsat paa et meget uheldigt Tids-punkt, idet Landet stod midt i den Pengekrise, som over Ham-burg var naaet hertil, og som havde nødvendiggjort store Ofre fra Statskassens Side. Men ogsaa et andet Hensyn gjorde sig gæl-dende, idet den udenrigske Situation netop i Øjeblikket var sær-lig spændt. Det tyske Forbund havde vedtaget, at ingen Lov ved-rørende Holsten maatte sættes i Kraft uden dets Sanktion, hvor-for man frygtede, at Vedtagelse af Hærlovsforslaget, der jo var et Fællesanliggende for Monarkiet, vilde blive opfattet som en Provokation. Forslaget fik derfor kun den ene Behandling i Rigsraadet og, efter at være sendt i Udvalg, standset af Rege-ringen.

Krigsminister Lundbye mente under Hensyn til det spændte Forhold til Holsten ej heller senere at kunne begynde nogen Hær-reform og udtalte den 31/10 1859 i en Indstilling til Kongen, at

selve Statens Forfatningsforhold gjorde det „til en bydende Nødvendighed at suspendere alle organisatoriske, Helstaten omfattende Lovgivningsarbejder“. Det var dog lykkedes ham at faa udvirket en Genindkaldelse i 1859 i Eksercertiden af 6 Batailloner, foruden den normale Genindkaldelse ved de andre Vaaben, saaledes at der — for første Gang efter Treaarskrigen — kunde afholdes større, samlede Manøvrer. Disse fandt Sted ved Flensborg under Ledelse af General de Meza.

I December 1859 gik Lundbye af sammen med hele Ministeriet.

Det blev den nye Krigsminister, Generalmajor *H. N. Thestrup* (f. 1794), som skulde løse den vanskelige Opgave, Lundbye havde ladet ligge. Thestrup havde under Krigen 1848—50 været en fremragende Fører, om hvem Krigsminister Hansen efter Slaget ved Isted havde udtalt: „Vil man benytte en Brigade til et særligt Hverv og have Garanti for, at det bliver godt udført, maa man henvende sig til Thestrup“. Gennem sin lange Tjeneste, og fra 1856 som Følge af sin Stilling som Generalinspektør for Fodfolket, havde Thestrup tillige et meget nøje Kendskab til Hæren, specielt til Fodfolket, som var det Vaaben, Reformerne fortrinsvis gjaldt. Hans private Forhold, navnlig hans uordentlige Pengesager, foraarsagede imidlertid, at han inden for visse Kredse ikke var særlig agtet og mødtes med nogen Skepsis.

Som Forholdene havde udviklet sig, maatte Hærens Omorganisation, i Stedet for at løses samlet, nu søges gennemført lidt efter lidt, fortrinsvis ved Tillægsbevillinger paa Finansloven. Det viste sig imidlertid, som ovenfor omtalt, i hele den følgende Tid indtil Krigen, at Regeringen saa at sige stedse stillede sig afvisende over for yderligere Bevillinger til Hæren. Aarsagen hertil var navnlig finansielle Hensyn, der til Dels var en Følge af, at Regeringen i 1861 over for det tyske Forbund gav Afkald paa Holstens Bidrag til Fællesudgifter ud over Normalbudgettet og paa at udstede Fælleslove gældende for Holsten. Men desuden haabede Regeringen stadig, at Krig kunde undgaas, eller at vi dog i værste Fald kunde gøre sikker Regning paa Hjælp fra Udlandet. Hertil kom saa den overdrevne Tillid, Folket nærrede til vor militære Kraft. Mindet om vore smukke Kampe i 1848—50

havde, efterhaanden som Begivenhederne kom paa Afstand, fremkaldt Tro paa, at vi havde overvundet Tyskland og i militær Henseende intet havde at frygte af dette Land. „Morgenposten“, Bondevennernes Organ, skrev i 1857: „Een Gang har vi banket disse tyske Hære, Blomsten af den tyske Ungdom, som var sendt imod os, og vi trøste os til at gjøre det endnu en Gang.“ I ganske samme Tone lød General de Meza's Ord i hans udfordrende Tale i Flensborg efter Manøvrerne 1859. Denne Opfattelse af vor Styrke havde, trods Advarsler fra Officerers Side, ogsaa til en vis Grad gjort sig gældende inden for Regeringen, faaet den til at lukke Øjnene for Hærens Mangler og vende det døde Øre til de militære Krav.

Det kunde derfor have haft lange Udsigter for Hærreformen, hvis ikke den politiske Situation i 1861 var blevet saa truende, at Regeringen ikke kunde undgaa at træffe Foranstaltninger til at styrke Forsvaret, om den end kun gjorde det vrangvilligt og med langt mindre Pengebevillinger, end Krigsministeren forlangte.

Medens Lundbye ved sit Hærlovsforslag kun havde tilsigtet en ydre, rent talmæssig Reorganisation, vilde Thestrup en gennemgribende Reform af Hæren, vilde indblæse den en ny Aand og øge dens Kampkraft, ikke blot ved en større Krigsstyrke, men ogsaa ved en bedre og mere krigsmæssig Uddannelse. Med et sjældent Klarsyn forstod han at vurdere og udnytte de Erfaringer, han havde indhøstet under Krigen 1848—50.

Perioden efter denne Krig var en Brydningstid for Hæren. Indtil 1848 var denne, som Krigsminister Hansen havde udtrykt det, „Kongens Hær“, i hvilken Fredstjenesten med dens Reminiscenser fra Støvleltiden betragtedes som Hovedsagen. Men med den nye Tidsaand, der fulgte med Indførelsen af den frie Forfatning og den almindelige Værnepligt, maatte Forholdet blive et andet. Officererne maatte ikke staa som en afsondret Kaste i Folket, og de maatte, erklærede Thestrup, lære at indse, at Vagttjenesten ikke er Hærens vigtigste Opgave, men Uddannelsen med Krig for Øje. Alt maatte koncentreres paa Uddannelsen; hvad der var overflødigt for Krigen maatte forsvinde, for at alle Kræfter kunde anvendes paa at dygtiggøre Førere og Mandskab. Befalingsmændene skulde være dygtige Førere; i saa Henseende havde de ladet meget tilbage at ønske i 1848, og, som han sagde: „Et

Infanteri med gode Kadrer kan ikke være slet, og et dito med maadelige Kadrer kan ikke være godt“. Derfor en feltmæssig Uddannelse, helst i faste Øvelseslejre, med særlig Indøvelse af Befalingsmændene.

Hærens Krigsstyrke skulde svare til, hvad den almindelige Værnepligt muliggjorde; man kunde ikke nøjes med den staaende Hær, der var skabt ved Hærplanen 1842, og som havde vist sig for lille. Til Gengæld kunde Fodfolkets Uddannelse nedsættes til 8 Maaneder for alle, og Thestrup var efter sin personlige Erfaring fuldstændig vis paa, at en saadan Uddannelsestid var tilstrækkelig, naar den udnyttedes intensivt, og alt det overflødigste, man nu lærte Mandskabet, blev strøget. Mandskabet mødte med Pligtfølelse og god Villie, men „den lange Tjenestetid var ingenlunde noget heldigt Middel til at vække eller forhøje Lysten og Interessen“.

Thestrup var fuldt paa det rene med, at hans Krav om Ændring af det tilvante vilde vække Modstand, det er jo, som han sagde, vanskeligt at løsrive sig fra Fordomme. — I Virkeligheden bliver en ny Tids Tanker vel ogsaa altid først Fælleseje for den næste Generation.

Officerskorpset skulde forbedres. Da Rigsraadsudvalget ikke alene afviste Lundbyes Forslag om flere Linieofficerer, men endog forlangte en Reduktion af det hidtidige Antal, var Thestrup ogsaa villig til at gaa ind paa dette. Han vilde endda afskedige endnu flere, end Udvalget forlangte, for at kunne udskille gamle og ubrugelige Officerer, ligesom han vilde gaa med til efterhaanden at formindske det forholdsvis store Antal Generaler, man havde (Tscherning erklærede i Rigsraadet, at man overhovedet ingen Generaler skulde have; de vilde i deres Alder mangle „Aandslivlighed og Opfindsomhed“. Naar den højeste Officersgrad var Oberst, vilde man ved Fredsbrud være frit stillet og kunde da vælge den bedst egnede til Overgeneral). Desuden vilde Thestrup have indført Aldersgrænser, hvilket iøvrigt ogsaa var foreslaaet af Tscherning. Men ingen af disse sine Ønsker fik Thestrup opfyldt — af Hensyn til Pensionsbyrden stødte de paa afgørende Modstand hos Finansministeren. Kunde Thestrup saaledes ikke faa udskilt de ubrugelige Officerer i det Omfang, han ønskede, traf han dog selv Bestemmelser, der skulde hindre dem i at komme op i de højere Grader, idet han forlod det hidtidige

Avancement efter Anciennitet og sørgede for at trække de bedst egnede frem. Iøvrigt bestræbte han sig for at højne det aandelige Liv i Officerskorpset ved at udsætte Organisationsforslag som Prisopgaver, forlange Erklæringer indsendt om sine planlagte eller gennemførte Foranstaltninger o. s. v. — At faa Tilgang af Linieofficerer lykkedes ham ikke, hvor nødvendig den end var. Der blev vel nedsat en Kommission til Udarbejdelse af Forslag til en ny Officersskole, naar Landkadetkorpset var nedlagt, men den Betænkning, som den efter længere Tids Forløb indsendte, fandt Thestrup utilfredsstillende. Tiden var saaledes spildt, og Thestrup bebrejdede sig, at han ikke selv havde løst Opgaven, saa at Sagen i Tide kunde have været forelagt Rigsraadet.

I Stedet for Tilgang af Linieofficerer henviste Rigsraadsudvalget Thestrup til at antage *Reserveofficerer*. At faa disse i stort Antal blev da en Betingelse for, at en Udvidelse af Hæren overhovedet skulde blive mulig, og Thestrup tog med Energi fat paa Spørgsmaalets Løsning. Med de Fordringer, der hidtil havde været stillet, havde man ikke kunnet faa den fornødne Tilgang af Reserveofficerer. At udtage dem blandt Rekrutterne, som Lundbye havde foreslaet, var næppe muligt, saa længe der var Stillingstilladelse, og at ophæve denne vilde støde paa stærk Modstand; Standsforskellen mellem „de dannede Klasser“ og „Almuen“ var endnu for stor — den demokratiske Lighed for Værnepligten følte ikke inden for det Parti, der var herskende i Rigsraadet. Endelig — og dette var den værste Anstødssten for en rationel Løsning af Spørgsmaalet — forlangte Rigsraadet med Bestemthed, at Tilvejebringelse af Reserveofficerer ikke medførte Ekstraudgift.

For at skaffe Midlerne nedsatte Thestrup derfor Underkorporalernes Tjenestetid ved Fodfolket med 1 Aar, saaledes at den blev lig de meniges, en Foranstaltning han iøvrigt, og maaske med Rette, mente vilde skaffe en bedre Tilgang af Underkorporaler. Endvidere sparede han noget ved Landkadetkorpsets Indskrænkning og paafølgende Ophævelse.

Men dette forslog ikke.

Thestrup maatte derfor nøjes med at give Officersaspiranterne 8 Maaneders Uddannelse paa en Skole og give Afkald paa at lade dem forrette Tjeneste ved Afdelingerne, saaledes at de kunde lære at optræde over for Mandskabet. Deres Tjeneste som

Officerer maatte indskrænkes til to Genindkaldelser. Thestrup søgte senere, i 1862, at faa Forholdet ændret, men forgæves — han kunde ikke bryde Finansministerens Modstand.

Den Omstændighed, at Aspiranterne udelukkende skulde uddannes paa en Skole, vilde formentlig lette Tilgangen, idet de „fritoges for de Inconvenienser med Hensyn til navnlig Beklædning og Indkvartering, som Soldaten maa underkaste sig, og som erfaringsmæssigt virker noget afskrækkende paa de højere Samfundsklasser“. Iøvrigt blev der givet Reserveofficererne fortrinsvis Adgang til en Række civile Stillinger, der hidtil havde været forbeholdt afskedigede Linieofficerer.

De Bekymringer, Thestrup havde næret for ikke at faa tilstrækkelig mange Aspiranter, viste sig imidlertid overflødige paa Grund af den stærke patriotiske Bevægelse i 1861. I dette Aar oprettedes ialt 4 Reserveofficersskoler ved Fodfolket med tilsammen 357 Elever; men da mange af disse ikke bestod Afgangsprøven, blev dog det endelige Antal af Reserveofficerer kun 270. Hertil kom saa i Januar 1863 en Skole med 325 Elever.

Foruden ved Fodfolket oprettedes i 1861 en Reserveofficersskole paa 30 Elever ved Artilleriet og i 1862 en Skole paa 6 Elever ved Rytteriet, ligesom der blev truffet Foranstaltning til Uddannelse af Reserveintendant, Reservelæger og -dyrlæger.

For *Underofficerskorpsets* Vedkommende traf Thestrup Bestemmelser, der tilsigtede at fremme dets Dygtighed, bedre dets økonomiske Forhold og højne dets aandelige Stæde ved Bibringelse af almene Kundskaber. Ligeledes drog han Omsorg for at faa udfyldt de vakante Numre inden for Korpset, og for yderligere at øge Antallet af Underofficerer bestemte han, at der aarligt ad Frivillighedens Vej — og mod Adgang til visse civile Stillinger — skulde udtages 88 *Reserveunderofficerer* (Reservekorporaler) ved Fodfolket. De skulde efter den første Uddannelse som menige ligge inde i 2 Aar og uddannes til at forrette Sergents Tjeneste. Foranstaltningen, der udvidedes til ogsaa at omfatte Rytteriet og Artilleriet, var vel egnet til at skabe et Supplement for Linieunderofficererne, men ved visse Afdelinger kneb det med at faa den fornødne Tilgang.

For *Fodfolkets* Vedkommende mente Thestrup, at et Kompagnis *Krigsstyrke* ikke maatte være under 250 Md., hvis det

ikke, alene paa Grund af Afgang ved Sygdom og Bortkommando, skulde blive for svagt som selvstændigt taktisk Led. I 1850 var saaledes Kompagnierne rykket ud med nævnte Styrke og var dog allerede inden Slaget ved Isted skrumpet ind til under 200 Md.

Fra Lundbye's Hærlovsforslag havde Thestrup — forøvrigt uden Betænkelighed — overtaget og gennemført Bestemmelsen om, at Uddannelsestiden for $\frac{1}{3}$ af Fodfolkets Mandskab nedsattes til 4 Maaneder, en økonomisk Forudsætning for, at den aarlige Rekrutstyrke kunde fastsættes til 250 Md. pr. Bataillon. Det viste sig dog selv med en saadan Rekruttilgang ikke muligt at faa Bataillonernes effektive Krigsstyrke højere end 800 Md., naar der ved Mobilisering skulde oprettes nye Afdelinger, med mindre man supplerede med de yngste Forstærkningsaargange.

Thestrup foreslog derfor i 1862 i Rigsraadet yderligere at øge Rekrutstyrken for de kongerigske og slesvigske Batailloners Vedkommende og til Gengæld at nedsætte den 16 Maaneders Uddannelsestid til 10 Maaneder. I sidstnævnte Henseende var det, som sagt, hans Overbevisning, at den forkortede Uddannelsestid vilde være fuldtud tilstrækkelig, naar blot Tiden udnyttedes paa rette Maade. Han havde udrettet en Del i saa Henseende ved de Bestemmelser, han havde udgivet, samt ved Simplificering af Eksercerreglementet, saaledes at der nu i langt højere Grad end forhen blev drevet feltmæssige Øvelser ved Afdelingerne. Ligeledes gennemførte han, at der i 1862 og 1863 afholdtes større, samlede Manøvrer, begge Gange i Danevirkestillingen. At faa indskrænket Garnisonstjenesten, som var en Hæmsko for en rationel Uddannelse — i Kjøbenhavn trak endnu i Begyndelsen af Halvtredserne daglig over 300 Md. paa Vagt — voldte ham derimod stor Vanskelighed. En Indskrænkning af Vagttjenesten har ligeledes senere mødt Modstand, men dengang skete det i særlig Grad, fordi ogsaa civile Institutioner forlangte militær Vagt. Thestrup maatte derfor ved sit ovennævnte Lovforslag tage saa meget Hensyn til Garnisonstjenestens Krav, at der fremkom en for Mandskabet uheldig Fordeling af Uddannelsestiden, hvilket atter bevirkede, at Rigsraadet kun vedtog Forslaget som et Forsøg ved 6 Batailloner.

Ved *Rytteriet* var det en almindelig Klage, at Distriktshestene var utilstrækkeligt tilredne, hvorfor Thestrup, i Overensstemmelse med Lundbye's Forslag, gennemførte, at den aarlige Tilgang af saadanne Heste indkaldtes 3 Maaneder til Tilridning.

Endvidere kasseredes uegnede Distriktsheste, og de mange vakante Numre blandt Stamhestene udfyldtes. For *Artilleriets* Vedkommende gjorde Thestrup det første Skridt til Oprettelse af Fæstningskompagnier, idet han ved Uddannelsen sondrede mellem Felt- og Fæstningskonstabler, med hvilke sidste Rekrutstyrken forøgedes; men dette opnaaedes dog kun ved Nedsættelse af Uddannelsestiden med 1 Aar for Underkorporalerne og 1 Maaned for Mandskabet.

Endelig tilvejebragte Thestrup en meget betydelig Forøgelse af Beholdningen af Artillerimateriel og Ammunition, paabegyndte Anskaffelse af riflet Skyts og af Brotrain af ny Model samt af Materiel til en Felttelegraf, hvis Organisation forberedtes.

Lundbye var, som nævnt, i sit Hærlovsforslag gaaet ud fra, at Hæren ved Mobilisering skulde bringes op til en Størrelse af 50—60.000 Md., og at Forøgelsen ved Fodfolket skulde ske ved en *Dublering* af samtlige Liniebatailloner. Om dette Maal kunde naas, stillede sig imidlertid meget tvivlsomt for Thestrup, idet han ikke mente, at Hæren havde tilstrækkelige Kadrer til saa mange Afdelinger, og han iøvrigt heller ikke ansaa de holstenske for anvendelige i en Krig med Tyskland. Men netop af den sidstnævnte Grund maatte en Dublering af de kongerigske og slesvigske Batailloner være uafviselig; thi med mindre end de 35 Batailloner, som da kunde skaffes, vilde Krigen ikke kunne gennemføres ifølge de Overvejelser, der var gjort med Hensyn til Operationsplan og Befæstningsanlæg. Svigtede de holstenske Afdelinger, vilde man faa deres Kadrer til Raadighed, og selv om en Del af disse muligvis maatte benyttes ved de Depotafdelinger, Thestrup vilde oprette ved Mobilisering, vilde man da kunne opnaa en nogenlunde tilfredsstillende Enkadrering af de doublede Batailloner.

Den Fare, Dubleringen indeholdt, at man i Stedet for een god fik to mindre gode Batailloner, kunde paa den Maade afbødes, men ikke ophæves, saa vist som en Omorganisation af Bataillonerne ved Mobilisering var uheldig netop i det Øjeblik, der stillede størst Krav til deres Fæthed. Meget vilde have været vundet, hvis Thestrup havde oprettet Dubleringsbataillonerne allerede i Fredstid som selvstændige Enheder ganske tilsvarende Stambataillonerne; men dette faldt ham ikke ind, skønt det vistnok kunde have været gennemført uden ekstra Udgift. Det vilde

imidlertid have krævet en toaarig Uddannelsesturnus, og Tanken om en saadan synes endnu dengang at have været fjern.

Som Forberedelse til Dubleringen lod Thestrup denne foretage som Øvelsesforanstaltning, første Gang i 1861 ved samtlige Batailloner, ogsaa de holstenske, men da kun med 50 Md. pr. Kompagni, senere efterhaanden i Eksercertiderne med ca. 100 Md. pr. Kompagni, uden at han dog — hvad der ved Mobiliseringen i 1863 viste sig som en Mangel — gav faste Regler for Fordelingen af Mandskabet mellem Stam- og Dubleringsbataillonerne. Han tog heller ikke Skridtet fuldt ud, idet Dubleringsbataillonerne ikke blev gjort selvstændige i administrativ Henseende, men blev et Slags Appendiks til Stambataillonerne, hvorved Indøvelsen af Dubleringen til en vis Grad blev en „Skinforanstaltning“, som Major Ankjær udtrykte sig.

Ved Hjælp af de Pengemidler, som stilledes til Raadighed i 1861, opnaede Thestrup at faa saa mange Munderingssager m. m., at en Iklædning af Dubleringsbataillonerne Mandskab blev mulig; men endnu manglede dog meget i en fuldstændig Forsyning af hele Hærens Krigsstyrke. Derimod foretoges en Oprifling af glatløbende Geværer, saaledes at alt Fodfolk kunde udrustes med Rifler. — Dubleringsbataillonerne Beholdninger fordeltes til Depoter i paagældende Bataillons Udskrivningsomraade (for de holstenske Batailloner forblev de dog i Kjøbenhavn), medens de for Stambataillonerne laa i Garnisonerne.

Som tidligere omtalt, havde Lundbye taget Afstand fra en Udvidelse af *Rytteriet* straks ved Mobilisering. Da der var Tvivl om Rigtigheden af dette Standpunkt, lod Thestrup i 1860 en Kommission tage Spørgsmaalet op til Behandling. Denne Kommission kom til det Resultat, at Rytterregimenterne i Fredstid burde være paa 6 Eskadroner, i Stedet for de hidtidige 4, med en Krigsstyrke paa 120 Md. pr. Eskadron, idet den gik ud fra, at der, naar Hæren fik en samlet Styrke af 50—60.000 Md., kunde blive Tale om et stort Slag i Nørrejylland, ved hvilket et stærkt Rytteri ikke kunde undværes til Forfølgning og Tilintetgørelse af Fjenden. Forudsætningen var i aaben Strid med den almindelige Anskuelse, at vor Krigsførelse skulde knyttes til Forsvaret af faste Stillinger, og naar Kommissionen i sin Motivering for Rytteriets Udvidelse desuden henviste bl. a. til Erfa-

ringerne fra Slaget ved Isted, virker ogsaa dette nærmest forbløffende.

Hvorvidt Thestrup sanktionerede Kommissionens Forslag, vides ikke; men i hvert Fald traf han ingen Forberedelser til en Forøgelse af Rytteriet, hvilken iøvrigt var uigennemførlig, saa længe man ikke havde de fornødne Heste.

Ogsaa for *Generalstabens* Vedkommende nedsatte Thestrup en Kommission inden for taktiske Sektion. Den skulde indsamle og ordne Arkiverne fra Krigen 1848—50 som første Skridt til en historisk Fremstilling af denne Krig, da han lagde Vægt paa, at de Erfaringer, man havde indhøstet under den, kunde komme Hæren til Nytte.

Endvidere søgte han at hæve Generalstabens Betydning, idet han i 1861 paalagde den taktiske Sektion at vise Initiativ i Spørgsmaal, der henhørte under dens Omraade, og lod den fremsætte Forslag angaaende Generalstabsofficerernes Uddannelse og Anvendelse i egentlig Generalstabsvirksomhed, saaledes at de kunde blive Hæren til størst mulig Nytte saavel i Fred som i Krig. Paa læget om at vise mere Initiativ satte sig imidlertid kun svage Spor i de følgende Aar, og de Forslag, Sektionen indsendte vedrørende Generalstabsofficerernes Uddannelse og Anvendelse synes ikke at røbe nogen virkelig Forstaaelse af, hvor det var, Skoen trykkede. Forslaget kom ikke til at spille nogen Rolle, og inden for Generalstaben forblev alt ved det gamle. Derimod foranledigede Thestrup, at der paa Højskolen blev lagt mere Vægt paa Undervisningen i Generalstabstjeneste.

Reformerne var altsaa i Hovedsagen mislykkedes; men at Generalstabsofficerernes Uddannelse i en lang Periode havde været utilfredsstillende, fik en skæbnesvanger Betydning i den kommende Krig.

Blandt de Foranstaltninger, Thestrup fik gennemført, skal nævnes: en ny *Værnepligtslov*, som i Overensstemmelse med Dubleringen fastsatte Tjenestetiden i Linien til 8 Aar (mod hidtil 4 Aar i Linien, 4 i Krigsreserven) og i Forstærkningen ligeledes til 8 Aar — trykte *Indkaldelsesordrer*, rede til øjeblikkelig Udsendelse for det kongerigske og det slesvigske Mandskabs Vedkommende — Forberedelse af Lov om ekstraordinær *Udskrivning af Heste* — Genoptagelse af *Krudtfabrikationen* paa Frede-

riksværk — Anskaffelse af nye Maskiner til *Kronborg Gevær-fabrik* — foruden forskellige Smaareformer som Ophævelse af den tvungne Kirkegang og af Krumslutning ikendt uden Dom, Afskaffelse af det tyske „von“ foran Officerernes Navne, Ophævelse af Tiltaleformen „Du“ til Mandskabet o. s. v.

Som Følge af at Regeringen i Marts 1863 havde udstedt en Kundgørelse, der betragtedes som indledende Skridt til Slesvigs Inkorporation i Danmark (i Modstrid med de Aftaler, som i 1852 var truffene med de tyske Stormagter), opstod der et saadant Røre i Tyskland, at Rigsraadet i Maj, næsten uden Forhandling, vedtog en Ekstrabevilling til Forsvaret paa omtrent 2 Mill. Rdlr. Aarets Rekrutter indkaldtes 1½ Maaned tidligere end normalt, nemlig den 15/5, og den tjenstgørende Styrke forøgedes ved en Del af Afdelingerne i Holsten.

Saaledes som de politiske Forhold havde udviklet sig, maatte Thestrup blive bestyrket i sin Opfattelse af, at det holstenske Mandskab vilde svigte. Han indkaldte derfor den 12/7 Frilodsmændene af Aargangene 1862 og 1863 — ialt 4400 Md. — til en 10 Ugers Rekrutskole. Herved paaregnede han at faa dansk Mandskab nok til at udfylde Rammerne i de holstenske Batailloner, naar han samtidig for alle Batailloner satte Krigsstyrken til 875 Md., svarende til en effektiv Styrke i Geledet af 800 Md. Uddannelsen i Rekrutskolen anlagdes saaledes, at den, trods sin korte Varighed, kunde gøre det muligt at anvende Rekrutterne i Krigsstyrken imellem det ældre Mandskab. Medens der efter Mobiliseringen fremsattes Klager over Forstærkningsmandskabet, foreligger der ikke saadanne over det 10 Ugers Mandskab, saa det synes, som om Thestrups Opfattelse af Spørgsmaalet har været rigtig i saa Henseende.

I Stedet for at udnytte det 10 Ugers Mandskab til at øge de kongerisk-slesvigske Batailloners Krigsstyrke og iøvrigt fastholde sin oprindelige Tanke om at anvende de holstenske Batailloners Rammer til Supplering af de andre Batailloners, havde Thestrup bøjet sig for en Udtalelse fra Generalstabens taktiske Sektion om Nødvendigheden af mindst 43 Batailloner som Besætning i Danevirkestillingen. Det var utvivlsomt et meget betænkeligt Skridt, han derved foretog, saa meget mere, som det skulde vise

sig, at hans Beregning angaaende den disponible Mandskabsstyrke ikke slog til.

I Henhold til Martskundgørelsen bestemtes det, at de holstenske Tropper skulde udskilles som en særlig Del af Hæren, hvorfor Thestrup udarbejdede en ny Organisationsplan for den kongerigsk-slesvigske Hær. Da Finansministeren, Fenger, imidlertid efter sin Sædvane ikke vilde gaa med til de Udgifter, denne Plan fordrede, tog Thestrup sin Afsked den 13. August.

Til Trods for de yderst vanskelige Vilkaar, hvorunder han arbejdede, havde Thestrup opnaaet betydeligt, ja overhovedet gjort det muligt at opstille en Hær af en saadan Størrelse og med en saadan Bevæbning, at den kunde optage Krigen. Men en Hær reorganiseres ikke i Løbet af et Par Aar, og længere Tid havde Thestrup i Realiteten ikke haft. Tilmed havde han under Hensyn til de begrænsede Midler, han fik til Raadighed, været nødt til at regne med en forholdsvis lang Periode til Afhjælpning af Hærens store Mangler. Hans Værk var derfor ikke tilendebragt, da det skulde staa sin Prøve, faa Maaneder efter han havde forladt Ministeriet.

Han havde mødt Modstand; thi mange vægrede sig ved at slippe det tilvante, og at overvinde en hel, konservativ Menneskeklasses Inerti er ikke let. Det var en Revolution, naar Thestrup vilde afskaffe Enevoldsmagtens staaende Hær, og man forstod ikke, at man — *som Forholdene var* — kunde opnaa en bedre Uddannelse af Befalingsmænd og Mandskab ved en kortere Tjenestetid. Man lukkede Øjnene for, eller kunde ikke se, at en fuldstændig Reform var nødvendig, hvis Hærens Brøst baade i personel og materiel Henseende skulde afhjælpes. Alligevel svandt den Modstand, Thestrups Idéer havde fremkaldt, mere og mere og afløstes hos Flertallet af Officererne af en aaben Anerkendelse af, hvad han havde udrettet for Hærens Kampdygtighed.

Ved sin Afgang som Minister blev Thestrup udnævnt til Generaløjtnant og kommanderende General i 2. Generalkommando (fra 22/10 Chef for 2. Division). Han udfoldede i denne Stilling en ivrig Virksomhed for at uddanne sine Afdelinger til den forestaaende Krig; men allerede den 5/12 maatte han fratræde sin Stilling og blev ansat som Chef for den nyoprettede Generalkommando paa Fyen. Det var et haardt Slag for ham, og han bad Krigsministeren om dog at maatte blive anvendt ved Fron-

ten. Dette blev ham nægtet, og i sin Indstilling til Kongen skrev hans Afløser, Krigsminister Lundbye: „Den 70aarige Olding er ingenlunde fremragende rask eller tilstrækkelig aktiv til Feltlivet. Jeg mangler den Tillid til General Thestrups Karakter og Villiestyrke, som maatte være tilstede for at kunne anbefale Deres Majestæt at bruge ham i en noget overordnet og betroet Post under vanskelige Forhold.“

Thestrup følte Afslaget som en dyb Krænkelser, og Indstillingen til Kongen vidner ikke om, at Lundbye nærede synderlig blide Følelser over for den Mand, hvis Arbejde Direktøren i Krigsministeriet, Major Ankjær, betegnede som Eksperimenter, der havde løsnet Baandene.

Overvejelser angaaende Operationsplan. Befæstningsanlæg.

For den Krigssituation, som under de givne Forhold kunde tænkes at indtræffe over for det tyske Forbund, var to Tilfælde mulige.

Krigen kunde fremkomme ved en Eksekution i Holsten, d. v. s. en militær Besættelse af Hertugdømmet for derved at paa- tvinge Danmark det tyske Forbunds Villie. Paa en vis Maade kunde en saadan Eksekution betragtes som en indre tysk Politi- foranstaltning, som det tyske Forbund kunde anvende over for, navnlig svagere Enkeltstater, idet det da overlod Gennemførelsen til andre Enkeltstater. Som tysk Hertug kunde den danske Konge bøje sig for Eksekutionen uden Modstand og søge Konflikten ordnet ad diplomatisk Vej. Men han kunde ogsaa anse Ekseku- tionen som et Indgreb i det danske Monarkis Selvstændighed; og det var denne sidste Eventualitet, man fra dansk Side gik ud fra, naar man agtede at modsætte sig en Eksekution med Magt. Paa den anden Side tænkte man sig dog ikke at anvende hele Monar- kiets militære Kraft i Holsten, og var Fjenden, som det maatte formodes, os overlegen, kunde man det næppe heller, saaledes som det senere skal forklares. Hertil kom den Uklarhed, der her- skede i den danske Politik, idet Helstatsmændene, og med dem Kongen og en Del af Officerskorpset, bestemt holdt paa Forsva- ret af Holsten, medens det ejderdanske Parti stillede sig køligt over for dette Spørgsmaal, og Ministeriet svingede mellem begge Standpunkter.

Den anden Mulighed var en egentlig Angrebskrig mod Sles- vig og Kongeriget, et Tilfælde, som kunde blive, og i 1864 blev, en Konsekvens af en Eksekution, og som i Aarene lige før Krigen

stadig blev sandsynligere. Den Modstander, vi da vilde staa overfor, kunde med Sikkerhed forudsættes at blive os absolut overlegen til Lands, medens vi foreløbig kunde gaa ud fra at kunne bevare Herredømmet til Søs, og vi maatte være forberedt paa, at Angrebet indledes som en Overrumpling, inden vor Hær var rede. Jernbanenettet i Kongeriget og Slesvig*) var endnu meget lidt udviklet, saaledes at Mobilisering og Koncentration maatte tage forholdsvis lang Tid; i gunstigste Fald regnede man, at der vilde medgaa 2—3 Uger, inden Hærens Hovedstyrke kunde være samlet i Sydslesvig, og Mobilisering af Trainet vilde tage endnu længere Tid.

Efter Reorganisationen i 1861 af den preussiske Hær — med Fordobling af Styrken og samtidig Indførelse af en 3aarig Tjenestetid — voksede Faren for en Overrumpling stærkt, idet Preussen nu ved Hjælp af Jernbanerne næsten uden Varsel kunde kaste en meget betydelig Troppstyrke ind i Holsten og maaske naa op i Slesvig, før vor Hær var samlet. I hvor høj Grad den preussiske Hær havde vundet i Kampkraft ved Reorganisationen, at den var blevet af en hel anden Beskaffenhed end den, vi kendte fra den første Krig, synes vi imidlertid ikke rigtigt at have faaet Øjet op for inden Krigen 1864.

Maatte vi saaledes under alle Omstændigheder gaa ud fra at blive underlegne, kunde Kampen ikke ventes gennemført med Held, med mindre vi under en eller anden Form fik Hjælp fra Udlandet. Vi maatte derfor styrke vor Modstand ved Befæstningsanlæg, dels for i Læ af dem at faa Tid til at samle Hæren, dels for at kunne drage Krigen saaledes i Langdrag, at Udlandet kunde naa at gribe ind.

Da Krigen brød ud i 1848, fandtes paa Halvøen — ud over Rendsborg, som straks faldt i Oprørernes Hænder — kun Fæstningsanlæg ved Fredericia samt de smaa og forældede Skanser ved Hals og Fladstrand (Frederikshavn). Selve Hovedfæstningen Fredericia var imidlertid saa forsømt, at om der end straks i Marts 1848 blev taget fat paa dens Armering, lykkedes det dog først i 1849 at faa den bragt i Forsvarsstand.

---

*) Af Jernbaner fandtes Banen Kjøbenhavn—Korsør, Tværbanen Langaa—Skive samt den sydslesvigske Bane Rendsborg—Slesvig—Flensborg med Sidebane Orsted—Husum—Tønning.

I Løbet af Krigen blev anlagt Skanser paa Als og Helgenæs, ligesom Danevirke ved Krigen Slutning blev indrettet til en forholdsvis stærk, forskanset Stilling.

Da Krigen var endt, blev Spørgsmaalet om Rigets samlede Forsvarsplan og dermed dets Befæstningsanlæg taget op til Behandling og gennearbejdet, senest i Kommissionen af 1855 under Forsæde af General de Meza, hvilken Kommission indsendte sin Betænkning i Januar 1857.

Monarkiets Sydgrænse (se Skitse Side 86) dannedes af Elben fra dennes Udløb til Byen Lauenburg, løb derfra lige mod Nord til Lübeck og langs Fyrstendømmet Lübecks Vestgrænse til Neustadt Bugt. (Nordligere dannede Omraadet Eutin, der hørte til Fyrstendømmet Lübeck, en Enklave i Holsten; paa tilsvarende Maade fandtes flere hamburgske Enklaver i det sydlige Holsten og lübeckske V. f. Lauenburg). En Hærstyrke, som indtog en Stilling til Dækning af Grænsen, vilde kunne omfattes paa begge Fløje, dels over Hamburg, dels over Lübeck, ligesom Elben kunde overskrides flere Steder. Et virksomt Forsvar af Grænsen var derfor udelukket, naar man ikke raadede over meget store Styrker.

Flere tyske Jernbaner standsede kort fra Grænsen, men kun een løb ind over denne, nemlig Jernbanen fra Berlin, der ved Büchen i Lauenburg delte sig i en Linie over Hamburg og en til Lübeck. For at vanskeliggøre en OVERRUMPLING maatte det derfor være af Vigtighed, at vi traf saadanne Foranstaltninger — mindre Befæstningsanlæg med fast Garnison —, at vi til enhver Tid var sikker paa at kunne ødelægge Jernbaneknudepunktet ved Büchen.

Selv om vi i Tide havde mobiliseret i Holsten og samlet en Troppstyrke dør, vilde det imidlertid ikke kunne lade sig gøre at optage et egentligt Forsvar af Hertugdømmet, naar vi ikke var stærke nok til en Kamp i aaben Mark; thi der fandtes ikke i Holsten nogen for Formaalet egnet Forsvarsstilling. Vore Tropper maatte da faa som Opgave at repræsentere en saadan Modstandskraft, at en eventuel Eksekution vilde kræve betydelige Styrker til sin Gennemførelse og derfor maaske vanskeligere kunde finde Tilslutning i den tyske ForbundsforSamling. Tillige maatte vore Tropper i Holsten danne en Avantgarde for Hærens Hovedstyrke, naar denne samledes i Sydslesvig.

Kommissionen af 1855 opgav i sine Overvejelser saaledes et egentligt Forsvar af Holsten og Lauenburg, men forudsatte, at vore Tropper kunde iværksætte deres Tilbagegang paa en saadan Maade — bl. a. ved at afbryde Kommunikationerne, navnlig Jernbanen fra Hamburg over Neumünster til Rendsborg og Kiel —, at Fjenden blev tvungen til en langsom og forsigtig Fremrykning, hvorved vi kunde vinde Tid. Knudepunktet Neumünster kunde eventuelt indrettes som Replipunkt for de Tropper, der gik tilbage fra Grænsen.

Det blev i Kommissionen overvejet, hvorvidt vi kunde optage Kampen bag Ejder, idet hele Ejderstrækningen V. f. Rendsborg kunde gøres ufremkommelig ved Oversvømmelser; men Tanken herom maatte opgives, dels fordi man ikke kunde gaa ud fra at faa Stillingen besat i rette Tid, dels fordi det ved nærmere Undersøgelse viste sig, at Stillingen fra Rendsborg mod Øst vilde kræve mindst 30.000 Md. til sin Besættelse. General de Meza ansaa det dog for ønskeligt, at der langs Ejder og ved Ekernførde blev anlagt Feltbefæstninger til Spærring af Hovedkommunikationerne (Rendsborg Fæstningsværker var delvis sløjfede i 1852).

Naar Holsten maatte rømmes, kunde et egentligt Forsvar saaledes først optages ved Danevirke.

Under en Eksekution i Holsten var en fuldstændig Besættelse af Slesvigs Sydgrænse en Nødvendighed, og i denne Nødvendighed ligger den militære, men ikke dengang klart udtalte Aarsag til, at Spørgsmaalet: Danevirkes Befæstning kom til at spille en saa stor Rolle under hele den følgende Udvikling, til, at Danevirkespørgsmaalet „laa i Luften“, som Biskop Monrad, Konseilpræsidenten i 1864, udtrykte sig. Danevirkestillingen vilde ikke blot blive en Dækning for Hærens Opmarch og danne en Optagestilling for de Tropper, som havde rømmet Holsten; men den maatte hævdes, for at ikke Slesvig-Holstenerne under en Eksekution, dækket af Rigstropperne, uhindret kunde gennemføre deres Planer, i hvert Fald for Sydslesvigs Vedkommende. Dertil kom, at det i Tilfælde af en fjendtlig Invasion vilde være uheldigt i politisk Henseende fuldstændig at opgive Forsvaret af Sydslesvig, der i egentlig Forstand var det omstridte Land. Danevirkestillingen vilde da ogsaa paa den Maade faa en vis Betydning som en første Kampstilling.

Ligesom i 1850 skulde Danevirkestillingen spænde tværs over Slesvig fra Vesterhav til Østersø. Men medens dengang højre Fløj kun delvis var støttet af Oversvømmelser, med hvilke Centrum ikke havde direkte Forbindelse, vilde man nu forøge Oversvømmelserne og slutte Centrumstillingen til dem, saaledes at der fremkom een lang, sammenhængende Stilling fra Husum—Frederiksstad, S. om Slesvig By og derfra langs Slien til dennes Munding (se Bilag III).

Selv om store Strækninger bag Oversvømmelserne ingen Befæstning behøvede, kunde dog et langvarigt Forsvar af den 11 Mil lange Stilling ikke gennemføres med den Hærstyrke, vi kunde stille i Marken. Man kunde maaske holde Stillingen en Tid; men brød Fjenden igennem ad de Overgange, der fandtes gennem Oversvømmelserne, eller, og navnlig, hvis han forcerede Slien, vilde han komme i Ryggen paa Centrum. Frøs om Vinteren Vandene til, var Forsvaret overhovedet en Umulighed.

Medens Danevirke, som nævnt, maatte holdes besat under en Eksekution i Holsten, og der ogsaa var vægtige Grunde, som talte for at optage en første Kamp i Stillingen, maatte man efter det anførte nære stor Betænkelighed ved at sætte saa meget ind paa Forsvaret, at dette bandt Hæren. Gjorde man Stillingen stærk i Fronten, kunde dette let friste til at fortsætte Forsvaret for længe, paa samme Tid som den stærke Front netop maatte foranledige Fjenden til at rette sit Hovedangreb mod en af, eller begge Fløjene.

Naar Forholdet var saaledes, kunde det ikke være rigtigt at ofre store Beløb og stort Arbejde paa Danevirkes Befæstning. Vilde man ikke det, maatte man imidlertid opgive at etablere Oversvømmelserne, som i sig selv var meget kostbare og vidtløftige Foranstaltninger. Men iværksatte man dem ikke, kunde paa den anden Side Danevirke overhovedet vanskelig forsvares. Havde Hæren da under en Eksekution i Holsten besat Slesvigs Grænse, maatte den, hvis Eksekutionen afløstes af en Invasion i Slesvig, begynde Krigen med et Tilbagetog, hvilket i alle Henseender vilde være yderst uheldigt.

Som man ser, var Danevirkespørgsmaalet overordentlig indviklet. Man valgte da den Udvej — saaledes som det nærmere præciseredes i det Lovforslag, Krigsminister Lundbye fremsatte i 1858 — at forberede Oversvømmelserne og anlægge en Række Jordværker, saaledes at Hæren, hvis man bestemte sig til at op-

tage Kampen ved Danevirke, dør kunde finde en feltbefæstet Stilling.

I Kommissionsbetænkningen af 1857 var for Halvøens Vedkommende Hovedvægten lagt paa Flankeforsvaret, nemlig paa de to Stillinger, som havde haft saa stor Betydning i 1848—50, Fredericia og Dybbøl. Hertil kom Helgenæs, der ligesom i 1849 kunde tænkes anvendt som befæstet Indskibningssted. Operationsplanen skulde da nærmest være en Gentagelse af den, der var anvendt i Treaarskrigen, med Hærens Hovedreserve paa Fyen, hvorfra den kunde sættes ind til offensive Foretagender fra Fredericia eller Dybbøl. Af disse Punkter var *Fredericia* absolut det vigtigste af Hensyn til Forbindelsen mellem Fyen og Jylland saavel som til Spærring af Lille Bælt, hvorved Fæstningen tillige kunde faa Betydning for Forsvaret af Fyens Kyst. *Fredericia* skulde derfor gøres til en stærk Fortfæstning, hvis Værker var saaledes fremskudt, at Forbindelsen med Fyen var absolut sikret.

Dybbølstillingen regnedes, som sagt, ikke for at have saa stor Betydning som *Fredericia*. Selve *Dybbølhøjderne* var ganske vist vel egnede til Forsvar; men Stillingen vilde være uholdbar, hvis *Allsund* frøs til, saa at Fjenden kunde komme over til Als (General *Fibiger* hævdede i Kommissionen, at dette sidste ogsaa var muligt for en overlegen Fjende, selv om Vandet var aabent; men til Gengæld erklærede Krigsminister *Lundbye* i 1858, at Als i saa Fald var „uangribelig“). Ingeniørkorpset forlangte 3 store, permanente Forter i Stillingen, som derved vilde blive saa stærk, at den kun behøvede en forholdsvis ringe Besætning, saa at Hærens mobile Hovedreserve ikke formindskedes utilbørligt.

Tilbage stod saa Spørgsmaalet, om det virkelig vilde blive muligt over for en meget overlegen Modstander at gentage Operationen fra første Krig: om det var sandsynligt, at et Frembrud fra Flankestillingerne kunde lykkes. Meningerne herom var meget delte, og selv om man i Kommissionsbetænkningen 1857 anførte, at vi i Flankestillingerne kunde samle betydelige Troppemasser til Angreb, var det dog efterhaanden blevet en almindelig Opfattelse inden for Kommissionen, at saadanne Frembrud næppe kunde gennemføres, idet man maatte gaa ud fra, at Frembruddet vilde blive mødt med en knusende Overmagt.

Det vil af ovenstaaende fremgaa, at Kommissionen — og det er værd at lægge Mærke til, at dens Formand, General de Meza,

i 1864 blev Hærens Overgeneral — nærrede stærk Tvivl om, at vi, for saa vidt vi var henvist til egne Kræfter, kunde føre Kri-gen paa anden Maade end ved en i det væsentlige ren Defensiv.

Foruden Befæstningsanlæg ved Büchen, Ejder, Danevirke, Dybbøl og Fredericia foreslog Kommissionen Skanser paa Helge-næs, nogle Kystbatterier ved Store Bælt og navnlig en Befæst-ning af *Kjøbenhavn* baade mod Sø- og Landsiden. Den samlede Udgift ansloges til 32 Mill. Rdlr.

Da denne Sum langt oversteg, hvad man kunde vente at faa bevilget, lod Krigsministeren Ingeniørkorpset udarbejde et nyt Forslag omhandlende Kjøbenhavns Befæstning mod Søsiden, Dyb-bølstillingen, hvor de 3 projekterede Forter skulde erstattes med en Række Skanser, Fredericia, Kystbatterier ved Nyborg og Korsør samt for Danevirkestillingens Vedkommende Anlæg af nogle Skanser og Forberedelse af Oversvømmelser. Ifølge Ingeniørkorpsets Beregninger vilde Udgifterne herved ialt blive 13,6 Mill. Rdlr., der tænktes fordelt over en længere Aarrække, saaledes at Dane-virkestillingen (350.000 Rdlr.) først kunde blive færdig i 1867, Dybbølstillingen (794.000 Rdlr.) i 1870 og Fredericia (8,8 Mill. Rdlr.) i 1887.

Samtidig med Hærlovsforslaget forelagde Krigsminister Lundbye i Januar 1858 Rigsraadet en længere Redegørelse for Befæstningsspørgsmaalet. I denne Redegørelse blev hele vor For-svarssituation gennemgaaet under forskellige Forudsætninger, baade for Sommer- og Vinterfelttog, og der fremsattes endnu videregaaende Planer angaaende Befæstningsanlæg end, hvad Befæstningskommissionen havde ønsket. Det indrømmedes dog, at Gennemførelse af hele Planen vilde overskride Landets økono-miske Evne, og det endelige Resultat blev da Forslag om Dane-virkestillingen, Flankestillingerne og Kjøbenhavns Befæstning foruden Kystbatterier ved Nyborg og Korsør. Det fremhævedes endnu dengang, at Danevirkestillingen kun burde feltbefæstes, da den let kunde blive uholdbar, og den maatte ligesom Dybbøl-stillingen træde tilbage for Befæstning af Fredericia og Kjøben-havn.

Den Operationsplan, som omtaltes i Redegørelsen, gik ud fra, at Hæren vilde kunne bringes op til 50—60.000 Md., af hvil-ke til Flankestillingerne regnedes som Besætning ialt 20—30.000, saaledes at en lige saa stor Hovedreserve kunde sættes ind til Of-fensiv. Paa den Maade, erklærede Major Ankjær i Rigsraadet,

vilde Hæren faa samme strategiske Effekt, som talte den 75—90.000 Md.

Det var, som tidligere omtalt ved Hærlovsforslaget, et uheldigt Tidspunkt i finansiel Henseende, paa hvilket Befæstningsplanen kom frem, og Regeringen lagde den derfor ogsaa foreløbig til Side. Kun Planen om *Kjøbenhavns Befæstning mod Sø-siden* vilde Regeringen have frem. Krigsministeren fremsatte derfor den 15/1 1858 Forslag for Rigsraadet i Overensstemmelse hermed og forlangte iøvrigt kun 28.000 Rdlr. til Undersøgelser og Projektering af de andre Befæstningsanlæg.

At Kjøbenhavns Befæstning, navnlig mod Sø-siden, var nødvendig, havde man for nylig set under Krimkrigen, da vi en Tid nærede Frygt for en Krænkelser af vor Neutralitet. Men tillige var det tilstrækkelig godtgjort gennem vor Krigshistorie, at Kjøbenhavn maatte være sikret, naar Hærens Hovedstyrke var samlet ved Sydgrænsen; at Sjælland med Kjøbenhavn ikke laa aaben, var i Virkeligheden en Betingelse for, at vi med Eftertryk kunde optage Kampen mod en tysk Invasion paa Halvøen. I 1858 havde man endnu et tydeligt Indtryk af Begivenhederne i 1807, der jo kun laa et Halvthundrede Aar tilbage i Tiden, og under Forhandlingerne i Rigsraadet henvistes atter og atter til dem. Ikke desto mindre vakte Lovforslaget, som jo kun indirekte havde Betydning for den foreliggende Opgave, Forsvaret af Slesvig, stærk Modstand, navnlig hos Tscherning, som ved denne Lejlighed indledede den Strid om Kjøbenhavns Befæstning, den følgende Generation maatte lide under. Regeringen, der jo iøvrigt var uvillig over for Forsvarsudgifter, fastholdt imidlertid Vedtagelsen af sit Forslag som en uafviselig Nødvendighed og gjorde Sagen til et Kabinetsspørgsmaal. Heroverfor gav Rigsraadet efter og bevilgede 3,8 Mill. Rdlr. til Søbefæstningen. Derimod vilde det kun give 14.000 Rdlr. til Projektering m. m. af Anlægene paa Halvøen.

Der blev nu taget fat paa Søbefæstningen, som i Hovedsagen blev færdig i Foraaret 1864; men med Udførelse af de øvrige Befæstningsanlæg kunde det have varet længe, hvis ikke ogsaa her som ved Hærororganisationen den politiske Udvikling i Begyndelsen af 1861 var kommen til Hjælp. I den Situation, der da forelaa, og i hvilken Krigen ventedes i Eftersommeren, kunde der

selvfølgelig ikke være Tale om at paabegynde Fæstningsanlæg, som først kunde blive færdige om flere Aar. Ved Fredericia og Dybbøl maatte nødvendigvis de planlagte, permanente Værker erstattes med Feltbefæstninger, som kunde tilendbringes i den disponible Tid. For Danevirkestillingens Vedkommende kom Sagen derimod til at udvikle sig i nærmest modsat Retning.

Det var utvivlsomt rigtigt, naar Thestrup forudsatte, at en Eksekution i Holsten, selv om den fra vor Side optoges som Krig, ikke nødvendigvis behøvede straks at følges af en Invasion i Slesvig. I saa Fald maatte vi imidlertid besætte Grænsen og derfor befæste Danevirkestillingen. Han gav derfor i Januar Ingeniørkorpset Ordre til at planlægge og forberede de nødvendigeste og i kort Tid udførlige Befæstningsanlæg af feltfortifikatorisk Natur saavel dør som ogsaa ved Dybbøl samt de nærmest for Haanden liggende Foranstaltninger ved Fredericia. Kort efter tilføjede han, at Danevirkestillingen indtil videre burde „accentueres“ fremfor Dybbøl og Fredericia, idet han derved kunde støtte sig til Udtalelser baade fra Befæstningskommissionen og Ingeniørkorpset om Udførelse af Danevirkes Befæstning i rolige Tider, da det netop var straks efter en Krigs Udbrud, at den skulde gøre den væsentlige, maaske den eneste Nytte.

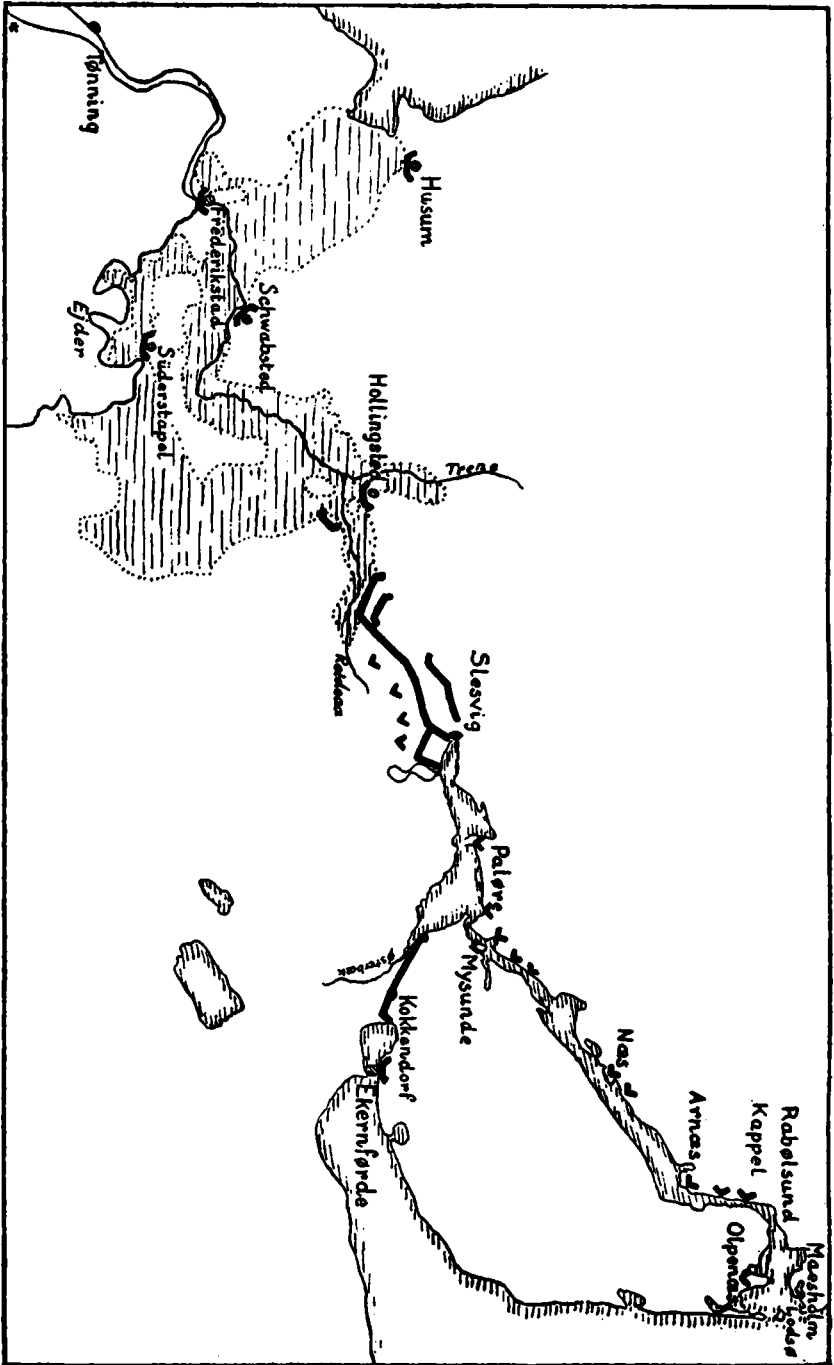
Ingeniørkorpset havde i 1857, da Talen var om, hvilke Befæstninger der maatte udføres først, udtalt om Danevirkestillingen og de foreslaaede Kystbatterier: „at disse Anlæg hører til dem, som fra visse Sider er stærkt, og Danevirke endog fortrinsvis, urgerede som ønskelige —“, og havde derhos vist en Tilbøjelighed til at give efter for denne Opfattelse. Da Korpset nu i 1861 kom til at staa med frie Hænder for sine Forslag angaaende Danevirke om Anlæggenes Omfang, idet Krigsministeren ikke nærmere havde præciseret dette, gik det et Skridt videre ved at gaa ud fra, at det ikke var absolut givet, at vi vilde komme til at staa over for en Modstander, som var os betydelig overlegen. Denne Opfattelse var i skarp Modsætning baade til den politiske Realitet og til de Forudsætninger, der hidtil havde været gjort gældende for Befæstningsspørgsmaalet. At vi vilde faa en i den Grad overlegen Fjende — Elitetropper af den østrigske og den reorganiserede preussiske Hær —, som Tilfældet blev, da Kriegen virkelig kom i 1864, kunde man ikke ane tre Aar før; men paa den anden Side synes der at have været en Tendens til at undervurdere den tyske Forbundshær, man ventede at komme til

at staa overfor. At der under Forhold som vore gør sig en vis Optimisme gældende, er sikkert nødvendigt for Opretholdelse af den gode Aand i Hæren; men dennes Ledere maa naturligvis være meget forsigtige med at lægge en uholdbar Optimisme til Grund for deres Dispositioner. En saadan Forsigtighed viste Ingeniørkorpset ikke i 1861, idet det i Overensstemmelse med sin Opfattelse vilde gøre Stillingen stærk, med lukkede, stormfri Værker. Samtidig indrømmede Korpset dog, at en saa stærk Stilling kunde blive farlig, hvis vi stod over for en meget overlegen Modstander, da den kunde medføre, at vi ikke i saa Fald gik tilbage i rette Tid. Idet de saaledes indbyrdes modstridende Synspunkter krævede en paa samme Tid stærk og mindre stærk Befæstning, kom Korpset til det salomoniske Resultat, at hveranden Skanse i Centrumstillingen skulde være lukket og stormfri, hveranden aaben. — Den Dobbeltthed med Hensyn til Danevirkestillingen, at den vel skulde forsvares, men dog ikke hævdes til det yderste, blev i det hele en Kilde til Usikkerhed saavel ved dens Anlæg som ved dens Bestykning, og lagde Spiren til det sørgelige Resultat, da Kampopgaven skulde løses i 1864.

Ingeniørkorpsets Forslag, der ret stærkt fjernede sig fra Krigsministerens Ordre om „Anlæg af feltfortifikatorisk Natur“, men nærmest havde en halvpermanent Karakter, forelagdes — som det senere skal omtales — Generalstabens taktiske Sektion samt 2. Generalkommando (General de Meza), hvilke Myndigheder tiltraadte det principielt. Krigsministeren gik da ud fra, at han hos Hærens øverste taktiske Myndigheder havde faaet Bekræftelse paa, at Danevirke burde gøres til en stærk Stilling, og personlig delte han denne Opfattelse: Hvis Vejrforholdene overhovedet tillod et Forsvar, maatte der, naar Stillingen var færdig, kunne ydes en kraftig Modstand ved Hjælp af de mægtige Oversvømmelser og de stærke Forskansninger. Hertil kom den Indskrænkning af hele Stillingens Længde, Ingeniørkorpset havde foreslaaet ved paa venstre Fløj eventuelt at lægge Forsvaret frem til Store Bredning—Vindeby Nor—Ekernførde (Kokkendorfstillingen) med Slistillingen som en 2. Linie. Modstandsevnen vilde, mente Thestrup, blive saa stor, at et ordnet Tilbagetog altid var muligt.

Thestrup vilde saaledes ophæve den ovennævnte Dobbeltthed med Hensyn til Danevirkestillingen. Den skulde „forsvares haard-

Den projekterede Danevirkestilling.

nakket“ uden Hensyn til et muligt Tilbagetog. Dette var et rent og klart Standpunkt og i Virkeligheden det eneste Grundlag for en Hær, som skulde kæmpe i en saa stærkt udbygget Stilling, det eneste, Soldaterne vilde kunne forstaa. Han hævdede denne sin Opfattelse skarpt over for Artillerigeneralen, som, da Danevirke dog før eller senere skulde forlades, vilde afgive lettere Skyts til Skanserne og blot have svært Skyts som en mobil Reserve.

Men at Thestrup over for Hæren krævede Fasthed i Beslutning var eet, et andet, at han, saaledes som det skete i Rigsraadet i 1862, over for Offentligheden meget stærkt fremhævede Danevirkestillingens rent taktiske Betydning: Danevirke var en stærk og vigtig Stilling paa Halvøen, den eneste, hvor man kunde optage Kampen mod en betydelig Overmagt; alle Kommissioner til Overvejelse af Befæstningsvæsenet var komne til samme Resultat, „ligesom et Aartusindes Traditioner samstemme deri.“ — Tilliden til Danevirkestillingen havde her drevet Thestrup altfor langt ud. Ingen af Befæstningskommissionerne havde tillagt Stillingen større, taktisk Betydning, og, som bekendt, har Danevirke ikke siden den tidligste Middelalder og indtil 1850 spillet nogensomhelst Rolle i Danmarks Krigshistorie. Thestrups følelsesbetonede Udtalelse var tilmed ubetænksom og farlig, fordi den var egnet til hos Folket at skabe en overdreven Tro paa vor Forsvarsevne og dermed til at lukke dets Øjne for de jernhaarde Krav, en Kamp mod Overmagten vilde stille os.

Efter at Forarbejderne var afsluttet, gav Krigsministeren i Slutningen af Marts 1861 Ordre til Befæstningsarbejdernes Udførelse. Denne ophørte i Juni—Juli, og der var da, med en Efterbevilling om Efteraaret, ialt anvendt til Danevirkestillingen 497.394 Rdlr., til Dybbølstillingen 100.300, til Fredericia 174.750 og til Fællesudgifter 49.491 Rdlr., tilsammen 822.000 Rdlr. Danevirkestillingen havde altsaa, i Modsætning til hvad oprindelig var tilsigtet, slugt langt det største Beløb. Ingen af Stillingerne var færdigbygget, hvilket var særlig uheldigt for Flankestillingernes Vedkommende, idet disse maatte være fuldt rede, naar Hæren under Krigen gik tilbage til dem, medens man kunde haabe, at der før Fredsbruddet vilde blive i hvert Fald nogen Tid til at fuldstændiggøre Danevirkestillingen.

Den trufne Løsning af Befæstningsspørgsmaalet blev bedømt meget forskelligt. Allerede i 1858 havde Major Ankjær, der i Krigsministeriet havde haft en væsentlig Andel i Lovforslagene om Befæstningsanlæg, udtalt i Rigsraadet, at Danevirke var den eneste Hovedstilling, vi havde paa Fastlandet — en Opfattelse, som jo faldt sammen med Thestrups. Ankjær mente dog ikke, at vi i den skulde føre et Hovedslag; men den skulde gøre det nødvendigt for Fjenden at møde med saa stor Styrke, at dette vilde modarbejde hans Tilbøjelighed til at paaføre os Krigen. — For det ledende, nationalliberale Parti, som kæmpede for Danmark til Ejderen, havde Danevirke været et Symbol for dets Politik, og Thestrups ovennævnte Udtalelser i Rigsraadet gav Begejstringen for Forsvaret af den gamle Grænsevold et sagligt Grundlag. Ved en underlig Sammendingning af Nutid og en fjern Fortid fik Ordet „Danevirke“ en næsten suggestiv Kraft. Enkelte Officerer advarede dog ved kraftige Indlæg mod den Fare, der laa i Overdrivelsen af Danevirkes Betydning, og i Rigsraadet beklagede Tscherning, at Stillingen overhovedet var blevet befæstet, og at man ikke nøjedes med de Feltbefæstningsanlæg, Hæren selv kunde udføre, naar den ved Mobilisering samledes dér. — Fandtes der end saaledes inden for Officerskorpset ivrige Modstandere af Danevirkestillingens Befæstning, lod dog Hovedmassen sig enten rive med af Begejstringen eller forholdt sig passiv. At Danevirkespørgsmaalet ved at optages paa det nationalliberale Partis Program var blevet af indrepolitisk Art, stillede sig i Virligheden ogsaa i Vejen for en saglig Drøftelse af det — paa samme Maade som det senere skete for Kjøbenhavns Befæstnings Vedkommende.

At den Omstændighed, at Danevirkestillingen kunde blive uholdbar om Vinteren, maatte gøre det sandsynligt, at Fjenden netop derfor vilde begynde Krigen paa den Aarstid, var man tilbøjelig til at se bort fra. Krigsminister Lundbye undskyldte senere, i Juni 1864, dette med, at det hørte til Sjældenhederne, at man indledede en Krig om Vinteren. Selv om dette sidste maaske nok i Almindelighed er rigtigt, saa er det dog mærkelige Ord i en dansk Officers Mund i Betragtning af, at langt de fleste af de større Krigsbegivenheder, hvori vi har deltaget siden Svenskekrigen — med Undtagelse af Krigen 1848—50 — er forefaldet om Vinteren (1657, Kjøbenhavn Februar 1659, Lund December

1676, Helsingborg Mart's 1710, Gadebusch December 1712, Sehested December 1813).

Ogsaa Faren for en fjendtlig Overgang over Slien, der kunde medføre, at hele vor Hær i Centrum blev afskaaret, undervurderedes. Det mest truede Punkt, ved Mysunde, dækkedes ved Befæstningsanlæg, og iøvrigt slog man sig til Ro med, at Fjenden maatte være os mindst dobbelt overlegen for at kunne sprede sine Styrker saa meget, saa langt ud i Svansen, som et Overgangsfor-søg længere mod NØ. vilde kræve. Og selv om et saadant skulde blive gjort, stillede man sig overordentlig optimistisk med Hensyn til at afværge det. Der var naturligvis ogsaa noget rigtigt i Thestrups Udtalelse, at Spørgsmaalet om, hvorvidt et saa voveligt Foretagende som en Overgang ved Arnæs vilde være gunstigt for os eller Fjenden, var afhængigt af, hvem der havde Overkommandoen i Danevirkestillingen.

Medens man fra Hærens Side oprindelig kun havde tillagt Danevirkestillingen Betydning som en Stilling, der under visse Forhold kunde udnyttes, blev den efterhaanden betragtet som en Stilling, der skulde holdes for sin egen Skyld. Den var, efter at være befæstet i 1861, baade i Udlandets og vore egne Øjne „bleven et Bolværk, som det baade var en Hjertes- og Æresag at forsvare“ (Ankjær). — I Stedet for at skulle være en Støtte for Operationerne var den kommet til at beherske dem.

Hele den Udvikling, der havde fundet Sted, vilde saaledes kunne bringe Hærledelsen ind i et Dilemma, idet den enten maatte optage Kampen i Danevirkestillingen, selv om dette militært set var urigtigt, eller den maatte gaa imod den stærke Stemning, som herskede i Folk som i Hær, og derved skade Forsvarskraften paa betænkelig Vis.

Om end Krigsminister Thestrup ansaa det, der var opnaaet, for meget betydeligt, var det dog givet, at der endnu stod meget tilbage at udføre, før Befæstningerne — bortset fra de egentlige Armeringsarbejder — kunde være i kampdygtig Stand. Hertil krævedes 735.000 Rdlr., om hvilket Beløb Krigsministeren fremsatte Forslag for Rigsraadet i 1862, idet han dog maatte foreslaa Udgifterne fordelt over to Finansperioder (4 Aar). Rigsraadet, som ikke havde gjort nogensomhelst Indvending mod Regeringens ekstraordinære Forsvarsudgifter i 1861, var ogsaa villigt til at tilstaa Krigsministeren det Beløb, han nu forlangte; men

naar Regeringen ikke mente, at Sagen havde større Hast, end at Arbejdernes Gennemførelse kunde udstrækkes over 4 Aar, kan det egentlig ikke forbavse, at Rigsraadet, der jo var meget økonomisk, ogsaa ansaa det forsvarligt at fordele Udgifterne over tre Finansperioder (6 Aar). Den første Rate, for 1862—64, fastsattes til 230.000 Rdlr. — De Midler, Ingeniørkorpset fik Raadighed over inden Mobiliseringen i 1863, blev saaledes ganske utilstrækkelige, saa meget mere som Prisstigninger stillede yderligere Krav.

Allerede i Efteraaret 1862, da de politiske Forhold syntes truende, havde Krigsministeren forhandlet med Finansministeren om at faa Penge til Udførelse af Armeringsarbejder, men opnaaede i Hovedsagen kun — i Marts 1863 — at faa Midler til Anlæg af et Brohoved S. f. Frederiksstad, og senere — i Juli — at faa Tømmer til Palisader og Krudtmagasiner i Danevirkestillingen.

I Efteraaret 1863 havde Ingeniørkorpset opbrugt de Beløb, der var stillet til dets Raadighed. Situationen var paa dette Tidspunkt en saadan, at Befæstningsarbejderne ikke længere kunde udsættes, hvorfor Krigsministeren tilstod Korpset Midler af sit normale Budget til Fuldstændiggørelse af Danevirkestillingen. Det var, ligesom i 1861, stadig mod denne, Bestræbelserne rettedes. Flankestillingerne, i hvilke Hovedforsvaret skulde føres, maatte vente, og først i Slutningen af December blev der givet Ordre til at paabegynde Armeringsarbejderne dér. Følgen blev, at disse to Stillinger ikke paa langt nær var i kampdygtig Stand, da Krigen udbrød.

Mobiliseringen.

Ved Thestrups Afgang i August 1863 blev Lundbye — nu Oberst — atter Krigsminister og kom derved til at staa over for den meget krævende Opgave, som denne Stilling paalagde ham lige før og under Krigen.

Oberst *C. C. Lundbye* var saavel en dygtig, om end ikke i nogen Henseende fremragende, som brav og rettænkende Mand. Hans Kraft og Arbejdsevne var imidlertid allerede begyndt at svækkes og aftog stadig, saa længe han var Minister. En Følge heraf blev en til Dels svigtende Villiestyrke og Svaghed over for Paavirkning fra sine Omgivelser.

Under disse Forhold blev Major *S. Ankjær* den ledende i Krigsministeriet, efter at han i Efteraaret 1863 havde overtaget Stillingen som Direktør i dette. Ankjær var en fortrinlig begavet Mand, der arbejdede let og hurtigt. Han havde ved mangeaarig Ansættelse i Ministeriet et godt Kendskab til Forretningerne dør; men paa den anden Side havde han gjort saa kort Tid Tjeneste i Geledet, at han havde svært ved at bedømme, hvilke Vanskeligheder hans Forordninger kunde møde under deres praktiske Gennemførelse. Muligvis har hans utilstrækkelige Tjeneste ved Afdelingerne ogsaa været en medvirkende Aarsag til, at han ikke kunde anerkende Thestrups Idéer, som jo ogsaa fjernede sig ret langt fra det af ham udarbejdede Hærlovsforslag 1858. Uheldigt var det derfor, at det netop blev Ankjær, som skulde gennemføre Hærens Mobilisering paa det af Thestrup skabte Grundlag. Hvor god en Villie han end havde for at gøre det bedst mulige, og hvor imødekommende han end stillede sig over for de Ønsker, som fremsattes for ham af Hærens øverste Førere, modvirkedes dette af hans Trang til selv at ville være den ledende og af hans deraf følgende Tilbøjelighed dels til ikke at give Hærens overordnede

Myndigheder Lejlighed til at udtale sig om paatænkte, vigtigere Foranstaltninger, dels til under Krigen at gribe ind i Hærens Føring.

Et Par Dage før de Tropper, der havde været indkaldt i Eksercertiden, blev hjemsendt, var der den 19/9 i Forbundsfor­samlingen i Frankfurt fremsat Forslag om Eksekution i Holsten. Dette foraarsagede, at Regeringen nu indsaa Nødvendigheden af at forberede Mobilisering*). Den mente dog ikke Faren overhæn­gende, og i et Ministerraad fastsattes derfor som Grundlag for Mobiliseringen — et Grundlag, Kongen sanktionerede —, at Krigsministeren kunde gaa ud fra at have Tiden til Foraaret 1864 til Raadighed; thi før kunde Krigen ikke ventes, hvis den over­hovedet kom. I Virkeligheden var Situationen allerede nu meget truende og blev det endnu mere, da Kong Christian IX den 18/11 — tre Dage efter Frederik VII's Død — underskrev en Fælles­forfatning for Danmark og Slesvig, som yderligere ophidsede Tyskland samt vakte Mishag hos de neutrale Magter. Men ikke desto mindre holdt Ministeriets sangvinske Opfattelse sig til det sidste, endog efter at Eksekutionen i Holsten var blevet en Kends­gerning, og efter at Preussen og Østrig i December fremsatte Krav om Besættelse af Slesvig. Endnu i Slutningen af December sagde en af Ministrene til Major Ankjær, at han skulde vogte sig for Foranstaltninger, der krævede store Udgifter, da det in­genlunde var sikkert, at Krigen kom.

Ogsaa inden for Officerskorpset tvivlede man om Krigen og mente som Ministeriet, at den i hvert Fald ikke vilde udbryde før Foraaret. Blandt andre nærede Oberst H. A. T. Kauffmann, som blev Stabschef ved Hærens Overkommando, og som i flere Aar havde været dansk Militærattaché ved Forbundsfor­samlingen, denne Anskuelse, maaske netop fordi han ved Selvsyn vid­ste, hvor svagt og splittet det tyske Rige var. At han lige saa lidt som Regeringen var i Stand til at gennemskue Bismarcks Politik kan ikke undre. Men at Regeringen, der tydelig erfarede, hvad Martskundgørelsen og senere Novemberforfatningen betød, kunde tænke sig, at Krigen kunde undgaas, er ufatteligt og viser dens mangelfulde Forstaaelse af den mellemfolkelige Situation.

---

*) Krigsministeren ønskede ogsaa, at de 10 Ugers Rekrutter (se S. 29) skulde forblive til Tjeneste, men maatte opgive det som Følge af de an­dre Ministres Modstand.

Ganske vist fik Regeringen ikke helt Uret i sin Formodning om, at der vilde hengaa forholdsvis lang Tid, inden Krigen kom, idet der dog blev 3—4 Maaneder til Raadighed. Men Udviklingen fik et ganske andet Forløb, end man havde tænkt sig.

I de Overvejelser angaaende Mobiliseringens Forløb, der før Krigen var foretaget i Krigsministeriet, var man gaaet ud fra, at der i Holsten maatte opstilles en strategisk Avantgarde til Dækning af den øvrige Hærs Mobilisering og Opmarch ved Danevirke.

Nødvendigheden af en saadan Foranstaltning fremtraadte, da det tyske Forbund den 1/10 1863 vedtog Beslutning om en Eksekution i Holsten, hvis ikke Martskundgørelsen tilbagetoges inden 3 Uger. Regeringen vilde dog ikke endnu gaa med til en fuldstændig Mobilisering af Afdelingerne i Holsten, men indskrænkede sig til ved Indkaldelser fra 1/11 at tilvejebringe en Sikringsstyrke paa 12.000 Md., fordelt saavel i Holsten (3. Generalkommando) som — for at have en Besætning til Danevirkestillingen rede — ogsaa i Slesvig og Fredericia (2. Generalkommando). Som Følge af foruroligende Meldinger om den stærke Gæring i Holsten maatte man imidlertid allerede i Slutningen af November skride til yderligere Indkaldelser til Afdelingerne i dette Hertugdømme, og ganske kort efter, da den politiske Situation var blevet faretruende som Følge af Frederik VII's Død den 15. November og Novemberforfatningen, paabegyndtes fra 1/12 den fuldstændige Mobilisering ved Indkaldelse af samtlige 8 Linieaargange for de kongerigsk-slesvigske Afdelinger og Hærens Koncentration til Danevirke.

De Vanskeligheder for Mobiliseringen, Krigsministeren skulde overvinde, var imidlertid meget betydelige.

Først og fremmest var *det økonomiske Grundlag* ikke til Stede. Den 12/10 havde Major Ankjær og Chefen for Arméens Intendantur, Generalkrigskommissær v. Schmidten indleveret en Oversigt til Krigsministeren, hvori der gjordes Rede for, dels hvad der maatte tilvejebringes af Mundering, Udrustning og Materiel, for at de Mangler i saa Henseende, der til Trods for Thestrup's Anskaffelser endnu fandtes, kunde være afhjulpne i rette Tid, dels for de egentlige Mobiliseringsudgifter, saasom Indkøb af Heste og Forplejning m. m. Det viste sig da, at der ialt

krævedes en øjeblikkelig Udgift af 1½ Mill. Rdlr., Halvdelen af det Beløb, som i det hele vilde blive nødvendigt.

Denne Udgift, der i Hovedsagen skyldtes Regeringens Forsømmelser i de foregaaende Aar med Hensyn til Krigsforberedelse, var en Konsekvens af Beslutningen om Hærens Mobilisering og maatte finde Sted, hvad enten man regnede med ½ Aars Respit eller med kortere Tid. Ikke desto mindre lagde Regeringen Sagen til Side. I hvor høj Grad denne Passivitet skyldtes Lundbye, er ikke ganske klart; men Regeringen havde dog ved sine Foranstaltninger indrømmet, at der var Fare for Krig. — At man vedtager en Hærlov og forlanger en vis Forsvarsstyrke opstillet, men ikke i Fredstid vil tage de økonomiske Konsekvenser deraf, er sket baade før og siden; men det virker dog paafaldende, at en Regering med Muligheden af en nær forestaaende Krig for Øje, i den Grad skyder Pligten fra sig, som Tilfældet var i Efteraaret 1863.

— Det var for sent, da Regeringen endelig tog sig sammen til at faa ekstraordinære Midler til Raadighed for Krigsministeriet. Først den 22/11 bevilgedes knap 1 Mill. Rdlr., den 30/11 forelagdes Lov om Hesteudskrivning for Rigsraadet, og endelig den 21/12 bevilgedes 4½ Mill. Rdlr. Krigsministeren fik, med andre Ord, Midler til de Udgifter, der den 22/10 blev erklæret for uopsættelige, 1—2 Maaneder senere.

For en *hurtig Udførelse* af Mobiliseringen var der store Hindringer.

Som Følge af de politiske Forhold i Holsten og Sydslesvig — og fra 1861 ogsaa for at have Tropper rede til hurtigt at kunne danne en foreløbig Besætning i Danevirkestillingen — var der efterhaanden foretaget saa mange Garnisonsskifter og, som vist paa hosstaaede Skema, en saa stærk Koncentration til Hertugdømmerne og Fredericia, at, bortset fra de Afdelinger, som rekrutteredes fra hele Monarkiet, kun 6 Batailloner og 2—3 Rytterregimenter laa i deres Udskrivningsomraader. Hertil kom, som det ogsaa fremgaar af Skemaet, at der ved Afdelingernes Rekruttering ikke var taget tilbørlig Hensyn til Gennemførelse af en hurtig Mobilisering, idet Tildeling af Mandskab til den enkelte Afdeling undertiden skete fra forskellige Dele af Landet, saaledes at de indkaldte kunde have meget langt til Mødestederne.

Paa Skemaet er tillige opført Afdelingernes Styrke ultimo Oktober 1863, altsaa kort efter at Indkaldelsesordrerne i 2. og 3. Generalkommando var udsendt.

Afdeling	Tjenstg. Styrke ult. Okt. 1863	Garnisons- sted	Udskrivnings- omraade	Mødested ved Mobilisering
1. Generalkommando (Den sjællandske Øgruppe)		Kjøbenhavn		
Livgarden t. F.	300	„	Hele Monarkiet	Kjøbenhavn
2. Bataillon	250	„	Sjælland	„
3. „	250	„	„	„
13. „	250	„	Sydslesvig	Kjøbenhavn og Sønderborg
15. „	250	Helsingør	Holsten	Helsingør
16. „	250	Kjøbenhavn	„	Kjøbenhavn
17. „	250	„	„	„
18. „	250	„	Sjæll. Øgruppe	„
22. „	250	„	Holsten	„
Livgarden t. H.	135	„	Hele Monarkiet	„
Gardehusar R. (6 Eskdr.)	250	„	Sjæll. Øgruppe og Slesvig	„
2 Dragon R. (4 Eskdr.)	194	Næstved, Slagelse og Vordingborg	Holsten	Næstved, Slagelse og Vordingborg
1. Artilleri R.		Kjøbenhavn	Øerne, Nord- ligste Jylland og Hertug- dømmerne	
1. Batteri	80 (bespændt*)	„		Kjøbenhavn
2. „	80 (bespændt*)	„		„
3. „	80	„		„
4. „	80 (bespændt*)	„		„
5. „	80	„		Sønderborg
6. „	80 (bespændt*)	„		Nyborg
2. Generalkommando (Nørrejylland, Fyen og Slesvig)		Flensborg		
4. Bataillon	250	Ekernførde	Sjæll. Øgruppe	Ekernførde og Kjøbenhavn
6. „	550	Slesvig og Frederiks- stad	Sydlig Nørrejylland	Slesvig og Fredericia

*) ca. 35 Heste.

Afdeling	Tjenstg. Styrke ult. Okt. 1863	Garnisons- sted	Udskrivnings- omraade	Mødested ved Mobilisering
7. Bataillon	250	Sønderborg og Ekernførde	Sydsjælland, Lolland-Falster og Nørrejyland	Sønderborg
11. "	550	Slesvig	Nordl. Nørre- jyland	Slesvig og Randers
19. "	250	Husum og Frederiks- stad	Fyen og Nørrejyland	Husum og Nyborg
21. "	250	Flensborg	Slesvig	Flensborg og Sønderborg
5. "	250	Odense og Nyborg	Fyenske Øgruppe og Lolland-Falster	Odense
10. "	250	Fredericia	Nordslesvig	Fredericia
12. "	250	"	Mellemslesvig	"
3. Dragon R. (5 Eskdr.)	215	Aarhus	Nørrejyland og Sydslesvig	Aarhus
4. Dragon R. (5 Eskdr.)	210	Slesvig	Sjæll. Øgruppe	Slesvig
5. Dragon R. (5 Eskdr.)	203	Randers	Nordl. Nørre- jyland (Se ovenfor)	Randers
Af 1. Artilleri R. 7. Batteri	118 (bespændt)	Fredericia (fra ²⁵ / ₁₀)		Fredericia
8. "	105 (")	"		"
Af 2. Artilleri R. 9. Batteri	90 (")	Fredericia	(Se nedenfor)	Fredericia
1. Fæstnings- komp.	200	Slesvig	(Afg. af 1. Art. R.)	Slesvig
2. "	55	Fredericia	(Afg. af de 3 Batterier i Fredericia)	Fredericia
3. "	150	Slesvig	(Afg. af 2. Art. R.)	Slesvig
1. Ingeniør- komp.	100	Frederiks- stad (fra ²¹ / ₁₀)	Hele Monarkiet	Kjøbenhavn
2. "	110	Mysunde (,)	"	"
3. Generalkommando (Holsten og Lauenburg)		Kiel		
1. Bataillon	450	Rendsborg	Kjhb. Nordsjæll. og Nørrejyland	Rendsborg og Kjøbenhavn
8. "	450	Kiel	Midterste Del og Nørrejyland	Kiel og Fredericia

Afdeling	Tjenstg. Styrke ult. Okt. 1863	Garnisons- sted	Udskrivnings- omraade	Mødested ved Mobilisering
9. Bataillon	450	Altona	Nordl. Nørrejyland	Altona og Fredericia
14. .	250	Ratzeburg	Holsten og Lauenburg	Ratzeburg
20. ,	450	Altona	Nørrejyland	Altona og Fredericia
6. Dragon R. (5 Eskdr.)	542	Itzehoe, Altona, Wandsbeck og Neumünster	Fyen og sydl. Nørrejyland	Itzehoe
2. Artilleri R.		Rendsborg	Fyen og Nørrejyland	
10. Batteri	160 (bespændt)	Rendsborg og Altona		Rendsborg
11. .	120 (.)	Rendsborg		.
12. .	160 (.)	.		.
Pontonner- komp.	36	.		.

Den 22/10 inddeltes Hæren foreløbig i Hovedsagen i 3 *Divisioner* i Overensstemmelse med den øjeblikkelige Dislokation, nemlig

1. Division: 1. Infanteribrigade (2., 15. og 22. Batl.)
2. " (3., 13. og 18. Batl.)
3. " (16. og 17. Batl.)
2. Division: 4. " (6., 11. og 21. Batl.)
5. " (10. og 12. Batl.)
6. " (5. og 7. Batl.)
4. Dragonregiment
- 7., 8. og 9. Batteri
- 1., 2. og 3. Fæstningskompagni
1. og 2. Ingeniørkompagni
3. Division: 7. Infanteribrigade (1., 8. og 14. Batl.)
8. " (9. og 20. Batl.)
9. " (4. og 19. Batl.)
6. Dragonregiment
- 10., 11. og 12. Batteri.

Hærens endelige ordre de bataille fastsattes den 25/12 (se Bilag I).

Nødvendigjorde Mandskabets Indkaldelse mange Transporter, var Forholdet ingenlunde bedre for *Materiellets* Vedkommende. Fodfolkets og Rytteriets Patronkarrer og Bagagekarrer skulde

opbevares i eller ved Garnisonen; men dette var ikke fuldstændig gennemført og kunde ej heller være det, da der — som senere skal omtales — manglede en Del Karrer, som maatte fremskaffes under selve Mobiliseringen. Ved Artilleriet var det en gammel Skik, at Batteriernes Materiel afleveredes til Tøjhusene (i Kjøbenhavn, Nyborg, Fredericia, Randers, Fladstrand, Als og Rendsborg), naar det ikke var i Brug, men ikke altid til Tøjhuset i eller i Nærheden af Garnisonen eller Mobiliseringsstedet. Saaledes havde 5. Bateria, der mobiliserede paa Als, kun en Del af sit Materiel og sin Udrustning der, Resten fandtes i Kjøbenhavn og Slesvig (hvortil Beholdningerne fra Rendsborg var flyttet). Men ogsaa anden Udrustning saavel som Ammunition var opmagasineret paa Tøjhusene rundt om i Landet i Stedet for paa de Steder, hvor det skulde bruges. Generalkommandoen i Holsten raadede saaledes ikke over en tilstrækkelig Forsyning af Ammunition, Hesteudrustning m. m. til Afdelingerne, ligesom Batterierne til Dels maatte have deres Materiel fra Randers.

Ogsaa hvad *Personellet* angaar, var Forholdene ingeniende tilfredsstillende. Kadrene var endnu talmæssigt utilstrækkelige. De Reserveofficerer, som stammede fra Trearskrigen, manglede Øvelse, selv om de fleste havde været indkaldt i 1859 og 60. Reserveofficererne fra 1861 og senere havde en saa kortvarig Uddannelse, at denne efter de Erfaringer, man havde fra Genindkaldelserne ikke kunde anses — og i hvert Tilfælde af Krigsminister Lundbye ikke blev anset for tilstrækkelig. Af Reserveunderofficerer havde man endnu langt fra det fornødne Antal, idet der kun var uddannet to Aargange. Lundbye tillagde det yderligere afgørende Betydning, at Antallet af Liniebefalingsmænd ikke var blevet forøget, saaledes som han havde forlangt det som Forudsætning for Dubleringen.

Ved Mobilisering af *Fodfolket* vilde Thestrup, selv om hele Krigsstyrken ikke straks indkaldtes, dog ligesom i 1861 have indkaldt saa mange, at hver af Bataillonerne kunde dublere, og alle Befalingsmænd anvendes i de Kommandostillinger, de skulde beklæde under Krig.

For det nye Krigsministerium stillede Sagen sig imidlertid noget anderledes. Det gik efter dets Mening ikke an at gennemføre Dubleringen, før der var skabt et bedre Grundlag for den end det hidtidige. Dubleringen var ganske vist forberedt og til

en vis Grad prøvet ved alle Batailloner, men ogsaa kun til en vis Grad; thi Dubleringsbataillonerne havde aldrig været organiseret for længere Tidsrum ad Gangen og — som sagt — aldrig som fuldt selvstændige Enheder.

Man vilde — og dette var selvfølgelig i hvert Tilfælde rigtigt — benytte det halve Aar, man regnede at have til Raadighed, til en intensiv Uddannelse af Befalingsmændene og navnlig af alle dem, der skulde overtage nye Tjenestestillinger ved Dubleringen, eller som i det hele trængte til Øvelse. For at faa Befalingsmænd til at lede denne Uddannelse skulde da Bataillonerne foreløbig kun formeres paa 6 Kompagnier, saaledes at hver Bataillon fik to Kaptajner til Raadighed med nævnte Opgave for Øje.

Til de nye Kompagnichefsstillinger havde Thestrup villet anvende Premierløjtnanter af paagældende Stambataillon uden Hensyn til Ancienniteten inden for Hæren; men Lundbye nærrede Frygt for, at en saadan Fremgangsmaade i det lange Løb vilde fremkalde Utilfredshed. Han foretog derfor i Begyndelsen af Oktober saadanne Forsættelser, at det nu blev Hærens ældste Premierløjtnanter, der blev Kompagnichefer. Naar man havde $\frac{1}{2}$ Aar — eller, som det blev, 4 Maaneder — til Raadighed, kunde der ogsaa utvivlsomt blive Tid nok til at samarbejde Afdelingerne, og den Forstyrrelse i disses Sammensætning, Forsættelserne fremkaldte i Øjeblikket, blive uden Betydning.

Formeringen af de 6 Kompagnier pr. Bataillon skulde danne Mobiliseringens 1. Stadium og indtræde den 1/10, men foreløbig uden Forøgelse af Mandkabsstyrken. Derefter skulde Indkaldelserne ske lidt efter lidt under Hensyn til, at en stor og længe varende Sikringsstyrke let kan sluge saa mange Penge, at Statens økonomiske Modstandskraft under selve Krigen svækkes.

Saa længe Kompagnierne kun talte ca. 60 Md., var — bortset fra Underofficerernes Uddannelse til særlige Tjenestestillinger — Betydningen af at have 6 Kompagnier i Stedet for 4 kun ringe, da de alligevel maatte slaas sammen ved Øvelser; men allerede fra 1/11 opnaaedes jo i hvert Fald i 2. og 3. Generalkommando i Hovedsagen 600 Md. pr. Bataillon. — Krigsministeren paalagde iøvrigt meget alvorligt Afdelingerne at udnytte Tiden intensivt for Uddannelsen, ogsaa af de Befalingsmænd, som endnu ikke kunde indtræde i deres nye Stillinger. Gennemgaaende blev der ogsaa arbejdet energisk i Garnisonerne, men større Øvelser

med kombinerede Brigader, som General Thestrup foreslog, vilde Ministeriet dog ikke give Tilladelse til.

I Mobiliseringens 2. Stadium, som foreløbig tænktes at indtræde den 1/12, skulde Bataillonens deles i to Halvbatailloner à tre Kompagnier, henholdsvis under Majoren og den ældste Kap-tajn, og Stambataillonens Chef skulde da som *Regimentschef* lede de to Halvbatailloners Uddannelse. I 3. Stadium skulde Regimenterne samles i Brigader, og endelig i sidste Stadium, antagelig den 1/3 Regimenternes to sidste Kompagnier oprettes. — Der var altsaa ved hele denne Ordning af Mobiliseringen lagt stærk Vægt paa at skabe Mulighed for en grundig Uddannelse.

Disse Krigsministeriets Bestemmelser, hvis planlagte Gennemførelse, som nævnt, fremskyndedes af Begivenhederne, vakte imidlertid stærk Kritik. I første Stadium skulde 5. og 6. Kompagni dannes af de bestaaende fire, dog saaledes at de til 7. og 8. Kompagni designerede Befalingsmænd og menige indgik i de førstnævnte to Kompagnier som midlertidig afgivne. Det vil altsaa sige, at med en Bataillonsstyrke af 600 Md. — for Batailloner med normal Fredsstyrke var hele Spørgsmaalet betydningsløst — skulde f. Eks. 5. Komp. dannes af 50 Md. af 1. og 50 Md. af 3. Komp., hvilke sidste 50 Md. til sin Tid skulde overgaa til 7. Komp., naar dette oprettedes. Dette Arrangement maatte fremkalde visse Vanskeligheder, idet det for en Del brød de Forudsætninger, under hvilke Afdelingerne hver for sig havde forbedret Mobilisering og Mandskabsfordeling; men i og for sig var det ikke nogen særlig omfattende Foranstaltning. Dog synes den, da den skulde gennemføres, at have voldt flere Batailloner stort Besvær. Ligeledes beklagede man sig stærkt over de mange Forsættelser af Befalingsmænd, som maatte foretages, og over, at Befalingsmændene ikke kendte deres Mandskab og dette ikke sine Befalingsmænd. Det er rigtigt, at der — navnlig som Følge af Regimentsoprettelsen — foretoges flere Forsættelser end ønskeligt og nødvendigt var, men Ulemperne herved — der iøvrigt modvirkedes af, at der blev et Par Maaneder til Samarbejde inden Krigen — var dog i Hovedsagen en simpel Følge af, hvad alle var enige om, nemlig at der ved Mobilisering skulde oprettes nye Afdelinger. I Virkeligheden var ogsaa de nye Enheder langt fastere knyttet til det bestaaende end f. Eks. de Reserveformationer, som oprettedes i Stormagtshærene ved Verdenskrigens Udbrud. I 1863 var det i de allerfleste Tilfælde Stamafdelingernes

egne Befalingsmænd, der overtog de nyoprettede Kompagnier, og hvor ofte vil iøvrigt de ældre Aargange ved Mobilisering faa de samme Befalingsmænd, som i sin Tid uddannede dem?

Ved den Omstændighed, at Mobiliseringen gennemførtes langt hurtigere end forudsat, fik den forudgaaende Oprettelse af Bataillonernes 5. og 6. Komp. ingen væsentlig Indflydelse paa Mandskabets endelige Fordeling til Stam- og Dubleringsbatailloner. Afdelingscheferne kunde nu, om de vilde, lade den oprindelig planlagte Fordeling være gældende. Vilde de ikke det, var det dog en mindre Del af Mandskabet, som ikke blev tildelt den Bataillon, de oprindelig var tiltænkt; for de øvrige 1000 Md., der nu blev indkaldt, skete ingen Forandring i saa Henseende.

Derimod voldt Iklædningen Vanskeligheder. Beholdningerne for Dubleringsbataillonerne var, som tidligere nævnt, anbragt i Udskrivningsomraaderne, eller, rettere sagt, nogenlunde i den Landsdel, hvorfra Hovedmassen af Mandskabet var udskrevet. For Stambataillonerne laa Beholdningerne derimod i Garnisonerne. Ved Mobilisering maatte der saaledes for Bataillonerne i 3. og til Dels 2. Generalkommando sendes Befalingsmænd fra Garnisonen til Modtagelse af de indkaldte paa Dubleringsbataillonens Mobiliseringssted. Ved Mobiliseringen i December havde de fleste Batailloner i de to nævnte Generalkommandoer imidlertid allerede forinden indkaldt en Del af deres Mandskab til Garnisonen, hvorfor der nu paa Dubleringsbataillonens Mødested maatte iklædes Mandskab baade af Stam- og Dubleringsbataillon, og den endelige Fordeling iværksættes efter Ankomsten til Regimentet. Heraf fulgte Ombytning eller dog Omstempning af Munderingssagerne, idet der fandtes en, iøvrigt inderlig overflødig, Bestemmelse om, at Sagerne skulde være stemplet med Kompagniets Nummer. Dette var naturligvis en tidsspildende Besværlighed, navnlig da nu de fleste af Afdelingerne i Hertugdømmerne ikke længere var i deres Garnisoner, men maaske laa spredt i flere Byer. — Det kunde synes at have været naturligt, at Divisionerne havde gjort Skridt til at faa Bestemmelsen om Stempning ændret; men det maa erindres, at man dengang var opdraget til en saadan Respekt for Regnskabsvæsenet med hvad dertil hørte, at man slet ikke tænkte sig Muligheden af at gøre Indgreb i Intendanturens Anordninger.

Uheldig var Krigsministeriets Bestemmelse om, at Bataillonerne, samtidig med at Regimenterne oprettedes ved Indkaldel-

sen den 1/12 for I. Bataillons Vedkommende skulde dannes af 1. og 2. Komp., for II. Bataillon af 3. og 4. Komp., medens alle Forberedelser for Dubleringen var truffet paa Grundlag af Thestrups Forordning, hvorefter Fordelingen af Kompagnier skulde ske efter Bataillonschefens Skøn, d. v. s. under Hensyn til Kompagnichefernes Dygtighed. Der var ingensomhelst Grund til at forandre dette, og Bestemmelsen gav Afdelingerne en Del Ulejlighed. Den 21/12, da Afdelingernes Organisation var afsluttet, og 3. Division stod over for Eksekutionstropperne, befalede Krigsministeriet ydermere, at inden for Regimenterne skulde I. Bataillons Kompagnier nummereres 1—4, II. Bataillons 5—8. Dette ganske urimelige Krav maatte dog opgives, da det vilde foranledige uoverkommelige Omstemplinger af Munderingssager m. m.; men der var alt ialt ved disse Ministeriets successive Bestemmelser opnaaet en tidsspildende og skadelig Omkalfaltring.

Naar det dengang blev sagt, at Omfordelingen af Mandskab til Kompagnierne i væsentlig Grad hindrede disse i at afholde Øvelser i hele December Maaned, saa maa det have skortet paa praktisk Greb fra Chefernes Side. Men det er heller ikke rigtigt og lige saa overdrevent som en senere Udtalelse om, at Mobiliseringen i det hele, saaledes som den blev gennemført, var nok til „at tilintetgøre Frugten af selv den bedste Uddannelse og det omhyggeligste Fredsarbejde.“

Hvis Mobiliseringen var blevet gennemført, som Ministeriet havde planlagt, kunde Resultatet meget vel være blevet tilfredsstillende. Men Planen var kunstig og uelastisk og brød derfor sammen, da Forudsætningen om den disponible Tid svigtede. Følgen blev den Improvisation af Afdelingerne, som man netop havde villet undgaa ved ikke at følge Thestrups Hensigt straks at skride til Dubleringen.

I ganske særlig Grad fremtraadte Improvisationens Mangler ved Oprettelse af Regimentsinstitutionen*). Denne var paatænkt som et Middel til at skabe gode Uddannelsesforhold under Mobiliseringen, og man vilde ved den opnaa større Fasthed i Administrationen, end man mente det muligt, hvis man stillede de nyoprettede Batailloner selvstændigt i saa Henseende. Det var dette, man tilsigtede ved at oprette Regimenterne den 1/12, til Trods

*) Bestemmelse for et Regiments normale Sammensætning udgaves endda først i Slutningen af December.

for at Forudsætningen ikke var til Stede, idet Regimentsinstitutionen paa dette Tidspunkt var fuldkommen uprøvet baade i administrativ og taktisk Henseende; men den Sikkerhed i Tjenestens Udførelse, man havde villet vinde, blev netop derved illusorisk, og tilbage blev kun Omorganisationens Mangler. — Yderligere var Regimentsinstitutionen overflødig taktisk set, da Brigaden kun kom til at tælle 4 Batailloner. — Af Bataillonernes svage Kadrer skulde udtages 44 Officerer som Regimentschefer og -adjutanter, Kaptajner, som aldrig havde haft Lejlighed til at føre Bataillon, blev Bataillonschefer, og et stort Antal Forsættelser maatte finde Sted lige i Mobiliseringsøjeblikket. Hertil kom, at Krigsministeriet, i Modsætning til Thestrup's Principper, foretog Udnævnelserne til Regiments- og Bataillonschefer udelukkende efter Aldersorden. Man fik saaledes ikke de bedst egnede til disse Stillinger, men endog enkelte, som var under Lavmaalet. Uheldet vilde endda, at et Par af disse sidste kom til at figurere i Krigens første Kampe.

Oprettelsen af Regimenter blev saaledes ialt det største og mest skæbnesvangre Fejlgrøb, Krigsministeriet gjorde sig skyldig i under Mobiliseringen. Den eneste Fordel, Organisationen medførte, var, at den bevarede Mandskabet ved den Afdeling, det oprindelig tilhørte, idet Regimentet blot var en Udvidelse af Stambataillonen. Herved tilvejebragtes paa Forhaand et bedre Sammenhold, end hvis Dubleringsbataillonerne havde været selvstændige Enheder; men denne Fordel svækkedes atter ved de mange Omfordelinger af Mandskab, som fandt Sted mellem Regimenterne — hvorom senere.

For *Rytteriets* Vedkommende vilde Lundbye følge Kavalerikommissionen (se S. 27) og formere Regimenterne paa 6 Eskadroner. Kommissionen havde meget stærkt præciseret, at Forudsætningen for en saadan Udvidelse var, at man havde de fornødne, tilredne Heste, og Kravet om snarest Indkøb af Rideheste til Rytteriet var derfor fremhævet i Ankjærs og v. Schmidts Betænkning af 22/10. Var dette Krav blevet fulgt, vilde der inden Foraaet være blevet Tid til Tilridningen og dermed Grundlaget skabt for Oprettelse af flere Eskadroner. Under Forudsætning af dette sidste blev allerede ved Kundgørelse af 21/9 — og i Overensstemmelse med en Erklæring fra Generalinspektøren for Kavaleriet — Gardehusarregimentet formeret paa 6 Eskadroner og

Dragonregimenterne, undtagen 2. DR., foreløbig paa 5. Krigsministeren fastholdt imidlertid sin Plan om Udvidelsen, efter at det havde vist sig, at det ikke vilde blive muligt at skaffe tilredne Heste i rette Tid, og derved blev hele Foranstaltningen mere til Skade end til Gavn. Et Spørgsmaal var det ogsaa, om det under de Forhold, hvorunder Krigen skulde føres, var nødvendigt at have et saa talstærkt Rytteri. I Rigsraadet advarede Tscherning mod den paatænkte Udvidelse af Vaabnet og pegede paa, at vi umuligt under vor Fredstjeneste kunde uddanne en Fører for en saa stor Rytterstyrke. — De store Rytterførere, hævdede han, er altid først skabt af selve Krigen, og vi for vort Vedkommende vilde kun opnaa, at Rytterdivisionen red frem og tilbage uden at udrette nogetsomhelst — en Spaadom, som jo desværre gik i Opfyldelse.

En Bestemmelse, Krigsministeren traf — forøvrigt ogsaa efter Aftale med Generalinspektøren for Kavaleriet — om at bevæbne en Del af Rytteriet med Lanse, maatte opgives som uigen-nemførlig.

Ved *Artilleriet* voldte den mangelfulde Mobiliseringsforberedelse store Vanskeligheder. Som før omtalt, blev det nødvendigt at foretage en Mængde Forsendelser i sidste Øjeblik, ikke alene af Materiel og Udrustning, men ogsaa af Heste, Forsendelser, som yderligere forsinkedes i Januar ved Isen i Farvandene og de tilfrosne Fjorde, saaledes at end ikke alle Batterier var færdig-mobiliserede, inden Krigen begyndte. Hertil kom, at der foruden et 13. Feltbatteri, som formeredes i Rendsborg, skulde oprettes 6 Fæstningskompagnier, Artilleristabe m. m. samt Parker. De meget store Krav, der saaledes stilledes til Antal Befalingsmænd, medførte, at Fæstningskompagniernes Løjtnanter og Underofficerer saa at sige alle blev Reservebefalingsmænd. Efter at Distriktshestene var indkaldt, manglede Batterierne endnu ca. 1700 Heste, som maatte afhentes, efter at Hestעדskrivningen var endt, og som først i sidste Øjeblik indtraf ved Batterierne.

Da det havde vist sig, at Riffelgangene i de Metalkanoner, Thestrup havde ladet oprifle, var for svage, bestilte *Tøjetat* efter en lang Række Forsøg en Leverance 4 Pd.s Jernkanoner fra Sverige. Disse Kanoner var imidlertid endnu ikke færdige, hvorfor man i Efteraaret 1863 lod et privat Firma i Kjøbenhavn oprifle 80 Stk. 4 Pd.s Jernkanoner. Paa den Maade opnaedes,

at 7 af vore 13 Feltbatterier kunde ombytte deres glatløbede Skyts med riflet i Slutningen af Januar — at give dem alle riflet Skyts ønskede Artilleriet ikke, forøvrigt ligesom det preussiske Artilleri for sit Vedkommende, idet man mente det rigtigst, at Halvdelen af Feltbatterierne, af Hensyn til Kardæskvirkningen, beholdt sine glatløbede Kanoner. — I Positionsskytset fandtes noget riflet Skyts, men langt den største Del var glatløbet.

Som Følge af utilstrækkelige Pengemidler havde man langt fra tilstrækkelig mange Patron- og Bagagekarrere, og det lykkedes ikke at faa Manglerne helt afhjulpne inden Krigen. Den tilstedeværende Forsyning af Geværpatroner var ligeledes for ringe, og Tøjetaten naaede ikke at faa Produktionen ved Laboratoriet sat op til den forlangte Ydelse af 80.000 Patroner om Dagen, fordi den Arbejdskraft, der blev afgivet hertil af Militærarbejdere og menige fra Garnisonsbataillonen var utilstrækkelig. Følgen heraf blev bl. a., at der i Fredericia overhovedet ingen Patroner fandtes før i Midten af Februar.

Ingeniørtropperne, der i Oktober var indkaldt til Arbejde ved Danevirke, fik først i Januar deres endelige Organisation, efter at der var oprettet yderligere 2 Kompagnier. Pontonerkompagniet, som overførtes fra Artilleriet til Ingeniørkorpset, naaede ikke at afslutte sin Mobilisering inden Danevirkes Rømning.

Foruden Kompagnierne formeredes Ingeniørstab og Parker, saaledes at det, ligesom ved Artilleriet, kom til at knibe med Befalingsmænd, saa meget mere som de Ingeniørofficerer, som forrettede Tjeneste ved Vejvæsen og Jernbanebygning, ikke blev afløst ved denne Tjeneste og beordrede til Hæren.

Nødvendigheden af at udvide Hæren til dens yderste Elasticitetsgrænse havde stillet Krigsministeriet over for vanskelige Opgaver, som det løste med mere eller mindre Held. En af de værste Anstødssten for en rationel Gennemførelse af Mobiliseringen blev dog Forholdet med Hensyn til *det holsten-lauenburgske Mandskab*.

Naar vi vilde modsætte os en Eksekution, var det for at forsvare Holsten, som jo iøvrigt ogsaa bidrog til Monarkiets Fællesudgifter. Men i Virkeligheden overlod det danske Ministerium

og største Delen af det danske Folk helst de tyske Hertugdømmer til sig selv, og Befolkningen i Holsten stod paa Oprørets Rand. Kun et mindre Parti i Danmark ønskede, ligesom Kongen, Helstatens Opretholdelse. Den egentlige Aarsag, hvorfor vi maatte optage en Krig, var Bevarelse af Slesvig til Ejderen — men ogsaa Befolkningen i Sydslesvig var slesvig-holstensk sindet.

Usikkerheden i den danske Politik i Forbindelse med Gæringen blandt Monarkiets tyske eller tysksindede Befolkning medførte, at en ikke ringe Del af Hæren var uanvendelig. For det holstenske Mandskabs Vedkommende havde Krigsministeriet længe været forberedt herpaa, men havde ikke paa Forhaand kunnet foretage nogen Omfordeling af Mandskabet, da man ikke kunde manifestere Mistillid til Holstenernes Loyalitet. Efter Udtalelser fra Cheferne for de holstenske Afdelinger, som jo alle laa paa Sjælland, troede man dog at kunne stole paa den tjenstgørende Styrke, da Holstenerne var vel disciplinerede og flinke Soldater, og i hvert Fald inden for visse Kredse af Officerskorpset — bl. a. General de Meza, som udtalte sig meget bestemt i saa Henseende — mente man ogsaa, at den holstenske Bondebefolkning, og dermed det hjemsendte Mandskab, som hidtil havde forholdt sig roligt i politisk Henseende, ikke saa let vilde give efter for den slesvig-holstenske Agitation. Da nu hele Spørgsmaalet blev aktuelt ved Mobiliseringens Gennemførelse fra 1. December, opgav man imidlertid paa Grund af de politiske Forhold i Holsten at udsende Indkaldelsesordrer til det derværende hjemsendte Mandskab og indskrænkede sig til den 15/12 at udstede en kgl. Proklamation med Opfordring til Mandskabet om at møde ved Fanerne. Opfordringen, der paa det kraftigste modarbejdedes fra slesvig-holstensk Side, blev, som ventet, ikke fulgt.

Spørgsmaalet blev nu, hvorledes man skulde stille sig med Hensyn til de 4 holstenske Batailloner, 15., 16., 17. og 22. (den lauenburgske, 14., Bataillons Skæbne var endnu uvis). Utvivlsomt har Erklæringen fra Generalstabens taktiske Sektion om, at Hæren ved Danevirke mindst maatte tælle 43 Batailloner (se S. 29), udøvet Indflydelse paa Lundbye og Ankjær, og isvrigt havde jo Thestrup ved Indkaldelse til den 10 Ugers Rekrutskole skabt Mulighed for at udfylde de holstenske Batailloner med dansk Mandskab. Men her udover var det uomgængelig nødvendigt at tilvejebringe en Erstatningsstyrke. Thestrup havde tænkt at oprette Depotkompagnier, men at gøre dette ved Hjælp af Forstærknings-

mandskab var foreløbig udelukket, da man manglede Munderinger til det. Man maatte derfor skabe Erstatningsstyrken ved Afgivelser fra Liniebataillonerne og indskrænke sig til et enkelt Depot, fælles for hele Fodfolket, hvilket saa skulde formeres som en Bataillon i Kjøbenhavn, *Garnisonsbataillonen*.

For at opnaa dette og for at faa Mandskab til de holstenske Batailloner fastsatte Ministeriet en Bataillons Krigsstyrke til 800 Md. i Stedet for Thestrup's 875, og til Garnisonsbataillonen og de holstenske Batailloner skulde da alle de andre ved Indkaldelserne den 1/12 afgive, af de ældste Linieaargange, hvad de havde ud over de 800 Md. Idet man stode paa det tjenstgørende holstenske Mandskabs Anvendelighed, gik man saa ud fra at kunne faa hver af de holstenske Batailloner op paa 1600 Md., saa at de kunde dublere, og at Garnisonsbataillonen vilde faa en Styrke af 1300 Md.

Opgaven at tilvejebringe ialt 42 Batailloner (+ Livgarden) var saaledes løst.

Men Resultatet saa bedre ud paa Papiret, end det var i Virkeligheden. At have dansk og tysk Mandskab i samme Afdeling var alene af Hensyn til Sprogforskellen en Abnormitet, og en fast Enhed kunde en saadan Afdeling aldrig blive. Endvidere viste det sig, at Ministeriet ikke ved Afgivelserne fra de kongerigsk-slesvigske Batailloner havde regnet med et tilstrækkelig stort Dekrement blandt de indkaldte, hvilket blev saa meget værre, som temmelig mange udeblev ulovligt efter Indkaldelse. Følgen heraf blev, at alle disse Batailloner kom til at mangle lidt i deres Krigsstyrke, gennemsnitlig ca. 50 Md., og ej heller de holstenske blev fuldtallige.

Havde man fastholdt Thestrup's oprindelige Plan: at fordele de holstenske Batailloners Kadrer som Supplement for de øvrige, ladet de kongerigsk-slesvigske Batailloner beholde alt deres Liniemandskab, ca. 900 Md. pr. Bataillon, og samlet det tjenstgørende holstenske Mandskab som en enkelt Bataillon, vilde man — bortset fra Livgarden — have faaet 35 Batailloner med ialt 31.500 Md. Nu fik man 42 Batailloner, gennemsnitlig à 750 Md., med ialt 31.500 Md., altsaa samme Styrke — men med sammenstykket Mandskab og med svagere Kadrer end i første Tilfælde.

Dette utilfredsstillende Resultat blev saa meget uheldigere, som det viste sig, at det tjenstgørende holstenske Mandskab var

ganske upaalideligt og højest kunde anvendes til Garnisonstjeneste. I Slutningen af Januar maatte man endda bestemme sig til at lade alt *Hærens* holstenske Mandskab afgaa til Garnisonstjeneste for senere at hjemsendes. Endvidere kunde Ministeriet ikke være i Tvivl om, at Thestrup havde Ret, da han nu atter hævdede, at hver Bataillon skulde have et Overskud ud over Krigsstyrken paa ca. 10 pCt., og indstillede, at de kongerigsk-slesvigske Batailloner fik deres Liniemandskab tilbage.

Situationen var saaledes meget pinlig for Krigsministeriet; men det lysnede, da det ved Nytaarstid fik Melding om, at man i Løbet af 2—3 Uger vilde kunne skaffe Munderinger til Forstærkningsmandskab, hvis man vilde udlevere islandske Trøjer i Stedet for Vaabenfrakker og lyseblaa Kapper i Stedet for mørke og iøvrigt nøjes med Lædertøj af mindre god Kvalitet end Liniebataillonernes.

Havde Ministeriet faaet denne Meddelelse en Maaned før, kunde man have undgaaet hele den uheldige Afgivelse af Mandskab fra det ene Regiment til det andet. Nu var det i sidste Øjeblik at foretage Indkaldelser, hvis de indkaldte skulde kunne naa Hæren i rette Tid; men det var jo muligt, at det endnu vilde være noget, inden Krigen brød ud. Ministeriet greb derfor straks til og udsendte Indkaldelsesordrer til Møde medio Januar for Forstærkningsmandskabet af Aargangene 1853, 54 og 55 samt for det yngre, uddannede Mandskab, der som overkomplette var overført til Forstærkningen. Man kunde nu paaregne at faa saa meget Mandskab, at alle de 42 Batailloner — samt 14. Regiment, hvis Mandskab, som det senere skal meddeles, var hjemsendt i Slutningen af December — kunde komme op paa en Styrke af ca. 900 Md. pr. Bataillon.

Paaklædningen med islandske Trøjer var i og for sig fortræffelig under et Vinterfelttog; men uheldigt var det, at de lyseblaa Kapper var saa afstikkende blandt de mørke, at Forstærkningsmændene senere, og vistnok ikke med Urette, klagede over, at de fortrinsvis blev taget som Skiver af Fjenden. En Befaling om ved Ombytninger at samle alle de lyseblaa Kapper ved enkelte Afdelinger blev ikke bragt til Udførelse, fordi det blev gjort gældende, at de Folk, som bar islandske Trøjer, ogsaa maatte beholde de lyseblaa Kapper, som var mere tætsluttende end de mørkegraa.

15. R. udskilte Holstenerne før Afmarchen fra Sjælland, medens 16., 17. og 22. R., der allerede fra December laa ved Danevirke, i de sidste Dage af Januar afmarcherede til Lyksborg for at faa Holstenerne ombyttet med et større Antal Forstærkningsfolk. 14. R., som reorganiseredes i Kjøbenhavn udelukkende med Forstærkningsmandskab, stødte først langt senere til Hæren. For de øvrige Regimenters Vedkommende naaede kun en Del at faa Forstærkningsmandskabet inden Tilbagetoget fra Danevirke.

Til det holstenske 2. *Dragonregiment* afgaves Liniemandskab fra de andre Rytterregimenter. Iøvrigt fik Rytteriet først i Løbet af Foraaret de Forstærkningsfolk, hvormed Krigsstyrken skulde suppleres ligesom ved Fodfolket.

Ministeriet var forberedt paa, at det holstenske Mandskab vilde svigte, men derimod synes det at have været en Overraskelse, at det ogsaa blev Tilfældet med Sydslesvigerne.

Naar man i Praksis saa ufuldstændigt, som det skete, overholdt, at Afdelingernes Mandskab udskreves i det Omraade, hvor Garnisonen var, kunde man lige saa vel have fordelt de sydslesvigske værnepligtige til de kongerigske Afdelinger og omvendt, hvilket havde været klogt i nationalpolitisk Henseende og heldigt for Hærens Homogenitet. Man havde imidlertid for Fodfolkets Vedkommende opretholdt den stedlige Udskrivning i Slesvig, og Følgen heraf udeblev ikke.

13. R., som udelukkende rekrutteredes fra det sydligste Slesvig, viste sig ganske uegnet til Anvendelse i 1. Linie. Ved 10. og 12. R. fremkom der efter Ankomsten til Sydslesvig alvorlige Brud paa Disciplinen. 10. R.s Mandskab, der for største Delen bestod af Nordslesvigerne, var dog gennemgaaende fuldt paalideligt og indeholdt endda mange stærkt fædrelandssindede Soldater; men man havde begaaet den Ubetænksomhed at tildele Regimentet de i 1863 uddannede Frilodsmænd, der var udskrevne i Mellemlesvig (Angel), og som derfor var slesvig-holstensk prægede. For 12. R.s Vedkommende var Forholdet betydelig værre, og det erklæredes med Bestemthed, da Regimentet laa S. f. Danevirke, at man ikke vilde kunne stole paa største Delen af Mandskabet, naar man stod over for Fjenden. De upaalideligste forsatte man derfor til andre Regimenter, og i Slutningen af December lod Ministeriet 200 Md. af Regimentet erstatte fra Garnisonsbatalionen samt gav det en ny Chef og en ny Major for at faa en fa-

stere Kommando ved det. Herved bedredes Forholdet noget, og Regimentet synes i det hele at have været nogenlunde brugbart, saa længe Hæren laa ved Danevirke, om end Divisionschefen nærede Betænkelighed ved at anvende det i forreste Linie.

Af Fodfolkets 45 Batailloner blev — bortset fra Livgarden, der foreløbig forblev i Kjøbenhavn — 8 formeret af 7.—11. Aargang, 2, som senere stødte til Hæren, af 9.—11., 34 af 1.—7., efterhaanden suppleret med 9.—11. Aargang. Af disse 34 Batailloner var 2 mindre paalidelige og 2 overhovedet kun anvendelige som Besætningstropper.

Medens det i Hovedsagen lykkedes at faa de holstenske Afdelinger mobiliserede rettidig, blev dette ikke Tilfældet med Hensyn til Tilvejebringelse af Rideheste og Train. Rytteriet fik derfor ikke det fastsatte Antal Rideheste, Feltbatterierne kunde ikke bespænde alle deres Køretøjer, og Train og Tros var ved Krigens Begyndelse i en yderst mangelfuld Tilstand.

Aarsagen hertil var, at Regeringen først forelagde Lovforslag om ekstraordinær Udskrivning af *Heste* den 30/11, skønt det havde ligget udarbejdet fra 1861, og til Trods for at det var et af Hovedpunkterne i Ankjærs og v. Schmidts Betænkning af 22/10. Endnu gik der 12 Dage, inden Loven blev vedtaget af Rigsraadet, og derefter skulde Mønstringskommissioner udnævnes, Udskrivningen — ialt 4800 Heste fra Kongeriget og Slesvig — fordeles paa Amterne, og Hesterederne have 14 Dages Varsel. Mønstringerne fandt Sted i første Halvdel af Januar, hvorefter kom de meget omstændelige Transporter, først af Mandskab til Afhentning af Hestene, og derefter af disse til Hæren. Af Hensyn til Hestebestanden skulde Rytteriet have sine Heste fra Øerne, Artilleriet og Trainet sine dels fra Halvøen, dels fra Øerne.

I Holsten var Hesteadskrivningen begyndt i December, men under store Vanskeligheder. Betegnende for Stemningen i Hertugdømmet var, at en Del af dets Heste forud var solgt til de Hære, den sachsiske og den hannoveranske, der skulde foretage Eksekutionen. Iøvrigt mødte Hestene langt fra i det befalede Antal; mange af dem var ganske ubrugelige, og af Resten udtoges „de mindst slette“, som en af Mønstringskommissionerne udtrykte sig. Ved at true Ejerne med at indkøbe Heste for deres Regning fik man dog efterhaanden omtrent Halvdelen af de Heste, man

skulde have, inden Udskrivningen standsedes ved Forbundstrop-
pernes Indrykning den 23/12.

I Kongeriget og Slesvig var Købesummerne sat for lavt i Loven, hvilket foranledigede, at Bønderne ikke altid kom med gode Heste, idet Thestrup's Forslag om, at de egnede Heste skulde være udpeget i Fredstid, ikke var blevet gennemført. Mønstringskommissionernes Virksomhed blev ogsaa i for høj Grad præget af det Hastværk, hvormed det hele skulde foregaa, saa at ikke faa uegnede Heste blev udskrevet. De sjællandske Hestetransporter, der førtes af Kommandoer af Rytteriet, sinkedes over en Uge paa Grund af Isen, medens de jydsk-fyenske afhentedes af de dertil lidet skikkede, uddannede Trainkuske (for Batteriernes Vedkommende dog ved disses egen Foranstaltning). Som Følge af at Hesteudskrivningen til Dels svigtede i Holsten, kom man til at mangle ca. 700 Heste, hvorfor man ved Traindepotet i Aabenraa maatte udtage manglende Rideheste blandt Trainhestene, hvad langtfra altid gav noget godt Resultat.

I 1861 havde man overvejet at oprette et Depot pr. Division, hvor Organisation af *Trainet* forberedtes, hvor den gennemførtes ved Mobilisering, og hvor Trainpersonalet uddannedes. I Stedet for en saadan Decentralisation, der er saa nødvendig, navnlig under en Mobilisering under vanskelige Forhold, oprettedes, da man i December 1863 maatte fremskynde Mobiliseringen, et fælles Depot i Aabenraa, ved hvilket Modtagelse, Fordeling og til Dels Udrustning af Heste og Vogne til hele Hærens Train skulde finde Sted, og mærkelig nok gjorde man den samme By til Mobiliseringssted for yderligere et Batteri og Ordonnansafdelingen.

Uddannede Trainførere havde man saa at sige ikke, hvorfor til denne Tjeneste afgaves Befalingsmænd og menige af Rytterregimenterne, fra den 31/1 ogsaa enkelte af det slesvigske Gendarmeri. Som det let gaar i slige Tilfælde, blev det det Mandskab, Rytterregimenterne helst vilde af med, som blev afgivet, altsaa ikke det bedste, og ingen af dem havde Kendskab til Traintjeneste.

Militærarbejderne, der skulde anvendes som Kuske, var ikke blevet indkaldt saa betids, at de kunde faa nogensomhelst militær Uddannelse. De afsendtes straks efter at være mødt ved Trainkuskedepoterne uden at være iklædt, da man ikke endnu havde Munderingsbeholdninger til dem, og kun en Del af dem fik Kap-

per. Saa længe Værnepligten kun havde paahvilet Bondestanden, kunde man gaa ud fra, at de indkaldte Trainkuske var i Stand til at køre og vant til at passe Heste. Men dette var efter Indførelsen af almindelig Værnepligt ikke længere Tilfældet, hvorfor der blandt Trainkuskene nu fandtes et stort Antal „Professionister“ fra Byerne, som aldrig havde haft med Heste at gøre. Disciplin kendte Trainkuskene selvfølgelig ikke til, da de aldrig havde været under militær Kommando, og en Del af dem var derhos daarlige Elementer.

Var det galt med Tilvejebringelsen af Heste, var det ikke bedre for *Vognenes* Vedkommende. Af egentlige Trainvogne ejede Hæren kun ganske faa, saa at ca. 900 Vogne maatte indkøbes ved Tøjetatens Foranstaltning. Ogsaa her satte man Købesummerne for lavt — Hæren var jo opdraget til den strengeste Økonomi —, og Indkøbene prægedes, ligesom Hesteudskrivningen, af det Hastværk, hvormed de skulde foregaa, saa at man fik mange Vogne, der var for smaa og daarlige. Fra Sjælland sendtes Vognene over Korsør til Aabenraa, hvorved opstod store Forsinkelser paa Grund af Isen.

Ogsaa Seletøjet, der købtes sammen med Vognene, var ofte daarligt. Hesteudrustning, Staldrekvisitter, Rideekvipager m. m., som afsendtes fra Kjøbenhavn, kom i Hovedsagen for sent, og undertiden forfulgtes Transporterne af de mærkeligste Uheld.

Fra Midten af Januar strømmede Transporter af alle Arter til Trainkommandoen i Aabenraa, i hvis Omegn Personel, Heste og Vogne indkvarteredes. Mange Transporter maatte, da Fjorden var tillagt, afhentes i Sønderborg, Fordeling, Udrustning o. s. v. foretages paa Aabenraas Gader i stærk Kulde og glat Føre. Man forstaar, at Arbejdet blev næsten uoverkommeligt for Trainkommandoen med dens uøvede Personale, og da Afdelingerne med naturlig Utaalmodighed forlangte at faa deres Train straks, kunde der ej heller blive Tid til en rationel Fordeling af Køretøjerne under Hensyn til den Brug, der skulde gøres af det enkelte, hvilket selvfølgelig forøgede Klagerne over det tildelte Train.

Som Forholdene var, maatte man supplere Trainet fra de Vognparker af udskrevne Køretøjer, der oprettedes bag Danevirkestillingen.

Alt ialt havde man ved at ville improvisere paa et saa vanskeligt Omraade opnaaet at faa et slet ført, daarligt og utilstræk-

keligt Train. Følgerne heraf blev dog ikke afgørende, saa længe Hæren laa stille ved Danevirke.

Lige saa forsømt Krigsforberedelsen i de foregaaende Aar havde været i mange Henseender med Hensyn til Hæren, lige saa mangelfulde var de Foranstaltninger, der var truffet for *Søtransportvæsenet*. Marineministeriet raadede over en Del Jerntransportbaade, indrettede til Landsætning af Tropper paa aaben Strand, men Antallet var utilstrækkeligt til Transporter af det Omfang, som laa til Grund for Operationsplanens Forudsætning om hurtig Forskydning af Hærens Hovedreserve. Dampskibe til Bugsering af Transportbaadene havde man ikke i fornødent Antal, og ej heller fandtes nogen Lov, der tillod Beslaglæggelse af private Dampskibe.

Søtransportvæsenet, som ifølge sin Natur henhørte under Flaaden, var ikke organiseret, og da de betydelige Transporter af Tropper og Materiel skulde finde Sted under Mobiliseringen, erklærede Marineministeriet ikke at kunne skaffe de dertil fornødne Skibe. Følgerne af, at den fælles Overbestyrelse for Hær og Flaade, som Rigsdagen i sin Tid havde forlangt, ikke var tilvejebragt, viste sig saaledes i alvorlig Grad, endnu inden Krigen var begyndt. Krigsministeriet maatte paa egen Haand engagere en afskediget Søofficer til at forestaa Hærens Søtransporter, og fragtede selv Skibe. Dette affødte naturligvis Kompetencestridigheder, indtil endelig Marinen overtog Ledelsen af Søtransportvæsenet.

Arbejdet inden for selve Krigsministeriet med Hensyn til Mobiliseringens Detailler havde været meget omfattende. Man kendte ikke dengang til i Fredstid at have udarbejdet fuldstændige og detaljerede Mobiliseringsplaner, saaledes som det senere er blevet en Følge af de hurtige Kommunikationsmidler. Bestemmelser angaaende Forsættelser og Ansættelser af Personel, Organisation af Mobiliseringsformationer, Fordeling af Materiel o. s. v. blev i det hele først udarbejdet, efterhaanden som Kravene meldte sig under Mobiliseringen. Ministeriet havde ikke engang fuldstændige Oversigter over de tilstedeværende Beholdninger af Materiel og maaske end ikke helt Rede paa, hvilke Trosformationer der skulde oprettes. — Af Reserveintendanten var endnu kun ud-

dannet 1 Aargang, Personer til Forvaltning af Magasiner m. m. ved Forplejningstjenesten skulde først antages ved Mobilisering, og intet var gjort for at udpege dem i Tide og forberede dem til deres Gerning o. s. fr.

Ved Bedømmelsen af Mobiliseringens Gennemførelse maa man holde sig for Øje de Forhold, paa Grundlag af hvilke den skulde foretages: Regeringens og Rigsraadets Mangel paa Forudseenhed i Aarene før Krigen, Regeringens Fejlvurdering af den politiske Situation i Efteraaret 1863, Begivenhedernes uforudseelige, hurtige Udvikling ved Frederik VII's Død, de for sent tilstaaede Pengebevillinger, Krigsministeriets Vildledelse med Hensyn til de holstenske Soldaters Paalidelighed, de uovervindelige Transportvanskeligheder paa Grund af Isen o. s. v. Sjældent har vist en Mobilisering maattet udføres under saa daarlige Vilkaar. Der stilledes derfor overordentlige Krav til Krigsministeriets Snarraadighed og Arbejdsevne, og det maa erkendes, at det ogsaa trods alt i det hele løste sin Opgave med Dygtighed. At der blev begaaet Fejl, kunde ikke undgaas; men den store Vildfarelse, Ministeriet gjorde sig skyldig i, var, at det vilde reformere paa et Tidspunkt — lige foran en Krig —, hvor slikt kun kan være af det onde. Denne Trang til at reformere var fremkaldt ved en Undervurdering af, hvad Thestrup havde udrettet — maaske for Lundbye's Vedkommende øget ved personligt Nag — i Forbindelse med Ukendskab til den praktiske Troppetjeneste. Det var derfor meget uheldigt, at der ikke straks ved Mobiliseringens Begyndelse udnævntes en Overgeneral, der kunde have vejledet Ministeriet, afværget uheldige, administrative Bestemmelser og have overtaget den Kommandomyndighed, som nu unaturligt varetoges i Ministeriet; men som dette ganske vist nødvendig gav Slip paa.

Det er naturligvis nu saa længe efter ikke let at give en sikker Bedømmelse af *Hærens Kampværdi* ved Krigens Udbrud. Det Grundlag, hvorpaa en saadan Bedømmelse ofte har været fremsat, er Beretningen fra den Kommission, som efter Danevirkens Rømning blev nedsat til at undersøge Aarsagen til Hærens Svækkelse i Danevirkestillingen („Svækkelseskommissionen“). De Udtalelser, Afdelingerne indsendte til denne, bærer

imidlertid Præg af at være forlangte Beklagelser og maa vurderes med en vis Varsomhed. Under en Mobilisering kan meget let fremkomme uforudsete Vanskeligheder — og at disse i det foreliggende Tilfælde har været store, kan ikke nægtes —, men man maa forlange, at Befalingsmændene i en saadan Situation afholder sig fra Kritik og husker paa, at „man har Vanskelighederne for at overvinde dem“. Den tillidsfulde Aand, som burde herske under disse Forhold, synes imidlertid ikke overalt at have været til Stede hos Afdelingscheferne, men derimod en Utilfredshed og en ikke altid berettiget Kritik, undertiden ogsaa Beklagelser over Forhold, som skyldtes deres egne Fejlgreb og Forsømmelser*).

Det indrømmes i Almindelighed, at Beklædning og Udrustning var god. At de tidligere Jægerkorps til Dels fik grønne Frakker og Forstærkningsmændene islandske Trøjer var ingen Ulempe. Værre var det, at en Del af Kapperne var temmelig tyndslidt, at mange af Fæstningsartilleristerne ingen Kappe havde, Militærarbejderne overhovedet ingen Uniform, og at der manglede Reserveoplæg af Fodtøj — altsammen Mangler, der var særlig følelige under et Vinterfelttog, og altsammen en Følge af, at Krigsministeriet for sent havde faaet de fornødne Pengemidler til Raadighed.

En stærkt fremtrædende Anke var, at Kadrene var ufuldstændige og til Dels utilstrækkeligt uddannede. Det kan derfor have sin Interesse at betragte dette Spørgsmaal nøjere. Man maa herved holde sig for Øje, at Datidens Officerer vurderede Forholdet paa Basis af en staaende Hær med stærke, faste Kadrer og derfor stillede større Fordringer, end vi maaske vil gøre nutildags, hvor Kravene ved de senere Hærlove har maattet stemmes ned, endog længere end forsvarligt. Ogsaa med Hensyn til den

---

*) Bl. a. skal nævnes, at en Regimentschef anfører, at den omfattende daglige Administration hindrede ham i at beskæftige sig med Regimentets taktiske Uddannelse; men Regimentets Arkiv viser, at der, foruden Befalingen, kun ekspederedes gennemsnitlig 1—2 Skrivelser pr. Dag, ofte slet ingen. — En Kompagnichef skriver i sine senere udgivne Erindringer, at en af hans Løjtnanter aldrig tidligere havde udstillet en Feltvagt og derfor var ganske hjælpeløs, da han skulde gøre det den 1. Februar. Men Kompagniet havde ligget 6 Uger ved Slien og i dette Tidsrum ikke været anvendt meget til Arbejdstjeneste, saa at der havde været rigelig Tid for Kompagnichefen til at uddanne sine Befalingsmænd. At dette ikke skete, kan kun skyldes Kompagnichefen selv.

Baade den her omhandlede Regimentschef og Kompagnichef var iøvrigt dygtige og vel ansete Befalingsmænd, saa at Eksemplerne nærmest er et Bevis for, i hvor høj Grad den lidet krævende Fredstjeneste havde svækket Evnen til intensivt Arbejde.

Tid, der behøves til en Mobilisering, er Fordringerne nu meget forskellige fra i 1863—64. Dengang betragtede man det som en Selvfølge, at Hæren under og efter Mobilisering skulde have rigelig Tid til Øvelse og Samarbejde. De 2—3 Maaneder eller mere, man fik for Hovedmassens Vedkommende, syntes man ikke var nok. Nu forlanger man næsten, at Soldaten skal kunne gaa i Kamp Dagen efter, at han er mødt ved Mobilisering.

For Fodfolket blev som Norm for Krigsstyrken ved en Bataillon fastsat: 1 Bataillonschef*), 4 Kompagnichefer, 12 Løjtnanter (+ 1 Adjutant), 40 Underofficerer, 15 Spillemænd, 80 Underkorporaler og 720 menige (foruden indtil 4 frivillige). Disse Tal, der efterhaanden blev overskredet for de meniges Vedkommende, blev ikke naaet for Befalingsmændenes. Gennemsnitlig havde Bataillonen, foruden Chefen og de 4 Kompagnichefer**), 3—4 Løjtnanter af Linien, 6—7 Reserveløjtnanter (+ Adjutanten), 17 Linieunderofficerer og 5 Reserveunderofficerer (de kongerigske og slesvigske Batailloner 6—7, de tidligere holstenske gennemsnitlig kun 2). Der manglede altsaa forholdsvis mange Underofficerer, hvorfor man — i Overensstemmelse med Hærplanen af 1842 — erstattede de manglende med Underkorporaler, der udnævntes til „midlertidige Underofficerer“ (Underkorporalerne havde jo 16 Maaneders Uddannelse, de ældre yderligere 1 Aar, hvori Befalingsmandsskole og senere Uddannelse i Underofficerstjeneste) og udtog Underkorporaler blandt de menige.

Nedenfor er foretaget en Sammenligning mellem Enkadreningen (det tjenstgørende Personel iberegnet syge, men ikke fast bortkommanderede) ved to vilkaarligt valgte Batailloner, den ene fra 1/2 1864, den anden fra Sikringsstyrken 1914:

	II/4. R. den 1/2 1864	4. Batl. den 15/11 1914
Oberstløjtnant		1
Kaptajner	2	4
Premier- og Sekondtnr. af Linien	5	4
Premierløjtnanter		4
Premierløjtnanter af Reserven	3	
Løjtnanter af Reserven		
Sekondtnr. af Reserven	7	
Sekondløjtnanter og Kornetter		13
	17	22

*) Man brugte dengang Betegnelsen „Kommandør“ (Bataillonskommandør o. s. v.). I Overensstemmelse med nugældende Sprogbrug er her og i det følgende anvendt Ordet „Chef“ (Bataillonschef o. s. v.).

**) Der fandtes ved Fodfolket ialt 12 Kompagnichefer, der var Reserveofficerer (fra første Krig). Fire af dem viste sig uegnede til deres Stilling.

	II/4. R. den 1/2 1864		4. Batl. den 15/11 1914
Faste Uoff. og Korporaler af Linien	18	} 23	
Faste Underofficerer	5		
Reserveunderofficerer			20
Underofficerer af Reserven			
Midlertidige Underofficerer	14		
Korporaler			14
Underkorporaler	76		60
Spillemand			
Reservespillemand	7		10
(menige)	691		775)

Det fremgaar heraf, at i det valgte Eksempel er i 1864 færre Officerer, men til Gengæld lidt flere Underofficerer end i 1914. Betragter man Enkadreringen i 1914, der var baseret paa Hærløven 1909, som en nogenlunde — om end lidet fyldestgørende — Norm for danske Forhold i saa Henseende, er det navnlig det utilstrækkelige Antal Sekondløjtnanter af Reserven, der gør sig gældende i 1864. Hertil kom, at deres Uddannelsestid da var kortere end i 1914, om end Reserveofficererne inden Krigen Udbrud havde forrettet ca. 5 Maaneders Geledtjeneste foruden deres 8 Maaneders Skole. De gjorde under Krigen gennemgaaende god, flere udmærket Fyldest; blot klagedes over, at enkelte var lovlig unge, en Følge af den for lave Aldersgrænse, Thestrup havde sat for Aspiranterne.

For Mandskabets Vedkommende havde i Aarene før Krigen den første Uddannelse ved Fodfolket været af meget forskellig Varighed, ligesom ogsaa Genindkaldelsernes Antal og Udstrækning. Gennemsnitlig kan — den 1/12 1863 — den første Uddannelse ansættes til 16 Maaneder for 54 pCt. af Mandskabet, 6½ Maaned for 14 pCt. (Aargang 1863), 4 Maaneder for 18 pCt. og 2½ Maaned for 14 pCt. (Frilodsmændene 1863). Forstærkningsmandskabet, 9.—11. Aargang, havde saa godt som alt 16 Maaneders Uddannelse, men var naturligvis ude af Træning, da det blev indkaldt og ankom til Hæren i Slutningen af Januar og i Februar 1864. Dommen over dets Kampværdi var derfor til at begynde med undertiden noget haard; men ret snart viste Forstærkningsmændene sig dog at være udmærkede Soldater, der i ikke ringe Grad bidrog til at give Afdelingerne Fasthed. — At en Del af Bataillonerne blev udrustet med et Vaaben, Miniériflen, som Forstærkningsmandskabet ikke kendte, var selvfølgelig uhel-

digt, men under Hensyn til at Betjening af Miniériflen og Tapriflen, med hvilken sidste det var uddannet, var nogenlunde ens, var Betydningen af den ændrede Bevæbning maaske ikke saa stor, som nogle vilde gøre den til*).

For de andre Vaabenarter var Forholdet noget lignende som ved Fodfolket. For Rytteriet blev det en alvorlig Ulempe, at de udskrevne Heste mødte for sent. Det havde, som sagt, været rimeligt, at Ministeriet, da det i Januar kunde forudse, at dette maatte blive Tilfældet, havde opgivet Tanken om Formering af Regimenternes 6. Eskadron. Det taler dog i nogen Grad til Ministeriets Undskyldning, at der ikke fra Rytteriets Chef skete nogen Indstilling i saa Henseende. Ankjær beklagede sig senere, og vistnok med Rette, over, at han i det hele ikke i Tide fra Hærens Side blev gjort opmærksom paa, hvad der kunde være at rette ved de Foranstaltninger, han traf.

Selv om Afdelingernes Organisation ikke overalt var fuldtud fæstnet ved Krigens Begyndelse, havde de dog alle faaet Tid til at afholde Øvelser og til at blive samarbejdede i det Par Maaneder, der hengik inden Krigen. Det er naturligvis uomtvisteligt, at de stod tilbage for de Elitetropper, som sendtes imod dem; men hvad en Hær kan udrette er dog først og fremmest afhængigt af, i hvis Hænder dens Føring bliver lagt.

Var der Mangler ved Hærens Organisation, maatte Kravene til dens faste Befalingsmænd blive saa meget større. Thestrup havde som Minister udrettet overordentligt for at højne Officerskorpset, dels ved at trække de dygtige frem, dels ved at udskille dem, der ikke duede. I sidste Henseende var hans Bestræbelser blevet hæmmet af Finansministeren, men i Hovedsagen var dog de ubrugelige enten afskedigede eller stillet til Raadighed, og nu, under Mobiliseringen, bestræbte Ministeriet sig for at faa afløst de Officerer, som ikke viste sig egnede i de Stillinger, de havde faaet ved Dubleringen. Officerskorpset var derfor som Helhed godt; der fandtes mange fortrinlige og raske Førere,

---

*) 28 Batailloner fik Tapriffel, Resten Miniériffel (opriflet, glatløbet Gevær). Idet de fleste Regimenter havde Geværer af begge Modeller, maatte man ved Mobiliseringen foretage Ombytninger for at gøre Bevæbningen ensartet inden for den enkelte Bataillon.

hvortil kom, at alle Kompagni- og højere Chefer samt et stort Antal af Underofficererne havde Krigserfaring.

Men Officerskorpset som Helhed var talmæssigt utilstrækkeligt og uden Reserver. I Treaarskrigen havde man haft et Reservoir at øse af i de mange Officerer, der var afskedigede ved Hærreduktionen i 1842. Et saadant havde man ikke nu; det Antal Officerer, som kunde bruges i Stillinger bag Fronten — som Pladskommandanter, ved Depoter og Skoler m. m. — forsløg ikke, og navnlig til Skolerne maatte man supplere ved Afgivelser fra Geledet af dertil egnede. Omvendt anvendte man saa til Tjeneste i Afdelingerne enkelte af de Officerer, som af Thestrup var stillet „til Raadighed“ som mindre brugbare.

Den tidligere omtalte, overdrevne Centralisation inden for Administrationen havde bidraget til at kue Selvstændighed og Ansvarsmod hos mange Chefer, og det er udtalt, at Officerskorpset — navnlig de Officerer, der efter den første Krig kom op i de højere Stillinger — ikke var fulgt tilstrækkeligt med i den militære Udvikling og i for høj Grad havde hvilet paa deres Laurbær. I Virkeligheden var dog vore Officerer som Datidens Embedsmænd Børn af deres Tid. Bortset fra tyske Generalstabskredse under General Moltkes Inspiration var i intet Land teoretiske, krigsvidenskabelige Studier almindelige blandt Officererne; men efter Krigene 1866 og 1870/71 at dømme stod vore Officerer snarere over end under de samtidige østrigske og franske. Det er vel muligt, at der mellem Afdelingscheferne og de ældre Kaptajner undertiden kunde findes en vis Forbenethed og Mangel paa Initiativ, men i hvert Fald var det de færreste, om hvem dette gjaldt.

Alt ialt var Hæren i 1864 ingenlunde saa ringe, som man undertiden har ment, navnlig naar Hensyn tages til de smaa Krav, der dengang stilledes til selvstændig Optræden saavel hos de lavere Førere som for Mandskabet. Og en Hær, der er besjælet af den fortrinlige Aand, som herskede ved Danevirke, og som viser en saa beundringsværdig Disciplin og Udholdenhed, vil altid kunne udrette meget betydeligt. Der fandtes derimod blandt Hærens øverste Chefer i Perioden mellem Krigene ingen, der ved sine Evner, sin Viden og sin Personlighed ragede saa højt op, at han stod som Hærens selvskrevne Fører, intet udpræget, militært Talent, der var i Stand til at sammensvejsede Hæren, præge den og bringe dens mange udmærkede Egenskaber til fuld Udfoldel-

se. At dette ikke var Tilfældet i det Øjeblik, Hæren stod over for en saa overordentlig vanskelig Opgave, var den største Ulykke blandt de mange, der ledsagede vor Indtræden i den sørgelige Krig.

Da i Aarene før Krigen hele Fodfolket var blevet udrustet med Rifler, havde man opnaaet samme Skudsikkerhed paa 400 m som med de glatløbende paa 150 m, altsaa en betydelig Forøgelse af den virksomme Skudafstand. Indførelse af Bagladegeværer tog man bestemt Afstand fra, dels var det hos os udelukket af Bekostningshensyn, dels nærrede vi — som de fleste andre Stater — Betænkelighed med Hensyn til et saa kompliceret Vaabens Brugbarhed i Felten og frygtede Ammunitionsødslen. Kun i Norge, hvor man iøvrigt var utilfreds med Vaabnet, og i Preussen var Bagladegeværet indført; men at det preussiske Tændnaalsgevær var Forladegeværet i saa høj Grad overlegent, skulde først Krigen vise. Vor Tapriffel stod i Skudsikkerhed over Tændnaalsgeværet og regnedes i det hele for fremragende god i sin Art.

At de riflede Vaaben havde medført en Ændring i *Fodfolkets Taktik*, var en af de Erfaringer, Thestrup medførte fra Trearskrigen. „Det er ved Geværilden, at Infanterifægtningen indledes, vedligeholdes og som oftest afgøres“, erklærede han lige efter Krigen. Hans Opfattelses Rigtighed blev bekræftet ved Krigen i Norditalien 1859, og han fulgte med Opmærksomhed den Udvikling, som efter denne Krig foregik i taktisk Henseende inden for den preussiske Hær. Til Trods for sin høje Alder viste han sig overordentlig modtagelig for Tidens Krav, var næsten forud for sin Tid.

Det gældende Eksercerreglement for Fodfolket var meget forældet, mange af dets Bestemmelser var af en saadan Art, at — som Thestrup sagde — intet fornuftigt Menneske vilde anvende dem i Krig. Han udgav derfor i 1861 en Række Ændringer til Reglementet, og da disse var prøvede og havde vundet Tilslutning blandt Hærens Officerer, fæstnede han dem i et nyt Reglement i 1863, som foruden at bringe meget væsentlige Simplifikationer indførte nye taktiske Fremgangsmaader med Skydekampen for Øje. — At Bataillonschefen ogsaa efter Udvikling til Fægt-

ning direkte skulde lede Kompagniernes Bevægelser ved Hjælp af Hornsignaler, havde i Trearskrigen vist sig uigennemførligt og medført en Opløsning af Bataillon. Reglementet gjorde derfor nu Kompagnierne til selvstændige, taktiske Led inden for Bataillon, saaledes som de siden har været. Den sidste Rest af Linear-taktiken forsvandt — endnu under Manøvrerne ved Flensborg i 1859 havde Batailloner chargeret paa Linie paa Trods af alt, hvad man havde set og oplevet i 1848—50. Til Gengæld forlangtes en stærkere Skytteudvikling, indtil Halvdelen af de forreste Kompagnier. Ved Leddeling af disse Skyttekæder i Grupper (Sektioner) skulde deres Evne til at udnytte Terrainet yderligere øges. Bag Skytterne skulde hver Deling holde et lille „Soutien“ til Indsættelse, hvor Ildkraften maatte forstærkes, og navnlig til de Angreb mod Fjendens Flanker, som krævedes udført endog af de mindste Led. Var man i Angrebet kommen ind paa Stormafstand — eller i Forsvaret, naar Fjenden stormede — skulde de bagved værende Kompagnier sættes ind i Kolonne eller udviklede. Var egen Skyttekæde kastet, skulde den optages af Kompagniets Reserve, der da formerede Kæde. — En rettidig Tilbagegang kunde gennemføres uden afgørende Tab, idet man forholdsvis hurtigt kunde komme uden for den virksomste fjendtlige Ild og da genoptage Skydningen. Derimod forhindrede de korte Skudvidder i Almindelighed Gennemførelse af, hvad vi nu kalder en „henholdende Kamp“, udført fra en enkelt Stilling.

Over for Rytterangreb nærrede Fodfolket dengang en stor Respekt, som dog blev overgaaet af Rytteriets Betænkelighed ved at angribe intakt Fodfolk. Mod Rytterangreb formerede Fodfolket Karré (firkantet Opstilling med Front til alle Sider), og Ilden aabnedes da først paa ganske kort Hold — en Taktik, Thestrup bibeholdt, skønt Karréen af mange ansaas for unødvendig, og han selv hævdede, at Rytterangreb skulde afslaaes ved Ilden.

Der hører imidlertid ikke saa lidt militær Viden og militær Kultur til at kunne vurdere Krigserfaringer paa rette Maade. Efter Krigen 1848—50 var mange af vore Bataillonschefer „for at genoprette den af Krigen ødelagte Disciplin“ vendt tilbage til en aandløs Eksercits med alle en saadans Finesser, saa at en af Thestrups Opgaver som Minister blev Gennemførelse af en feltmæssig Uddannelse, baade ved Fodfolk og Rytteri. Hans Bestræbelser i saa Henseende synes ikke altid at være blevet kronet med Held, og de tvungne Udtrykninger i Terrainet affødte undertiden

kun en ganske skematisk Indøvelse af Forposttjenesten og ikke den Fægtningsøvelse, Thestrup havde ønsket. Gennemgaaende blev dog opnaaet, at der arbejdedes med Liv og Interesse og udrettedes meget for Hærens Kampdygtighed. Angaaende Udnyttelse af Krigserfaringerne stødte Thestrup imidlertid paa Modstand hos dem, der troede at have forstaaet Sagen bedre end han, og ingenlunde alle delte den Erkendelse af Ildens Betydning, som Thestrup nedlagde i sit Reglement.

De hurtige og med voldsom Kraft udførte Angreb af de franske Kolonner i 1859 var saavel af franske som østrigske, militære Forfattere blevet opfattet som Beviser paa Bajonetangrebets Betydning, uden at man havde Forstaaelse af, at det var de store, franske Skyttesværme, i hvilke ogsaa Kolonnerne ofte opløste sig, der ved deres voldsomme Ild havde overvældet deres Modstandere. Skydningen spillede efter Forfatterernes Mening ingen væsentlig Rolle; man skulde hurtigst muligt bryde frem med Bataillons- eller Kompagnikolonner til Bajonetangreb.

Disse taktiske Raisonnementer, der var saa absolut i Strid med de Bestræbelser, man fra Tidernes Morgen har gjort sig for netop ved stærk Skydning at svække Modstanderen, inden Nærkampen begyndte, fremsattes, om end i modereret Form hos os af Oberstløjtnant Max Müller i „Tidsskrift for Krigsvæsen“. Skydningen var det underordnede, og af Kompagnierne i forreste Linie skulde kun $\frac{1}{3}$ udvikles som Skytter. I Forsvaret skulde Kompagni- og Bataillonsreserver udføre Modstød med Bajonetten mod Fjendens Skyttekæder og Reserver, naar disse nærmede sig Stillingen, og saavel i Forsvaret — ogsaa mod en overlegen Fjende — som i Angrebet skulde Afgørelsen ske ved Bajonetangreb af Hovedreserverne i Bataillonskolonner.

At en saa anerkendt dygtig Afdelingschef som Oberstløjtnant Max Müller gik ind for disse Teorier, har uden Tvivl været en medvirkende Aarsag til, at de fandt Tilhængere i Officerskorpset, skønt deres Berettigelse i hvert Fald maatte have som Forudsætning krigsøvede og rutinerede Soldater, som de franske var dengang, og ganske anderledes fast organiserede Afdelinger end vore. Særlig uheldigt var det, at de Officerer, som under Krigen bragte Teorierne til Udførelse, oftest ikke havde forstaaet dem, overdrev dem og satte fuldstændig formaaalsløse Bajonetangreb ind mod Fjendens overlegne Styrker. — At Aanden i Thestrups Reglement ikke havde faaet tilstrækkelig Tid til at

gennemsyre hele Fodfolket, blev en Ulykke, som forfulgte os til Krigens sidste Dag*).

Rytteriet, som dengang udelukkende var udrustet til Kamp til Hest, var vanskeligt stillet i Kampen med blot nogenlunde intakt Fodfolk. De større Rytterled holdtes derfor tilbage, til Fodfolkskampen var afgjort, og skulde da anvendes enten til at fuld-stændiggøre Sejren eller til at dække Tilbagetoget. I Fredstid forefaldt dog stadig — som endnu i lange Tider — store Rytter-attaker mod Fodfolk, og Troen paa dem var da almindelig. I Opklarings- og Sikringstjenesten anvendtes kun smaa Rytterled, og Rytteriet var nærmest uvilligt til Benyttelse som selvstændigt Opklaringsrytteri eller i det hele til selvstændigt Optræden i større Enheder.

Artilleriet. Ligesom for Geværernes Vedkommende havde vi, som nævnt, før Krigen — dog først efter Erfaringerne fra Krigen 1859 — foretaget dels en Oprifling af glatløbet, dels Nyan-skaffelser af riflet Skyts. Herved var den virksomme Skudvidde fordoblet, nemlig til ca. 3000 m mod det glatløbende Feltskyts' ca. 1500 m. I hvor høj Grad ogsaa Projektilernes Indtrængelsessevne var forøget ved det riflede Skyts, havde vore ledende Artilleri- og Ingeniørofficerer ikke ret forstaaet. Dette viste sig ved Planlæggelse af Befæstningsanlægene, endskønt vor Militærattaché i Frankfurt, Oberst Kauffmann, sendte Indberetning om de opsigtsvækkende Erfaringer, der var indhøstet ved de tyske Skydeforsøg.

Som Tilfældet var blevet ved Fodfolket, var ogsaa for Feltartilleriet Eksercitsen altfor dominerende, og den kavalerimæssige Evolering var Uddannelsens Hovedformaal. „Reglementet

*) Det hævdes undertiden, at en Hovedaarsag til Krigens Udfald 1864 var det preussiske Tændnaalsgeværs Overlegenhed over for vore Forladerifler. Det er hævet over enhver Tvivl, at Tændnaalsgeværets Virkning var fuldkommen ødelæggende, hvor vore Angreb søgtes gennemført udelukkende ved Bajonetten og i sluttet Kolonne. Blev derimod Bestemmelserne i Thestrups Reglement for Fodfolkets Optræden i Kamp fulgt, var den Overlegenhed, Preusserne besad alene som Følge af deres Bagladevaaben, næppe saa betydelig, at den kunde blive afgørende for Kampens Udfald. — Da den østrigske General i Tyrol, v. Kuhn, i 1866 hørte Udtalelser om, at Preussernes Tændnaalsgevær var Aarsagen til Østriger-nes Nederlag ved Königgrätz, udbrød han, idet han pegede paa sin Pande: „Ach was Zündnadelgewehr — hier musz die Zündnadel sein!“ — Og han havde Ret: det er ikke alene Vaabnene, men ogsaa Menneskene bag Vaabnene, hvorpaa det kommer an.

har“, skriver en Officer i „Tidsskrift for Krigsvæsen“, „1328 Bestemmelser for Evolering, 32 Trompetsignaler og 215 Bestemmelser for Parader og Revuer, næsten altsammen noget, som intet har med Artilleriets Optræden overfor Fjenden at gjøre“. Den samme Forfatter klager ogsaa over, at Batterierne er for tunge; for at bruge 8 Kanoner kan Batteriet omfatte indtil 269 Mennesker, 245 Heste og 30 Køretøjer.

Vort Feltartilleri havde i 1848—50, navnlig i Begyndelsen af Krigen — vel nærmest som Følge af det gennemskaarne, slesvigske Terrain — været stærkt udstykket til Fodfolksleddene og derved vist stort Initiativ. Senere gik Tendensen mere i Retning af samlet Optræden af Batterierne, men herved kom man bort fra den intime Samvirken med Fodfolket, som den første Krigs Udstykning af Batterierne havde medført, og som nu var dobbelt nødvendig over for den meget overlegne Modstander. Fodfolksbrigaderne kom til at savne det Surrogat for egentligt Fodfolksskyts, som de tildelte Feltbatterier havde været, og Artilleriet fik en Tilbøjelighed til udelukkende at tage det fjendtlige Artilleri som Maal uden Hensyn til, om dette ogsaa var det vigtigste i Øjeblikket.

Dette hænger atter sammen med den ringe Færdighed i Gennemførelse af *de forenede Vaabens Taktik*, som vore Førere besad. Nogen Fægtningsinstruktion fandtes ikke. I 1848 var blevet udgivet et Udkast til en saadan, et lille Bind i 12mo, hvori Troppeføringens almindelige Principper var fremstillet paa faa Sider; men man havde endnu ikke naaet at faa stadfæstet en fyldigere Vejledning. Krigsspil kendtes ikke dengang, og applikatoriske Øvelser eller Instruktionsøvelser afholdtes ikke. Officererne var derfor i teoretisk Henseende i Almindelighed henvist til, hvad de havde lært i Landkadetkorpset, om end Thestrup havde foranlediget, at der i de sidste Aar før Krigen blev givet de yngre Officerer talrige Rekognosceringsopgaver o. l. Et videre Selvstudium forekom, som sagt, kun for de færrestes Vedkommende — der var ikke nogen Frederik VI til at sende Afdelingerne Bøger til Gennemlæsning, og de havde ingen Midler til selv at anskaffe militær Literatur — og Føringsprincipperne tilegnedes i Hovedsagen gennem Tradition og de ældre Officerers Krigserfaringer.

Af Divisions- og Brigadecheferne i 1864 havde Halvdelen aldrig før Krigen ført større Led end en Bataillon, de heldigste

havde ført Brigade eller højere Enheder under to Manøvrer, ialt 6—7 Gange, og endda gav de — ialt 3 Manøvrer —, der var afholdt mellem de to Krige, og som hver Gang lededes af General de Meza, slet ingen Anledning til Indøvelse af krigsmæssig Indkvartering og Forplejningstjeneste m. m. Øvelserne var derhos i høj Grad skematiske og stillede kun smaa Krav til Troppeførernes Initiativ og Snarraadighed. Det Kendskab, Troppeførerne, af hvilke de fleste var Infanterister, havde til den taktiske Anvendelse af andre Vaaben end deres eget, kunde saaledes vise sig utilstrækkeligt. Mangler vedrørende Uddannelse og Rutine kan dog til en vis Grad opvejes ved personlige Egenskaber, og i saa Henseende dannede navnlig Fodfolkets Brigadechefer en imponerende Række Førere af meget høj Kapacitet.

Rømningen af Holsten og Lauenburg.

Fra dansk Side saa man med en vis Spænding hen til, hvorledes Martskundgørelsen 1863 vilde blive modtaget i Holsten. At den øgede Gæringen blandt Slesvig-Holstenerne var utvivlsomt, men dens Virkning gav sig dog ikke, som man havde frygtet, Udslag i alvorlige Uroligheder. For Generalkommandoen i Kiel var det isøvrigt vanskeligt at faa nøje Kendskab til Stemningen, da Tropperne stod isoleret blandt Befolkningen; men der var dog ingen Tvivl om, at den jævne Del af denne var ret upaavirket af de politiske Begivenheder, idet den manglede Forstaaelse af disses Betydning. Den kommanderende General var imidlertid ikke blind for, at de slesvig-holstenske Ledere ivrigt arbejdede paa at paavirke Stemningen og forberede Jorden for de Begivenheder, som de ventede ved Tysklands Mellekomst. Der var vel næppe endnu lagt nogen fuldstændig Plan for Oprør; men man maatte være forberedt paa, at Spændingen naar som helst kunde blive saa stærk, at en Eksplosion maatte komme, og at alvorlige Begivenheder kunde indtræde.

Urocentrene var Kiel og Altona. I Kiel var Universitetet Drivkraften i hele den slesvig-holstenske Bevægelse. Studenterne var meget aggressive over for de danske Soldater, og skønt der blev truffet strenge Bestemmelser for at undgaa enhver Provokation fra Soldaternes Side, kunde Slagsmaal mellem dem og Studenterne ikke undgaas. Værre var Forholdene i Altona, fordi denne By laa lige op ad Hamburg, hvis Pøbel foranledigede Tumulter i Altona i Slutningen af April og Begyndelsen af Maj 1863. Ogsaa i andre Byer var der stærkt politisk Røre, særlig i Rendsborg og Neumünster.

Under disse Omstændigheder ansaa Generalkommandoen Garnisonernes Styrke for ganske utilstrækkelig — Bataillonerne

talte hver kun ca. 250 Md. — hvorfor den hos Ministeriet opnaaede, at Fredsstyrken for fire Batailloner og 6. DR. forøgedes ved Indkaldelser den 30/4 og 2/5, saaledes at der i Altona kom to Batailloner à 800 Md. (9. og 20. B.), i Rendsborg een Bataillon paa 800 Md. (1. B.), i Kiel ligeledes een Bataillon paa 800 Md. (8. B.) og i Itzehoe 6. DR. med 480 Md. (den ene Eskadron dog i Neumünster). Kun 14. B. i Ratzeburg forblev paa sin normale Styrke, 250 Md. Yderligere foranledigede Generalkommandoen, at Aarets Rekrutter indkaldtes den 15/5 i Stedet for den 2/7, saaledes som tidligere omtalt.

Disse Foranstaltninger havde en beroligende Indflydelse paa Slesvig-Holstenerne, saaledes at Ministeriet efter Manøvrerne i September ved Slesvig mente at kunne reducere de ovennævnte fire Batailloners Styrke til hver 450 Md. 6. DR. forblev dog uforandret paa 480 Md., og 2. Artilleriregiment i Rendsborg beholdt en ekstra Styrke paa 130 Md.

Da Efterretningerne om Frederik VII's Død naaede Holsten den 18. November, tog det politiske Røre atter Fart. Slesvig-Holstenerne afholdt stormende Møder i Hamburg, i hvilke Prinsen af Augustenborg deltog og aflagde Ed paa den slesvig-holstenske Forfatning. Nogen direkte Fare var disse Møder maaske endnu ikke, da Senatet og Politiet i Hamburg nærmest lagde dem Hindringer i Vejen, og da der i Almindelighed ikke i Holsten var Sympati for Augustenborgerne. Men paa den anden Side gik der Rygter om, at Prinsen vilde søge at komme ind i Hertugdømmet for at rejse Oprøret. At man i Altona fandt en større Sending Geværer, som sagdes at være bestemt til Uddeling blandt tyske Turnere, var jo heller ikke noget godt Tegn. Den 20/11 fik derfor Bataillonerne (undtagen 14.) Ordre til at indkalde hver 1000 Md., hvilket kort efter afløstes af Mobiliseringen og Dubleringen den 1/12. (14. R.s Styrke blev kun 800 Md.). Gennemførelsen heraf voldte imidlertid Besvær og tog lang Tid, da den maatte ske samtidig med, at en stor Del af Afdelingerne varetog Grænse-sikringen, derfor ikke kantonnerede samlet og var stærkt beslaglagt af Vagttjeneste o. l.

Angaaende Forsvaret af Holsten over for et tysk Angreb havde Generalkommandoen allerede i Februar 1863 indsendt en længere Redegørelse til Ministeriet. Den udtalte deri sin Tvivl om, at dette Forsvar vilde have nogen Værdi for Hærens Stil-

ling ved Danevirke, og om det ikke blot tærede paa Hærens Kraft uden at give noget virkeligt Udbytte. Besluttede Regeringen, at Kampen skulde optages i Holsten, vilde man derved kunne opnaa at tvinge Fjenden til Opmarch uden for Grænsen, man kunde maaske vinde nogen Tid for Besættelsen af Danevirke ved at nøde Fjenden til en langsom Fremrykning; men Generalkommandoen mente, ligesom Befæstningskommissionen af 1855, at Terrainforholdene udelukkede Optagelse af en egentlig Kamp mod en Overmagt, da der ikke fandtes nogen egnet Forsvarsstilling. Om den derimod havde Ret i sin Antagelse, at Forsvaret, som jo faktisk maatte bestaa i stadig at vige, vilde have Værdi for vore krigsuvante Tropper som Forberedelse til den senere Kamp, er dog maaske tvivlsomt.

Hvorvidt Regeringen vilde have Holsten forsvaret eller ej, kunde Gen. *Steinmann*, som i Slutningen af Oktober havde overtaget Generalkommandoen, imidlertid ikke faa at vide. Dens Standpunkt i saa Henseende havde hidtil været usikkert, om den end i 1863 over for Udlandet erklærede, at Forsvaret skulde finde Sted, idet den mente, at den lettest sikrede sig de neutrale Magters Støtte ved at give det Udseende af, at en Eksekution vilde være ensbetydende med Krig. Først den 25/11 tog Regeringen — i hvert Fald tilsyneladende — fast Stilling til Spørgsmaalet, idet den da gav Gen. *Steinmann* Ordre til ikke alene at undertrykke indre Uroligheder, men ogsaa til med Magt at modsætte sig udefra fremtrængende Bander eller endog fremmede Tropper. „Enhver fjendtlig Overskriden af Grænsen skal mødes med væbnet Magt!“

Opgaverne var altsaa nu klart fremstillet for 3. Generalkommando, der fra 24/11 som Hærdel dannede 3. *Division**). Men de Betingelser, der maatte stilles for Opgavernes bedst mulige Løsning, sørgede Regeringen ikke for at opfylde.

Naar Regeringen frygtede Uroligheder og overdrog Tropperne at slaa dem ned, ligger det snublende nær, at den maatte indføre Belejringstilstand i Hertugdømmet. Dette vilde den imidlertid ikke, skønt Embedsmændene, til hvem Generalkommandoen maatte støtte sig, naar der ingen Belejringstilstand var, i stor Udstrækning nægtede at aflægge Troskabsed til Christian IX,

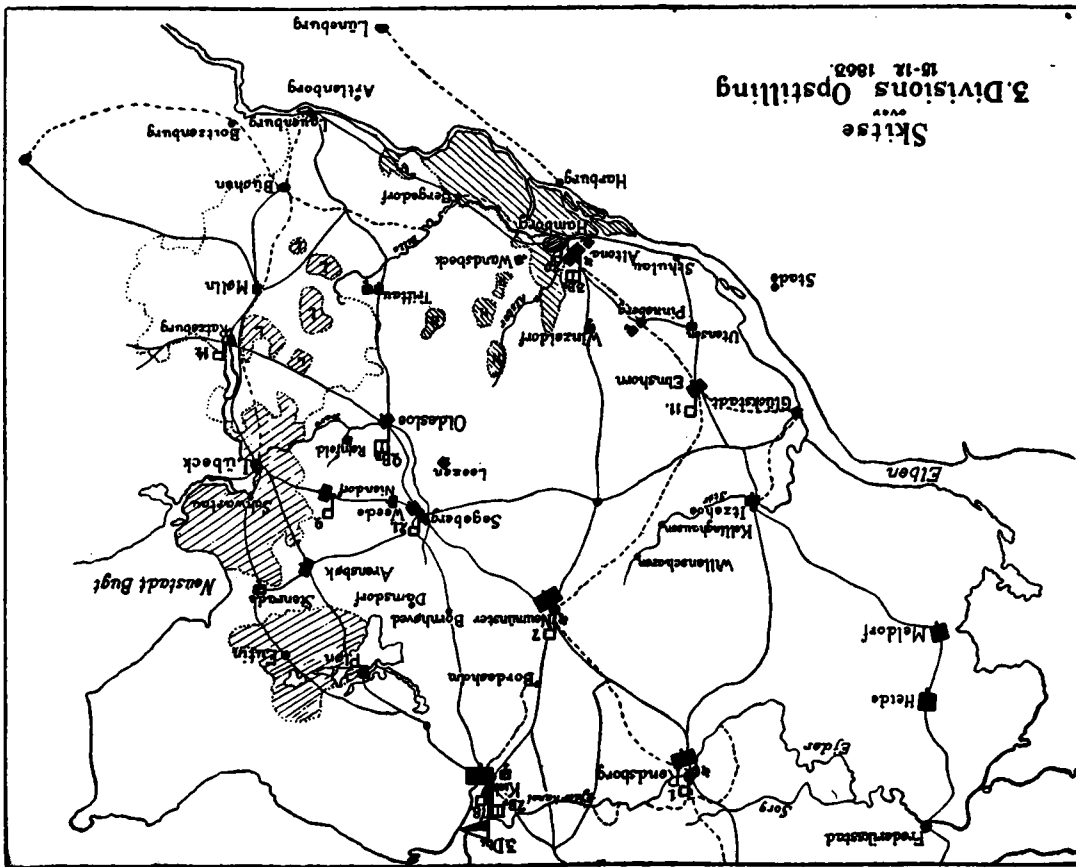
*) *Divisionen* var forstærket ved Afgivelser fra 2. Div. Dens Sammensætning og Dislokation se S. 86—87.

altsaa for saa vidt selv var Oprørere. Regeringen skred ikke engang ind over for dem, hvilket naturligvis medførte yderligere Nægtelse af Edsaflæggelse. Følgerne af Regeringens Slaphed blev, at der uhindret kunde drives en meget stærk Agitation for at hindre det hjemsendte holstenske Mandskab i at møde ved Færnerne (se S. 62), at der kunde spændes Ben for Hesteudskrivningen, at Landet oversvømmedes med Oprørsproklamationer, at Prinsen af Augustenborgs Billede og Opraab udstilledes i Boghandlervinduer o. s. v. Soldaterne maatte finde sig i at blive insulteret paa Gaden, de maatte høre Oprørssangen sungen overalt, medens deres egne Musikkorps helst ikke maatte spille „Den tapre Landsoldat“ for ikke at ophidse Stemningen.

Generalkommandoen skulde sikre Grænsen, men den maatte ikke spærre den, end ikke kontrollere Trafiken over den. Agitatorer tog uhindret til Hamburg og kom tilbage med Planer for Oprøret. Tidligere Insurgentofficerer rejste over Grænsen for at melde sig til den slesvig-holstenske Hær, man vilde danne. Civilklædte preussiske og østrigske Officerer drog op til Danevirkestillingen for at spionere (men blev ikke arresterede). Vejene over Grænsen maatte ikke barrikaderes, Jernbaneknudepunktet ved Büchen ikke forberedes til Sprængning — intet maatte ske, før Fjenden kom. Men de Bander, Regeringen talte om, kunde komme naarsomhelst, og noget Advis om, naar den fjendtlige Hær vilde rykke ind i Hertugdømmet, kunde man ikke vente at faa, da der fra tysk Side ikke var Tale om Krig, kun om Eksekution, og altsaa ingen forudgaaende Krigserklæring. — Men hvorledes skulde Generalkommandoen da kunne naa at faa Kommunikationerne ved Grænsen ødelagt i rette Tid?

Bevogtningen af Grænsen ovedrog Gen. Steinmann til 8. og 9. Brigade (se omstaaende Oversigt og Skitse for den 15/12).

8. *Brigade* (Oberst Scharffenberg) skulde bevogte Elben neden for Hamburg og have Opmærksomheden henvendt paa mulig fjendtlig Overgang oven for Hamburg. Dette sidste var dog ikke let, da Hamburgs Territorium strakte sig i en lang Udløber op mod N. langs Alster og videre omtrent til Winzeldorf. Ø. f. Hamburg løb Grænsen S. om Wandsbeck og derfra langs den sydlige Bred af Bille og videre til Elben. Da man ikke maatte betræde Hamburgs Territorium — hvilket vilde være en politisk uklog Udfordring til Tyskland — maatte Brigaden opgive et

egentligt Forsvar af Grænsen Ø. f. Hamburg, og den indskrænkede sig da til blot at observere den ved en Eskadron, der lagdes ind i Wandsbeck og derfra patrouillerede til Bergedorf. Iøvrigt etableredes Bevogtning af Elben fra Altona til Størfloden.

3. Division — Kiel			
7. Brigade — Kiel			
1. R. — Rendsborg	2 Batlr.		
8. R. — Kiel	2 -		
7. R. — Neumünster	2 -		
5./4. DR. — Hassel (ved Kiel)		1 Esk.	
½11. Bt. — Neumünster			½ Bt.
12. Bt. — Rendsborg			1 -
	6 Batlr.	1 Esk.	1½ Bt.
8. Brigade — Altona			
11. R. — Elmshorn			
I. B. — Elmshorn (3), Pinneberg (1)	1 Batl.		
II. B. — Glückstadt (1), Itzehoe (2)			
Uetersen (1)	1 -		
20. R. — Altona	2 Batlr.		
6. DR. — Altona (1), Winzeldorf (1)			
Pinneberg (1)			
Wandsbeck (1)		4 Eskr.	
10. Bt. — Altona			1 Bt.
	4 Batlr.	4 Eskr.	1 Bt.
9. Brigade — Oldesloe			
14. R. — Ratzeburg (1), Mölln (1)			
Plön (2)	1 Batl.		
21. R. — Segeberg			
I. B. — Segeberg (2), Leezen (1)			
Weede (1)	1 -		
II. B. — Oldesloe (2½), Reinfeld (1)			
Trittau (½)	1 -		
9. R. — Niendorf			
I. B. — Niendorf	1 -		
II. B. — Arensbök	1 -		
5./6. DR. — Niendorf—Arensbök—			
Stenrade (½), Trittau (½)		1 Esk.	
½11. Bt. — Segeberg			½ Bt.
	5 Batlr.	1 Esk.	½ Bt.

Ialt 15 Batlr., 6 Eskr., 3 Btr.

Brigadens Hovedstyrke besatte selve Altona, der jo i enhver Henseende var det mest truede Punkt. Ved fjendtligt Angreb skulde Jernbanemateriellet straks sendes tilbage, men Byen maat-

te isvrigt ikke rømmes, før man vidste en større, tysk Forbundsstyrke sammendragen i Hamburg; thi naar vore Tropper var borte, vilde Prinsen af Augustenborg utvivlsomt øjeblikkelig indfinde sig og lade sig proklamere som Hertug. Besætningen i Altona maatte dog under alle Omstændigheder ikke drive Modstanden saa vidt, at den udsatte sig for at blive omgaaet over det hamburgske Territorium Ø. f. Byen.

9. *Brigade* (Oberst Neergaard) skulde bevogte den øvrige Del af Grænsen, altsaa Elben fra Hamburgs Territorium til Byen Lauenburg, Lauenburgs Østgrænse til S. f. Byen Lübeck, Grænsen mod Lübecks Territorium og Fyrstendømmet Lübeck til Neustadt Bugt, samt til Dels ogsaa mod den Del af dette Fyrstendømme, som laa omkring Eutin. Brigaden, der paa Grund af Grænsens Form kom til at staa med Ryggen mod 8. Brigade, skulde altsaa udstrække sin Bevogtning over en Strækning af ca. 13 Mil. At gøre dette fuldstændigt overalt var selvfølgelig en Umulighed for en Styrke, der kun talte 5 Batlr., 1 Esk. og ½ Bateria. Ogsaa vilde de Tropper, der blev skudt frem i den sydøstlige Spids mellem Elben og Mecklenburg være altfor udsat for at blive afskaaret. I dette Omraade foretoges derfor kun en Observation ved Smaastykker. Jernbaneknudepunktet Büchen blev overhovedet ikke besat, og da det ikke paa Forhaand maatte ødelægges, holdt Gen. Steinmann et Ingeniørdetachment rede til fra Neumünster at sendes derned pr. Jernbane for at udføre Sprængningen, naar Fjenden rykkede frem. Men om det kunde lykkes at naa det i rette Tid, var dog mere end tvivlsomt.

Brigadens Hovedstyrke disloceredes under meget stærkt Beredskab over for Lübeck om Oldesloe og Segeberg, med en mindre Styrke til Grænsebevogtning ved Arensböck og Stenrade. Oberst Neergaard regnede med at kunne samle sin Brigade i Løbet af 30 Timer i en Stilling ved Trave fra Oldesloe—Reinfeld, efter Omstændighederne med Front mod Øst eller Syd.

For Lauenburgs Vedkommende gjorde særlige Forhold sig gældende. Lauenburg deltog i Følge Sagens Natur ikke i den slesvig-holstenske Bevægelse, lige saa lidt som Hertugdømmet havde gjort det i 1848. Befolkningen var loyal og beskæftigede sig ikke med Politik; Ridderskabet anerkendte endog i December 1863 de pure Christian IX som Hertug. Derimod havde der allerede tidligt vist sig Tegn til, at de lauenburgske Soldater i 14. R. vilde nægte at kæmpe uden for Hertugdømmet. Foreløbig tillagde

man dog ikke dette videre Betydning, og Tonen i Afdelingen var endnu god. I Begyndelsen af December var Stemningen blandt det lauenburgske Mandskab imidlertid bleven saaledes, at Gen. Steinmann ikke vilde trække Regimentet bort fra Ratzeburg og Mölln, hvor det laa, selv om det dør var meget udsat. Han mente det bedre at se, om det ikke vilde følge sine Førere, naar Fjenden rykkede frem, end straks at sende det tilbage og udsætte sig for de politiske Følger, der kunde flyde deraf. Resultatet blev dog, at Kongen bestemte den 9/12, at Regimentets lauenburgske Mandskab skulde samles i to Kompagnier, der foreløbig skulde forblive i Ratzeburg, medens det holstenske Mandskab formerede to andre Kompagnier, som sendtes til Plön, den holstenske Rege- rings Sæde.

Resten af Divisionen — 6 Batlr., 1½ Bt., hvortil kom fra 2. Div. 5./4. DR. samt I./GHR. (3 Eskdr.) —, der laa i Rendsborg, Kiel og Neumünster, skulde ved fjendtligt Angreb indtage en Stilling ved sidstnævnte By, paa hvilken Stilling de to fremsendte Brigader da skulde repliere sig, idet de forlængede henholdsvis dens højre Fløj langs Stør, ved Besættelse af Overgangene ved Itzehoe, Kellinghusen og Willensharen, og venstre Fløj over Bornhøved—Damsdorf, med et Detachement ved Grænsen N. f. Eutin. For Brigadernes Tilbagegang hertil var der stillet den — under Hensyn til deres ringe Styrke og spredte Opstilling — meget store Fordring, at den skulde foregaa under stadig Observation af Fjenden, og ved at gøre Modstand, der dog ikke maatte medføre væsentlige Tab, samt ved efterhaanden at ødelægge Kommunkationerne skulde Brigaderne tvinge Fjenden til en langsom og forsigtig Fremrykning. Formaalet med Indtagelsen af Stillingen over Neumünster kunde, alene paa Grund af dennes store Udstrækning, ikke være Optagelse af en større Kamp, men „ved et efter Forholdene afhængigt Forsvar vilde man opholde Fjenden og tvinge ham til Udvikling af sin Styrke“, hvorefter Tilbagegangen skulde fortsættes over Ejderen.

Naar 8. R. afgik til Neumünster fra Kiel, skulde det dør afløses af 18. R. (af 2. Div.), der kantonnerede S. f. Ekernförde, idet man ingenlunde turde lade Kiel uden Garnison. Yderligere laa paa Kieler Fjord 2 Panserskonnerter og 1 Skruekorvet. — Ogsaa i Meldorf og Heide gik de politiske Bølger højt, saa at 2. Division maatte afgive 1 Batl. til Besættelse af disse Byer.

Der var to væsentlige Vanskeligheder for Gennemførelsen af Gen. Steinmanns Operationsplan. Den ene hidrørte fra, at Afdelingerne var fuldstændig blottede for Train og ikke engang medførte Patronkarrer. De var saaledes henviste til Indkvartering med Bospising hos Kvarterværterne, saa at en Koncentration overhovedet ikke kunde gennemføres. Som Følge heraf opnaaede Gen. Steinmann, at der den 12/12 blev givet Ordre til Udskrivning af 1300 Heste i Holsten (se S. 66) og Indkøb af Vogne; men der hengik endnu en 14 Dages Tid, inden man derved fik det nødvendige Train bospændt, og lige saa lang Tid, inden man kunde faa de Heste, der fra Sjælland var afsendt til Bospænding af Patronkarrerne. Der var, mærkelig nok, ikke Tale om indtil da at skaffe sig Train ved Leje. — Den anden Vanskelighed fremkom ved, at Ministeriet den 9/12 befalede, at Jernbaner og Telegraf ikke maatte ødelægges uden dets nærmere Ordre. Denne Befaling røbede, at Regeringens Beslutning om Holstens Forsvar var rokket; men for Generalkommandoen var Befalingen af meget alvorlig Art, da Troppernes Tilbagegang, og i det hele Operationerne i Holsten, kun var mulig, hvis man, ved at afbryde Kommunikationerne, i væsentlig Grad kunde sinke Fjendens Fremrykning.

Den 7/12 traf Forbundsdagen den endelige Beslutning om Eksekutionens Udførelse; men allerede den 4. havde Generalkommandoen faaet Meddelelse om, at Eksekutionstropperne ialt skulde omfatte 22.000 Md., nemlig et hannoveransk og et sachsisk Korps, hvert paa 6000 Md., samt et preussisk og et østrigsk Korps paa hvert 5000 Md. For det Tilfælde, at Eksekutionen mødte Modstand skulde yderligere opstilles et preussisk-østrigsk Korps paa 45.000 Md. ved Nedre Elben. Det sachsiske Korps skulde pr. Jernbane transporteres til Büchen, Preusserne over Minden til Verden og derfra pr. Fodmarch til Rothenburg, Østrigerne pr. Jernbane til Lüneburg.

Den 29/11 var gennem det Spionagesystem, man havde etableret, indløbet Efterretninger om, at Hannoveranerne koncentrede i Harburg og Stade, og at man antog, at de vilde gaa over Elben mellem Schulau og Glückstadt. Den egentlige Koncentration af de fjendtlige Tropper skete dog først i Dagen 14.—19/12 pr. Jernbane til Boitzenburg, hvortil den 17. skulde være ankommen 10.000 Sachser og Preussere, af hvilke Sachserne mentes

at skulle til Hamburg, Preusserne til Lübeck. Til Hamburg ankom ogsaa den 19.—20. 5000 Md. østrigske Tropper. Hannovererne antoges nu at forberede Overgang over Elben ved Artlenburg for hurtigt at kunne bemægtige sig Büchen, mens de iøvrigt stadig holdt Elbens Bred besat fra Harburg til Stade. — Alt ventedes rede til Indmarch den 20.

Angaaende Slesvig-Holstenerne oplystes, at Friskarer havde samlet sig ved Schwartau (N. f. Lübeck), at Turnverein i Eutin var bevæbnet, og at Prinsen af Augustenborg fra Lübeck med saa mange som muligt den 20. eller 21. vilde drage ind i Holsten for at fremkalde Oprør blandt Bønderne. I Hamburg agiteredes for at samle Pøbelen, der forud for de fremmede Tropper skulde sendes til Altona eller Wandsbeck for at udraabe Prinsen til Hertug. Borgerne i Altona havde faaet Vaaben for at bruge dem mod de danske Soldater, naar disse marcherede bort. Naar Østrigerne rykkede ind i Altona, vilde de blive fulgt af Turnere og en Bataillon frivillige, der var formeret i Gotha.

General Steinmann synes, som naturligt var, efter at have modtaget den ovennævnte Ordre om ikke at afbryde Kommunikationerne paa egen Haand, at være blevet noget i Vilderede med sin Opgave, idet han den 16. spurgte Ministeriet, om de tyske Tropper maatte benytte Jernbanen fra Büchen til Hamburg og Lübeck. Først efter fornyet Forespørgsel — tillige om, naar fjendtlig Indrykning kunde ventes — indløb endelig Svaret Nat-ten til den 20. Regeringen havde i et Statsraadmøde besluttet at give efter for Englands gentagne og meget bestemte Krav om, at vi skulde efterkomme Eksekutionsmagternes Opfordring til inden 7 Dage at rømme Holsten. Medvirkende Aarsag til denne Beslutning var ogsaa, at man derved regnede med at kunne vinde Tid — maaske et Par Maaneder —, saa at Hæren ved Danevirke kunde naa at komme i kampdygtig Stand.

Ordren til Gen. Steinmann, hvem alle Tropper i de tre Hertugdømmer underlagdes, kom altsaa nu til at lyde paa ikke at modsætte sig Eksekutionen med Vaabenmagt; men Oplysning om de 7 Dages Frist for Rømningen fik han ikke. For at hindre de tyske og slesvig-holstenske Agitatorer i at fortsætte deres Virksomhed, og da Preussen næppe heller ønskede nogen Revolution, skulde han træffe Aftale med de tyske Øverstkommanderende om at ordne vor Tilbagegang og Tyskernes Indmarch saaledes, at

de tyske Tropper besatte de forskellige Byer umiddelbart efter, at vi havde forladt dem. Rendsborg og Brohovedet ved Frederiksstad maatte ikke overlades Eksekutionsmagterne, da disse Punkter betragtedes som Udenværker for Danevirkestillingen.

Som Følge af denne Krigsministeriets Ordre befalede Gen. Steinmann 8. og 9. Brigade at indlede Forhandlinger med Cheferne for de tyske Tropper, der stod over for dem. Oberst Neergaard mente dog ikke, at det gik an at sende en dansk Officer til Lübeck, hvor Ophidselsen var meget stærk; men forøvrigt viste det sig, at Preusserne endnu ikke var ankommen til Byen. Oberst Scharffenberg traf derimod Aftale med den østrigske Brigadefører i Hamburg om Altonas Rømning af os og Besættelse af Østrigerne den 22. De egentlige Forhandlinger førtes mellem en Officer af Gen. Steinmanns Stab og den sachsiske General v. Hake, med hvem de endelige Aftaler blev truffet, efter at Forbundsdagen havde besluttet, at Eksekutionen skulde foretages alene af det sachsiske Korps, da den nu ikke vilde møde Modstand. Paa Forhaand nægtede Gen. v. Hake at forhandle, medmindre vi gik ind paa at rømme saavel Rendsborg som Brohovedet ved Frederiksstad, hvilke jo laa paa holstensk Grund. Ministeriet, hvem Gen. Steinmann telegrafisk forelagde Sagen, gik ind paa Rømningen af Rendsborg, da Steinmann ikke mente, at Byen kunde forsvares, hvorimod det søgte at undgaa Rømningen af Brohovedet. Da Gen. v. Hake imidlertid fastholdt sit Krav, gav Ministeriet tilsidst efter, og Brohovedet blev demoleret. Endvidere maatte Gen. Steinmann gaa ind paa at standse Hesteudskrivningen fra den Dag, de tyske Tropper rykkede ind over Grænsen. De to lauenburgske Kompagnier af 14. R. havde Ministeriet tænkt at lade forblive i Lauenburg under Eksekutionen; men da Gen. v. Hake ikke vilde tillade, at en Afdeling kommanderet af danske Officerer stod i Ryggen paa hans Tropper, blev Resultatet, at Kompagniernes Mandskab hjemsendtes, og at Befalingsmændene rejste mod Nord over Segeberg. Derimod gik Gen. v. Hake villigt ind paa at lade Indrykningen og vor Rømning af Holsten foregaa saaledes, som fra vor Side foreslaet.

Den 24. rykkede de sachsiske Afdelinger ind over Grænsen og fortsatte de følgende Dage mod Nord. Byerne holdtes besat af vore Bagtroppe, indtil de tyske Tropper var i Sigte, saaledes at der under Bevægelserne intet som helst Sammenstød fandt Sted.

Derimod maatte vore Soldater høre Slesvig-Holstenernes Jubelraab ved Modtagelsen af Sachserne og se de slesvig-holstenske Flag blive hejst. I Elmshorn blev der kastet Sten efter Soldaterne; men iøvrigt vovede Befolkningen ikke at demonstrere, saa længe vore Tropper var til Stede.

Den 29. stod 3. Division N. f. Ejderen.

Et kedeligt Tilfælde forekom i Plön, idet Mandskabet i de derværende to holstenske Kompagnier af 14. R. højrrøstet og med Magt modsatte sig Befalingen om at afmarchere mod Nord. De forlangte at blive hjemsendt som deres Kammerater fra Lauenburg; de vilde, som de sagde, ikke udsættes for at komme til at kæmpe mod Landsmænd nu, da det hjemsendte holstenske Mandskab ikke var befalet indkaldt. Officererne stod magtesløse over for de opsætsige Soldater, da Regimentschefen, Oberstløjtnant Hein, netop paa samme Tid ankom til Byen paa sin Vej nordpaa fra Lauenburg. Han konfererede med Præsidenten for den holstenske Regering, som var i Plön, og de blev da enige om, at Oberstløjtnanten skulde gaa ned til Kompagnierne og fortælle Mandskabet, at han var sendt til Plön for at kundgøre Kongens Ordre om, at det skulde hjemsendes ligesom Lauenburgerne. Det lykkedes ham paa den Maade at standse Tumulterne og faa Mandskabet til at aflevere dets Udrustning, uden at der forefaldt flere Uordener. Befalingsmændene afrejste derpaa og samledes med Regimentets øvrige i Kjøbenhavn. — Men Begivenheden i Plön den 27/12 1863 kaster et grelt Lysstrejf hen over den sidste Hensmuldren af Danmarks Aarhundreder gamle Herredømme i Holsten.

At Holsten blev rømmet frivilligt, var absolut en heldig Løsning af Spørgsmaalet om, hvorvidt Hertugdømmet skulde forsvares eller ej. En Tilbagegang med en overlegen Fjende i Hælene under maaske ikke altid heldige Smaakampe vilde blive vanskelig, og en hurtig fjendtlig Fremrykning uden om 3. Divisions Fløj gennem Eutin kunde blive meget farlig. Under alle Omstændigheder vilde en saadan Vigen for Fjenden virke deprimerende og være en uheldig Optakt til Krigen. Dette blev nu undgaaet, og tværtimod fremkaldte den holstenske Befolknings danskfjendtlige Sindelag og de Forhaanelser, vore Soldater var udsat for,

at disse kom til at nære et inderligt Had til Tyskerne og glædede sig til at faa Lejlighed til at hævne sig. Og en saadan Stemning blandt Tropperne er ikke den daarligste i en Krig.

Overkommandoen.

Som foran omtalt, fandtes der ikke i Hæren nogen Officer, der stod som dens selvskrevne Fører. Som Forholdene var baade med Hensyn til Hærens Sammensætning og Førernes Rutine, maatte det imidlertid være dobbelt nødvendigt at vælge til Overgeneral den Officer, som man ikke alene fandt mest egnet uden Hensyn til hans øjeblikkelige Grad, men som ogsaa var i Besiddelse af den Handlekraft, Idérigdom og aandelige Bevægelighed, som kun findes hos en Mand, der endnu staar i sin kraftigste Alder. Betingelserne for Anvendelse af en saa haardhændet Beslut-somhed, som Tscherning havde vist ved Valg af Overgeneral i 1848, var imidlertid ikke længere til Stede. Valget skulde nu udelukkende træffes blandt Hærens Generaler og kom da til at dreje sig om Generalløjtnant Hegermann-Lindenchrone, der stod Kongen meget nær, og af alle ansaas som en dygtig Officer, og Generalløjtnant de Meza, den eneste endnu levende af de kendte, højere Førere fra Treaarskrigen. Begge ønskede Stillingen; men da Afgørelsen langt om længe faldt den 25/12, blev Gen. de Meza den foretrukne, vistnok bl. a. fordi man i ham mente at faa en Overgeneral, som havde Mod til at opgive Danevirkestillingen i rette Tid.

Generalløjtnant *Christian Julius de Meza* stod højt i det almindelige Omdømme. Hans Mod og urokkelige Koldblodighed under Kampene i 1848—50, hans Overlegenhed og Karakterfasthed havde — vel ogsaa i Forbindelse med hans Særheder — gjort ham populær blandt Soldaterne, og han havde vist den for en Fører saa store Egenskaber at kunne faa sine undergivne med sig. — Nu var han imidlertid gammel, 72 Aar, og det maatte være tvivlsomt, om en Mand i den Alder vilde have den aandelige

Spændstighed og Handlekraft, en Overgeneral maa være i Besiddelse af. Gamle Folk, særlig naar de kommer saa højt op i Aarene som de Meza dengang, kan vel, som han, bevare deres Aandsfriskhed, men kommer de ud for usædvanlige Anstregelser, har de ringe Udholdenhed, bliver hurtigt trætte, og naar Træthedstilstanden indfinder sig, svinder ikke alene Energi, men ogsaa Karakterstyrke. I hvilken Alder Modstandskraften saaledes svækkes, er selvfølgelig individuelt, men givet er det, at Sygdom har en meget betydelig Indflydelse i saa Henseende. Gen. de Meza havde imidlertid i mange Aar lidt af en Blæresygdom, for hvilken han var blevet opereret i 1850, og som utvivlsomt stadig var Aarsagen til hans bekendte Rædsel for Træk, der kunde give sig de mærkeligste Udslag. Selv om denne Sygdom iøvrigt ikke senere var brudt frem paa alvorlig Maade, kunde den næppe undgaa i særlig Grad at paavirke Generalens Arbejdsevne. Et Vidnesbyrd herom er Gen. Hansens Udtalelse om de Meza i Efteraaret 1864: „Det har i mange Aar været vitterligt, at hans Interesser og Beskæftigelse med den ham paahvilende militære Tjeneste kun har været meget ringe.“ Ej heller de Meza's Læge nærrede Tillid til, at hans Helbred vilde slaa til ret længe under Krigsforhold. — Under saadanne Forhold synes det ikke at have været forsvarligt at betro Hærens Ledelse i Gen. de Meza's, en svagelig Oldings, Hænder.

Gen. de Meza havde allerede i den forrige Krig overladt den daglige Ledelse af Tjenesten til sin Stabschef, hvorfor det var sandsynligt, at han nu, dels som Følge af svigtende Arbejdsevne, dels i Følelsen af sin høje Stilling som Overgeneral, yderligere vilde isolere sig og i udstrakt Grad lade Stabschefen handle i sit Navn. Hans Betydning vilde paa den Maade hovedsagelig komme til at bestaa i hans ubestridelige Ansvarsmod og i den Nimbus, hvormed hans Navn endnu var omgivet.

At en General kan gøre fortrinlig Fyldest blot ved sin Personlighed og ved sit Navn, medens den virkelige Føring varetages af en fremragende Stabschef, er der i Krigshistorien mere end et Eksempel paa. I det foreliggende Tilfælde maatte Spørgsmaalet da blive, om man kunde finde en Officer, der som Stabschef kunde fyldestgøre de store Krav, som under disse Forhold maatte stilles til ham.

Gen. Thestrup havde i 1861, da man ventede en Mobilisering, udset Gen. Steinmann til Posten som Stabschef ved Overkomman-

doen, idet Steinmann var en dygtig Generalstabsofficer med grundigt Kendskab til Tjenesten. Senere havde han som Stabschef ved 2. Generalkommando haft Lejlighed til nøje at sætte sig ind i Betingelserne for Forsvaret af Slesvig, ganske særligt af Danevirkestillingen. Om han end saaledes utvivlsomt kunde have udfyldt Stillingen som Stabschef hos en Overgeneral, der selv viste Aktivitet som Hærens Leder, manglede han dog den aandelige Livlighed og Smidighed, der maatte findes hos Stabschefen i det foreliggende Tilfælde.

Disse Egenskaber ventede man derimod at finde hos Oberst *H. A. T. Kauffmann*, der iøvrigt udpegedes til Stillingen som Stabschef, før Udnævnelse af Overgeneral fandt Sted, og hvis Valg fastholdtes til Trods for, at Gen. de Meza ikke ønskede ham til Stabschef, og at Kauffmann modarbejdede de Meza's Valg til Overgeneral.

Kauffmann var en fortrinlig begavet Officer, som havde udmærket sig i Treaarskrigen, under hvilken han havde været Souschef ved Overkommandoen. Ikke desto mindre burde Ministeriet have næret Betænelighed ved at vælge ham; thi Kauffmann var i 1855 traadt ud af Hæren for at blive Amtmand i Holsten, og siden havde han opholdt sig i Frankfurt som dansk Militærbeholdningsfuldmægtiget ved Forbundsagen. Han var altsaa kommen ud af Kontakt med Udviklingen inden for Hæren i de forløbne Aar, havde ikke haft Anledning til ved Studier at dygtiggøre sig i militær Henseende eller til at sætte sig ind i eller forberede Operationerne i en kommende Krig. Han havde overhovedet aldrig gjort Tjeneste i Geledet eller optraadt som Fører, ligesom han efter de mange Aars Tjeneste uden for Hæren ikke længere kunde være i Besiddelse af den Rutine og Sikkerhed i Generalstabstjenesten, som er det vigtigste Krav, der maa stilles til Overkommandoens Stabschef. Bortset fra at han havde overværet Manøvrerne ved Danevirkestillingen, havde han intet nøjere Kendskab til denne eller til Mulighederne for dens Forsvar. I sidste Henseende synes han nærmest paa Forhaand at have været paavirket af den almindelige Optimisme, men, som sagt, uden at have noget selverhvervet Grundlag for en saadan.

Det er forstaaeligt, at Ankjær, da han foreslog Kauffmann til Stabschef, ikke har villet anerkende, at dennes taktiske og tekniske Forudsætninger var utilstrækkelige, da han i modsat Fald derved vilde have indrømmet, at ogsaa han selv efter 7 Aars

Kontortjeneste i Krigsministeriet og meget lidt forudgaaende Gledtjeneste var uegnet til at overtage en ledende Stilling i Hæren, end sige til — saaledes som han ønskede — at udøve Indflydelse paa Overkommandoens Dispositioner. Men gik Ministeriet — og maaske med Rette — ud fra, at Kauffmann ifølge sine personlige Egenskaber var selvskreven til at være Stabschef, maatte det i hvert Fald have været dets uafviselige Pligt i Tide at kalde ham hjem fra Frankfurt og ladet ham faa Lejlighed til at forberede sig til sin Gerning. Dette skete imidlertid ikke. Først i Begyndelsen af December 1863 fik han Ordre til at rejse til Kjøbenhavn, hvor han, som nævnt, deltog i Diskussionen om, hvem der skulde være Overgeneral, og i Stedet for straks at afgaa til Hæren, rejste han derefter med Orlov til Hindsgavl. Først her modtog han Meddelelse om, at han fra 25/12 var udnævnt til Stabschef hos Gen. de Meza.

Som Souschef ansattes samtidig, i Overensstemmelse med Kauffmanns Ønske, Kaptajn *S. Rosen*.

Hvad den Gerning, Kauffmann hovedkulds blev kastet ud i, vilde betyde, blev straks fremsat for ham paa utvetydig Maa-
de, da Gen. de Meza, undervejs til Hæren, den 30/12 sendte ham følgende Telegram:

„— Stabschefen og Souschefen skulle straks i Consultation med de 4 Divisionsgeneraler og deres Stabschefer forberede, ordne og indrette alt det nødvendige ved Danevirkestillingens og det mellem denne og Ejderen beliggende Terrains Forsvar.“

Kauffmann skulde altsaa være den egentlig ledende. Paa den anden Side vidste Kauffmann da ogsaa, at de Meza tog det fulde Ansvar.

Medens Thestrup havde ladet udarbejde Reglementer for Forplejnings-, Sundheds- og Traintjeneste m. m., havde han ikke naaet at faa et saadant færdigt for Tjenesten i de større Stabe. Kaptajn Blom havde vel i saa Henseende skrevet en Lærebog for Højskolen, men den var ikke blevet anset for saa fyldestgørende, at den kunde udgives som Reglement. Ikke desto mindre synes den dog at have været lagt til Grund for Stabenes Organisation og — iøvrigt i Overensstemmelse med et af Kauffmann i sin Tid udarbejdet Udkast — for den uheldige Ordning, at Cheferne for

de faglige Myndigheder ikke var underlagt Stabschefen. Denne skulde blot staa „i jævnlig Berøring med de Autoriteter, som forestaa Hovedkvarterets øvrige Tjenestegrene.“ — Ordningen maatte naturligvis medføre en Dobbeltthed i Ledelsen, der endog kunde give sig Udslag i indbyrdes modstridende Ordre til Tropperne.

For selve Overkommandostaben havde Kaptajn Blom foreslaaet en Inddeling i en taktisk Sektion (under Souschefen) og en administrativ Sektion (under en af Adjutanterne). Dette blev ikke fulgt. Staben arbejdede som en Enhed, hvor alt passerede Souschefen. Denne, Kaptajn Rosen, betegnes som en fortrinlig dygtig Officer, og da han havde været Stabschef ved Generalkommandoen i Kiel, var han ogsaa trænet i Stabstjeneste. Men selv om han var i Besiddelse af en overordentlig Arbejdsevne, kunde han dog umuligt overkomme alt. Naar Oberst Kauffmann alligevel fastholdt den for en saa stor Virksomhed som Overkommandoen meget uheldige Ordning, maa Aarsagen søges i, at han fandt Adjutanterne for unge og uerfarne, og en Indstilling fra Overkommandoen om at faa Kaptajn Zahlmann tilkommanderet, havde Krigsministeriet været dristig nok til at afvise. Ikke desto mindre synes det dog underligt, at der blandt de ualmindelig begavede Emner, som fandtes mellem Adjutanterne, ikke skulde kunne have været een, der selvstændig kunde lede i hvert Fald største Delen af Adjutanturtjenesten.

Som Forholdene var, skulde Overkommandoen lede Gennemførelse af Mobiliseringsforanstaltninger, Organisation af Institutioner m. m., Administrationen, Befæstningsarbejder, Udarbejdelse af Forsvarsplaner, Instruktioner vedrørende Operationer o. s. v. Antallet af daglige Ekspeditioner var derfor meget stort, og Vanskeligheder af enhver Art overordentlige, idet Personel, Heste, Materiel m. m. kun efterhaanden kom til Stede, for saa vidt det overhovedet naaede Hæren ved Danevirke. Idet der ingen rationel Arbejdsfordeling havde fundet Sted, blev Staben absorberet af den daglige Administration, den Tid, Stabschefen og Souschefen fik til rolig Overvejelse af de operative Forhold blev utilstrækkelig, og Behandlingen af saadanne Sager trængt til Side af de mange, der krævede øjeblikkelig Afgørelse. Man ekspederede derhos Sagerne efterhaanden, som de forelaa, uden Hensyn til den enkelte Sags større eller mindre Betydning, alt mellem hinanden. At Forholdet var et saadant, maatte uundgaaeligt faa uheldige Konsekvenser.

Befalingsteknik i moderne Forstand kendtes ikke dengang, og selv om man nok havde tilsvarende Skemaer for taktiske Befalinger som nutildags, anvendte Overkommandoen dem ikke. Kun Dagsbefalingerne udgaves i fælles Form, fra den 29/1 trykte, men iøvrigt udsendtes Befalinger og Instruktioner som — ofte meget vidtløftige — Skrivelser til hver enkelt Modtager og altsaa i flere nogenlunde enslydende Udfærdigelser. At diktere Befalingerne samlet til Befalingsmodtagere brugte man ikke. Befalingsudgivelsen krævede paa den Maade ikke alene et stort Arbejde, men ogsaa større Paapasselighed og navnlig større Rutine, end vore Generalstabsofficerer da oftest var i Besiddelse af. Den tog lang Tid, og man begik den Fejl, som uøvede Stabe let gør sig skyldig i, nemlig at udsende de daglige Befalinger for sent og ikke tage Hensyn til den Tid, det tager at ekspedere dem gennem de forskellige Myndigheder. Følgen heraf blev, da man ikke kendte til Brugen af Alarmordonnanser, at Mandskabet ofte ved Aftenappellen maatte vente timevis paa Ordren for næste Dag.

Efterretningstjenesten var aldeles ikke forberedt i Fredstid, saa at alt i den Henseende maatte skabes fra nyt. De Afdelinger, der havde ligget i Holsten, havde imidlertid knyttet visse Forbindelser der, og i December blev der stillet Midler til Raadighed for 3. Division og dens Brigader til Antagelse af Spioner, ligesom ogsaa senere 1. og 2. Division anskaffede sig saadanne, saa at man paa den Maade i det hele inden Krigen blev godt underrettet om Troppebevægelserne S. f. Ejderen. Overkommandoen selv modtog i Hovedsagen sine Oplysninger gennem de meget aabenhjertede tyske Aviser, men desuden bevægede den Krigsministeriet til at sende sig de Efterretninger, dette kunde skaffe, hvorved den opnaaede at faa gode og paalidelige Meddelelser navnlig om de fjendtlige Hæres ordre de bataille og Opmarsch. Et Forslag, Gen. Steinmann fremsatte angaaende Organisation af Efterretningstjenesten ved Hjælp af sydslesvigske Bondefogder, blev derimod ikke bragt til Udførelse.

Først den 6/1 ansattes en Chef for Hærens Efterretningsvæsen og Feltpoliti, til hvilken Stilling Krigsministeriet, iøvrigt meget mod Overkommandoens Ønske, valgte Borgmester *N. P. M. Sylow*. Denne skulde ifølge Ministeriets Bestemmelse „i Forening med Stabschefen forestaa Arméens Sikkerhedstjeneste“, og altsaa være Stabschefen sideordnet, et Arrangement, hvis Umulighed

Sylow dog var fornuftig nok til at indse. Han var imidlertid tiltraadt sin Stilling saa sent, at hans Virksomhed med Hensyn til Efterretningstjenesten ikke naaede at sætte sig Spor, medens Hæren stod ved Danevirke. — Som Feltpoliti anvendtes en Del af det holstenske Toldgendarmeri.

Meget uheldig var den Aabenmundethed, hvormed den danske Presse omtalte vore militære Forhold. Overkommandoen beklagede sig Gang paa Gang herover, men det var ikke Krigsministeren muligt at faa Bladene til at vise den fornødne Diskretion eller hindre dem i at bringe overdrevne, og derfor for Stemningen i Hæren skadelige, Rygter til Torvs om Fjendens Styrke. Pressens illoyale Optræden fortsattes gennem hele Krigen og efterhaanden under endnu værre Former.

Danevirkestillingen.

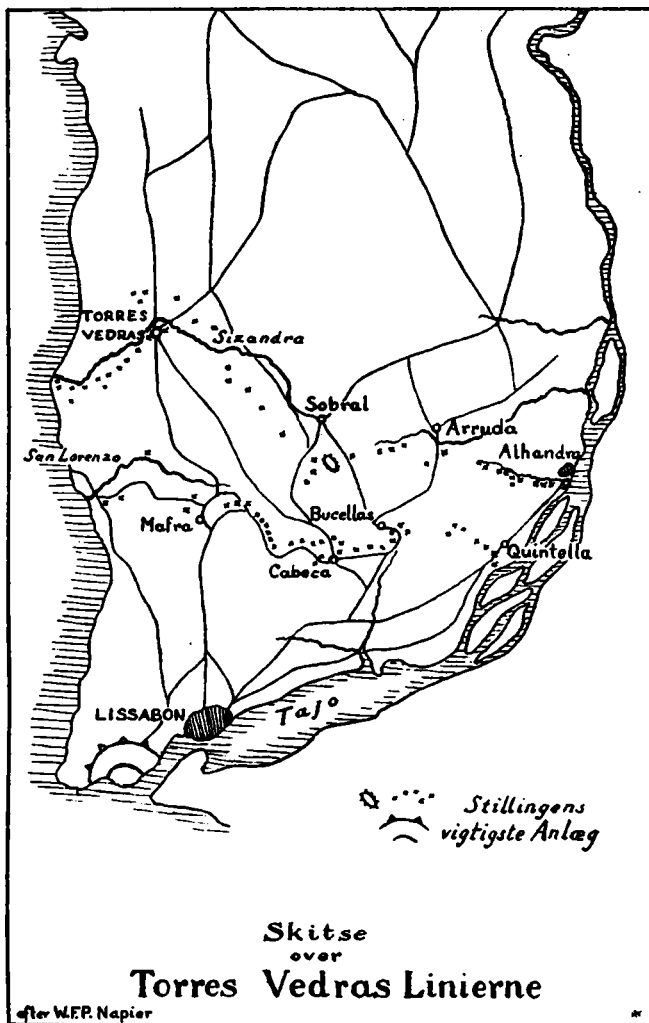
(Se Bilag II og III).

Den Plan, Ingeniørkorpset udarbejdede i Foraaret 1861 med en nær forestaaende Krig for Øje, omfattede for *Danevirkestillingens højre Fløj* Forberedelse af Oversvømmelser af Südermarsch mellem Husum og Frederiksstad, af Trenefloden og Sorgfloden. Til Forsvar af det tilgængelige Terrain i disse Oversvømmelser skulde ved Husum anlægges en Skanse til Beherskelse af Jernbanen og Vejen fra Tønning, ved Frederiksstad med nærmeste Omegn skabes en Skanserække (med 20 Kanoner*), og endelig skulde i den lange, smalle Strækning i Stapelholm, som ikke kunde oversvømmes, anlægges Forskansninger ved Süderstapel og ved Svabsted. Partiet ved Hollingsted, der vilde komme til at danne et Defilé mellem Sorgflodens Oversvømmelse og den nedenfor nævnte Oversvømmelse af Reide Aa, skulde befæstes saavel N. som S. for Defiléet (ialt 2 Kanoner).

Højre Fløj vilde paa denne Maade komme til at danne en stærk Stilling. Selv om det dog lykkedes Fjenden at forcere den, vilde hans Fremrykning ad de smalle Passager tage Tid. Stillingen laa yderligere saa sydligt i Forhold til Centrum, at et Genembrud V. f. Hollingsted ikke vilde indeholde nogen øjeblikkelig Fare for Hæren S. f. Slesvig, og endda havde man Mulighed for ved Hjælp af Jernbanen forholdsvis hurtigt at kunne føre Forstærkninger frem mod Fjenden.

Tyngdepunktet i Befæstningssystemet blev den ca. 15 km lange *Centrumstilling* fra Hollingsted (ekskl.) til Slien.

*) De her og i det følgende anførte Kanonantal angiver ikke den planlagte, men den virkelige Bestykning den 1/2 1864.

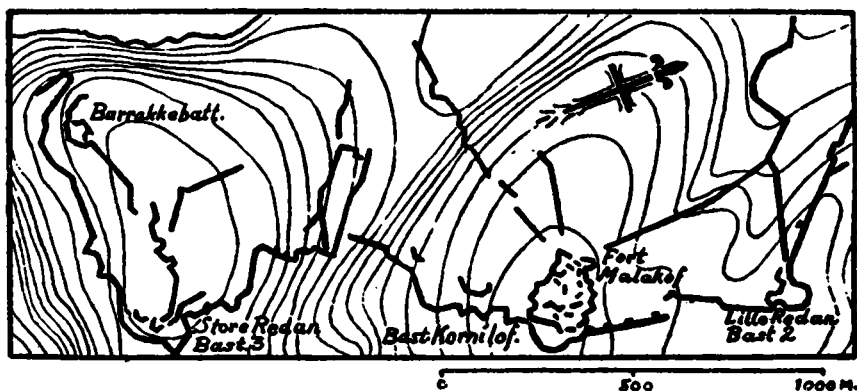

Naar Ingeniørkorpset skulde anlægge en saa lang befæstet Stilling, maatte det selvfølgelig drage sig de krigshistoriske Erfaringer i saa Henseende til Nytte.

Et dengang kendt Eksempel paa en Stilling af den Art var Torres Vedras Linierne, som i 1809—11 blev anlagt i Portugal af Englænderne. Disse Linier, eller denne Stilling, der i Virkeligheden var den første Barriere, som standsede Franskmændenes Sejrsløb, havde i sin Tid endda været meget omtalt, og dens Indretning og Besættelse var klarlagt i den datidige Militærlitteratur.

Stillingen, hvis Opgave var at sikre den i Spanien og Portugal opererende engelske Hær en fast Basis med uhindret Forbindelse til Havet og at dække Lissabon, anlagdes efter Wellingtons Ordre mellem Atlanterhavet og Tajo. Den bestod af 3 Linier: En ca. 46 km lang 1. Linie fra Sizandras Munding til Alhandra ved Tajo; 6—10 km bag denne en ca. 35 km lang 2. Linie fra San Lorenzos Munding til Quintella ved Tajo og en ca. 3 km lang 3.

Skitse visende et Udsnit af russiske Forsvarsanlæg ved Sebastopol.

Linie S. V. f. Lissabon mellem Fort Maias og Juniquiera. Linierne Flanker støttedes til Hav og Flod og kunde ikke omgaas.

1. Linie skulde sikre Tropperne en ordnet Tilbagegang og derefter danne fremskudt Sikringslinie. 2. Linie var den paa-tænkte Hovedkamplinie, og 3. Linie var beregnet til Optagelse af hele Hæren i Tilfælde af tvungen Tilbagegang og til Dækning af dens eventuelle Indskibning.

Værdien af en Dybdegruppering af Forsvaret var ogsaa godtgjort i andre af Napoleonskrigene, og senest havde Forsvaret af Sebastopol 1855—56 givet et lærerigt Eksempel paa Indretningen af en feltbefæstet eller halvpermanent Befæstning, altsaa af samme Art som Danevirkestillingen. Yderligere havde et Par af vore Officerer været sendt ned for at studere den paa Stedet. Paa ovenstaaende Skitse er givet et Udsnit af Grundplanen for Sebastopols Befæstning, Partiet om det bekendte Malakoftaarn. Om end en Del af de bagvedværende Linier fik øget Betydning, fordi Terrainet tillod Overskydning, viser Anlægene dog tydeligt den Værdi, man tillagde Dybdeforsvaret.

Med det glatløbende Skyts — og ved Anlægget af Danevirkestillingen havde Ingeniørkorpset udelukkende saadant for Øje — maatte Kampen føres fra en enkelt Linie; kun hvis Terrainet bag denne steg stærkt, eller der bag den fandtes udprægede Bakkepartier, kunde Artilleriets Kanoner derfra foretage en Overskydning. I den permanente Befæstning havde man opnaaet Mulighed for en saadan ved at anbringe Skytset paa en høj Hovedvold, og den egentlige Fodfolkskamp foregik da i Udenværker, som ved deres Mangleartethed og betydelige Dybde kunde give Forsvaret en stor Sejghed. Ved en Feltbefæstning eller provisorisk Befæstning i jævnt Terrain maatte derimod alle Kanonerne staa i forreste Linie og stilledes da i store Skanser, som, da de ogsaa var indrettet til Fodfolksforsvar, blev Stillingens egentlige Støttepunkter. Den Betydning for Fodfolkskampen og for et aktivt Forsvar, Udenværkerne havde ved den permanente Befæstning, skulde for Feltbefæstningens og den provisoriske Befæstnings Vedkommende skabes ved at inddrage særlig egnede Terrainafsnit i Befæstningen som fremskudte Stillinger, hvis Forsvar kunde støttes af flankerende Ild fra Hovedstillingens Artilleri. — Kampen om det fjernere Forterrain, det egentlige Forpostterrain, kunde ikke støttes fra Hovedstillingens glatløbende Skyts, men man kunde forberede Kampen ved Anlæg af isolerede, fremskudte Stillinger eller blot ved Kanonpladser o. l. — Bag Hovedstillingen maatte findes en mere eller mindre sammenhængende 2. Linie, i hvilken Følgerne af et Gennembrud kunde afværges, og fra hvilken Modangreb kunde udgaa.

Paa Grundlag af disse dengang almindelig anerkendte Principper, og i Forbindelse med de krigshistoriske Erfaringer, er det vanskeligt at forstaa, hvorfor Ingeniørkorpset ved Planlæggelsen af Befæstningen af Danevirkestillingens Centrum saa godt som udelukkende havde Indretning af en enkelt, lineær Hovedkamplinie for Øje. Men dette var dog Tilfældet.

Paa højre Fløj skulde Forsvaret støttes ved en 8 km lang Oversvømmelse af Reideaadalen, bag hvis 100—150 m lange Dæmninger anlagdes smaa Skanser, XXIII—XX (à 2 Kanoner), medens Fodfolket kunde finde nogen Dækning bag den gamle Vold, som paa største Delen af Strækningen følger Dalens Nordside. Fra Reideaaoversvømmelsen indtil L. Danevirke dannedes Stillingen af den høje Danevirkevold, i hvilken skulde udføres Gennem-

gravninger med 4 Skanser, XIX (4 Kan.), XVIII, XVI og XIV (à 7 Kan.), medens 2 Skanser, XVII og XV (à 7 Kan.), lagdes 100 m foran Volden som en Slags Bastioner. Skanserne var mægtige Værker med indtil 9 m Brystværnshøjde, selve Volden lidt lavere, saaledes at dens Krone kunde beherskes fra Skanserne. Det foran liggende flade Terrain begunstigede Ildvirkningen. Hele Linien var $4\frac{1}{2}$ km lang.

Fra Skanse XIV fik Linien en mere østlig Retning og skulde til henimod Bustrup Slugt dannes af to aabne Skanser (XIII og XI) samt to lukkede (XII og X) (se S. 41), hver Skanse 7 Kanoner, og bag den dybe Bustrup Slugt, Bustrup Dam og Odderkulen til Slien af 9 Skanser (med ialt 24 Kanoner). Samtlige Skanser skulde ved Armeringen forbindes indbyrdes ved Løbegrave med Pladser for Feltskyts.

Bag Stillingen skulde anlægges Kolonneveje mod N. til Partiet om Taterkro, og til Støtte for en Tilbagegang en Række Kanonpladser ved Hysby—Skovby. Nogen egentlig Retraitestilling projekteredes derimod ikke ud over en Stilling Ø. f. Hollingsted for det Tilfælde, at Fjenden brød gennem Centrum.

Skanse XIV.

For *Danevirkestillingens venstre Fløj* planlagdes den tidligere omtalte Stilling ved Kokkendorf, der skulde støttes ved en Oversvømmelse af Østerbæk, og i hvilken skulde anlægges 13 Skanser, foruden en Skanse N. f. Ekernførde. Som en 2. Linie foresloges Mysundehalvøen indrettet til et befæstet Brohoved. Selve Slistillingen ansaas, som nævnt, for at være stærk af Naturen, men skulde yderligere forsvares ved Skanser ved alle sandsynlige Overgangssteder. Fjordens Bredde var i Snævringen ved Steksvig ca. 300 m, ved Stubbe—Næs omtrent 400 m, og de høje Bakker ved Næs dominerede fuldstændig den sydlige Bred. Paa den 6 km lange Strækning Arnæs—Rabølsund var Sliens Bredde ca. 300 m, paa sine Steder mindre, og Terrainet frembød ikke særlig gode Betingelser for Forsvaret. Man trøstede sig dog med, at Fjenden maatte være os meget overlegen for med en Del af sin Hær at kunne vove sig saa langt ud i Svansen for at foretage Broslagning.

Gen. Fibiger havde i Befæstningskommissionen foreslaet Anlæg af en Jernbane langs Slien, saaledes at en hurtig Troppekonzentration blev mulig mod en fjendtlig Overgang. Dette Forslag blev der imidlertid intet Hensyn taget til, hvorimod Ingeniørkorpset ønskede, at der ved civil Foranstaltning anlagdes en Chaussee, et Ønske, som heller ikke blev opfyldt.

For at faa Ingeniørkorpsets Plan bedømt fra et taktisk Synspunkt sendte Krigsministeren, Gen. Thestrup, den til Udtalelse ved Generalstabens taktiske Sektion, der tiltraadte den, idet den dog foreslog Bustruppartiet inddraget i Stillingen og stærkt befæstet. Den blev derefter i April sendt til 2. Generalkommando, Gen. de Meza, hvis Stabschef, Gen. Steinmann, i Forbindelse med tre andre Generalstabsofficerer — altsaa en Generalstab for Tilfældet — skulde foretage en Terrainundersøgelse med Hensyn til Hertugdømmets Forsvar, hvorved ogsaa Danevirkestillingen maatte blive inddraget i Overvejelserne.

I Juni forelaa *Gen. Steinmanns Rapport* om de udførte Rekonosceringer. Da Arbejderne i Danevirkestillingen paa dette Tidspunkt var vidt fremskredne, maatte han gaa ud fra Ingeniørkorpsets Plan som det givne Grundlag; men han kunde ikke undgaa at lægge Mærke til, at der i denne ingen Mulighed fandtes for ved en Dybdegruppering at give Kampen den fornødne Sejghed. Hans Forslag tog derfor først og fremmest Sigte paa et saadant.

For Centrums Vedkommende ønskede han — ligesom Generalstabens taktiske Sektion — navnlig Bustruppartiet inddraget i Forsvaret. Fjenden kunde dækket naa frem til de store Bakke- drag S. f. Bustrup, hvor der var Plads til et meget stærkt Artil- leri, som kunde nedkæmpe Forsvaret paa den anden Side Bustrup- slugt og muliggøre et Stormangreb over denne og langs Jernba- nen. Han forlangte derfor en Befæstning af Risbjerg (ved Sam- menstødet af Rendsborg- og Ekernefærdevej) og Galgebjerg (i Nordkanten af Bustrup By), samt Indretning af Bustrup By til Forsvar. Desuden burde anlægges et „Forværk“ paa Forbindelses- volden*) ved den østre Kant af Bustrup Slugt, samt Batterier paa Maageø og ved Holm paa nordlige Slibred, fra hvilke Batte- rier Forsvaret af Bustrupstillingen væsentligt kunde støttes. Bu- strupstillingen vilde saaledes blive saa stærk, at man dér kunde gennemføre et haardnakket Forsvar, og den vilde yderligere have en udpræget offensiv Værdi.

Forværket ved Bustrup vilde kunne støtte Forsvaret af den af Ingeniørkorpset planlagte Stilling bag Slugten og i Sydkan- ten af Frederiksberg, men bag denne Stilling vilde Steinmann endnu have en tredie ved Befæstning af Adgangen til Gottorp.

Bag Centrum foreslog Steinmann Stillinger til Forsvar mod et fjendtligt Gennembrud, nemlig Kanonpladser mellem L. Dane- virke og Hysby samt bag Ellingsted Bæk, ca. 1200 m SØ. f. El- lingsted. Yderligere burde anlægges en Sporvej bag Værkerne i hele Stillingen og langs Sporvejen en sammenhængende Løbegrav.

Som en bageste Linie krævedes Kanonpladser i en Linie Hys- by—Schurbjerg—S. f. Teglværk—Thiergarten med Forværker ved Gottorp Sø og S. f. Annettenhöhe, hvor ogsaa Fodfolksstilling. Selv om hele denne Stilling navnlig var tænkt som en Retraite- stilling, var det dog Meningen, at den skulde benyttes ogsaa som Udgangspunkt for Modangreb.

Foran Centrum foresloges endelig en Række mindre Arbej- der: Opstemninger, Barrikader m. m., bl. a. ved Reideaa og Fre- deriksheide, med det Formaal derved at skabe en Flankesikring for Udfald fra Danevirkevold mod Klosterkro.

Ogsaa for Fløjenes Vedkommende var det Dybdegrupperin- gen, Steinmann gjorde sig til Talsmand for, dels ved Frederiks-

---

*) Den gamle Vold, der fra den tidligere Danevirke Sø (N. f. St. Danevirke) løber til Halvkredsvolden ved Hædeby Nor. Halvkredsvolden kaldte man i 1864 for „Saxarmen“.

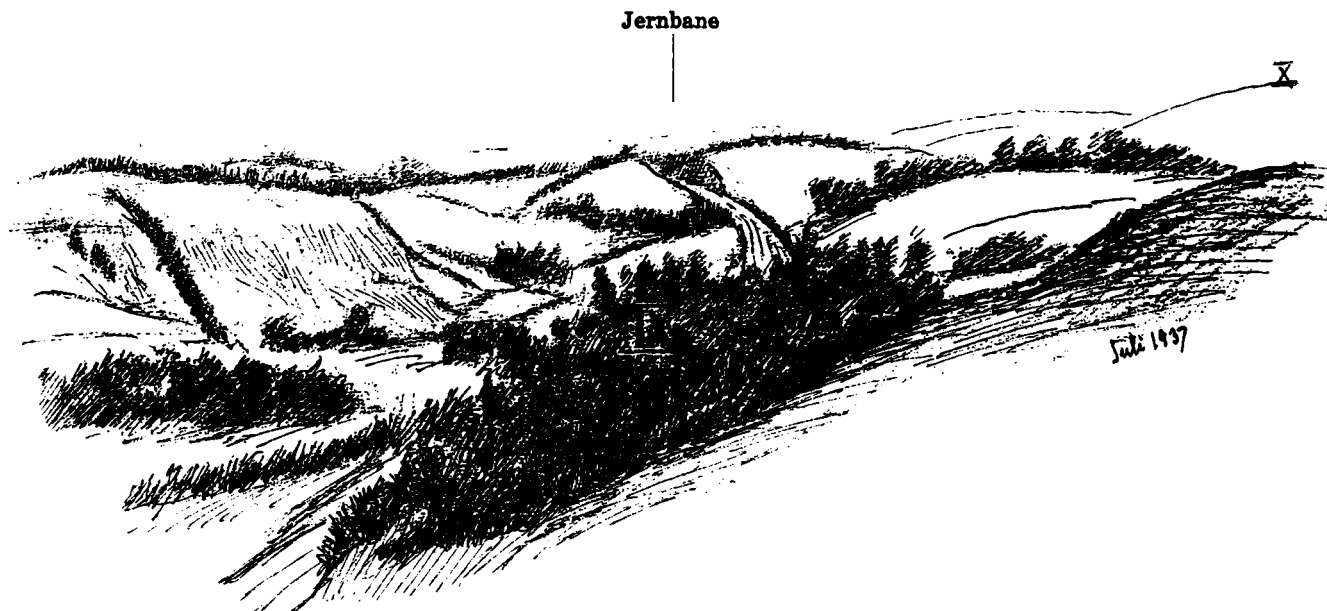
stad, foran hvilken By han foreslog et Brohoved S. f. Ejderen, dels paa venstre Fløj ved Befæstning af Sliminde og Maesholm, ved et fremskudt Værk ved Mysunde og ved Forsvarsforanstaltninger mellem Ekernførde og Borreby. Endvidere vilde han have Paløre ved Steksvig Snævrig befæstet og bag Slien anlagt en Række Skanser.

Gen. Steinmanns Rapport blev af Krigsministeriet sendt til Ingeniørkorpset, der tilbagesendte den uden Kommentarer. Men derfor tiltraadte Korpset ingenlunde alt, hvad Steinmann havde foreslaaet, og holdt stadig fast ved sit lineære Anlæg af Centrumstillingen. At en Retraitestilling var ønskelig, indrømmede det ganske vist, men det fik aldrig Tid til paa mindste Maade at paa-begynde den. Af Bustrupstillingen var Korpset en afgjort Mod-stander. Denne Stilling kunde maaske være en Forpoststilling, men de vanskelige Tilbagegangsforhold over Bustrup Pas udeluk-kede et kraftigt Forsvar, som desuden vilde lægge Beslag paa for stor en Del af Hæren. Derimod projekterede Korpset en betyde-elig Forstærkning bag Bustrupslugt i Forbindelse med en Fod-folksstilling bag Bustruppasset, støttet af Batterierne V—I.

Da Ingeniørkorpset afleverede Stillingen efter Arbejderne i 1861, var de forberedende Arbejder vedrørende Oversvømmelserne i det væsentlige færdige ligesom Jordarbejderne for de fleste Skansers Vedkommende. Der manglede dog endnu meget, saasom Forbindelsesgange mellem Skanserne, Stillingen bag Bustrup Pas, Retraitestillingen, Kolonneveje m. m., samt saa godt som alle Tømmerkonstruktioner, idet dog Krudtmagasiner og Briske var forarbejdede, men ikke paa Plads. Desuden var naturligvis ikke udført, hvad der henhørte til de egentlige Armeringsarbej-der: Afstikning af Brystværn, Forpoststillinger m. v.

De Arbejder, der skulde udføres i Centrum ved Mobilisering ansloges herefter — naar intet Hensyn toges til Gen. Steinmanns Forslag og til projekterede Udvidelser af den oprindelige Plan — til at kunne tilendebringes i Løbet af 1 Maaned med en dag- lig Arbejdsstyrke af ca. 130 Tømrrersvende og 500 Soldater; med en forøget Arbejdsstyrke naturligvis paa kortere Tid.

For *venstre Fløjs* Vedkommende blev Kokkendorfstillingen opgivet, efter at der dør var anlagt 3 Skanser samt Skansen N.

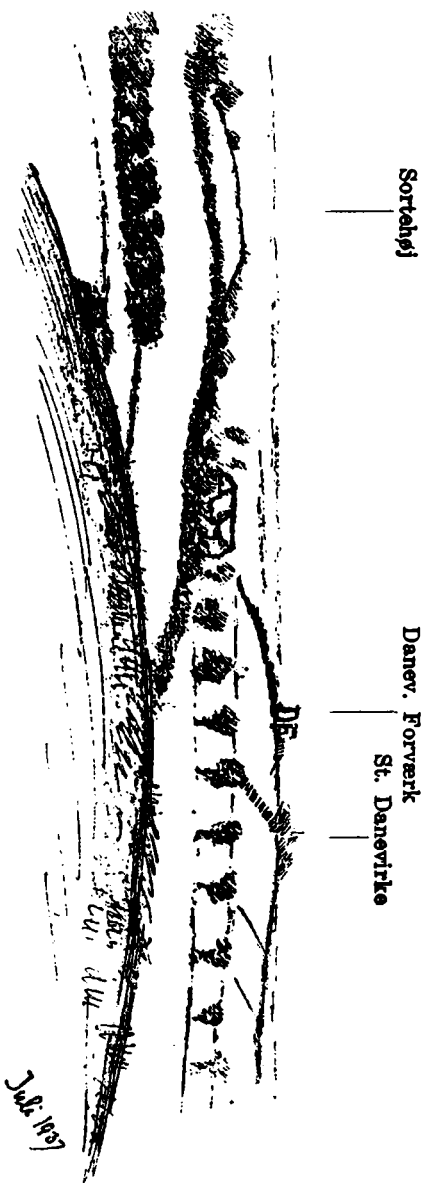

Bustrup Slugt, set fra Forbindelsesvolden mod Syd. Skitsen viser det kuperede Terrain V. f. Slugten og forklarer derved, hvorfor Ingeniørkorpset lagde saa stor Vægt paa en stærk, sammenhængende Linie her.

f. Ekernførde og Oversvømmelse af Østerbæk forberedt, da Gen. Steinmann i sin Rapport erklærede Stillingen uegnet til Forsvar over for riflet Skyts, idet den fuldstændig domineredes og kunde enfileres paa et Par km's Afstand fra det foran liggende høje Bakkeparti. Terrainforholdene gjorde den ej heller, som Befæstningskommissionen havde ment, egnet som Udgangspunkt for et Angreb mod Fjendens Flanke, naar han rykkede frem mod Centrum (ogsaa mister en Flankestilling, der i Tide er erkendt af Fjenden, sin Betydning som saadan, idet ingen Fjende da vil vende Siden til den). Stillingen krævede til sit Forsvar 1 Division paa 12 Batlr., 32 Kan. m. v., hvilken Styrke vilde komme til at optræde ret isoleret, og Tilbagegangsforholdene vilde blive vanskelige, navnlig for venstre Fløj, der maatte søge ud gennem Svansen, hvor den først vilde kunne finde Støtte ved de Forskanninger, der var projekteret ved Sliens Munding. Kokkendorfstillingen kunde saaledes kun betragtes som en Forpoststilling; Hovedforsvaret maatte lægges bag Slien og vilde, efter Steinmanns Mening, kun kræve halvt saa stor en Styrke som den fremskudte Stilling ved Kokkendorf. Men, med Undtagelse af Mysundestillingen, blev Arbejdet paa Skanser langs Slien ikke paabegyndt, et Forhold som voldte Kong Frederik VII's Bekymring. Under en Rekognoscering, han i den Anledning foretog den 6.—8. November 1863, paadrog han sig den Forkølelse, som blev Aarsagen til hans Død.

I Efteraaret 1861 var Danevirkestillingen bragt i en saadan Stand, at den, naar de paaregnede Armeringsarbejder m. m. var udført, var vel egnet som Optagestilling for Tropper, der gik tilbage fra Holsten, samt som Støtte for Grænsebevogtningen under en Eksekution i Holsten. Men Ingeniørkorpsets Planlæggelse af den som en stærk Kampstilling var fra første Færd forfejlet. Korpset raadede hverken over Penge til en fuldstændig Gennemførelse heraf eller kunde paaregne den fornødne Tid dertil, da det ved Arbejdernes Paabegyndelse ventedes, at Krigen kunde komme i Løbet af nogle Maaneder. De omfattende Anlæg, der projekteredes, naaede for en stor Del ikke længere end til Papi-ret, men virkede i Forbindelse med de store, til Dels stormfrie Skanser til at foregøgle en Modstandskraft i Stillingen, som den

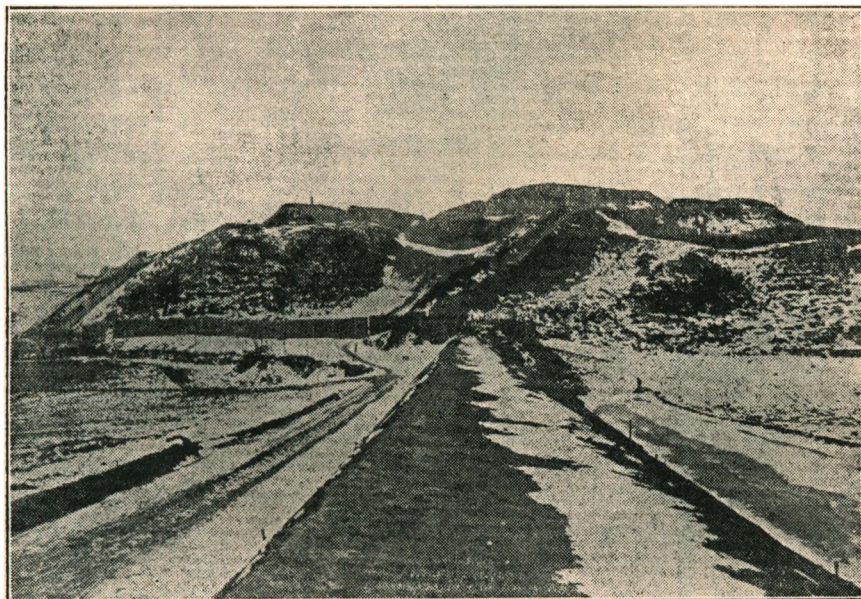

Set fra Kongshøj mod Vest. Danevirke Forværk havde en dominerende Beiliegenhed og navnlig udmærket Skudfelt mod Syd.

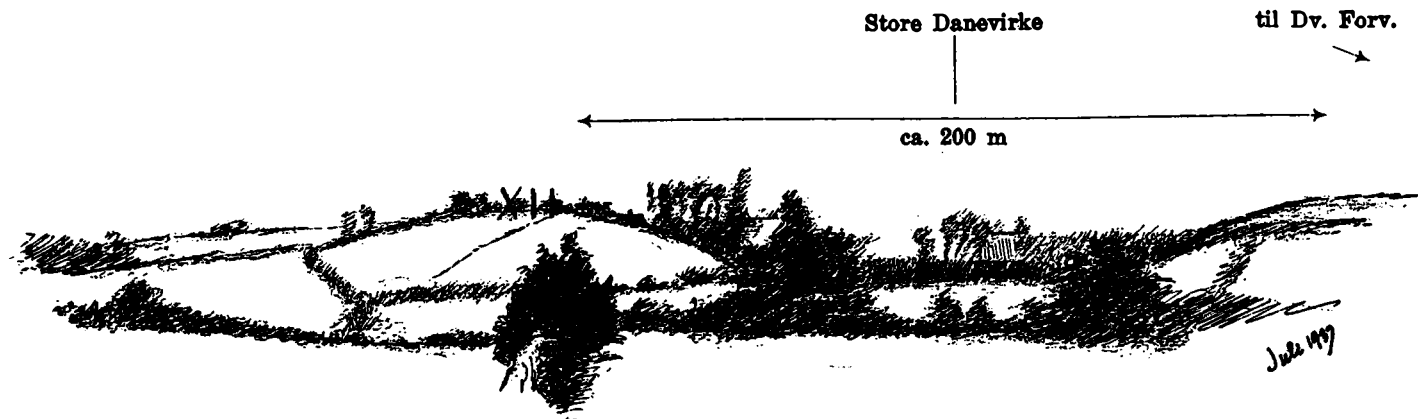
i Virkeligheden slet ikke ejede. Derved vildledtes endog Thestrup, og derved næredes den overdrevne Danevirkebegejstring.

Korpset burde have holdt sig til den Opgave, som oprindelig var det stillet, og indskrænket sig til Tilvejebringelse af Elementerne for en feltbefæstet Stilling: Kanonindsikringer, enkelte lettere Støttesteder, Skyts-, Ammunitions- og Redskabsdepoter m. m. samt Barakker til Besætningen, saaledes at Hæren ved Mobilisering hurtigt kunde fuldføre Arbejderne. Naar Danevirke ikke blev en egentlig Kampstilling, kunde man ogsaa opgive Sliforsvaret og dør nøjes med en Befæstning ved Mysunde som i 1850.

Det maatte naturligvis være Ingeniørkorpset magtpaaliggende at faa de Mangler afhjulpne, der ifølge dets Plan endnu fandtes ved Stillingen, men de Midler, det fik til Raadighed, var, som tidligere omtalt, sparsomme. I 1862—63 forstærkedes Dæmningerne i *Reideaadal*, i hvis Bund gravedes Grøfter for at faa Vanddybden tilstrækkelig, *Danevirkevolden* blev reguleret og forsynet med Banket og Standpladser for Feltskyts, Glaciser anlagdes foran Voldens Gennemskæringer, *Kolonneveje* bag Centrum

Bustrup Forværk.

Set fra Vejen Klosterkro—Oksevej, ca. 600 m Ø. f. Oksevej. Skitsen viser, hvilken Betydning den Bakke, hvorpaa Danevirke Forværk laa, havde for Forsvaret.

fuldførtes, Forbindelseslinier mellem Skanserne VIII og X samt Forskansninger af *Paløre* (2 Kan.) paabegyndtes. Et Forslag om Midler til Anlæg af Betonkrudtmagasiner blev forkastet af Rigsraadet, hvorimod der i Efteraaret 1863 befaledes anlagt et *Brohoved S. f. Frederiksstad* (det blev fuldendt, men atter sprængt i Begyndelsen af Januar 1864 (se S. 92)).

Der stod dog endnu ikke saa lidt tilbage at udføre, da Ingeniørkompagnierne i Oktober 1863 blev forlagt til Slesvig. Indtil Overkommandoen tiltraadte, var det Krigsministeriet, som efterhaanden gav Befaling til, hvilke Forstærknings- og Armeringsarbejder der skulde foretages, og det støttede sig herved til Gen. Steinmanns Forslag. Dybdeforsvaret blev endog øget ud over, hvad Steinmann havde tænkt sig, idet Krigsministeren i Slutningen af Oktober mundtlig meddelte Ingeniørkorpset en Ordre (fra Kongen?) til foruden *Bustrup Forværk* yderligere foran den Del af Centrum, XIII—XI, som af en fransk General, der havde overværet Manøvrerne i 1863, var betegnet som særlig svag, at anlægge et Værk, der senere betegnedes som „*Danevirke Forværk*“.

Til Trods for at Ingeniørkorpset ikke ansaa noget af disse to Værker som ønskeligt, tog det dog med stor Samvittighedsfuldhed fat paa Arbejderne og gav endog Værkerne saa store Dimensioner, at der til Udførelse af hvert af dem vilde medgaa ca. 1½ Maaned. *Bustrup Forværk* blev et imponerende Anlæg (se Billedet) til 6 Kanoner. *Danevirke Forværk* anlagdes paa den halvrunde Bakkeudløber, der, som det fremgaar af Kortet og Skitserne, strækker sig mod Syd til ca. 1 km foran XI, og som kunde flankeres paa begge Sider henholdsvis fra XIII—XII og fra X, ligesom Sydaffaldet muligvis kunde bestryges fra XIV. Selve Skansen blev indrettet til ikke mindre end 3 Feltbatterier (24 Kanoner), hvortil paa Grund af den gode Skudvirkning, Stillingen tillod, tænktes anvendt riflet Skyts*). I Forbindelse med Skansen skulde indrettes Skulderværn for Forstillingerne samt Fodfolkslinier. En dækket Vej, hvortil knyttedes flere Kanonpladser, skulde føres frem til Værket, og til Dels ved Hjælp af de eksisterende Hegn, dannes Løbegrave for Fodfolk. — Der vilde altsaa blive Tale om en meget stærk fremskudt Stilling, som, for-

---

*) Krigsministeriet var gaaet ind paa at give Skansen en fast Bestykning af 4 Pd.s riflede Metalkanoner, men dette modsatte Artilleriet sig, da det ikke vilde risikere, at dette Skyts gik tabt. Følgen heraf blev, at man til den bestemte et Feltbatteri, som blev trukket tilbage om Natten.

uden at give Dybde i Forsvaret, tillige egnede sig godt som Udgangspunkt for Modangreb saavel mod et fjendtligt Angreb mod Danevirkevold som mod Bustrup, og Fjenden vilde overhovedet ikke kunne angribe hele den midterste Del af Centrum, før han havde bemægtiget sig Danevirke Forværk. Det maatte altsaa for os være af overordentlig Betydning at holde dette saa længe som muligt, men ikke desto mindre udtalte Ingeniørkommandoen, efter at Værket var paabegyndt, at det vel kunde støtte Forposterne Tilbagegang, men det maatte ikke holdes for længe, „da man derved til Dels gaar tabt af Virkningen af det svære Skyts i de bagvedliggende Værker med den fordelagtigste Beliggenhed“.

Anlægget af Forværkerne foraarsagede imidlertid en Forsinkelse af de øvrige Arbejder, da det kneb med at faa civile Haandværkere, og en større Tilgang af militær Arbejdskraft først kunde finde Sted, da Hærens Koncentration begyndte i December. Endda kunde Arbejdsstyrken foreløbig ikke bringes op til mere end ca. 400 Md. daglig i Stedet for de 1600, man havde Brug for, idet der ikke fandtes et tilstrækkeligt Antal Ingeniørbefalingsmænd til at lede Arbejderne. De Forhaabninger, man nærrede om at gøre en Del af Danevirkevolden stormfri ved vaad Grav og Palisader, maatte skrinlægges, og Udførelsen af Tømmerarbejder, Krudtmagasiner og passive Hindringer m. m. samt øvrige Armeringsarbejder tog længere Tid, end beregnet. I flere af Skanserne var bygget *Blokhuse*, store Tømmerkonstruktioner, der skulde tjene som Reduiter. Ingeniørkorpset havde herved — som ved alle Værkernes lovlige ringe Brystværnstykkelse — kun forudsat Beskydning med glatløbet Skyts; men af Hensyn til, at man nu maatte vente at komme til at staa over for riflet Skyts, befalede Krigsministeriet, at disse Blokhuse skulde dækkes med Jord. Ingeniørkommandoen ved Danevirke havde den Opfattelse, at Blokhusene selv med en saadan Forstærkning vilde være mere til Skade end til Gavn, men med en underlig Logik erklærede den dog, at da man nu engang havde dem, maatte man hellere gøre dem færdige.

Man naaede at faa *Bustrup Forværk* færdigt, inden Frostentog fat i Slutningen af December; men i første Halvdel af Januar var Jordarbejde saa godt som udelukket, og Arbejdskraften beslaglagdes i stor Udstrækning af Isning. Selv om Vejrforholdene bedredes senere, kunde man derfor, til Trods for at Arbejdsafgivelserne i Centrum forøgedes til 2000—2500 Md. daglig, ikke

naa at faa Armeringsarbejderne afsluttede inden Krigens Udbrud. *Stillingerne i 2. Linie* (ved Ellingsted Bæk, Hysby m. m.) og *Retraitestillingen* over Schurbjerg—Thiergarten paabegyndtes overhovedet ikke. De Smaapæle, der skulde gøre *Reideaadalens* Dæmninger ufremkommelige, blev ikke sat, fordi Jorden stadig var frossen. *Danevirke Forværk* blev ikke fuldendt, og de Anlæg, der sluttede sig dertil, knap paabegyndt, saaledes at Stillingen langtfra fik den Betydning, den skulde have. *Løbegravene* med Kanonpladser mellem Skanserne fra X—XIII fuldførtes, men Fortsættelsen fra XIII—XIV manglede. Ingeniørkorpset havde oprindelig ikke villet optage saadanne Løbegrave for Fodfolk, der som oftest udførtes som Brystværn med foran liggende Grav, i sin Plan, idet det mente, at de vilde friste til Afgivelse af Besætninger, som hellere maatte være disponible til offensive Foretagender, og at de ved deres Konstruktion vilde vanskeliggøre Udfald. Det første kunde naturligvis blive rigtigt, men over for et fjendtligt Angreb var dog en sammenhængende Fodfolksstilling en Nødvendighed. Det andet, at det vilde være vanskeligt at passere Brystværnet, maatte let kunne ændres ved at forsyne Grundridset med dækkede Gennemgange; men den Løsning, Ingeniørkorpset fandt: at anvende svage Dimensioner for de Løbegrave, det paa Treppeførernes Forlangende maatte anlægge mellem X og XIV, kan ikke siges at være heldig.

Batterierne paa *Maageø* (4 12 Pd.s riflede Kan.) og ved *Holm* (4 84 Pd.s glatløbede Kan.), som Overkommandoen befalede anlagt, kunde paa Grund af den frosne Jord først paabegyndes den 25/1, men blev dog færdige i rette Tid, hvorimod *Batterierne langs Slien*, Ø. f. Mysunde, om hvilke der var udgivet Befaling den 2/12, endnu ikke alle var fuldendt og armerede, da Kri-gen brød ud.

Ved *Mysunde* anlagdes to Broer over Slien, men det fremskudte Værk, Gen. Steinmann havde foreslaaet, maatte vente, „saa meget mere“, erklærede Ingeniørkommandoen, „som Mysunde dog næppe er et sandsynligt Angrebspunkt“. Planen om at befæste Maesholm og Sliminde blev opgivet den 28/1. Det var, som Major Jørgensen, 1. Divisions Ingeniørofficer, bemærkede, vigtigere at have Transportskibe liggende rede i Gjelting Bugt — men dem fik man ganske vist heller ikke.

Befæstningen af *Bustruppartiet* blev først paabegyndt, da Gen. Steinmann tog Sagen i sin Haand. Den 16/1 gjorde han Ind-

stilling til Overkommandoen om disse Arbejder, „hvis Vigtighed under de nuværende Forhold (Slien tillagt) er indlysende“. I Overkommandoen satte man ? ud for den citerede Sætning; men ikke desto mindre stillede man dog Ingeniører og Redskaber til Raadighed for Udførelsen af Arbejdet, som i Hovedsagen, incl. Kanonpladser paa Saksarmen, blev færdig i de første Dage af Februar.

I det egentlige *Forpostterrain* blev bygget nogle Kanonpladser (paa Kongshøj, Sortehøj og ved Oksevej), ligesom enkelte Hegn blev sløjfet. Der stod dog endnu en Del tilbage at udføre.

Reideaadalens *Oversvømmelse* blev allerede den 15/10 befalelet iværksat, Trenes-, Sorgflodens samt Østerbækkens (Kokken-dorfstillingen) den 23/12. Derimod blev Etableringen af Oversvømmelsen af Südermarsch udsat, da den skulde skabes ved at indlede Havvandet og derfor var en særlig kostbar Foranstaltning. Man ventede imidlertid for længe, nemlig til Natten 2.—3/2, hvorefter det vilde tage 4—5 Døgn, inden den var fuldstændig.

I Januar blev endelig tilvejebragt *telegrafisk Forbindelse* langs hele Stillingen, og en *Jernbanestation* (Vigespor) bygget ved Danevirkevold, S. f. L. Danevirke.

En meget væsentlig Aarsag til Arbejdernes Forsinkelse var, som nævnt, Frostene. Fra 30/12—15/1 frøs det gennemsnitlig 7—8°, enkelte Dage 15—16°, og store *Isningsarbejder* blev nødvendige. Paa Sorgflodens Oversvømmelse kunde man ved at ændre Vandstanden gøre Isen ufarbar, men paa Ejder og paa Treneoversvømmelsen var der intet at gøre, og selv om man isede paa Reideaaoversvømmelsen, var det dog ikke muligt at gøre det tilstrækkelig effektivt.

Farligst var Tilfrysningen af Slien; kunde Fjenden passere den, kunde Hæren overhovedet ikke forblive i Danevirkestillingen.

Allerede den 3/1 telegraferede Overkommandoen til Krigsministeriet om at faa et Dampskib til Raadighed som Isbryder. Krigsministeriet lod Henvendelsen gaa videre til Marineministeriet; men dette erklærede ikke at have noget Skib til det Brug og henviste til at engagere Søfolkene paa Stedet til Isningsarbejde. Overkommandoen fulgte Anvisningen og beordrede tillige Soldater til Hjælp; men Ingeniørkommandoen erklærede Isning paa den Maade for uoverkommelig. Efter at Overkommandoen atter forgæves havde henvendt sig til Krigsministeriet om Isbryder,

opnaaede den tilsidst at faa lejet et Dampskib, „Ossian“, der den 15/1 ankom til Slien. Isen var dog nu saa tyk — indtil 25 cm — og Frostene saa streng, at Skibet kun kunde bryde Isen, naar denne forud var gennemsavet, ligesom den brudte Is bag Skibet straks maatte skydes ind under den faste Is for ikke at fryse sammen igen. Den tilvejebragte Rende holdtes aaben ved stadig at føre Baade igennem den.

Foruden ved „Ossian“ isedes der af Søfolk og Fiskere samt fra den 19. daglig af 2 × 400 Soldater; men Arbejdet var haardt og tog meget paa Folkene, af hvilke ikke faa fik Forkølelssygdomme eller Lungebetændelse. Overkommandoen søgte derfor ogsaa at faa Dampkanonbaaden „Willemoes“, der laa i Korsør, til Hjælp som Isbryder, men den derværende ledende Søofficer erklærede Kanonbaaden for svag dertil, og da Marineministeriet beordrede ham til alligevel at forsøge, nægtede han at følge Ordren.

Den 26. var tilvejebragt en Rende gennem hele Slien, Reideaoversvømmelsen saavel som Ejderen var først ufremkommelige den 28. Vejret var nu blevet mildere, men allerede den 29. begyndte Frostene igen, saa at man maatte være forberedt paa, at Nyttens af samtlige Stillingers Vandhindringer naar som helst kunde ophøre. Den 1/2 maatte der atter ises paa Reideaoversvømmelsen, og „Ossian“, der nu laa ved Slesvig, maatte gaa til Kappel for at holde Renden i Slien aaben.

Medens *Indkvartering* af Tropperne ikke vilde volde særlig Vanskelighed paa Danevirkestillingens Fløje, var Forholdene i saa Henseende meget uheldige for Hærens Hovedstyrke i Centrum. Det vigtigste Kvarteromraade var Slesvig By (med Bustrup), der jo laa paa Centrums yderste venstre Fløj eller endda N. f. Slien uden for Fløjen. Bag Midten fandtes St. og L. Danevirke, Hysby og Skovby, men bag Danevirkevold kun den lille Landsby Ellingsted. De øvrige Lokaliteter, der kunde komme i Betragtning, laa dels ret langt bag Stillingen, dels var de smaa.

Et Supplement af Indkvarteringsomraadet var derfor en Nødvendighed, ogsaa af Hensyn til Troppernes Fordeling langs Stillingen, men Ingeniørkorpsset havde ikke regnet Bygning af Barakkeleje med til Befæstningsarbejderne og havde ingen Forberedelser truffet i saa Henseende. General Thestrup havde haft Opmærksomheden henvendt herpaa, mens han var Minister, og

nu, som Chef for 2. Generalkommando, indstillede han i Oktober 1863, til Krigsministeriet, at Bygning af Lejre absolut maatte fremskyndes.

Foreløbig skete dog intet — maaske fordi Krigsministeren savnede de fornødne Pengemidler — først den 3/12 blev givet Ordre til Bygning af en Lejr for 4000 Md., den 27/12 af endnu en Lejr af samme Størrelse, og endelig befalede Overkommandoen i Januar Bygning af flere Lejre og Stalde. Ingeniørkorpset afsluttede Kontrakt med en Tømrermester om Arbejdets Udførelse; men det kneb baade med at faa tilstrækkelig civil Arbejdskraft og navnlig med at tilvejebringe Tømmeret, da Beholdningerne i Sydslesvig snart var udtømt, og Tilførslen andet Steds fra helt standsede i Frostperioden i Januar. Tække- og Liggehalm rekvireredes fortrinsvis i Egnen S. f. Danevirke, idet man derved, ligesom ved Udskrivning af Brændsel og Køretøjer, mest muligt vilde vanskeliggøre Fjendens Ophold foran Stillingen. Udskrivningerne hæmmedes iøvrigt meget af tyske Agenter, der overtalte Bønderne til at være Udskrivningsordrerne overhørige.

Som Følge af de indtraadte Forsinkelser blev Lejrene ikke færdige. Den 1/2 var kun fuldført 1 Regimentslejr (tæt N. f. St. Danevirke) samt en Stald ved Hesterbjerg, Ø. f. Thiergarten. I denne Stald, der oprindelig var bestemt for Trainet, indkvarteredes 3. DR.; af Trainhestene blev saa Halvdelen anbragt i Skure o. l. i Nærheden, medens Resten maatte bivakere. En Lejr ved Hysby var saa vidt fremmet, at den kunde have været færdig i Løbet af 3—4 Dage, i en Lejr V. f. L. Danevirke var en Del af Hytterne rejst, men uden Tag, en Lejr V. f. Frederiksberg var paabegyndt, og til en Lejr NØ. f. Ellingsted var Materialet samlet. Yderligere var en Stald til 600 Heste paabegyndt ved Hysby, og en anden til 800 Heste N. f. Slesvig omtrent færdig. Derimod havde Artilleristerne selv bygget Hytter ved Skanserne, undtagen N. f. Reideaadalen, ligesom en Del Magasiner, Kogeskure o. l. var fuldendt. Endelig var man begyndt at bygge Hytter til Forposterne.

Det er paafaldende, at man valgte at lægge en Lejr lige bag St. Danevirke, da man dog maatte kunne forudse, at baade Byen og den straaatækte Lejr — som iøvrigt ogsaa L. Danevirke — meget hurtigt vilde gaa op i Flamme, naar Fjenden aabnede Artilleribeskydningen af den tæt foran liggende Del af Stillingen. Ogsaa Lejren V. f. L. Danevirke laa lovlig nær ved Stillingen;

men mærkeligere er det, at man ikke i Overensstemmelse med et af Generalstabens taktiske Sektion udarbejdet Forslag begyndte med Lejre bag Danevirkevold, hvor der slet ingen Lokaliteter fandtes ud over Ellingsted, hvis Indkvarteringsforhold var meget slette.

Resultatet var altsaa i det hele meget utilfredsstillende, og Skylden herfor var ikke mindst Overkommandoens, der paa dette Punkt viste lige saa lidt Initiativ som ved Vejledning af Ingeniørkommandoen med Hensyn til selve Befæstningsarbejdernes Trangfølge. Naar det viste sig, at Ingeniørkommandoen ikke i rette Tid kunde faa hverken Materialier eller tilstrækkelig civil Arbejds-kraft, og desuden den stærke Frost i Forbindelse med de til Dels meget daarlige Indkvarteringsforhold gjorde Bygning af Lejre m. m. dobbelt paakrævet, burde Overkommandoen have taget Sagen i sin Haand. Ganske vist tilbød den den 13/1 Ingeniørkommandoen at løse den civile Entreprenør fra hans Kontrakt og lade Hæren selv overtage Arbejdet ved Hjælp af Afdelingernes Haandværkere; men Tilbudet blev afslaaet som uhensigtsmæssigt. Dermed ophørte Overkommandoens Indgreb i Sagen, i Stedet for at den, navnlig i Slutningen af Maanedene, da den vidste, at Krigen stod for Døren, skulde have givet Ordre til hensynsløs Udnyttelse af enhver Mulighed for at skaffe Tropperne Tag over Hovedet. Lige saa vel som Artilleristerne kunde Fodfolket selv have bygget Hytter og gjort, hvad der var paabegyndt i Lejrene, saa vidt færdigt, at det dog kunde benyttes.

Da Krigsministeren senere, da de Meza var kaldt til Kjøbenhavn, forlangte Oplysning af ham om, hvilke Foranstaltninger Overkommandoen havde truffet for at erstatte Barakkerne med saadanne provisoriske Dækningsmidler, som maatte antages at have staaet til Raadighed, blev de Meza (hvis Redegørelse konciperedes af Kauffmann) ogsaa Svar skyldig. Hans Henvisning til, at der manglede Tømmer og, at Halmen var knap, holdt ikke Stik; thi der laa Mængder af Tømmer m. m. ved de ufuldendte eller ikke paabegyndte Lejre og Stalde.

For at værne Mandskabet mod Kulden i Kvartererne havde Overkommandoen fra Slutningen af December Gang paa Gang rekvireret Tæpper fra Kjøbenhavn. Der blev ogsaa efterhaanden sendt en Del, men dog utilstrækkeligt, og for at overvinde Intendanturens Betænkeligheder ved at udlevere Tæpper under For-

hold, hvor de unægtelig let kunde gaa tabt, udtalte Overkommandoen endda, at Mandskabet ved Udrykning kunde medføre Tæpperne sammenrullet paa Tornystrene, hvilket naturligvis ikke vilde fremme Afdelingernes Bevægelighed.

Af Halm og Brændsel til Bivuakering tilvejebragtes Oplag forskellige Steder i Stillingen.

Grænsebevogtningen og Danevirkestillingens Besættelse.

(Se Bilag III).

Da 3. Division paa Aarets sidste Dag havde rømmet Holsten, optoges den ved Grænsen af 2. Division og fortsatte gennem denne til Danevirkestillingen. Den 30. havde Gen. Steinmann som den Højstbefalende modtaget Instruktion fra Krigsministeriet angaaende sit Forhold. Ministeriet ansaa det paa Grundlag af de Efterretninger, der var indløbet ad diplomatisk Vej, ikke for udelukket, at Eksekutionstropperne vilde rykke ind i Slesvig, og at et alvorligt Angreb paa Danevirke kunde ventes. Overskred de tyske Tropper Ejder eller Ejderkanal, skulde de tilbagevises; lykkedes dette ikke, skulde Danevirkestillingen forsvares, men Modstanden maatte dog ikke føres saa vidt, at Hærens Eksistens truedes alvorligt. Det kunde derfor blive nødvendigt at afbryde Kampen paa et tidligere Stadium, end man ved en fuldstændigere Udvikling af Hæren vilde være nødt til. Det maatte da være af mindre Betydning, om Stillingens Positionsskyts kunde trækkes tilbage, saa meget mere som dette navnlig i Kampens afgørende Moment erholdt størst Betydning.

Det viste sig dog snart, at der foreløbig ikke var nogen Fare for fjendtlig Optræden fra Eksekutionstropperne Side. Da disse forreste Afdelinger den 31. om Formiddagen ankom til Rendsborg, blev der mellem Oberst Bülow, Chefen for 6. Brigade, der havde sit Stabskvarter i Rendsborg Kronværk, og Gen. v. Hake truffet Aftale om Besættelse af Ejderbroerne med danske Poster ved den ene Bred, tyske ved den anden. Sachserne erklærede — i hvert Fald foreløbig — ikke at ville gaa over Ejderen, og Gen. v. Hake lovede endog at hindre Demonstrationer fra Rendsborgernes Side mod de danske, et Løfte, som det dog ikke helt lyk-

kedes ham at opfylde. Ogsaa fra anden Side lød tyske Udtalelser paa, at Forbundstropperne ikke paatænkte nogen Fjendtlighed.

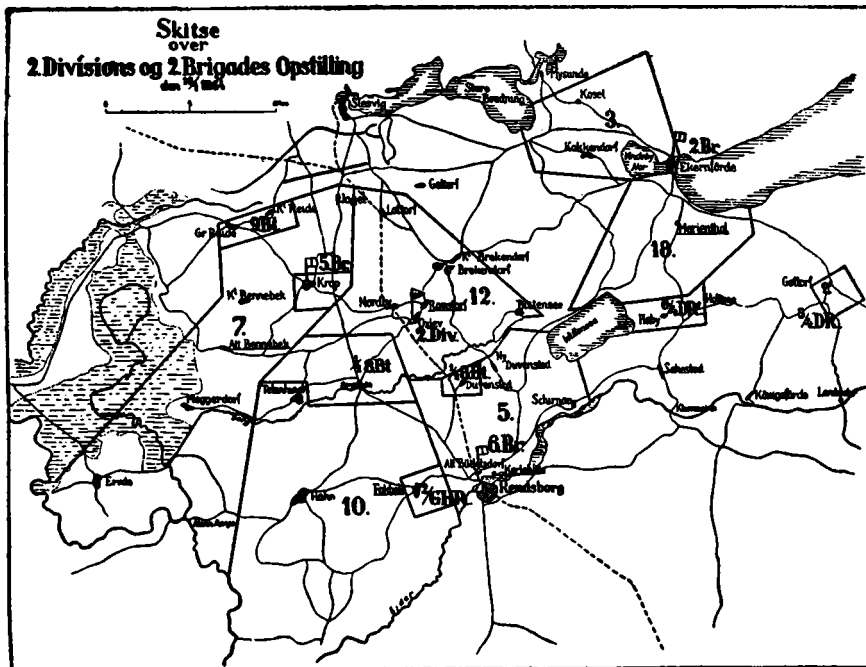
For de danske Tropper var den Opgave, som forelaa, saaledes en almindelig Grænsebevogtning, der skulde hindre, at Eksekutionen udvidedes til ogsaa at omfatte slesvigsk Omraade, hvilket navnlig kunde tænkes forsøgt, hvis de Rygter bekræftedes, der gik ud paa en Formering af slesvig-holstenske Tropper, og som desuden i længere Tid omtalte en planlagt Indrykning i Slesvig af Turnere og Studenter fra Kiel.

Det ligger i Sagens Natur, at under disse Forhold maatte en Afspærring af Grænsen eller dog en skarp Kontrol med Færdslen over denne, være en Nødvendighed. Men ligesom Tilfældet var ved Holstens Sydgrænse, stillede Ministeriet sig ogsaa nu ganske afvisende i saa Henseende. I sin Instruktion til Gen. Steinmann fremhævede det udtrykkelig, at Jernbanetog saavel som den almindelige Færdsel skulde have *uhindret* Gang, om end Gen. Steinmann kunde træffe visse Forsigtighedsforanstaltninger. — Dette sidste medførte kun, at det blev paalagt Grænseposterne saa vidt muligt at hindre den Desertion, som fandt Sted af holstenske og sydslesvigske Soldater.

Endnu i Slutningen af Januar, da man ventede Krigen, forstod Krigsministeren saa lidt Situationens Alvor, at han ikke vilde ændre sine Bestemmelser, og — endda uden at have forelagt Spørgsmaalet for Conseilpræsidenten eller det samlede Ministerium — afslog han at indføre Belejringsstilstand, da dette kunde medføre „meget betydelige og let iøjnefaldende Ulemper“. Man overholdt — som det senere skal omtales — saa samvittighedsfuldt den „uhindrede“ Trafik, at Spærring eller Ødelæggelse af Overgangene over Ejder og Ejderkanal blev opsat til det Øjeblik, Fjenden rykkede frem, og derfor enten ikke blev udført eller dog blev betydningsløs.

Følgen af Ministeriets Bestemmelse blev et frit Spillerum saavel for fjendtlig Spionage som for slesvig-holstenske Agenter, der søgte at paavirke vort sydslesvigske og holstenske Mandskab til Desertion og at ophidse Stemningen blandt Befolkningen. Dette medførte, som nævnt, at Bønderne unddrog sig Udskrivninger, nogle sendte endog — uhindret af vore Grænsevagter — deres Heste ned til Holsten. — Af mindre Betydning var det, at den frie Passage forledte danske Officerer og Underofficerer til at

aflægge Besøg i Rendsborg, en Trafik Gen. v. Hake iøvrigt bad sig fritaget for.

Grænsebevogtningen langs Ejder overtoges af 2. Division (Gen. du Plat), der med 4. Brigade — til hvilken var afgivet 1 Esk. og 1 Bt. — besatte Danevirkestillingens højre Fløj fra Husum til Hollingsted og med et Par Kompagnier fremskudt til Ejdersted. 5. og 6. Brigade disloceredes S. f. Danevirkes Centrum med Bevogtning af Ejderen indtil Schirnau: 6. Brig. S. f. Sorgfloden med et Regiment paa hver Side af Chausseen, 5. Brig. paa samme Maade N. f. Sorgen (se Skitsen). Divisionens Stabskvarter i Okslev. Ejderkanalen fra Schirnau mod Øst observeredes fra 1. Division, idet 2. Brigade (Stabskvarter i Ekernefærde) disloceredes med 18. R. mellem Wittensee og Ekernefærde Fjord, Rytterposter og -patrouiller langs Kanalen —, medens 3. R. laa mellem Vindeby Nor og Store Bredning i Slien, rede til at besætte Kockendorfstillingen til eventuel Optagelse af 18. R. Forbindelsen mellem de to Divisioners Tropper langs Grænsen tilvejebrag-

tes først efterhaanden, da Gen. Steinmann ved sine Enkeltbefalinger til Divisionerne havde forsømt at orientere disse om deres gensidige Opstilling. Iøvrigt lød den Ordre, han udgav, paa, at der skulde gøres Modstand mod fjendtlig Grænseoverskridelse, men Modstanden maatte ikke føres saa vidt, at Troppernes Tilbagegang til Danevirkestillingen blev kompromitteret — en fornuftig Reduktion af Krigsministerens Krav om, at Grænseoverskridelse skulde „afvises“; thi Kampopgaven over for en Overmagt, eller blot over for en betydelig, fjendtlig Hærstyrke, laa ved Danevirkestillingen, ikke i dens fjernere Forterrain. For sit Vedkommende agtede Gen. du Plat iøvrigt ikke at lade Divisionen opholde sig længere under en Tilbagegang end nødvendigt af Hensyn til Ordenens Opretholdelse.

Den 1. Januar meldte Oberst Kauffmann sig i Hovedkvarteret, og den 4. ankom Gen. de Meza, Dagen efter at Kongen, der var taget over til Slesvig, havde afholdt Revue over Tropperne og udsendt en smuk Proklamation til Hæren.

Paa dette Tidspunkt var Hæren fordelt saaledes:
Foran Danevirkestillingen laa, som nævnt, 2. Div. (5. og 6. Brig.)
og 2. Brig.

Danevirkestillingens højre Fløj var besat af 4. Brig., Centrum af 3. Div., til hvilken var afgivet 8. R., der senere skulde indgaa i „Infanterireserven“, og som besatte Centrums højre Fløj, indtil 2. Div. kom tilbage.

Bag Slien laa 1. Div. med 1. Brig. og 3. Brig. (om Vedelspang). Af 4. Div. laa kun 6. DR. ved Danevirke (om Arnholt), 3. og 5. DR. var endnu i Egnen S. Ø. f. Flensborg. 2. DR., II./GHR. samt 5. Bt. havde ikke afsluttet deres Mobilisering.

Infanterireserven var endnu ikke organiseret, af dens Afdelinger var kun 8. R. til Stede; de øvrige: Livg. t. F., 13., 14. og 15. R. ikke tilgaaet.

Af Reserveartilleriet var kun 1. og 13. Bt. samt 7. Bt. (afgivet til 4. Brig) komne. 3., 4. og 6. Bt. samt Espingolbatteriet havde ikke afsluttet deres Mobilisering.

Desuden fandtes Ingeniørkompagnier samt Fæstningskompagnier, hvis Organisation endnu ikke var afsluttet.

Mobiliseringen som Helhed var ingenlunde tilendebragt, ved Fodfolket Ombytning af det holstenske Mandskab ikke besluttet, ved Rytteriet var kun GHR. og 4. DR. formeret paa 6 Eskadroner, Train og Tros manglede i udstrakt Grad o. s. v.

At Løsningen af den Opgave, Krigsministeriet havde stillet i sin Instruktion til Gen. Steinmann, under disse Forhold vilde blive meget vanskelig, stod Overkommandoen klart. I en Skrivelse af 6/1 til Ministeriet redegjorde den herfor og fremhævede tillige, i hvilken Grad Situationen var forværret ved den stærke Frost, der havde hersket fra Nytaar, og som dels ophævede Vandhindringernes Forsvarsværdi, dels forbød „at lade Mennesker og Heste staa under aaben Himmel Natten over“. Ikke desto mindre vilde det, naar Fjenden angreb, være nødvendigt at anvende Bivuak, saa længe man ikke havde faaet bygget et tilstrækkeligt Antal Hyttelejre og Bivuakstalde m. m.

Yderligere omtalte Overkommandoen den 9. til Krigsministeriet Ønskeligheden af, at Marinen deltog i Sikringen af Stillings Fløje. Til Ekernførde Fjord burde sendes et Par Skibe, som kunde beskyde Fjenden, naar han rykkede frem langs Kysten, samt kunde holde Overkommandoen underrettet om Begivenhederne. Endvidere burde Flaaden overtage Bevogtningen af Ejderens Udløb, oprette Kystbevogtning der samt sikre Vesterhavssøerne. — Disse Krav blev kun opfyldt for Ekernførde Fjords Vedkommende, hvor Skruekorvetten „Thor“ og Panserskonnerten „Esbern Snare“ senere stationeredes. Til Ejder vilde Marineministeriet paa ingen Maade afsende Skibe; de kunde vanskelig komme derover og vilde paa Grund af Isen ikke være til nogen Nytte. Derimod vilde der, naar Aarstiden tillod det, muligvis under visse Forhold blive udrustet en Kanonbaadseskadre for Slesvigs Vestkyst.

Hermed vilde Overkommandoen imidlertid ikke lade sig nøje, idet den den 23. hævdede over for Krigsministeriet, at Tønning kunde gøres til Udgangspunkt for et fjendtligt Angreb paa Vesterhavssøerne, hvis der ikke der var en dansk Eskadre. „Naar Flaaden overhovedet skal deltage i Landets Forsvar, maa det fordres, at den sikrer Slesvigs Vestkyst.“ — Foreløbig gjorde dog ej heller denne kraftige Udtalelse nogen Virkning.

Overkommandoens Forlangende om Skibe til Isbrydning i Slien er tidligere omtalt (se S. 118).

Bortset fra Rygterne om Turnere i Kiel tydede de indløbne Efterretninger ikke paa nogen øjeblikkelig Krigsfare. Eksekutionstropperne var fordelt over Holsten, og at de opkastede Forskansninger ved Rendsborg røbede ej heller nogen aggressiv Hensigt fra tysk Side. Mere foruroligende var Meddelelsen fra Holsten om, at der mellem den 15. og 25. ventedes 30.000 Østrigere til Holsten, og at Preusserne, til Transport af hvilke der allerede den 4. var meldt 19 Jernbanetog ved Harburg, sammen med Østrigerne fra den 11. skulde afløse Sachserne og Hannoveranerne i det nordlige Holsten.

Selv om Overkommandoen ikke siden den 30/12 havde modtaget nogen Meddelelse fra Krigsministeriet om den politiske Situation, mente den dog at kunne gaa ud fra, at der ikke i den nærmeste Tid kunde ventes noget Angreb, hvorfor Følgerne af Frostvejret for saa vidt i Øjeblikket var af mindre Betydning. I sin Skrivelse til Krigsministeriet den 6. er den derfor nærmest ved at fortryde, at den har ladet foretage saa store Arbejder med Isning o. l. og derved maaske gjort „mere end nødvendigt og saaledes ødslet med Landets og Soldaternes Kræfter.“ At Krigsministeriet samme Dag forlangte to Kompagnier afsendt til Opretholdelse af Orden paa Femern, kunde desuden kun bestyrke Overkommandoen i dens Opfattelse af, at Krigen ikke var nær. Iøvrigt protesterede den mod Afgivelse af Kompagnierne, da Politiforanstaltninger af den Art selvfølgelig under de givne Forhold ikke kunde tilfalde Hæren — hvorefter Krigsministeriet tog sin Ordre tilbage.

Overkommandoens Tryghed skulde imidlertid snart forsvinde. Den 16. lød Efterretningerne fra Holsten paa, at Preussen og Østrig havde besluttet at besætte Slesvig; 3. preuss. Armékorps var mobiliseret, Gardekorpset og 4. Armékorps havde indkaldt deres Reserver. Troppetransporterne skulde begynde den 23. og vare 7 Dage. Den 19. forlød det, at 25.000 Østrigere var samlet S. f. Elben, og i de følgende Dage meldtes om stadige Transporter af preussiske og østrigske Tropper, medens Sachserne og Hannoveranerne koncentreredes om Neumünster. Den 22. meldte 6. Brigade, at preussiske Tropper var sendt til Kiel, den preussiske General, Prins Friedrich Carl var i Plön, Rendsborg skulde besættes baade af preussiske og østrigske Afdelinger. Fra Krigsministeriet oplystes endelig den 21., at den fjendtlige Hær skulde

tælle 72.000 Md., ligesom der blev givet nærmere Underretning om den preussiske Hærs S sammensætning. Krigsministeriet mente dog, at de nyankomne preussiske Divisioner tidligst kunde passere Holstens Sydgrænse den 25.

Først den 24. modtog Overkommandoen nærmere Redegørelse (afsendt den 22.) fra Krigsministeriet om den politiske Situation og derved om den Forandring i denne, som var indtraadt ved de tyske Stormagters Forlangende om Tilbagetagelse af Novemberforfatningen og den danske Regerings afslaaende Svar. „Medens der nemlig hidtil ikke har været Grund til at vente Fjendtlighedernes Begyndelse uden forudgaaet Krigserklæring, tør Regeringen ikke længere stole paa, at en saadan vil blive given, idet de nævnte Stormagter muligvis kunne betragte det gjorte Forlangende som et Ultimatum, skjønt det ikke var betegnet som saadant, og begynde Krigen, saasnart de fornødne Stridskræfter er blevne samlede S. f. Ejderen —. Paa Grund af de betydelige Forberedelser, som fra Modstandernes Side maa træffes, forinden Krigen kan begyndes, anses det for umuligt, at et Angreb vil finde Sted inden denne Maanedes Udgang —.“

Situationen var altsaa nu fuldstændig forandret.

Gen. de Meza, der som Rettesnor hidtil kun havde haft den Instruktion, Gen. Steinmann som Højstbefalende havde modtaget den 30/12, fik først den 24. — sammen med ovennævnte Meddelelse om den politiske Situation — en udførligere *Instruktion*, forelagt for Kongen allerede den 11. og underskrevet den 13., altsaa paa et Tidspunkt, da man endnu ikke ventede at komme til at staa over for Preusserne og Østrigerne, men kun over for en egentlig tysk Forbundshær. Instruktionen modtog dog ikke senere nogen Ændring som Følge af de forandrede politiske Forhold.

Ifølge Instruktionen henhørte under Overgeneralen „den active Armée“ og alle militære Etablissementer m. m. i Hertugdømmet Slesvig. Det vil altsaa sige, at f. Eks. Fredericia Fæstning ikke sorterede under Overkommandoen, hvilket maaske kunde være en Lettelse for denne, saa længe Hæren laa ved Danevirke, men Ordningen var dog ganske urimelig i det Øjeblik, Danevirke rømmedes, og Operationsfeltet udvidedes til Nørrejylland og Fyen, en Eventualitet der kunde indtræde uden forudgaaet Varsel. — Bestemmelsen viser imidlertid, hvor fjernt Tanken om en

Rømning af Danevirke laa Krigsministeriet. — En afgjort Fejl var det, at Krigsministeren ikke udnævnte en Etapedirektør, som kunde befri Overkommandoen for den direkte Ledelse af Tjenesten bag Fronten.

Da Instruksen var skrevet med den da (den 11.) foreliggende Eksekution i Holsten for Øje, forlangte den, som hidtil, Bevogtning af Grænsen, hvis Overskridelse enten af regulære Forbundstropper eller af Friskarer skulde tilbagevises med Magt. „Indtræder derimod en virkelig Krigstilstand, bliver Danevirkestillingen fuldstændig at besætte. Af det foranliggende Land hævdes kun, hvad der er nødvendigt for Stillingens Sikring, og hvad der iøvrigt uden uforholdsmæssig Fare og Besvær kan holdes besat.“

Idet Instruksen saaledes stillede en uforbeholden Fordring om Danevirkes Forsvar, uanset om Overkommandoen skønnede Betingelserne for et saadant Forsvar at være til Stede, overlod den dog Overgeneralen selv at afgøre, hvor vidt Forsvaret skulde drives, idet vigtigere end en afgørende Kamp var, at vi til Foråret var i Besiddelse af „en dygtig og slagfærdig Hær“. Kampen i Danevirkestillingen maatte ikke føres saa vidt, at Hærens Tilværelse som Hær kompromitteredes, „hvad der ogsaa følger ligefrem af, at vi bag denne Stilling have en anden Forsvarslinie i vore Flankepositioner, og at vi til disses Besættelse kun kunne gøre Regning paa den samme Hær, som kæmper ved Danevirke.“ Ligesom i Gen. Steinmanns Instruktion tilføjedes, at Hensynet til Materiellets Bevarelse ikke maatte være afgørende for Beslutning om Stillingens Rømning.

Kampen om Danevirke maatte altsaa ikke føres saa vidt, at Hæren udsattes for Tilintetgørelse; men i det følgende siges, at hvis et alvorligt Angreb paa Stillingen blev afslaaet, skulde Sejren forfølges, „faar Angrebet derimod et for os uheldigt Udfald, saa at Stillingen ikke længere kan holdes, maa de enkelte Dele af Forsvaret saa vidt muligt bevæge sig efter forud angivne Retraitelinier.“ Krigsministeriet forudsætter altsaa, at Hæren skal holde Stillingen, til Fjenden sætter et *alvorligt* Angreb ind, d. v. s. Hæren skal indlade sig paa en afgørende Kamp; men da ingen med Sikkerhed kan forudsige en saadans Resultat, er denne Fordring uforenelig med det i Instruksen gentagne Gange fremhævede Paalæg om, at Hæren ikke maa ødelægges ved Danevirke.

Den unødige lange og ordrige Instruktion sluttede med at indskærpe Overgeneralen at udnytte Tiden til Samarbejde og Uddannelse af Hæren.

Instruktionen for en Overgeneral skal angive de politiske Hensyn, som skal ligge til Grund for Operationerne, men den skal naturligvis ikke iøvrigt omhandle strategiske eller endog taktiske Foranstaltninger, som f. Eks. her det selvfølgelig, at Overgeneralen selv kan bestemme, hvor vidt Forsvaret af Danevirke skal føres, eller at Retraitelinier forud skal være angivne. Det er ogsaa ved at vove sig ind paa disse sidstnævnte Omraader, der ligger uden for Krigsministerens Ressort, at denne føres ind paa Selvmodsigelse. At Instruktionsens Forfattere var en Tekniker (Lundbye) og en Bureaukrat (Ankjær), forklarer maaske den Naivitet at give konkrete Forskrifter paa langt Sigt for noget saa øjeblikspræget som netop taktiske Handlinger. Det var meget loyalt af Overkommandoen at tage disse Forskrifter alvorligt, men naturligvis maatte den, da det kom til Stykket, skyde dem til Side og rette sig efter sin egen Opfattelse af den da foreliggende Situation.

I politisk Henseende indeholdt Instruktionsen til Gen. de Meza to Bestemmelser, nemlig at det ikke var nødvendigt at holde Landet S. f. Danevirke besat, og at Forsvaret af Stillingen skulde føres uden Risiko for Hæren som saadan. Paa disse to Punkter er Instruktionsen tydelig. Derimod nævnedes den intet om, hvorvidt Forudsætningen om, at Danevirke overhovedet skulde forsvares, skyldtes politiske Hensyn. Var det ikke saadanne, men udelukkende strategiske Motiver, der dikterede, at Hæren skulde optage Kampen ved Danevirke, bliver Instruktionsen et alvorligt Overgreb mod Overgeneralens strategiske Dispositionsfrihed.

Angaaende de fjendtlige Hære modtoges i den sidste Del af Januar Maaned talrige Oplysninger. Den 27. kunde Krigsministeriet give en (i det hele nøjagtig) Redegørelse for Ordre de bataille for de Tropper, der var under March mod Grænsen. Det preussiske Korps under Prins Friedrich Carl bestod af 6. og 13. Division (à 2 Brigader à 2 Regimenter à 3 Batailloner, for 13. Div. yderligere 1 Jægerbataillon), 1 Kavaleridivision (2 Brigader med ialt

4—5 Regimenter) samt 1 Artilleribrigade med 66 Kanoner (fra 1. Division meddeltes, at Antallet vistnok var 96). Det østrigske Korps under Feltmarskal Gablenz talte 4 Brigader (à 2 Regimenter à 2 Batailloner samt 1 Jægerbataillon pr. Brigade), 1 Kavaleribrigade (2 Regimenter) og 40 Kanoner. Ialt 52—57.000 Md.; som skulde være opmarcheret ved Ejder den 6/2.

Fra 1. Division og 6. Brigade suppleredes disse Oplysninger med, at Preusserne skulde danne højre Fløj S. f. Ejderkanalen, og at Prins Friedrich Carl tog Kvarter i Bordesholm (se Skitsen S. 86). Østrigerne skulde opmarchere om Rendsborg, og den 29. meldtes, at der ingen østrigske Tropper var S. f. Frederiksstad. Der ventedes svært Skyts til den 27., og hele Koncentrationen skulde være endt den 28. Hannoveranerne og Sachserne var afmarcheret til Egnen om Itzehoe for ikke at komme i Berøring med Preusserne eller Østrigerne, og Forbundsregeringen havde forbudt Turnerne at afholde Vaabenøvelser. Overgeneralen, Generalfeltmarskal Wrangel, ventedes den 31. om Aftenen, og den 1. eller 2. Februar skulde Indmarchen ske „i Masser“.

Fra Krigsministeriet meddeltes endelig den 30/1, at der den 29. var ankommen 1 preussisk Gardedivision (10.000 Md.) til Hamburg. Dens Styrke angaves (ret nøjagtigt) til 2 Brigader à 2 Regimenter, 1 Gardehusarregiment og 1 Batteri. Det mentes, at herved vilde Invasionshæren ialt komme til at tælle ca. 60.000 Md., muligvis mere, og i hvert Fald syntes det, at den talte 4 Rytterregimenter og 12 Batterier mere end hidtil opført.

Det fremgik af disse Efterretninger, at der kun vilde blive en kort Tidsfrist, inden den overmægtige preussisk-østrigske Hær brød ind over Grænsen. Af det preussiske Korps' Dislokation, i Forbindelse med at det fra Holsten meddeltes som sikkert, at Angrebet fortrinsvis vilde blive rettet mod Slien, og at Preusserne havde afholdt Broslagningsøvelser paa Elben, syntes Danevirkestillingens venstre Fløj særlig truet.

Hvilken Indflydelse maatte nu den foreliggende Situation faa paa Overkommandoens Dispositioner?

Da der henimod Midten af Januar indløb Efterretninger om preussiske og østrigske Troppetransporter mod Holsten, og da samtidig Ejderen var tillagt, kunde Bestemmelsen i Instruksen til Gen. Steinmann om med Magt at tilbagevise tyske Tropper,

der overskred Grænsen, ikke længere opretholdes. Den 13. skrev Overkommandoen derfor til Gen. du Plat, at Spørgsmaalet om, hvorvidt Fjenden skulde afventes bag Sorgfloden, naar 6. Brigade havde maattet trække sig tilbage, var afhængigt af, om Sorgen var tilfrosset eller ej. Under alle Omstændigheder var det dog Divisionens Hovedopgave at naa muligst intakt tilbage til Danevirke, idet den observerede Fjenden og kun gjorde den Modstand, som selve Tilbagegangen fordrede.

Faa Dage efter kom Meddelelsen om, at Preussen og Østrig havde besluttet at besætte Slesvig, og samtidig hørtes om Opmarchen i Holsten. Herved maatte 2. Divisions Opgave skifte Karakter. Den havde over for den forholdsvis fredelige Eksekution i Holsten nærmest været af politisk Natur, samtidig med at den var en politimæssig Foranstaltning over for Befolkningen i det sydligste Slesvig. Den blev nu af ren militær Art, om der end maaske kunde være Grund til af Hensyn til Befolkningen ikke ganske at opgive Besættelsen af Landet mellem Ejderen og Danevirke.

Som Forholdene var, kunde man under alle Omstændigheder ikke længere lade 6. Brigade forblive i sin udsatte Stilling lige op ad Grænsen, og da Brigadechefen, Oberst Bülow, havde henledt Opmærksomheden paa, at han var ude af Stand til at hindre et Overfald, ved hvilket han sandsynligvis selv var den første, der blev tagen til Fange i sit Kvarter i Rendsborg Kronværk, indstillede Gen. du Plat den 17. til Overkommandoen, at Brigaden blev trukken tilbage til *Danevirke*. 5. Brigade skulde da forblive langs Sorgen, medens Observationen og Bevogtningen langs Ejderen overtoges af Divisionens Rytteri, hvortil yderligere burde afgives 3 Eskadroner, samt af et enkelt Kompagni i Kronværket for „idetmindste at kunne markere nogen Modstand og forhindre Pøbel-ekscesser“. Ved fjendtligt Angreb kunde 5. Brigade hurtigt samles bag Sorgen og være i Stand til at frembyde nogen Modstand og for en Tid standse Fjendens Fremrykning.

Forslaget om at lade 6. Brigade gaa helt tilbage til Danevirke var et Udslag af Gen. du Plat's Ønske om, at Divisionens Afdelinger kunde faa Lejlighed til at lære den Stilling at kende, som de skulde forsvare. Dette meget naturlige Ønske kunde let være imødekommet ved en Afløsning af 2. Div. fra 3. Div., en Foranstaltning, som man skulde synes laa nær, navnlig da man forudsatte, at den nuværende Situation kunde strække sig over

længere Tid, men ogsaa fordi det var meget uheldigt at lade 10. og 12. Regiment ligge under Forhold, hvor de baade var udsat for Paavirkning fra den tysksindede Befolkning og for de tyske Agenters paagaende Agitation.

Overkommandoen besvarede overhovedet ikke 2. Divisions Skrivelse.

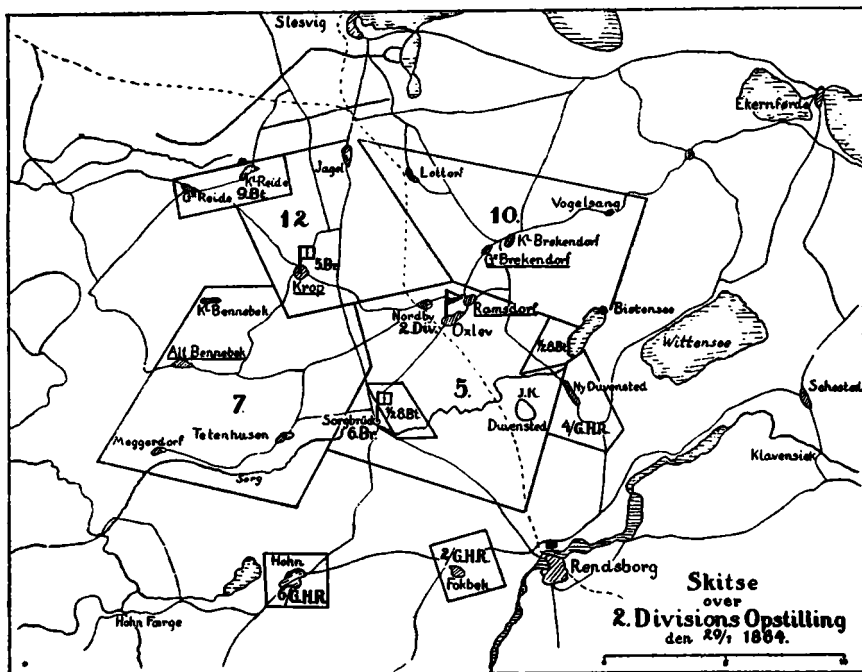
Først den 24., da Overkommandoen havde faaet Meddelelsen fra Krigsministeriet om den farlige Vending i den politiske Tilstand og navnlig om, at Krigen kunde komme uden forudgaaende Krigserklæring, indsaa den, at der maatte foretages en Ændring i 2. Divisions Opstilling, selv om der formentlig endnu vilde henga nogle Dage, inden Fjenden overskred Ejderen. Den 25. skrev den derfor til 2. Division: Om end Bevogtningen af Grænsen indtil Fjendtlighedernes Udbrud ikke bør lades ude af Sigte, maa der dog lægges større Vægt paa de fremskudte Afdelingers Sikkerhed. Hvis Divisionen anser 6. Brigade for for udsat, kan den foretage saadanne Ændringer i Opstillingen, at de fremskudte Posters Retraite er sikret, uden dog aldeles at opgive Besættelsen af Terrainet nærmest Grænsen. — Divisionen har foreslaaet at forøge Cavalleriet med 3 Eskadroner og at besætte Egnen S. f. Sorgen med 6 Eskadroner og med 1 Kompagni i Rendsborg Kronværk og iøvrigt trække 6. Brigade til Danevirke. Forøgelsen af Cavalleriet kan Overkommandoen ikke tilstaa, men Divisionen kan trække 6. Brigade helt eller delvis tilbage. Stillingen bag Sorgen maa ikke opgives, men 5. og 6. Brigade kan concentreres i 5. Brigades nuværende Kantonnementer. — De 3 Eskadroner er formentlig tilstrækkelige til Bevogtning af Terrainet S. f. Sorgen, naar Bevogtningen af den sydligste Del opgives, og Observationen baseres paa Patrouilletjeneste —.

Denne Skrivelse viser, at Overkommandoen i Hovedsagen vilde lade alt gaa som hidtil uanset de ganske ændrede Forhold, og at den ikke har gjort sig klart, hvilken Opgave 2. Division skulde løse. — Divisionen stod fremskudt som en Avantgarde og maatte som saadan dels vedligeholde Opklaringstjenesten og Følingen med Fjenden, dels ved fjendtlig Fremrykning sikre den bagved værende Hær Tid og Rum for Handlefriheden. Det første krævede et Rytteri, der var tilstrækkelig stærkt saavel til en intensiv Bevogtning af Grænsen, som til at danne Rygstød for Poster og Patrouiller. Selv om man ikke dengang brugte at anvende større Rytterenheder foran Fronten, var det dog i hvert Tilfælde

rigtigt, at Gen. du Plat forlangte at faa forstærket sine 3 Eskadroner, som tilsammen kun talte ca. 150 Md. i Geledet, og for Overkommandoen var der ingen Grund til at nægte denne Forstærkning, da den kunde disponere over 6. DR.s 5 udmærkede Eskadroner, der nu i over 3 Uger havde ligget uanvendt bag Danevirkestillingen.

Den anden Avantgardeopgave: at opholde Fjenden ved Kamp, var i det foreliggende Tilfælde overflødig, da Hæren bagved stod i en forberedt Stilling. Dette havde Overkommandoen iøvrigt indrømmet allerede i sin Skrivelse den 13., ifølge hvilken 2. Div. ikke skulde gøre mere Modstand, end den sikrede Tilbagegang nødvendiggjorde. Naar den nu forlangte, at Stillingen bag Sorgen ikke maatte opgives og skulde holdes besat med begge Brigader, maa Overkdoen. derfor enten have ændret sin Opfattelse med Hensyn til den Modstand, der skulde ydes, eller ogsaa er det stadig det politiske Ønske om at holde Landet S. f. Danevirke besat, der har gjort sig gældende. Men der stod dog udtrykkelig i Overgenera- lens Instruks, at kun de militære Hensyn skulde være afgørende med Hensyn til Besættelsen af dette Omraade, naar den Krigstil- stand indtraadte, som nu kunde ventes om faa Dage og uden Varsel. — I hvert Fald var det unødvendigt at anvende to Briga- der til Løsning af denne Opgave, endda paa Bekostning af et vel forberedt Forsvar af selve Danevirkestillingen for 2. Divisions Vedkommende.

Den 29. foretog Gen. du Plat en Omdislocering af sine Af- delinger (se Skitsen), saaledes at 5. Brigade kom V. f., 6. Bri- gade Ø. f. Rendsborg Chausseen med de to mindre paalidelige Regimenter, 10. og 12., i 2. Linie, S. f. Sorgen kun Rytteri med 1 Kompagni, der havde Vagt i Rendsborg Kronværk. Men efter- haanden som Fjendens Koncentration S. f. Ejderen skred frem, øgedes Generalens Betænkelighed ved Divisionens Stilling, og den 30. gjorde han atter et Forsøg paa at forklare Overkdoen. Nød- vendigheden af at tage en ny Beslutning: Naar de fremskudte Styrker gik tilbage, maatte de optages ved Sorgen; men selv om Broerne over denne sprængtes, dannede Floden ingen Stilling, foran hvilken Fjenden kunde standses. Tilbagegangen maatte til- trædes, saa snart Broerne var sprængt, men denne Tilbagegang „maa paa højre Fløj ske gennem et aldeles aabent Terrain uden nogetsomhelst Holdepunkt og er ikke sikret, hverken ved 2 svage

Eskadroner eller af 5. Brigade, og turde ligeoverfor en fjendtlig Cavallerimasse, der soutineres af Artilleri, maaske medføre betydelige Tab, saa at den Tilstand, hvori Tropperne efter $2\frac{1}{2}$ Miles March ankommer til Dannevirke let kunde blive betænkelig.“ Der burde derfor kun forblive 2 Regimenter fremme om Krop—Oxlev—Brekendorf, og de 2 andre Regimenter gaa tilbage til Dannevirke—Nødendigheden af hvilket sidste Gen. du Plat atter fremhævede og motiverede. Divisionens Eskadroner, som efterhaanden var meget anstrengte, kunde besætte Sorgens Overgange, og Ejderen bevogtes ved Feltvagter.

Ogsaa Gen. Hegermann-Lindenchrone indsaa det uholdbare i Overkdoens Standpunkt og gik, efter at have konfereret med Gen. du Plat, til Oberst Kauffmann: I militær Henseende og med de nuværende Vejrforhold (Frost) var der ikke Anledning til nogen synderlig Styrke S. f. Dannevirke; man skulde tværtimod koncentrere bag Stillingen. Han indrømmede dog, at de politiske Forhold i høj Grad paabød Besættelse af Landet S. f. Dannevirke saa længe som muligt imod al Slags uheldig Indflydelse, og der

maatte altsaa forblive nogen Besætning dèr, saa at man kunde tilkendegive en berettiget Modstand; men denne Besætning behøvede kun at bestaa af nogle Batailloner, Eskadroner og Artilleri.

Overkommandoen vilde dog endnu ikke ændre sin Beslutning og sendte blot om Morgenen den 31. Souschefen, Kaptajn Rosen, ud til Konference med Gen. du Plat.

1. *Division* havde den 31/12 faaet overdraget Bevogtningen langs Ejderkanalen fra Schirnau mod Øst. Bevogtningen overtoges, som nævnt, af 2. Brigade (Stabskvarter i Ekernførde), til hvilken blev afgivet 5./4. DR. og senere tillige 6./4. DR., med 18. R. i et Kantonnement mellem Wittensee og Ekernførde Fjord. Derfra udstilledes kombinerede Hovedposter i Holtsee og Gettorf med Rytterposter fremskudt til Kanalen (se Skitse S. 125). Regimentet skulde ved Tilbagegang repliere sig paa 3. R., der disloceredes om Kokkendorfstillingen og tillige holdt Ekernførde besat, derefter besætte Mysunde og dèr optage 3. R., naar ogsaa dette gik tilbage. Brigaden indskærpede, at 3. R. ikke maatte gøre saa stærk Modstand i Kokkendorfstillingen, at nogen af dens Afdelinger kunde blive nødt til at søge tilbage gennem Svansen. Iøvrigt gjaldt med Hensyn til Optagelse af Kamp samme Bestemmelser for 2. Brigade som for 2. Div. (se S. 133); men den 19/1 modificerede Overkdoen. disse ved at paalægge Brigaden, at den, naar 2. Div. trak sig bag Sorgen, da kun skulde beholde saa stor en Styrke mellem Wittensee og Ekernførde Fjord, som var nødvendig for en betryggende Observation. Gik 2. Div. helt tilbage til Danevirke, skulde 2. Brigade trække sig ind til Mysunde.

Forbindelsen med 2. Div. blev, da Gen. Gerlach hen imod Midten af Januar endelig havde faaet at vide, hvor denne var, etableret ved Hjælp af 6./4. DR., der disloceredes mellem Bisten-see og Wittensee.

Divisionens Kampopgave var Forsvaret af Slien fra Steksvig Færge (inkl.) til Sliminde, for hvilken Overkdoen. den 19/1 gav foreløbig Instruktion. Denne bestod dog kun i en Henvisning til Gen. Steinmanns Rapport om Rekognosceringen i 1861; iøvrigt overlodes det Divisionen selv at træffe nærmere Bestemmelser for Stillingens Besættelse. Derimod tilføjedes, at 3. Brigade i Vedelspang (ca. 7 km N. f. Slesvig) og 22. R., der ikke maatte kantonneres østligere end Løjt, skulde danne Reserve for Over-

kommandoen, hvis Hovedangrebet rettedes mod Danevirkestillingens Centrum. Kun hvis Angrebet hovedsagelig rettedes mod Slien, kunde Divisionen disponere over disse tre Regimenter.

De sandsynlige Overgangssteder paa den ca. 32 km lange Strækning, 1. Division skulde forsvare, var ved Paløre, ved Mysunde indtil Hestoft, ved Næs og paa den 6 km lange Snævring Arnæs—Rabølsund. Rykkede Fjenden med store Styrker ud i Svansen, maatte Bevogtningen af disse Strækninger være forholdsvis stærk; thi jo længere den enkelte Brigades Forsvarsafsnit var, desto længere Tid vilde der ogsaa medgaa, inden Afsnitsreserverne kunde naa frem. Som Styrkeforholdene var, vilde man endda ikke kunne vente at faa samlet mere end nogle faa Batailloner paa Angrebsstedet.

At forsvare en saa lang Vandhindring som Slien afhænger imidlertid ikke alene af, at man raader over tilstrækkelige Reserver, men næsten endnu mere af, at man holder sig underrettet om Fjendens Foretagender, idet det var ved Overrumpling af Forsvaret, at Overgangsforsøget skulde muliggøres. Det var utilstrækkeligt, hvad Overkommandoen og 1. Division gjorde i saa Henseende ved blot at basere sig paa Spioner (der navnlig havde Forbindelse over Maesholm) og paa Aftale med Beboerne om Tegn med Møllevinger o. l. Det sidste vilde let kunne hindres af Fjenden, og etablerede han Bevogtning af Svansens Kyst, ophørte enhver Trafik over Slien. Divisionen burde længst muligt have holdt Styrker fremme i Svansens nordlige Del for derfra med Patrouiller at følge Fjendens Fremrykning. Den vilde derved have haft Mulighed for at konstatere, om han overhovedet rykkede ud i Svansen, men skete dette, vilde han naturligvis fordrive vore Tropper. Slien vilde da blive en næsten lige saa stor Hindring for Gennemførelse af vort Forsvar, som den var for Fjendens Angreb, idet den vilde kunne hindre en rettidig Erkendelse af Angrebepunktet og dermed rettidig Indsættelse af vore Reserver.

I Virkeligheden var Forsvaret af Slien om ikke umuliggjort, saa dog paa afgørende Maade hæmmet, da man opgav Befæstningen af Sliminde (S. f. Slien); men mærkeligt er det, at denne Befæstnings Betydning i saa Henseende ikke synes at være tydelig erkendt, hverken i Befæstningskommissionen eller senere — man ansaa den blot som et Retraitepunkt for Tropperne, der gik tilbage gennem Svansen. Ogsaa savnedes mindre, rent defensive Anlæg paa Sliens sydlige Bred ud for Næs og Arnæs—Kappel,

der dels kunde have været Udgangspunkter for Opklaring, dels til en vis Grad have tvunget Fjenden til at røbe sine Planer.

Som Forholdene var, kunde 1. Divisions Opgave saaledes blive meget vanskelig, hvis Fjenden rykkede ud i Svansen og forsøgte Overgang over for vor venstre Fløj, og der krævedes da i særlig Grad store, disponible Reserver. Kunde Divisionen ikke i god Tid raade over 3. Brigade, som laa ved Vedelspang, var det, selv om vi havde erkendt Faren, næsten udelukket, at Fjendens Angreb kunde afvises.

Og hertil kom, at Slien var tillagt.

Det var derfor naturligt, at Divisionen protesterede mod at blive berøvet Raadighed over Halvdelen af sit Fodfolk. Den gjorde Overkdoen. opmærksom paa, at en saadan Reduktion af dens Styrke maatte have som Forudsætning, at Værkerne langs Slien var færdige (hvad de jo endnu langt fra var), og at Slien var aaben. Forsvaret kunde maaske da indskrænkes til Sliens snævre Strækninger, men som Forholdene var nu med 8—12" Is paa Slien, var det nok saa meget de brede Steder, som var farlige. Under de foreliggende Omstændigheder kunde man ikke med ca. 5000 Md. forsvare en Front paa $4\frac{1}{2}$ Mil mod en i hvert Fald betydelig Overmagt. Om end Fjenden rettede sit Hovedangreb mod Danevirkestillingens Centrum, kunde han meget vel samtidig sætte 15—20.000 Md. mod dens venstre Fløj. Selv om der blev tilvejebragt en Rende i Slien, maatte Divisionen anse det for baade ørkesløst og farligt at optage en Kamp paa disse Betingelser, og under Henvisning til, at den stærkt befæstede Centrumstilling var fuldt saa vel stillet som v. Fløj, forlangte den derfor at faa uindskrænket Dispositionsret over samtlige sine Tropper.

Dette ganske logiske Forlangende blev imidlertid pure afvist af Overkdoen. Den kunde ikke herved støtte sig til Gen. Steinmanns Rapport, ifølge hvilken der kun skulde afgives 6 Batailloner og 3 Batterier til Forsvaret af v. Fløj, da Steinmann havde forudsat, at Slien var aaben, og den kan umuligt selv have foretaget en grundig Undersøgelse af Forsvarets Betingelser eller nogen Vurdering af, hvor lang Tid en fjendtlig Overgang over Slien vilde tage, og om i hvor høj Grad den isede Rende var i Stand til at sinke en saadan (Isen ved Siden af Renden var for svag til, at man, saaledes som Tilfældet blev ved Isningen i Slien N. f. Hadeby, kunde lægge den ophuggede Is som en Vold langs Ren-

dens udvendige Kant, hvorved det maaske vilde vanskeliggøres for Fjenden at faa sine Baade over denne).

Under Hensyn til, at Slien var tilfrossen, var Overkdoen. dog for saa vidt paa det rene med, at Sandsynligheden for et fjendtligt Overgangsforsøg var øget, som den allerede den 13. havde givet Ordre til, at der skulde tilvejebringes saadanne passive Hindringer i Kokkendorfstillingen og ved Ekernførde, at det, uanset at vore fremskudte Styrker var gaaet tilbage, kunde volde Fjenden saa stor Vanskelighed at faa sit Artilleri og sit Brotrain frem, at hans Fremrykning sinkedes et Døgn. Herved vilde der kunne vindes Tid til at træffe Dispositioner for Forsvaret.

Arméens Ingeniørkommando, som skulde fremsætte Forslag om, hvilke Arbejder der i saa Henseende skulde udføres, stillede sig imidlertid meget skeptisk med Hensyn til disses Nytte, da der i det paagældende Terrain ikke fandtes Broer af Betydning. Man kunde naturligvis forberede Ødelæggelse af dem, der var, og naar Frostene ophørte, kunde man ogsaa gennemskære Chausseen S. f. og Dæmningen i Ekernførde; men foreløbig havde man i hvert Fald ikke tilstrækkelig Arbejdskraft dertil. Iøvrigt fandt Ingeniørkdoen. sig foranlediget til at oplyse Overkdoen. om, at Spæringer af den Art kun har Betydning, hvis de forsvares.

De paabudte Foranstaltninger blev foreløbig ikke forberedte, og da man endelig vilde bringe dem til Udførelse, var det for sent.

Af de Oplysninger, der i Maanedens Slutning indløb om Fjenden, kunde, som sagt, med Sikkerhed antages, at det preussiske Korps fra Kiel vilde tage Danevirkestillingens venstre Fløj som Angrebsmaal. Over for Centrum samledes foreløbig kun det østrigske Korps, altsaa en Styrke, som ikke var den derværende Besætning overlegen. Hvor de preussiske Gardetropper, der var begyndt at ankomme til Hamburg, skulde sættes ind, vidste man ikke.

Hidtil havde Overkommandoen været optimistisk med Hensyn til Slistillingens Styrke; men Frostvejret var atter begyndt den 29. „Ossian“ maatte paany sendes af Sted for at holde Renden i Slien aaben, men Skibet vilde blive uanvendeligt, hvis Fjenden besatte den sydlige Slibred. Den Tillid, man havde næret til, at Fjenden ikke vilde sprede sin Styrke ved samtidigt Angreb mod Centrum og venstre Fløj, burde ikke mere kunne oprethol-

des, lige saa lidt som Troen paa, at en Overgang over Slien var umulig. — Der forelaa en ny Situation, som krævede en ny Beslutning.

Overkommandoen vilde imidlertid ikke erkende dette. 3. Brigade og 22. R. blev ikke stillet til Raadighed for 1. Division for, senest naar den fjendtlige Fremrykning var konstateret, at disloceres saaledes som Reserve, at de rettidig kunde sættes ind mod de sandsynlige Angrebepunkter. Der toges intet Hensyn til, at Gen. Gerlach bestemt havde erklæret sig ude af Stand til at afværge en Overgang. Men alene denne Erklæring burde foranledige Overkommandoens Indgriben; thi har en Fører mistet Troen paa sin Sag, er derved den vigtigste Betingelse for, at han skal kunne løse sin Opgave, forsvunden. Bortset fra, at 13. Bt. (af Reserveartilleriet) den 1/2 blev underlagt Divisionen for at afgives til Strækningen Arnæs—Kappel, hvor Bestykningen med Positionsskyts endnu ikke var tilendebragt, fastholdt Overkommandoen sin Beslutning om ikke at forstærke Divisionen. De 3 Regimenter afgaves ikke, hvis ogsaa Centrum blev angrebet.

Den 1/2 indstillede Gen. Gerlach paany om at faa Regimenterne til Raadighed, da Isningen paa Slien krævede store Styrker, som bagefter vilde være saa udmattede af det strenge Arbejde, at de ikke vilde kunne bruges til Kamp. Slien var svagt besat, hvilket var saa meget mere misligt, som „Ossian“ i Løbet af 3 Dage efter Afsejlingen fra Slesvig ikke var naaet længere end til Mysunde, „hvorfra Slien er passabel paa flere Punkter, og Divisionen uden Reserve.“

Ej heller dette gjorde tilstrækkeligt Indtryk paa Overkommandoen. Divisionen bad da om blot at faa 22. R. Dette gik Overkommandoen saa endelig ind paa, idet den Natten mellem den 1. og 2. telegrafisk bemyndigede 1. Division til at disponere over Regimentet. Det laa jo ogsaa saa langt ude i Angel og var i Øjeblikket af saa ringe Værd, at dets Betydning som Reserve for Centrum ej heller var stor. 3. Brigade vilde Overkommandoen ikke give Slip paa.

Den 28. var 3. Brigade og 22. R. afmarcheret til Egnen om Lyksborg for at faa det holstenske Mandskab ombyttet med Forstærkningsfolk (se S. 65). Transporten med disse var forsinket; men 3. Brigade ventede, til den kom, og indtraf atter i sine Kantonement om Vedelspang den 1/2, hvorimod 22. R. blot afle-

verede sine Holstenere og derpaa straks gik tilbage til Divisionen N. f. Slien. Her modtog det saa den 2. 616 Forstærkningsmænd. Da dette fandt Sted samtidig med Kampen ved Mysunde, i hvilken Regimentet dog ikke deltog, mente Brigadechefen det bedre at vente med Indrangeringen af Forstærkningsmændene, skønt en Tilgang af uddannet Madskab dog ellers plejer at være velkommen selv midt under en Fægtning. Først den 4., da der yderligere var ankommet 80 Forstærkningsmænd, foretoges Indrangeringen „successive“.

De Tropper, 1. Division raadede over ved Krigens Udbrud, bestod af:

1. Brigade (2. R. og 22. R., hvilket sidste kun havde halv Krigstyrke).
- 1 Esk./4. DR., der var opløst til Ordonnanstjeneste langs Slien.
2. Bt.
10. og 13. Bt., fordelt til Skanser bag Slien.
5. Ing.komp.

Hertil kom 2. Brig. (3. og 18. R.) med 4. og 6./4. DR., som dog først skulde foretage en lang og farlig Retraite, der let kunde influere uheldigt paa Troppernes Kampdygtighed, inden de naaede Mysunde.

Af Positionsskyts fandtes ved Mysunde 20 Stk., af hvilke de sidste ankom den 1/2. Langs Slien skulde være 26 Stk. (i Stedet for de oprindelig paaregnede ca. 48 Stk.); men af disse 26 var foreløbig kun 4 til Stede. I Overensstemmelse med den herskende Fordom angaaende Usandsynligheden af et Angreb mod Slien var Anlægget af Batterierne blevet udskudt*); men ogsaa Følgerne af Artilleriets slette Mobiliseringsforberedelse gjorde sig gældende, idet man ikke i Fredstid havde opmagasineret alt det Skyts, der skulde bruges i Danevirkestillingen, ved denne. Nu maatte Artillerikommandoen i sidste Øjeblik tage 4 Kanoner fra Frederikstad, der blev fordelt med 2 til Paløre (hvortil yderligere blev afgivet 1/2 1. Bt. af Reserveartilleriet) og 2 til Gelholt, samt sende Bud til Artilleridepotet paa Als efter 8. Disse kom først den 4/2, og de 14, som skulde sendes fra Kjøbenhavn, naaede overhovedet ikke over, før Danevirke var rømmet.

---

*) 1. Divisions Ingeniørofficer, Major Jørgensen, havde dog sørget for, at Batterierne allerede den 9/1 var saa vidt, selv om de endnu langt fra var færdige, at de kunde benyttes, og Skytset altsaa bringes paa Plads i dem.

Den 23. havde Divisionen indstillet til Overkommandoen om at faa nogle Kanonbaade til Sliminde, da de formentlig alene vilde kunne hindre en Overgang paa Sliens ydre Del, saa at man kunde spare Besætning af den nordlige Bred fra Rabølsund til Sliminde. Da der nu ikke var Tale om at anvende „Willemoes“ som Isbryder, men kun om at holde Renden i Slien aaben, og Overkommandoen over for Ministeriet gjorde gældende, at de ugunstige Vejrforhold ikke var nogen Undskyldning for at give Afkald paa Marinens Medvirken, opnaaede man ogsaa at faa denne Kanonbaad til Raadighed. Dog maatte den ifølge Marineministeriets Ordre ikke anvendes til Forsvar af Sliens indre Del „paa Grund af den dermed forbundne Risiko“.

Det viste sig dog, da Kanonbaaden kom den 29/1, at Forventningerne til dens Ydeevne var overdrevne, navnlig da man forlangte, at den samtidig med Forsvaret mod Overgangsforsøg ogsaa skulde optage den Besætning paa 50 Md., man havde henlagt til Maesholm (om Natten ogsaa til Lodsøen). Chefen for Kanonbaaden hævdede med Rette Umuligheden af at løse begge Opgaver paa een Gang; han var endog ikke sikker paa at kunne faa Forbindelse med Maesholm under alle Vejrforhold. Kanonbaaden skulde endvidere hjælpe til med at holde Renden i Slien aaben; men det viste sig, da den forsøgte derpaa, at den overhovedet ikke kunde løbe ind i Fjorden uden at tage Grunden og gennem Fødepumperne indsuge Tang i Maskinen, saa at denne gik i Staa. — Endelig blev Kanonbaaden foreløbig uanvendelig, da den indtil den 3. maatte reparere efter et Uheld.

For Besættelsen af *Centrum* havde Overkdoen. i Begyndelsen af Januar truffet den Bestemmelse, at 2. Division skulde overtage højre, 3. Division venstre Fløj, Skillelinien mellem Divisionerne var Engdraget V. f. XII. Indtil 2. Divisions Ankomst til Stillingen skulde dog 3. Division overtage hele Fronten og besætte højre Fløj med 8. R., som midlertidig underlagdes Divisionen, og desuden, om fornødent, optage 2. Division, hvis dennes Tilbagegang skete under Kamp. Hver af Divisionerne skulde udstille Forposter med Forpostkædens Hovedretning over Kl. Reide — Jagel — Selk — Fartorp; men herudover traf Overkdoen. ingen Bestemmelser for Forposttjenesten.

For 3. *Divisions* Vedkommende disponerede Gen. Steinmann saaledes (endelig fastsat den 31/1):

Divisionens Front med Forterrain og Retraitelinier deltes i 3 Dele, „Operationslinier“, en for hver Brigade, der, da Hovedstillingen fra XI—I havde Front mod SØ., ogsaa skulde være rettet mod SØ.

9. *Brigade.*

Forposter fra 500 Al. Ø. f. Oksevej over Jagel til Jernbanen, med Hovedpost (Forpostreserve) ved Klosterkro: 1 Batl. med $\frac{1}{4}$ Esk. og 2 Kanoner.

Afsnit i Hovedstillingen: fra Engdraget V. f. XII til XI.

Retraitelinie: Kolonnevejen over Schurbjerg til en Stilling ved Nykro og derefter til SV. f. Falkenberg (ved Lyrskov).

7. *Brigade.*

Forposter fra Jernbanen til Bakken S. f. Alte Mühle, med Hovedpost ved Øvre Selk: 1 Batl. med $\frac{1}{4}$ Esk. med Tilbagegang dels over Sortehøj mod VIII—Bustrup Forværk, dels over Klosterkro, bag om Danevirke Forværk mod XI—VIII.

Afsnit i Hovedstillingen: XI (ekskl.)—VIII.

Retraitelinie: Kolonnevejen over Annettenhöhe—Thiergarten til en Stilling ved Taterkro, derfra til Ruhekro.

8. *Brigade.*

Forposter fra Bakken S. f. Nedre Selk over Lopsted til Fartorp: 1 Batl. med $\frac{1}{4}$ Esk. og 2 Kan. Hovedposten anbragtes af Brigaden i Vedelspang med Kampstilling paa Kongshøj. Brigaden skulde forsvare Bustruppartiet og i Hovedstillingen VIII (ekskl.)—I.

Retraitelinie over Lollfusdæmningen til en Stilling Ø. f. Taterkro, derfra til N. f. Falkenberg.

Til Forposterne afgaves yderligere fra den 1/2 1 Eskadron af 4. *Division.*

Forpostkædens Hovedretning blev saaledes fra Jagel til Alte Mühle, altsaa med Front omtrent mod S. i Overensstemmelse med, at Fjendens Fremrykning maatte ventes ad Chausseen og Brekendorfvej. Idet Forposternes Tilbagegangsretning for 7. Brigade og til Dels 8. Brigades Vedkommende ifølge ovenstaaende skulde ske mod NV., maatte de ved Tilbagegang foretage en Frontforandring, uanset at dette kunde blive en vanskelig Manøvre under Kamp.

Den Modstand mod en fjendtlig Fremrykning, Forposterne skulde yde, har Gen. Steinmann næppe tænkt sig gennemført fra

en enkelt Linie, men derimod under en Tilbagegang, hvis sidste Stilling laa om Klosterkro—Sortehøj—Kongshøj. Dette saa meget mere som det stærkt gennemskaarne Terrain fra Øvre Selk til Kongshøj egnede sig fortrinligt for Datidens Form for en henholdende Kamp under Tilbagegang, og den østlige Del af Kongshøjpartiet med sit meget korte Skudfelt kun frembød daarlige Betingelser for en sejt Forsvarskamp. Han gav dog ikke nærmere skriftlige Bestemmelser for Forposternes Modstand, men ved de Øvelser, han lod Brigaderne afholde hver inden for sit Omraade, blev Forposternes Kamp og Tilbagegang gentagne Gange gennemgaaet ligesom Besættelsen af Hovedstillingen og Retraiten fra denne*). Medens 9. Brigades Forposter, naar Modstanden ved Klosterkro maatte opgives, kunde finde Støtte i Danevirke Forværks Artilleri, skulde 7. Brigades Piketter (Forpostkompagnier) og Hovedpost hver for sig gaa tilbage til Sortehøj, hvilken Stilling først skulde forlades, naar man saa, at Kongshøj blev rømmet. Kanodelingen ved Klosterkro skulde, naar den gik tilbage derfra, besætte Kanonpladsen paa Sortehøj. Ved 8. Brigade blev lagt megen Vægt paa Forsvaret af Kongshøj, og der blev givet skarpt Paalæg om, at de derværende 2 Kanoner under ingen Omstændigheder maatte trækkes længere frem.

Kun ved 9. Brigades Hovedpost blev paabegyndt Hytter og Stalde. Iøvrigt var der ved Forposternes Placering taget Hensyn til Udnyttelse af de for Haanden værende Lokalteter, uanset at 9. Brigades Piketter i Jagel kom ret langt frem foran Hovedposten, og at 7. Brigades Forposter fik en lang Tilbagegang, inden de naaede Sortehøj. Selv om dette var mindre heldigt, var det dog uundgaaeligt, naar Hensyn skulde tages til at bevare Troppernes Kampkraft.

Hvilke Afsnit af Hovedstillingen Brigaderne skulde forsvare, er angivet ovenfor. Ganske særlig Vægt lagde Gen. Steinmann paa Forsvaret af Bustrupartiet, som gjordes til Genstand for omhyggelig Indøvelse. Forsvaret af Hadebydæmningen skulde fø-

---

*) Gen. Steinmann befalede, at Kompagnierne skulde medføre deres Kvarterfaner under Kamp for ved Hjælp af dem at kunne betegne Kompagniets Standplads for eget Artilleri. Desværre havde man fremstillet disse Kvartermærker som smaa Danebrogspaner, skønt de ikke havde Afdelingsfanens symbolske Betydning og derfor ej heller behandledes eller forsvaredes med særlig Omhu. Da de under Krigen vistnok efterhaanden medførtes ved hele Fodfolket under Kamp, gik mange af dem tabt og kom til at pryde Tøjhuset i Berlin som „erobrede Faner“.

res til det yderste og om fornødent støttes ved en Besættelse af Risbjerg.

Til hver af Skanserne skulde i Alm. afgives $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ Komp. som Besætning ved Alarmering, dog saaledes at Besætningen for at undgaa unødige Tab foreløbig skulde opstilles dækket bag Skanserne. Idet hver Brigade afgav 1 Bataillon til Forposter, fordeltes deres øvrige Afdelinger saaledes:

9. Brigade (V. f. XII—XI).

Kantonnement: 19. R. i Lejren ved St. Danevirke,

21. R. i det nordlige Frederiksberg.

Besætning af Skanser og mellemliggende Løbegrave 3 Kompr.

Underafsnitsreserver 5 ”

Afsnitsreserve (ved Baraklejren) 4 ”

I Kanonpladser mellem XII og XI $\frac{1}{2}$ Bt.

7. Brigade (XI (ekscl.)—VIII samt Bustrup Forværk).

Kantonnement: 1. R. Gottorp, 11 R. vestlige Frederiksberg.

Besætning af Skanser m. m. 4 Kompr.

Underafsnitsreserver 4 ”

Afsnitsreserve (ca. 200 m Ø. f. Baraklejren) 4 “

8. Brigade (VIII (ekscl.)—I samt Bustrup).

Kantonnement: 1 Batl. i Bustrup, 2 Batlr. i vestlige Del af Lollfuss.

Bustrup (foruden Pikettet ved Hadeby) 4 Kompr. + 1 Bt.

Afsnitsreserve (1 Batl. bag VIII, 1 Batl.

bag III—II) 8 ”

Af Divisionens Rytteri skulde 1 Eskadron melde sig til Forpostkommandoen i Bustrup, 1 tage Opstilling ved St. Danevirke (1 var afgivet til Forposterne).

Som det ses, havde Gen. Steinmann ved sine Dispositioner givet Føringeren ganske ud af sin Haand og yderligere accentueret dette ved, at han for eventuel Tilbagegang fordelte Divisionens Rytteri og Artilleri, ja endog dens Pionerer ligeligt til de tre Brigader. — Som bekendt er det ved Besættelse af en Stilling en af Førerens vigtigste Opgaver at skabe sig den størst mulige Reserve til Forstærkning paa Angrebepunktet eller til Raadighed for Modangreb. Dette havde staaet Gen. Steinmann ganske klart, da han indsendte sit Forslag til Stillings Besættelse i 1861; men nu, da det kom til Stykket, udskilte han ikke desto mindre for

sin egen Divisions Vedkommende ingen Reserve. Og dog kunde han let — uden principmæssigt Brud paa sine Dispositioner — have skaffet sig en saadan, idet der ifølge ovenstaaende Oversigt kun anvendtes ca. 6 Batailloner som egentlig Sikkerhedsbesætning, saaledes at der til en Divisionsreserve kunde have været samlet ca. 3 Batailloner. Hertil vilde senere komme de 3 Forpostbatailloner, af hvilke i hvert Fald een kunde indgaa i Divisionsreserven. Med andre Ord vilde der ved den naturlige Inddeling af Fronten i to Afsnit være holdt 1 Brigade i Reserve.

Højre Fløj af Danevirkestillingen var, som nævnt, besat af 4. Brigade. Da man ved 2. Division ansaa et Angreb mod Frederiksstad for mindre sandsynligt, hvorimod Hollingsted var et vigtigt Punkt, hvis Fald vilde være overordentlig farligt for hele Centrumstillingen, opnaaede Divisionens Stabschef, Major Schau, ved Konference med Oberst Kauffmann, at den oprindelig ret lige Fordeling af 4. Brigades Afdelinger blev ændret den 1/2 saaledes, at 6. R. besatte Hollingsted med 5 Kompr., 6./GHR. og 1/2 7. Bt. (hvortil kom Stillingens 2 Stk. Positionsskyts*), samt havde 1 Komp i Wolde og 1 i Bünge. Fra Hollingsted udstilledes som Forposter 1 Komp i Skanse XXVII—XXIV og 1 Komp. som Feltvagter i Dørpsted og Heide. Endvidere havde Regimentet afgivet 1/2 Komp. til Husum, 1/2 til Svabsted.

4. R. stod med 1 Komp. i Ejdersted, 1 i Koldenbüttel, 3 i Frederiksstad, 1 i Drage og 2 i Süderstapel samt 1/2 7. Bt. i Seeth.

Isen paa Sorgflodens Oversvømmelse var den 1/2 saa tyk, at den kunde passeres af Fodfolk; men da man ikke paa Forhaand havde etableret Oversvømmelsen i sin fulde Højde, kunde man ved at aabne Sluserne endnu samme Dag gøre den impassabel. Isen paa Ejderen kunde bære og Oversvømmelsen af Südermarsch blev, som tidligere omtalt, først indledet Natten til den 3.

Den 30. forlød det, at en stor Vognpark skulde samles i Kiel Mandag den 1. Februar, og at den fjendtlige Indmarch i Slesvig var fastsat til samme Dag. Ifølge andre Meddelelser skulde Wrangel i Løbet af 3 Dage fra Mandag vente Ordre fra Berlin.

---

*) Oprindelig beregnet 17 Stk.

Den 31. Kl. 9 Form indtraf i Hovedkvarteret to preussiske Officerer, som medbragte en Skrivelse fra Gen. Wrangel, hvori meddeltes, at han, som Følge af at den danske Regering havde nægtet at ophæve Novemberforfatningen, havde faaet Befaling til at besætte Hertugdømmet Slesvig. Han ønskede derfor Underretning om, hvorvidt den danske Hær agtede at gaa tilbage bag Nørrejyllands Grænse.

Til Trods for at det efter de ovenstaaende Meddelelser maatte være tydeligt, at Fredsbruddet var meget nær forestaaende, blev Wrangels Skrivelse en Overraskelse for Overkommandoen. Den havde saa lidt ventet Krigen allerede nu, at Stabschefen denne Formiddag var fraværende fra Hovedkvarteret, idet han var sejlet til Mysunde for — for første Gang — at konferere mundtligt med Gen. Gerlach. — Efter at have ladet de preussiske Officerer vente en rum Tid, for at man kunde afvente Stabschefens Tilbagekomst, affattede Gen. de Meza endelig personlig en Svarskrivelse, hvori han kort og bestemt afviste de preussisk-østrigske Troppers Ret til at besætte nogen Del af det danske Rige og erklærede sig rede til med Vaaben at imødegaa enhver Voldshandling.

Hermed var Krigen erklæret.

Hærens Enheder blev selvfølgelig straks gjort bekendt med Fredsbruddet. Al Samfærdsel over Grænsen skulde standses, Jernbanetrafiken S. f. Danevirke ophøre samme Dags Aften og Jernbaneskinneerne foran Danevirkestillingen opbrydes og fjernes næste Dag. 1. Division skulde lade Broerne over Ejderkanalen trække op, 3. Brigade paaskynde sin Tilbage-march fra Lyksborg, og 2. Division sprænge Jernbanebroen ved Rendsborg og Broerne over Sorgen. Vagten i Kronværket maatte dog først gaa tilbage, naar Fjenden overskred Ejderen, og skulde modtage de fjendtlige Tropper med Skud — en Formalitet Overkommandoen lagde stor Vægt paa. Ved 4. Division blev 3. og 5. DR. fra det nordlige Angel trukket ned bag Danevirkestillingen, ligesom 3. og 5. Batteri fik Ordre til øjeblikkeligt at afgaa til denne.

I Overensstemmelse med en Aftale, der om Morgenen var truffet med Kaptajn Rosen (se S. 137), forlagde Gen. du Plat om Eftermiddagen sit Stabskvarter til Danevirke Kro, 10. R. til Hysby og 12. R. til Ellingsted — Chefen for 6. Brigade overtog

Kommandoen over den Del af Divisionen, som var forbleven fremme (se Skitse S. 153) — med den eneste Opgave at komme uskadt tilbage med den.

Da 3. Division i Slutningen af December rømmede Holsten, havde den ikke samtidig sprængt Jernbanebroen ved Rendsborg, og senere var det ikke muligt at forberede en saadan Sprængning paa Stedet lige for Øjnene af de tyske Poster. Da det imidlertid selvfølgelig var af Betydning i givet Fald længst muligt at hindre Fjenden i at benytte Jernbanen, havde man forberedt den nævnte Bros Sprængning paa den Maade, at man ved Duvensted holdt to Dressiner, der skulde fyldes med Krudt, rede til at kunne køres ud paa Broen og antændes dér. Om man kunde naa det, da det først maatte udføres i sidste Øjeblik, var dog yderst tvivlsomt, og Hovedvægten lagdes derfor paa Sprængning af Jernbanebroen over Sorgen ved Duvensted. Desuden havde Gen. du Plat ladet anbringe Miner under de øvrige Broer over Sorgen, idet man muligvis ved Ødelæggelse af disse kunde vinde nogen Tid for Divisionens Tilbagegang.

Den 31. om Aftenen blev der givet Ordre til Sprængning af Jernbanebroerne, men da den paagældende Ingeniørløjtnant tilfældigvis først kom til Stede senere, foretrak man at begynde med Sprængning af Jernbanebroen ved Duvensted, som var den Opgave, der sikrest kunde naa at blive gennemført. Arbejdet begyndte Kl. 11, men Kl. blev 3½, inden Sprængningen fandt Sted. Det blev da opgivet at forsøge Sprængningen af Jernbanebroen ved Rendsborg; Vagten i Kronværket var nu trukket tilbage, saa at der til Dækning af Arbejdet kun fandtes en Husarpatrouille.

De øvrige Broer over Sorgfloden sprængtes i Løbet af Morgentimerne.

Den 31. om Eftm. befalede Overkdoen., at Ritmester H. Castenschield af 6. DR. skulde være *Forpostkommandør* for hele Centrum.

Ifølge de reglementariske Bestemmelser anvendtes ordentligvis en Rytterofficer som Forpostkommandør, og de Chefer for Forpostafdelingerne, der var ældre end han i Anciennitet, fra traadte da deres Kommando. Forpostkomd. skulde inspicere og lede hele Forposttjenesten ogsaa ved Smaakampe i Forpostterrainet; men fandt der et større, fjendtligt Angreb Sted, ophørte hans Virksomhed, og Afdelingscheferne overtog da atter deres

Kommandoer, uden fælles Ledelse og maaske uden at kende de Dispositioner, som Forpostkomd. havde truffet ved Kampens Indledning.

Denne Ordning havde allerede under den første Krig givet Anledning til Kritik, og i Slutningen af 1863 udtalte Krigsministerens „raadgivende Comité“, som ikke vilde give Afkald paa Ordningen iøvrigt, at den fælles Ledelse under Kamp burde opnaas ved, at Forpostkomd. optraadte i Overkommandoens Navn og saaledes blev foresat for alle Forpostafdelingerne uden Hensyn til Ancienniteten.

Bestemmelserne var imidlertid ikke blevet ændret inden Krigens Udbrud, og nu, i sidste Øjeblik, kom Overkommandoen i Tanke om dem. Der blev sendt Bud til Ritm. Castenschiold, men hans Kvarter var langt borte, saa at han først fik Ordren Kl. 10—11 om Aftenen. Da han ikke kunde overtage Kommandoen i Mørke, blev det saa bestemt, at han først skulde tiltræde den 1. Kl. 12 M.

At Ritmesteren, der tog Kvarter i Bustrup, skulde føre en effektiv Kommando over en Front af 10—12 km, selv om han fik tildelt nogle Adjutanter, var en stor Fordring, men en endnu større, at han rettidig skulde erkende, om et Angreb, der maaske fandt Sted langt borte fra hans Standplads, kun havde et mindre Omfang eller var et saadant, at han skulde fratræde Ledelsen af Kampen. Det blev derfor den 2/2 bestemt, at han skulde afgive Kommandoen til Afdelingscheferne, naar Forposterne var trængt tilbage i Højde med Hovedposterne.

Det maatte dog betragtes som givet, at Ordningen kunde give Anledning til alvorlige Vanskeligheder, og Gen. du Plat, der indsaa dette, lod da ogsaa Oberst Bülow beholde Kommandoen over 2. Divisions Forposter, uanset at han derved kom til at staa under den i Anciennitet yngre Ritmester. Gen. Steinmann derimod synes at have ventet paa, at Overkdoen. udnævnte en Forpostkommandør, og sørgede derfor ikke for en fælles Ledelse af sine Forposter — et Forhold der fik uheldige Konsekvenser.

Gen. de Meza havde naturligvis straks telegrafisk givet Ministeriet Underretning om Krigserklæringen. Kort efter fik han Meddelelse om, at Kongen, ledsaget af Conseilpræsidenten, Monrad, næste Dag vilde ankomme til Hæren ved Danevirke.

Mandag, den 1. Februar.

For 1. Divisions Vedkommende maatte det være indlysende, at 2. Brigades lange Retraite til Mysunde — i hvert Fald 18. R.s Retraite til Kokkendorfstillingen — kunde blive farlig, hvis Fjenden trængte stærkt paa, navnlig med Rytteri og Artilleri. Overkdoen. havde imidlertid ved en Skrivelse den 30. udtrykkelig fastsat, at 18. R. skulde forblive i Terrainet mellem Wittensee og Ekernførde Fjord og yde Modstand mod Fjendens Overskridelse af Grænsen uden dog at indlade sig i en Fægtning, som kunde gøre dets Tilbagegang usikker. Ejderkanalen skulde observeres ved Poster. Denne Befaling modificeredes noget af Divisionen, idet den paalagde Brigaden ikke at holde Linien Bistensee—Wittensee—Ekernførde Fjord længere, end til Rytteriet kunde komme tilbage, og at Bevogtningen foran denne Linie var af underordnet Betydning i Sammenligning med en sikker Retraite.

Det springende Punkt ved Opgavens Løsning maatte være at hindre, at Tilbagegangen kom til at svække Troppernes aandelige Modstandskraft, deres Moral — et Forhold, hvis Betydning Gen. du Plat for sit Vedkommende gentagne Gange havde paa-peget. I sig selv er det misligt at begynde en Krig med Tilbagegang og dobbelt uheldigt, hvis den finder Sted med Fjenden i Hælene og maaske med Tab. Bliver disse betydelige vil den deprimerende Indflydelse heraf kunne faa Virkning langt ud over de paagældende Troppers Omraade.

Ganske vist maatte man her tage noget Hensyn til 2. Division, om end den Sikring, 2. Brigade kunde yde for dennes Flanke, paa Grund af Afstanden kun kunde være ringe og væsentlig bestaa i rettidig Underretning om Fjendens Bevægelser. Der havde altsaa intet været til Hinder for, at 18. R. den 31. blev forlagt til Rummet Østerby—Friedenthal—Ekernførde (se Skitsen S. 153).

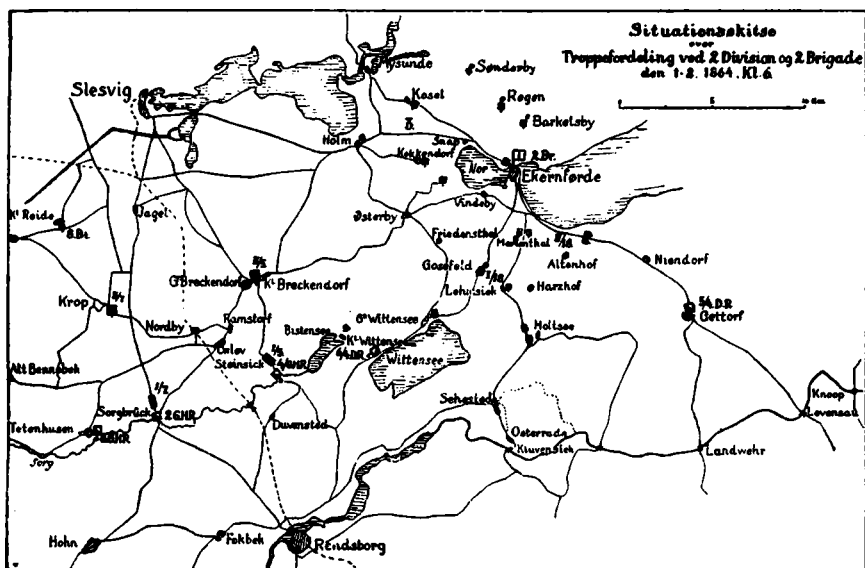
Ligesom for 2. Divisions Vedkommende vilde Overkdoen. jo imidlertid ikke opgive Terrainet langs Grænsen, før Fjenden overskred denne, men naar der ifølge Divisionens Ordre ingen Modstand skulde gøres, blev Opgaven da for 2. Brigade blot at forvise sig om, at Grænseoverskridelsen fandt Sted, og derpaa øjeblikkelig gaa tilbage.

Den 31. vidste man, at Preusserne koncentrerede stærkt bag Ejderkanalen. Broerne blev trukket op (dog ikke ved Knoop, hvor de sachsiske Tropper forbød det, og ej heller Broen ved Klunensieck, N. f. hvilken laa den holstenske Enklave Osterrade, som ikke under Eksekutionen maatte betrædes af vore Tropper. At der ikke længere var Tale om Eksekution, men om Krig, saa at man hverken behøvede at tage Hensyn til Sachsernes Protester eller til, at Osterrade var holstensk, har det aabenbart været lidt vanskeligt at forstaa).

Det vilde altsaa nu have været tilstrækkeligt at sende nogle Rytterpatrouiller saa langt frem, at de akkurat kunde se, hvad der foregik ved Overgangene, og iøvrigt kunde man straks trække baade 18. R. og de to Eskadroner saa langt tilbage, at det var udelukket, at Fjenden kunde naa dem, i hvert Fald Fodfolket, inden dette kom til Kokkendorfstillingen, hvor 3. R. jo stod rede til at optage det. Man vilde derved have handlet paa tilsvarende Maade som 2. Division.

Idet Rytterposterne imidlertid forblev fremme ved Ejderkanalen (Divisionen vilde endog have en Fodfolkspostering ved Sehested, hvad dog Brigaden modsatte sig), blev Følgen, at Eskadronernes Hovedstyrker forblev fremskudt til henholdsvis Kl. Wittensee og Gettorf. Da man ikke turde lade det svage Rytteri uden Fodfolksstøtte, forblev ogsaa Forpostkompagnierne i Holtsee og Niendorf, og 18. R.s forreste Kantonnementer i Linien Lehmsiek—Harzhof—Altenhof, lidt nordligere end hidtil, men dog saa langt fremme, at Afstanden til Kokkendorfstillingen var ca. 8 km. Først naar 2. Division gik bag Sorgfloden, eller naar Fjendens Fremrykning over Kanalen begyndte, skulde 18. R. gaa tilbage. Der blev lagt en omhyggelig udarbejdet Plan for, hvorledes de forskellige Led efterhaanden skulde afvente hverandre i Optagestillinger — en i Hæren yndet taktisk Fremgangsmaade, som i Fredstid var stadig Genstand for Indøvelse paa Eksercerpladserne, og som blev meget anvendt i Krigen, ogsaa uden for Fægtning, skønt den kun under den havde sin Berettigelse. — I Stedet

for at fuldbyrdes med mindst mulig moralsk Paavirkning af Tropperne, altsaa nærmest som en Fredsmarch, inden Fjenden naaede op, vilde Tilbagegangen mod Slien paa denne Maade blive langsommelig, og den Kamp, man vilde undgaa, netop blive sandsynlig.

Den 1. Februar Kl. 5 Form. sendte 6./4. DR. ved Kl. Wittensee Melding til Brigaden om, at 2. Division var begyndt at gaa tilbage fra Sorgfloden. Kl. 6 fik 5./4. DR. ved Gettorf Melding om, at Fjenden trak Broen ved Levensau ned ved Hjælp af Brandhager, og noget senere rykkede han over Kanalen. 5. Esk. naaede at komme tilbage fra Gettorf, lige inden Byen blev besat af preussiske Ulaner, men Posten ved Landwehr (6 Md.) og 1 Md. af Posten ved Levensau blev taget til Fange. Kompagniet i Holtsee blev indhentet af Rytterpatrouiller, men kunde dog nogenlunde uforstyrret naa Lehmsiek og sammen med det derværende Kompagni fortsætte mod N. I det hele blev Tilbagegangen udført som planlagt i det væsentlige uhindret af Fjenden; dog blev det bageste Kompagni, der havde været i Stilling i Sydkanten af Skoven ved Friedenthal, indhentet af fjendtligt Fodfolk, og først efter en Skydefægtning, der kostede Kompagniet 4 saarede og 2 sav-

nede, lykkedes det at slippe bort. — Kl. 11½ Form. havde hele 18. R. passeret 3. R.s Optagestilling ved Kokkendorf.

Major Jørgensen var om Morgenen taget til Ekernførde for at iværksætte Vejspærringerne og Sprængning af Dæmningen; men da han erfarede Fjendens Fremrykning, skyndte han sig tilbage til Mysunde, hvor der paahvilede ham vigtigere Opgaver. Spærringsarbejderne, der udførtes af det Kompagni af 3. R., som havde besat Ekernførde, blev fortsat til sidste Øjeblik, men maatte da opgives uden Resultat.

Paa Ekernførde Fjord laa, som omtalt, to Krigsskibe, „Thor“ og „Esbern Snare“. De beskød ca. Kl. 11 en fjendtlig Kolonne, der kom frem fra Marienthal, men da Fjenden kørte Batterier op, forlod de Fjorden efter en kortvarig Kamp.

I Overensstemmelse med Overkdoen.s Befaling, men rimeligvis ogsaa fordi 1. Divisions Stabschef, Major Stjernholm, nærrede stor Tiltro til Kokkendorfstillingen, i Planen om hvis Anlæg han i sin Tid havde haft Del, havde man paa Forhaand bestemt, at der skulde gøres Modstand i denne Stilling. Der var ved Anlæg af Skanserne og Forhug samt ved den paabegyndte Oversvømmelse af Østerbæk truffet ret omfangsrige Foranstaltninger for Forsvaret, men det er mærkeligt, at Divisionen ikke havde afgivet Artilleri til Stillingen — ligesom øvrigt ogsaa, at 18. R. ikke havde faaet et Par Kanoner med paa sin udsatte Post. Hvis Fjenden angreb Kokkendorfstillingen med overlegne Styrker — ellers angreb han vel ikke —, og Stillingen maatte rømmes, vilde Trangen til Artilleri være saa meget større, som det maatte kunde forudses, at Tilbagegangen kunde blive vanskelig. Naar der intet Artilleri var, kunde der ikke tilvejebringes et nogenlunde kraftigt Forsvar, men ikke desto mindre var det af væsentlig Betydning at holde Stillingen længst muligt for derved at vedligeholde Følingen med Fjenden, og specielt denne Dag for at faa Tid til at fuldende de Isningsarbejder, som var paabegyndt ved Mysunde om Eftermiddagen.

Da 3. R. var reduceret til 1 Bataillon som Følge af Arbejdsafgivelse til Isningen, efterlod 18. R. sin ene Bataillon som Reserve bag Stillingen, medens Resten af Regimentet fortsatte sin Tilbagegang. Endskønt Preusserne ikke angreb — der viste sig kun mindre Rytterstyrker — rømmedes Stillingen allerede Kl. 2 Eftm. Kompagniet ved Ekernførde, som heller ikke blev angrebet, hav-

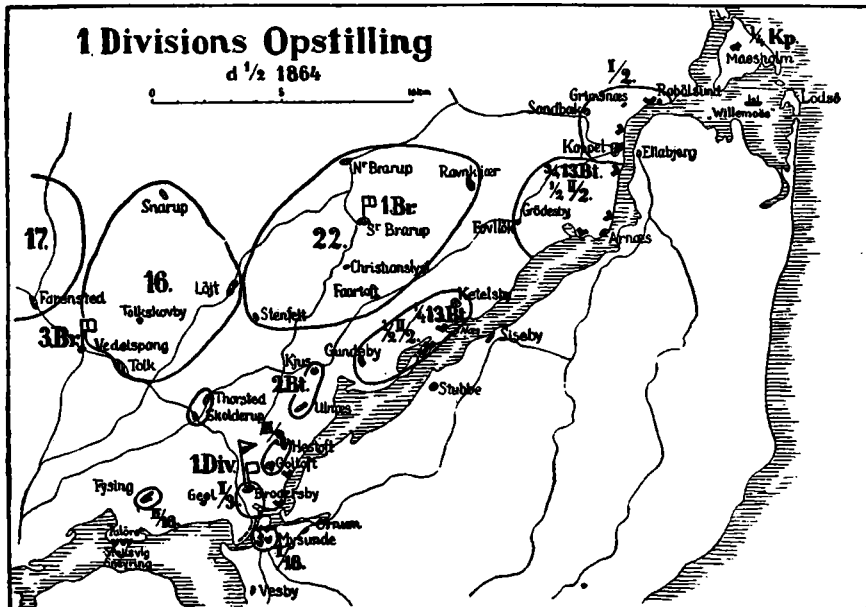
de nemlig faaet en falsk Melding om, at Fjenden trængte frem over Snap, N. f. Vindeby Nor, og trak sig derfor hurtigt tilbage mod Kappel. Uden at foretage nogen Undersøgelse af, om Fjenden fulgte efter Kompagniet, og om Fejlen ikke kunde redresseres, gav Gen. Vogt Ordre til Tilbagegang til Mysunde, endda uden at efterlade nogen Observation af Fjenden..

For Besættelsen af Slistillingen havde 1. Division truffet følgende Dispositioner (se Skitsen):

2. Brigade (i Brodersby): Bevogtning og Forsvar fra Steksvig Snævring—Ulnæs samt Mysundestillingen.

I Fysing, med Besættelse af Skanserne ved Paløre: II./18. R. Brodersby—Ulnæs: II./3. R. (i Hestoft og Goltoft) og $\frac{1}{2}$ 2. Bt. (i Ulnæs). Et Komp. (7.) var dog fast Besætning i Brohovedet ved Mysunde.

I./3. R. skulde skifte med I./18. R. henholdsvis som Reserve i Brodersby og Besætning i Mysundestillingen. Til Raadighed for Forsvaret af denne Stilling stilledes tillige 10. Bt. (i Thorsted).

5. og 6./4. DR. (i Geel, Goltoft og Hestoft) skulde skiftevis afgive til Patrouilletjeneste foran Mysunde.

1. *Brigade* (i Sdr. Brarup): Bevogtning og Forsvar af Strækningen Bugten ved Ulnæs—Sliminde.

Til Besættelse af Næs: 2 Komp./2. R. samt $\frac{1}{2}$ Bt. (i Kjus).

Observation af Strækningen Ketelsby—Arnæs: 4./4. DR.

Arnæs—Kappel: $5\frac{3}{4}$ Komp./2. R. samt 13. Bt. } Forsvaret skulde støttes

Maesholm og Lodsø: $\frac{1}{4}$ Komp./2. R. } af „Willemoes“.

Reserve: 22. R. (med Alarmplads for 1 Batl. i Ravnkjær, 1 Batl. i Kjus).

Divisionsstaben: Brodersby.

Det fremgaar af denne Troppefordeling, at Gen. Gerlach paa Forhaand havde fordelt sin Styrke uden Hensyn til den Situation, der i Øjeblikket forelaa med Hensyn til Fjenden. Fra Kokkendorf—Ekernførde havde denne en Dagsmarch til Slistrækningen Arnæs—Kappel, hertil kom Tid til Rekognosceringer, Samling af Materiel m. v., saaledes at han i gunstigste Tilfælde næppe kunde foretage Overgangsforsøg derude før den 4. om Morgenen. Det vilde altsaa for 1. Division have været tilstrækkeligt at holde en mindre Styrke til Sikring af sin yderste venstre Fløj og til Beskyttelse af de derværende Batterier. Derimod var det sandsynligt, at Fjenden straks vilde vende sig mod Mysunde, ligesom Slistrækningen derfra op mod Ulnæs, hvor Terrainet frembød gunstige Betingelser for Overgang, var meget udsat. I noget mindre Grad var dette ogsaa Tilfældet for Strækningen ved Næs.

Det vilde derfor have været rigtigt at samle Divisionens Hovedreserve i Rummet omkring Kjus og først, naar det viste sig, at Fjenden trak ud i Svansen, lade 1. Brigade afmarchere ud til venstre Fløj. Dette saa meget mere, som Faren for Mysunde-strækningen aftog i samme Grad, som Fjendens Hovedkræfter gik mod NØ. — Som tidligere omtalt krævedes, at Divisionen længst muligt holdt Føling med Fjenden ved Hjælp af Styrker (Rytteri), som blev sat over Slien.

Da 2. Brigade om Eftermiddagen den 1. naaede Mysunde, udstillede I./18. R. 1. Komp. som Forposter foran Stillingen i Lienen Vesby—Ornum Ml. Et Komp. besatte Skanserne, og Resten

af Bataillon en indkvarteredes i Mysunde By. Brigadens øvrige Afdelinger afmarcherede til deres ovennævnte Kantonnementer.

Ved Rendsborg paabegyndte det østrigske Korps Kl. 9 Form. Overgangen over Ejderen. Vor derværende Husarpatrouille affyrede, som den skulde, sine Pistoler og kom lykkelig bort. 6. Brigades fremskudte Styrker gik derpaa tilbage til Krop—Breken-dorf, og Brigaden afmarcherede til Danevirke. En fjendtlig Eskadron og noget Fodfolk vadede over Sorgen ved Sorgvold, men fortsatte ikke længere mod N.

Gen. du Plat havde fra første Færd været imod den Maade, hvorpaa Danevirkestillingen blev befæstet, og da han den 31. ankom til Stillingen, blev han yderligere forfærdet ved at se, hvor store Mangler der endnu klæbede ved den Del af den, hans Division skulde forsvare. I Forterrainet fandtes intet Ly for Hovedposten ved Oksevej, i Stillingen var Løbegraven XIV—XIII og Kanonpladserne for Feltskyts ikke færdige, i Skanserne fandtes ingen Hytter for Fodfolksbesætningerne, Lejrene ved L. Danevirke og Hysby var ikke fuldendt, Lejren ved Ellingsted ikke paabegyndt. Bag Stillingen ingen Kolonneveje og navnlig ingen Forskansninger til Forsvar mod Gennembrud. Endelig var Reideaa-oversvømmelsen, af hvilken Muligheden for et Forsvar i væsentlig Grad afhang, tilfrossen, om end den ikke endnu kunde passeres af større Troppemasser.

Han tog straks fat med Energi for at faa de mest følelige Mangler afhjulpne. En stor Arbejdsstyrke blev sat ind paa Tilvejebringelse af Hytter for Hovedposten ved Oksevej, Kanonpladser ved samme Vej og N. f. Kl. Reide blev færdigbyggede, foran Kanonpladsen ved Oksevej anbragtes Palisader, og senere blev selve Vejen gennemskaaret. Til Isning i Reideaadalen fik 7. R. Ordre til at afgive saa meget Mandskab, som overhovedet kunde finde Anvendelse derved. Derimod lykkedes det ikke at faa bygget Hytter til Skansebesætningerne og ved Anlægget af Kolonneveje kom man ikke meget ud over Rekognosceringen. Iøvrigt udnyttedes Tiden til Orientering i Stillingen og Indøvelse af dens Besættelse; men nogen egentlig Indøvelse af Forsvaret kunde man ikke naa.

For Troppefordelingen*) blev den 2/2 truffet følgende Bestemmelser, hvorved Gen. du Plat paa rationel Maade søgte at skaffe sig den størst mulige Reserve.

7. R. (Kantonnement Ellingsted, Morgenstern og Kurborg) skulde besætte XXIV—XVI.
 Til Skansebesætn., i hver Skanse $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ Komp., 3 Kompr.
 Underafsnitsreserve: 2 Kompr. bag XIX—XV,
 3 Kompr. S. f. Ellingsted 5 „
10. R.**) (Kantonnement L. Danevirke): XVI—XV.
 Til Skansebesætning m. m. 1—2 „
 Underafsnitsreserve ved Jernbanegennemskæring 5—4 „
5. R. (Kantonnement Hysby): XIII og (den ufuldendte) Løbegrav derfra til Volden.
 Skansebesætning m. m. $\frac{1}{2}$ „
 Underafsnitsreserve bag XIII $5\frac{1}{2}$ „
12. R. (Kantonnement i Skovby, Nykro og Kongsville):
 Hovedreserve med Alarmplads V. f. Hysby. Det blev dog den 3. angivet for Regimentet, at det skulde være rede til at afmarchere til en Beredskabsstilling NV. f. XIX.
 I Hovedreserven indgik $\frac{3}{4}$ 9. Bt. (Kantonnement i Hysby) m. Alarmplads v. Siden af 12. R.: 8 Kompr. $\frac{3}{4}$ Bt.
 Af Divisionens to Eskadroner (den tredje var ved 4. Brig.) indkvarteredes 4./GHR. i Ellingsted med Alarmplads ca. 700 m SØ. f. Byen, 2./GHR. i Skovby med Alarmplads bag XIV.
 Af Forposter — med Oberst Bülow som Forpostkommandør — udstilledes
- i Kl. Reide: 2 Kompr./10. R. med Feltvagter i Byens Sydkant, samt $\frac{1}{4}$ 9. Bt. i Indskæring ved Vejsammenstødet paa den nordlige Side af Reideaadalen, ca. 1 km N. f. Kl. Reide. Ved Tilbagegang skulde Kanonerne V. om XVII til 7. R.
- ved Oksevejens Skæring mod Kurgraven: 2 Kompr./5. R. med Feltvagter til Forbindelse med Forposterne ved Kl. Reide og med 3. Divisions Forposter, samt $\frac{1}{4}$ 8. Bt., afgivet af Reserveartilleriet. Ved Tilbagegang skul-

*) 8. Bt. indgik den $\frac{1}{2}$ i Reserveartilleriet.

**) Den 2/2 tilgik der Regimentet 395 Forstærkningsmænd, som af 3. Brigade var afhentet ved Holdnæs sammen med dens egne.

de Kanonerne til Kanonpladsen paa Oksevej ca.
ca. 1500 m S. f. Danevirke Kro.

Til Forposterne afgaves 1 Eskadron af 4. Division, indkvar-
teret i Bivuakstaldene N. f. Hysby.

7. R. udstillede Vedetter ved Dæmningernes Sydende med Til-
slutning til 6. R.s Forposter foran Hollingsted.

Da Ob. Bülow fik Kvarter i Danevirke Kro, etableredes Divi-
sionens Stabskvarter i Hysby.

Forsvarsplan for Danevirkestillingen*).

Hæren var nu samlet i Danevirkestillingen. Hvorledes skulde da Forsvaret af denne føres?

Det første Spørgsmaal maatte være, om Stillingen overhovedet skulde forsvares. De Lejre, som Overkommandoen selv satte som en Betingelse for Troppernes Ophold i Stillingen, var langt fra færdige. Frostvejret var atter indtraadt den 29., og i de sidste Dage af Januar frøs det 3—4 °. Oversvømmelserne lagde til, „Osian“ maatte af Sted for at holde Renden i Slien aaben, og store Isningsarbejder sattes i Gang i Fjordens inderste Vig med Render fra Hadeby forbi Maageø til Nordkysten og fra Maageø mod Øst. Man havde i den første Halvdel af Januar kun altfor tydeligt set, hvor afgørende en stærk Frostperiode var for Muligheden af Danevirkestillingens Forsvar, og det var jo ogsaa hele Tiden hævdet, at den kun havde Betydning paa Aarstider, som lod Vandhindringerne beholde deres Værdi.

Det havde derfor været vel motiveret, hvis Gen. de Meza, da Frosten atter tog fat, havde gjort Krigsministeren opmærksom paa, at Stillingen kunde blive uholdbar, og forlangt en Erklæring om, hvorvidt Kampen desuagtet skulde optages i den. De Meza var vel ifølge sin Instruks bemyndiget til at afgøre, hvor længe Stillingens Forsvar skulde gennemføres, men han havde jo ikke Fuldmagt til at bestemme, at den overhovedet ikke skulde forsvares. Inden for Officerskorpset var der en Del, som forfægtede, at dette ikke under nogen Omstændighed burde ske, og Oberst Harbou havde endog midt i Januar, meget utjenstligt, skrevet direkte til Konseilpræsidenten for at paavirke ham i saa Henseende. Gen. de Meza kunde for sit Vedkommende have hævdet

*) Hærens Dislokation den 1/2 se Bilag I.

— saaledes som Major Schau gjorde det —, at Danevirke allerede havde gjort sin Nytte, „idet den har hindret Fjenden i at løbe lige ind i Slesvig uden først at maatte samle betydelige Kræfter.“ At Overgeneralen forelagde Sagen for Krigsministeren havde i hvert Fald været korrekt; thi Spørgsmaalet om Danevirkes Rømning var ogsaa et politisk.

Gen. de Meza personlig vilde det sikkert have været meget imod at foretage et Skridt, som kunde have Udseende af, at han vilde skyde Ansvarret fra sig: Men Spørgsmaalet om en Opgivelse af Danevirke eller ej kom imidlertid slet ikke til at foreligge. Overgeneralen delte nemlig ganske den Opfattelse, som var kommen til Udtryk i hans Instruks, at Kampen skulde optages i Danevirkestillingen. Det faldt ham overhovedet ikke ind, at der kunde være Tale om andet, hvilket bl. a. klart fremgaar af hans private Udtalelse saavel til Gen. Hegermann-Lindenchrone: at han hellere vilde ligge 3 Alen under Jorden end opleve Danevirkes Rømning, som til Korpsintendanten, v. Schmidten: at Danevirke skulde forsvares, om saa hver Mand skulde lægge sine Ben dær. Han gav derfor ikke Krigsministeren nogen Redegørelse for Forholdene; der var efter hans Opfattelse ikke nogen Grund til at forlange Fuldmagt til om fornødent at rømme Danevirkestillingen uden Kamp. Da dette sidste ikke desto mindre skete kort efter, maatte det saaledes komme Krigsministeren som en fuldstændig Overrumpling, og han havde ikke helt Uret, naar han i Statsraadet den 26/2 bl. a. beklagede sig over, at Gen. de Meza, der dog absolut burde have rekognosceret Stillingen med Hensyn til de Kræfter, han havde til Raadighed, ikke over for ham — endog længe før Beslutningen om at opgive Danevirkestillingen — havde ytret den mindste Tvivl om at kunne modtage et Angreb.

Som Stabschef hos Gen. de Meza i 2. Generalkommando havde Gen. Steinmann ved sin Rekognoscering i 1861, foruden Terrainundersøgelser, fremsat Forslag angaaende Hærens Fordeling i Danevirkestillingen. Derudover maa han forud for Manøvrerne, der afholdtes under Gen. de Meza's Ledelse i 1862 og 1863, have foretaget Studier med Hensyn til Gennemførelsen af Stillingens Forsvar. Resultaterne af disse Arbejder vilde af sig selv været kommet Overkommandoen til Nytte, hvis Steinmann var blevet Stabschef ved denne; men da man ikke forud vidste, om dette vilde blive Tilfældet, burde de have foreligget i en saadan Form,

at de under alle Omstændigheder kunde have dannet et Grundlag for Overkommandoens Arbejde. Ansvarer for, at dette ikke skete, falder paa den daværende Chef for 2. Generalkommando, Gen. de Meza, og Ansvarer bliver dobbelt tungt vejende, hvis denne ikke har givet Ob. Kauffmann mere Direktiv end, hvad der fremgaar af hans Telegram den 30/12 (se S. 98).

En Stilling som Danevirke faar sin taktiske Værdi som Basis for en operativ Anvendelse af Hæren. Danevirkestillingen skulde, som Gen. Thestrup atter og atter havde sagt, benyttes som „en forberedt Valplads“. Den skulde altsaa skabe Betingelser for at bevare Initiativet i Forsvaret. Det var ogsaa denne Tanke, som i Befæstningskommissionen havde fremkaldt Plan om Anlæg af Kokkendorfstillingen, hvorfra Flankeangreb skulde udføres mod Fjenden, naar han rykkede frem mod Centrum. Det var den samme Tanke, der dannede Grundlaget for Kampene i Centrums Forterrain under Manøvrerne 1863, som drejede sig om at kaste Fjenden tilbage, efter at han var trængt frem til Kongshøj. Ingeniørkorpset havde ligeledes i sine Overvejelser vedrørende Danevirkestillingens Anlæg forudsat, at der skulde foretages Udfald til Kamp i Forterrainet — man havde jo Kampene foran Sebastopol i frisk Erindring. Korpset havde yderligere med dette for Øje planlagt de tidligere omtalte Kanonpladser i Forterrainet. At ogsaa Overkommandoen paa Forhaand har betragtet Operationer af denne Art som givne, kan næppe betvivles — Tanken om dem var Almeneje for hele Hæren.

Hvorvidt Gen. de Meza som Overgeneral i Enrum har foretaget Overvejelser angaaende Hærens Operationer ved Danevirke, kan man naturligvis ikke vide; men var han fast besluttet paa at optage en Kamp, maatte der nødvendigvis lægges en Plan for denne. Ikke en Plan i den Forstand, at man i Forvejen nøje bestemte, hvad man vilde gøre — en saadan Plan kan overhovedet ikke lægges; thi Kampen er en Række af Aktioner og, ofte spontane, Reaktioner, der ikke lader sig forudse. Men der burde foreligge en Gennemarbejdelse med forskellige Muligheder for Øje.

I hvilken Udstrækning saadanne Overvejelser blot skal foretages inden for Overkdoen., eller hvorvidt de skal resultere i Instruktioner til Divisionscheferne m. fl., afhænger af Forholdene. Hvor det er muligt, skal Overgeneralen dog tale med sine Divisionschefer, høre deres Opfattelse angaaende Betingelserne for Kampen samt give dem Vejledning for deres Dispositioner under

visse Eventualiteter, navnlig for Tilfælde, hvor Begivenhederne kan forudsættes at udvikle sig saa hurtigt, at der ikke bliver Tid for Overkdoen. til at gribe ind.

Et saadant Tilfælde var for Danevirkestillingens Vedkommende Forsvaret af Linien Klosterkro—Sortehøj—Kongshøj, i hvilken der jo var anlagt enkelte Kanonpladser. Gen. Steinmann havde paa egen Haand bestemt, at Kongshøj skulde besættes af 3 Kompagnier med 2 Kanoner; tvang Fjenden denne Forsvarsstyrke tilbage, skulde ogsaa Sortehøj rømmes, hvor Bataillonens fra Øvre Selk havde taget Stilling. Naar Overkdoen. tillagde Hævdelsen af Kongshøj saa stor Betydning, som det senere (den 4.) viste sig at være Tilfældet, havde det imidlertid været dens Pligt at give bestemte Instruktioner for, hvorvidt den derværende Besætning i givet Fald skulde forstærkes, ligesom muligvis ogsaa for øjeblikkeligt Modangreb, hvis Stillingen gik tabt.

Et andet Tilfælde var Forsvaret af Centrums højre Fløj, hvis Reideaaoversvømmelsen, saaledes som det maatte befrygtes, frøs til. Et fjendtligt Gennembrud paa denne Fløj kunde meget let blive katastrofalt og maatte imødegaaes med størst mulig Kraft og størst mulig Hurtighed. I sit Forsvarsskrift efter Danevirkes Rømning nævner Gen. de Meza, at denne Situation har været gjort til Genstand for Drøftelse mellem Stabschefen og Souschefen, men selv har han aabenbart ikke været inddraget i disse Forhandlinger og end mindre vist nogetsomhelst Initiativ med Hensyn til Spørgsmaalet. Hvad de to Officerer i Staben er blevet enige om, kom ikke videre, og intet blev forberedt fra Overkdoen.s Side, endskønt Nødvendigheden af, at de andre Divisioner m. fl. øjeblikkelig var rede til at støtte 2. Division i dens Kamp, maatte være umiddelbart indlysende.

Hverken for disse, de mest presserende Tilfælde, eller for noget andet vedrørende Stillingens Forsvar blev der givet 2. og 3. Division Instruktioner, og der blev ved Overkdoen.s Foranstaltning ikke foretaget nogen Indøvelse af Forsvaret. Det Paa-bud, der var givet i Instruksen for Overgeneralen, om at samarbejde Hæren blev overhovedet ikke fulgt.

At Danevirkestillingen ikke blot skulde, eller kunde, anvendes som Udgangspunkt for offensive Foretagender, men at ogsaa et Stormangreb paa selve Stillingen skulde afventes, stod jo som givet for Gen. de Meza. Stillingen var imidlertid som Følge af

sin store Udstrækning i Forhold til Besætningens Størrelse lidet egnet til at modstaa et voldsomt Angreb, sat ind med stærk Artil-
leristøtte. Den lange, tynde Danevirkevold var vanskelig at for-
svare, og Reideaaoversvømmelsen truede med ingen Hindring at
være. Man mindes Frederik den Stores Instruktion til Generaler-
ne 1747: „Man wiegt sich in Sicherheit aus geistiger Trägheit
und aus Mangel an Nachdenken über die Absichten des Feindes“,
naar man ser, at Overkdoen. ingensomhelst Dispositioner traf
med fjendtligt Angreb paa disse Steder for Øje, skød Tanken der-
om til Side, og i den Grad fæstede sig ved Forestillingen om, at
Fjendens Angreb vilde blive rettet mod den — særlig som Følge
af Anlægget af Danevirke Forværk — stærke Front XIV—X, at
den endog i en Befaling den 1/2 meddelte, at Overgeneralen ved
fjendtligt Angreb vilde opholde sig mellem L. og St. Danevirke.
(Om Kauffmann virkelig skulde kunne faa den gamle, kuldkære
General til at holde paa aaben Mark, maaske en hel Dag, maatte
dog synes tvivlsomt, ligesom en Standplads lige bag forreste Li-
nie vel ej heller var den mest egnede for en Overgeneral).

I Overensstemmelse med Overkdoen.s hele Mentalitet i Hen-
seende til Forsvarsbetingelserne blev intet bestemt angaaende
Retraitestillinger for det Tilfælde, at Stillingen maatte rømmes
under Kamp. Hvad Gen. Steinmann havde anordnet i saa Hense-
ende, skyldtes ham selv og ikke Overkdoen.s Initiativ.

Hvis det viste sig, at Vejrforholdene ikke umuliggjorde et
egentligt Forsvar af Danevirkestillingen — det var jo denne For-
udsætning, Overkdoen. gik ud fra —, og skulde Stillingen altsaa
i det hele forsvares, vilde det selvfølgelig være en Nødvendighed
at raade over en stærk Hovedreserve, der efter Omstændigheder-
ne kunde anvendes til Forstærkning af Forsvaret i Centrum eller
paa en af Fløjene. Generalstabens taktiske Sektion havde i For-
aaret 1863 hævdet, at denne Hovedreserve for Fodfolkets Ved-
kommende maatte bestaa af 12 Batailloner — altsaa 1 Division —,
hvorfor hele Hæren, naar Gen. Steinmanns Besætningsplan af
1861 lagdes til Grund, burde tælle mindst 43 Batailloner. Hæren
ved Danevirke raadede imidlertid kun over 40, og efter Troppe-
inddelingen udgjordes Hovedreserven foreløbig kun af 4 i Stedet
for de paaregnede 9 Batailloner.

Denne Hovedreserve, Infanterireserven, blev af Overkdoen.
kun opfattet som Reserve for Centrum, og endda mente Over-

kdoen., at den maatte forstærke Reserven for denne Del af Stillingen med 3 Regimenter af 1. Division, uden Hensyn til den Svækkelse af Sliforsvaret dette betød.

Nødvendigheden for at knytte Hovedreserven saa udelukkende til Forsvaret af Centrum afgang af, hvor stor en Sikkerhedsbesætning dette behøvede. Saa længe Forpoststillingen holdtes, var en saadan Besætning kun fornøden for visse Skanser, og selv om Forpoststillingen maatte opgives, kunde, naar Bustrup- og Danevirke Forværker holdtes, Skansebesætningerne være smaa, i hvert Fald for 3. Divisions Vedkommende. Indledede Fjenden sit endelige Angreb paa selve Stillingen, vilde det bl. a. af den Maade, hvorpaa han disponerede over sit Artilleri, fremgaa, hvor Hovedangrebet vilde finde Sted, saaledes at Forsvarskræfterne kunde koncentreres over for det, medens den øvrige Del af Stillingen stadig kunde nøjes med en svagere Besætning.

I saa Henseende kunde Overkdoen. have lært af Wellingtons Dispositioner i den før omtalte Stilling ved Torres Vedras (se S. 103). Han holdt nemlig den forreste Linie svagt besat og samlede sin Hærs Hovedstyrke centralt, rede til at kaste sig over Fjenden, hvis han brød igennem paa et eller andet Punkt, eller til Udnyttelse af mulige fjendtlige Blottelser. Wellingtons Stillingsbesættelse var med andre Ord hverken stiv eller skematisk med ren Defensiv for Øje, men indtaget med Henblik paa Udnyttelse af Offensivens Fordele, hvor Lejlighed bød sig.

Ganske paa samme Maade var det Fordelen ved at have en saa stærkt befæstet Stilling som Danevirkes Centrum, at den krævede en ringere Styrke til sin umiddelbare Sikring i 1. Linie end en rent feltmæssig Forskansning. Hele den øvrige Del af Forsvarsstyrken kunde derfor holdes rede til Indsættelse efter Forholdenes Krav, enten det nu var til at forstærke det passive Forsvar eller til offensive Foretagender. Retteledes f. Eks. Fjendens Angreb mod Danevirkevold, vilde derved Hovedmassen af 3. Division være frigjort, og omvendt. Det vil sige, at Overkdoen. til enhver Tid kunde have disponeret over endda meget stærke Reserver uden at behøve, som den gjorde, at svække Forsvaret bag Slien; maaske kunde den endda under visse Omstændigheder have Infanterireserven til Disposition for dette. Viste det sig yderligere, at Fjenden ikke angreb højre Fløj, om Frederiksstad, saaledes som Tilfældet faktisk blev, var der endog Mulighed for at trække en Del af Besætningen derfra ind til Centrum.

Principper som disse vedrørende Troppefordelingen spores inden for 2. Division saavel som ved 8. Brigade. Derimod ikke ved 3. Division som Helhed, hvilket er saa meget mærkeligere, som Gen. Steinmann ved sit Forslag i 1861 til Troppefordelingen i Centrum disponerede over 11½ Bataillon som Frontreserver og desuden havde en Hovedreserve paa 4 Batailloner (foruden 5, som ogsaa han vilde tage fra Sliforsvaret), alt under Forudsætning af, at Hæren talte 40 Batailloner, det samme Antal, som nu forefandtes. Ej heller Overkommandoen fulgte Gen. Steinmanns Anvisning for Troppefordelingen, og der findes ingen Antydning af, at den havde tænkt sig Forsvaret som en Manøvre, der stadig maatte kræve nye Dispositioner ud over, hvad der kunde ske ved Hjælp af den fælles Hovedreserve. Heraf flød atter dens Klage over, at denne var utilstrækkelig.

Om der end ingen Forberedelser blev truffet for Operationer i Centrum, og 2. og 3. Division overhovedet kun fik fastsat deres Frontudstrækninger, saa blev der dog udgivet Instruktioner iøvrigt (for en stor Del omhandlende Marchrouter o. l. ved Tilbagegang til Flensborg, hvilket senere skal omtales).

4. *Division* skulde ifølge en Instruktion af 26/1 ved Alarming indtage en Beredskabsstilling V. f. L. Danevirke med følgende Opgaver:

at styrke Forsvaret af Centrums vestlige Del ved offensive Bevægelser, 1) naar Fjenden rykkede frem paa det foran denne Del af Stillingen liggende flade Terrain mellem Danevirke og Chausseen i Retning af Krop, og 2) naar det skulde lykkes Fjenden at gennembryde Stillingen V. f. L. Danevirke.

Idet der her intet staar om, at Divisionens Angreb fra Danevirkevold skulde ske i Forbindelse med et almindeligt Udfald fra Stillingen, maa Overkdoen. altsaa have tænkt sig, at Divisionen kunde udføre et saadant Angreb som et isoleret Foretagende. Motivet herfor synes at være, at det paagældende Terrain var godt egnet for Udfoldelse og Bevægelse af store Rytterstyrker, uden Hensyn til, at det ikke er Terrainets Egnethed, men den taktiske Situation, der er bestemmende for, hvor og naar Rytteriet, som de andre Vaabenarter, skal sættes ind. Overkdoen. maatte dog forudsætte, at Fjenden over for den befæstede Stilling ikke optraadte med Rytteri, men med Fodfolk og Artilleri, og at et Rytterangreb under saadanne Omstændigheder vilde blive formaals-

løst. Var det derimod Hensigten at lade Rytteriet optræde som et Led af et større Hele under Kamp i Forterrainet, var Forholdet naturligvis et andet; men ogsaa her blev det dog ikke Terrainet, som blev afgørende, og det var ikke givet, at Rytteriets Bevægelser netop skulde have Retning mod Krop.

Den anden Opgave: Angreb mod en Fjende, der havde gennembrudt Stillingen, var ganske klar. I dette Tilfælde maatte Rytteriet sættes ind uden Hensyn til Tab.

Instruktion (af 28/1) for *Arméens Artilleri* udtalte:

Ved Stillingens Forsvar vil Positionsartilleriets Deltagelse i Kampen forventelig komme til at bestaa af en Angrebet indledende Artillerikamp og senere i at tilbagevise Fjendens Forsøg paa at gennembryde Stillingen eller storme enkelte Værker. Det vil være Divisionernes Sag at bestemme, naar Skansernes Besætning skal rykke ind. —

Reserveartilleriet skal afgive et 4 Pd.s Batteri til Danevirke Forværk, $\frac{1}{2}$ Batteri til Paløre. 8. Bt. overgaar til Reserveartilleriet (fra 2. Div.). — Saasnart Stillingen besættes af Tropperne, vil Reserveartilleriet have at møde paa en Alarmplads mellem L. Danevirke og Hysby.

I Overensstemmelse med Overgeneralens Instruks tilføjes:

Da Positionsartilleriets kraftige Benyttelse i høj Grad kan bidrage til at bestemme Dagens Skæbne, er det af største Vigtighed, at det endnu er tilstede i Forsvaret i det afgørende Øjeblik, og Hensynet til dette Materiel vil derfor ikke komme i Betragtning ved Afgørelse af Spørgsmaalet, om Stillingen skal rømmes eller yderligere forsvares. —

Instruktionens Anvisning angaaende Deltagelse i den indledende Artillerikamp og senere om at afværge Stormangreb er saadanne Almindeligheder, at det trods den anvendte forsigtige Form virker lidt underligt at se dem meddelt til en Artillerigeneral. Tilmed var de kun delvis rigtige i det foreliggende Tilfælde. Danevirkestillingens Artillerikommandør, Oberst Vahl, fulgte derfor ej heller Overkommandoens Anvisninger, havde allerede foregrebet dem ved den Instruktion, han for sit Vedkommende gav sine Officerer. Han gik nemlig ud fra, at Fjendens Kanoner var baade mere langtrækkende og mere sikkert skydende end vort gamle, glatløbede Positionsskyts, hvorimod dette paa de korte

Afstande vilde være det riflede jævnbyrdigt eller maaske overlegent. Derfor skulde Skydningen paa store Afstande, over 1000 m, kun være kortvarig og i hvert Tilfælde afbrydes, naar Fjenden satte Hovedmassen af sit Artilleri ind. Vore Kanoner skulde da trækkes ned i Dækning bag Brystværnet for først at bringes til Skud og aabne en kraftig Ild med Granat eller Fuldskarp, naar Fjenden var naaet ind paa Afstande under 1000 m. Naar det fjendtlige Fodfolk rykkede frem til Storm eller kom saa nær, at det kunde skyde Betjeningsmandskabet ved Kanonerne bort, skulde det beskydes med Kardæsk (Kardæskskudvidden var for 84 Pd.s Kanon 600 m, for 18 Pd.s Kanon 500 m). Under selve Stormangrebet skulde Kanonerne atter trækkes ned for at give Plads for Skansens Fodfolksbesætning, og Artilleristerne skulde da kaste Haandgranater (i hvert Værk fandtes 30) eller rulle Granater ned i Graven.

I Skanserne blev indrettet dybe Nedtrædeshuller for Mandskabet, og dette blev grundigt indøvet i hurtigt at trække Skytset ned i Dækning og atter bringe det paa Plads. — I hvert Værk forefandtes en Tabel over Afstande i Forterrainet.

Ved sin Instruks havde Oberst Vahl altsaa netop søgt at indskrænke den indledende Artillerikamp, som Overkdoen. forudsatte, til de Afstande, hvor vi kunde vente at være overlegne, og han vilde bevare sit Skyts, saaledes at det kunde optræde med Kraft ikke blot mod et Stormangreb eller et Gennembrud af Stillingen, men overhovedet mod det fjendtlige Fodfolks Fremrykning.

Uden Overkommandoens Medvirkning — endog uden at den vidste det; thi nogen Indberetning om Oberst Vahls Dispositioner blev ikke indsendt fra Arméens Artilleri — var der saaledes truffet Forholdsregler, som var vel egnede til at øge Danevirkestillingens Modstandskraft.

Den Reduktion af Reserveartilleriet til foreløbig kun 1½ Bateria, som Overkdoen. havde truffet, mødte stor Betænkelighed ved Arméens Artilleri. Allerede i 1861 havde Artilleriet stillet Krav om en mobil Reserve af svært Skyts i Danevirkestillingen (se S. 43), og endnu den 11/1 1864, da der skulde skaffes Skyts til Skanserne bag Slien, henstillede Arméens Artilleri — der altsaa stadig ikke forstod Betydningen af Sliforsvaret —, at dette Skyts forblev bag Centrum som Skytsreserve. Artillerigeneralen protesterede derfor ogsaa nu mod de faste Afgivelser fra Reserveartil-

leriet og henviste med en vis Ret til, at disse Afgivelser maatte paahvile Divisionerne. — Overkdoen. tog dog intet Hensyn hertil.

Medens Forsvarsopgaven for højre Fløj bag Ejderen og Oversvømmelserne ifølge Sagens Natur kun kunde blive en ren Defensiv, stillede Forholdene sig noget anderledes med Hensyn til *Danevirkbestillingens venstre Fløj*.

Hidtil havde Overkdoen. jo overladt Gen. Gerlach selv at planlægge Forsvaret af Slistillingen. Den 1/2 modtog man imidlertid gennem Krigsministeriet et anonymt Brev, hvorefter den preussiske Generalstabschef, Gen. Moltke, havde udtalt til sin Svoger i Hamburg: „Was geht uns das Dannewerck an — darauf machen wir nur einen Scheinangriff — wenn aber Wrangel mit 50.000 Preuzen in drei Colonnen zugleich auf 3 Stellen den Übergang über die Schlei, rechts von Midsunde, forciert, und Gablenz mit 50.000 Oesterreicher bei Friedrichsstadt durchbricht, dann kann der Däne sehen, wo er bleibt mit seinem Dannewerck.“

Krigsministeren havde yderligere talt med nogle Officerer, som ogsaa var bange for Slien og ønskede, at Marinen kunde sende nogle store Pramme med 1—2 blanderede 60 Pd.s Kanoner til Farvandet.

Oberst Lundbye, der laa syg, havde dog i Slutningen af Ministeriets Følgeskrivelse til ovenstaaende tilføjet: „Jeg antager dog, at Slien maa kunne forsvares.“

Denne Meddelelse maa have opskræmmet Overkdoen; thi den udfærdigede nu en Instruktion til Gen. Gerlach med Tilsagn om eventuel Understøttelse. Instruktionen, der blev afsendt den 2. Kl. 3¹⁵ Form., udtalte bl. a.:

„Naar ikke Frostens væsentligt forandrer Forholdene, anser Overkdoen. Slien besat med tilstrækkeligt Artilleri og Infanteri til at forbyde Overgangsforsøg paa alle eksponerede Punkter. Muligheden af, at en Overgang kan lykkes, maa dog forsaavidt haves for Øje, at forud maa overvejes, hvorledes samme skal mødes.

Det er Overkommandoens Mening, at den haardnakkede Modstand, som selvfølgelig bør rettes mod Overgangen under dennes Udførelse, uafbrudt bør fortsættes mod den Colonne, som muligen faar Fodfæste paa den nordre Side, og at Fordelingen af Reserverne nærmest bør være rettet paa, at de farligste Punkter

kunne naas af dem inden en passende Tid, saaledes at der kan regnes paa, at Fjenden kastes tilbage. Først naar dette viser sig aldeles ugjærligt, bør der være Tale om at gaa over fra det locale Forsvarssystem til et samlet — —

Overkommandoen vil paa sin Side stedse have Øjet rettet paa Divisionens vanskelige Hverv og paa alle Maader søge at bidrage til, at dets heldige Løsning kan finde Sted. Divisionen kan, naar samme alvorligen trues, ei alene vente at faa Disposition over 3. Brigade, men Overkommandoen skal ogsaa ved at disponere over Centrets Kræfter søge at bidrage til Fjendens Standsning. Det vil afhænge af Omstændighederne, om det bliver offensivt eller defensivt, foran eller bagved Stillingen. Det maa derfor være Divisionen magtpaaliggende at give Overkommandoen hurtige, hyppige og positive Efterretninger om dens Situation under en alvorlig Kamp — —.“

Instruktionen viser saavel Overkdoen.s Optimisme med Hensyn til Sliforsvaret, som at man i Overkdo.staben ikke har haft den fornødne Tid til at beskæftige sig med de taktiske Spørgsmaal vedrørende dette og til omhyggeligt at gennemarbejde de Bestemmelser, den udgav i saa Henseende. Den første Del af Instruktionen er nemlig i den Grad i Almindelighed — ligesom Instruktionen for Artilleriet —, at den nærmest ser ud, som var den skrevet ud af en Lærebog.

Tirsdag, den 2. Februar.

Kampen ved Mysunde.

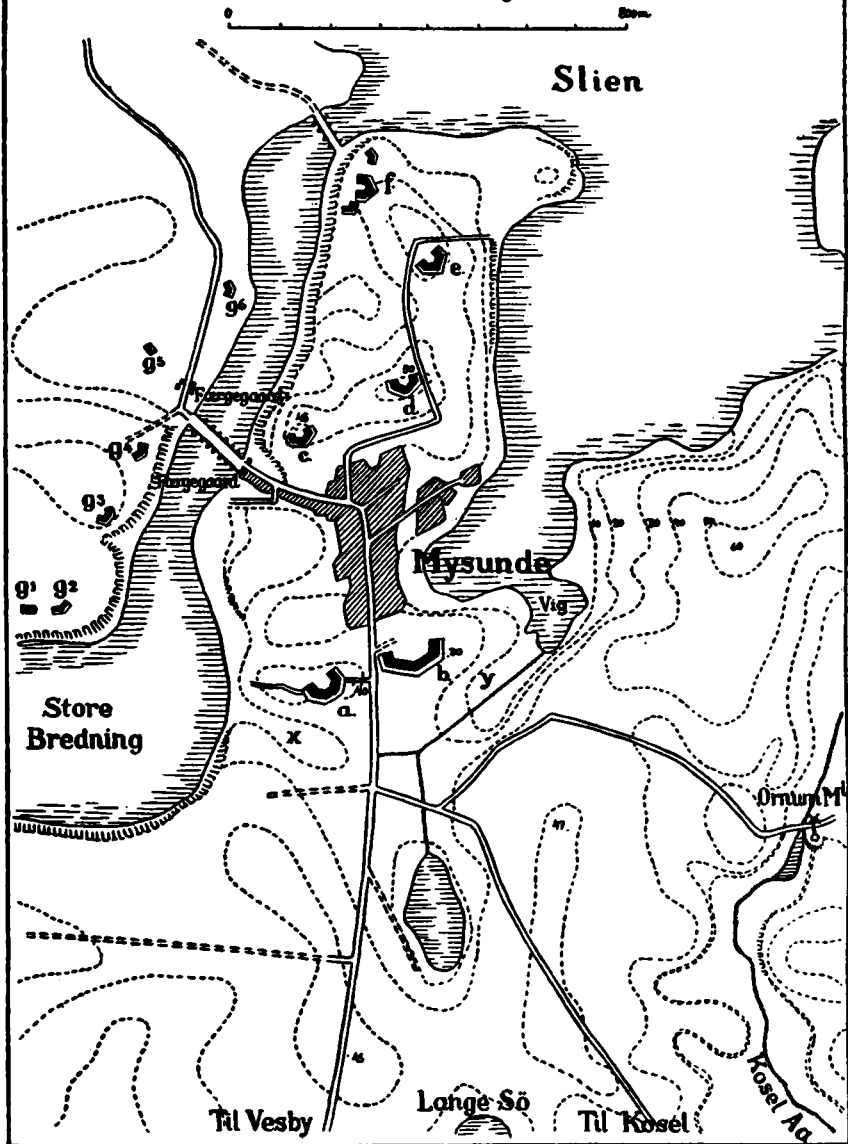
Befæstningen af Mysundehalvøen bestod i 1. Linie af to Skanser, a og b, med et 2—3 m højt Brystværn, hvori Skydeskaar, tør Grav med Palisader og ligeledes Struben lukket med en Palisadering. I hver Skanse var et jorddækket Blokus. Bestykningen i a var 4 12 Pd.s og 4 24 Pd.s Kanoner, i b 2 12 Pd.s og 4 24 Pd.s Kanoner. Artilleribesætningen dannedes af ca. 100 Md. af 6. Fæstningskompagni under Kaptajn Hertel.

De Løbegrave for Fodfolk, som skulde anlægges i Tilknytning til Skanserne, var kun fuldført paa højre Fløj, fra Slien til a. Fra a til Koselvej maatte man nøjes med en Jordvold, men denne kunde enfileres fra Øst. Selve Vejen var spærret ved en Barrikade ca. 50 m foran Jordvolden. Øst for b var Løbegravene kun paabegyndt paa en ganske kort Strækning ved b. Den Løbegrav, som var planlagt foran Skanserne var blot fuldført paa et lille Stykke, ca. 50 m foran b.

Igennem Mysunde By var anlagt en Jordmaske til Dækning og Skjul for Troppebevægelser, der ellers vilde have været meget udsat for Ilden fra Bakkerne foran Stillingen. I det nærmeste Forterrain var de fleste af de Hegn, der løb parallelt med Stillingen i Hovedsagen sløjfet.

At Fodfolksstillingen ikke var færdig havde dels sin Aarsag i, at denne — ligesom i Danevirkestillingens Centrum — blev skudt ud til Fordel for andre Arbejder, dels i at man kun i ringe Grad anvendte den Arbejdskraft, man havde til Raadighed i 3. R., og ej heller dislocerede dette mere med Hensyn til dets Anvendelse ved Armeringsarbejderne. Nogen Indflydelse paa, at Resultatet ikke blev bedre, kan desuden det uklare Kommandoforhold

Terrainskitse over Egnen ved Mysunde

have haft, som fremkom ved, at Ingeniørarbejderne blev udført efter direkte Ordre fra Overkdoen. (Armée-Ingeniørkdoen.), medens Major Jørgensen, som ledede Arbejdet, ogsaa var underlagt 1. Division. At Gen. Gerlach først den 31/1 befalede Major Jørgensen straks at tage fat paa Fodfolksstillingen med Tilsidesættelse af alle andre Arbejder, hænger imidlertid ogsaa sammen med, at Fodfolket i det hele — og Gerlach var Fodfolksofficer — dengang, før Fodfolksspadens Opfindelse, ikke alene ofte var vrangvilligt med Hensyn til at afgive Mandskab til Pionerarbejder, men ogsaa stod ret hjælpeløst over for saadanne og overlod Ledelsen, selv af de simpleste Arbejder, til Ingeniørofficererne. For Fodfolksofficeren stod Pionertjeneste som noget fremmet, og Respekten for „det videnskabelige Vaaben“ var saa stor, at der krævedes en betydelig aandelig Overlegenhed for at kunne bryde med Tidens Opfattelse og gammel Tradition.

Synsfeltet fra Skanserne var i SV. begrænset af Bakken, der med sydøstlig Retning strækker sig fra Slien, over Vesbyvej til Lavningen om Langsø. Ø. for denne Sø findes et andet Bakke- drag, hvorover Koselvej og Vejen til Ornum Ml. løber. Fra den nordlige Del af dette Bakkedrag, N. f. Vejen til Ornum Ml., vilde hele Mysundestillingen kunne flankeres. Divisionen havde derfor den 25/1 — i Overensstemmelse med hvad Gen. Steinmann, om end med nogen Betænkelighed, havde anført i 1861 — indstillet til Overkdoen., at der blev anlagt en Skanse paa Bakken i Vinklen mellem Koselvej og Vejen til Ornum Ml., saaledes at man fra denne Skanse kunde beherske hele Bakkedraget; men Indstillingen kom for sent.

Bag Bakkedraget løber Kosel Aa, der var oversvømmet, ligesom Broen ved Ornum Ml. var afbrudt.

Fra Bakkerne skraaner Terrainet jævnt ned mod Skanserne, hvilke atter selv ligger noget højere. Foran Skanserne fandtes to Lavninger (Engdrag), den ene (x) ca. 50 m foran a ret dybt indskaaret, den anden (y) med jævne Skraaninger og i Forlængelse af den Vig, Slien danner Ø. f. Mysunde By og ca. 80 m foran b (se Skitsen). Selve Vigen var tilfrossen; Major Jørgensen havde ikke villet opise den tidligere af Hensyn til Vanskeligheden ved at holde den opisede Rende vedlige. Men da han kom tilbage fra Ekernførde den 1. (se S. 154), satte han straks om Eftermiddagen Isningsarbejdet i Gang; det fortsattes hele

Natten ved Afgivelse fra I./18. og derefter fra 3. R., og kort før Kampen begyndte den 2., var der tilvejebragt en 8—10 m bred Rende.

I Befæstningens 2. Linie var paa Bakken N. f. Mysunde By anlagt 3 mindre Skanser, c—e, men kun den midterste (d) var bestykket (2 12 Pd.s Kanoner). Endelig fandtes et forskanset Brohoved (f) ved Halvøens nordvestligste Pynt.

Over Slien var anlagt to Broer, den ene, en Baadebro, fra Mysunde By til Færgehusest paa Sliens vestlige Bred, den anden, en Skibsbro, ved Brohovedet.

V. f. Slien fandtes en Række Kanonpladser, g_1 — g_6 , af hvilke g_1 havde 2 12 P.s Kanoner, g_2 2 24 Pd.s Kanoner.

I./18. R., der stod paa Forpost, havde udstillet to Feltvagter, den ene paa Bakken V. f., den anden paa Bakken Ø. f. Langsø. Kompagniets to resterende Delinger laa som Piket i Skanserne.

Omtrent Kl. 10 Form. den 2. observerede en Post i Ornum Ml. fjendtlig Fremrykning ad Koselvej. Forrest var nogle Husarer, der blev beskudt af Vedetterne og søgte Dækning. Feltvagten aabnede derefter Ilden mod et Fodfolkskompagni, som ligeledes maatte gaa i Dækning ved Siden af Vejen.

Ved Skydningen rykkede Pikettet straks frem fra Skanserne, sendte den østligste Feltvagt til Ornum Ml. for at sikre venstre Flanke og optog selv Kampen med det fjendtlige Fodfolk. Kompagniet maatte dog gaa tilbage til Skanserne, da et fjendtligt Kompagni rykkede frem mod Ornum Ml., og et andet, som gik frem i Lavningen V. f. Koselvej, truede det i højre Flanke. Feltvagten V. f. Langsø var ikke blevet angreben, men den beskød, forinden den gik tilbage, det fjendtlige Kompagni Ø. f. Søn i Flanken.

Da Forpostkompagniet kom tilbage til Mysunde, blev det fordelt til Forstærkning af Bataillonens Besættelse af Stillingen.

Yderligere havde Gen. Vogt, der tog Kommandoen, beordret 3. R. frem.

Som man ser, havde Opklaringstjenesten foran Forpoststillingen svigtet, skønt der var tildelt Mysundestillingen 1 Deling Dragoner. Gen. Gerlach havde ej heller fremsendt større Rytterled, og i det hele havde man ganske undladt at holde Føling med

Fjenden efter Tilbagegangen den foregaaende Dag. Som Følge heraf fik man intet at vide om, med hvor stor en Styrke Fjenden rykkede frem, og Forpostkompagniets mønsterværdige Kamp kunde paa Grund af Terrainet ikke skaffe større Klarhed herom. — Iøvrigt var den preussiske Opklaring ingenlunde bedre: Prins Friedrich Carl rykkede den 2. om Morgenen frem til Angreb paa Kokkendorfstillingen, som vi havde forladt Dagen før.

Efter at Forposterne var gaaet tilbage, døde Kampen hen; kun af og til blev der skudt fra Skanserne, naar der viste sig større Maal paa Bakkerne foran. Denne Stilhed rejste hos Gen. Gerlach, som var kommen til Stede, og senere opholdt sig i Skanse d, en Tvivl om, hvorvidt det var Preussernes Hensigt virkelig at angribe Mysunde, eller om det blot var Meningen at demonstrere her og iværksætte Overgang over Slien nordligere. Da I./3. R. (3 Kompagnier, det fjerde, der fra Ekernfærde var gaaet over Kappel, kom først senere) fra Brodersby ankom til Mysunde ca. Kl. 11½, besluttede han derfor at udføre en Rekognoscering ved Hjælp af denne Bataillon og gav den ca. Kl. 12 Ordre til at udføre den ved en Fremrykning ad de tre Veje, der udgaar fra Mysunde, nemlig Vesbyvej, Koselvej og Vejen over Ornum MI. Til Bataillonens afgaves den Deling Dragoner, som var i Stillingen.

Det Terrain, gennem hvilket Bataillonens skulde rykke frem, danner, som det fremgaar af Kortet, til Dels en Gryde, idet det paa de tre Sider er omgivet af dominerende Bakker. Enhver Fører, der med sin Troppeafdeling er kommen ud i et saadant Terrain, kender, selv om det kun er under en Øvelse, den Nervøsitet, som fremkaldes af Tanken paa, hvad der vil ske, hvis Fjenden kommer frem paa Bakkerne, før man selv har naaet dem. Det er derfor underligt, at Gen. Gerlach, som dog i første Krig havde været en praktisk dygtig Bataillonschef, kunde finde paa at give Bataillonens en Opgave af saa risikabel Natur, da man jo vidste fra Forpostkampen, at der var fjendtligt Fodfolk paa Bakkerne. At han ønskede nærmere Oplysning om Fjenden, er kun naturligt; men Maaden, hvorpaa han vilde skaffe den, var uheldig. Han kunde have sendt flere smaa Rytterpatrouiller frem mod hele Bakkekammen i det Haab, at en eller anden af dem kunde naa saa langt op, at den kunde se, hvad der foregik bagved. Ansaar han det derimod nødvendigt, at den Styrke, han sendte frem, raadede over en vis Kampkraft for at kunne trænge fjendtlige Sik-

Ved bageste Bakkekam
de østligste preuss. Batterier

Vejkrydset,
hvorom 2./3. R. laa

Grøften
hvor 5./3. R.s Skytter
Preuss. Haubitsbatt.

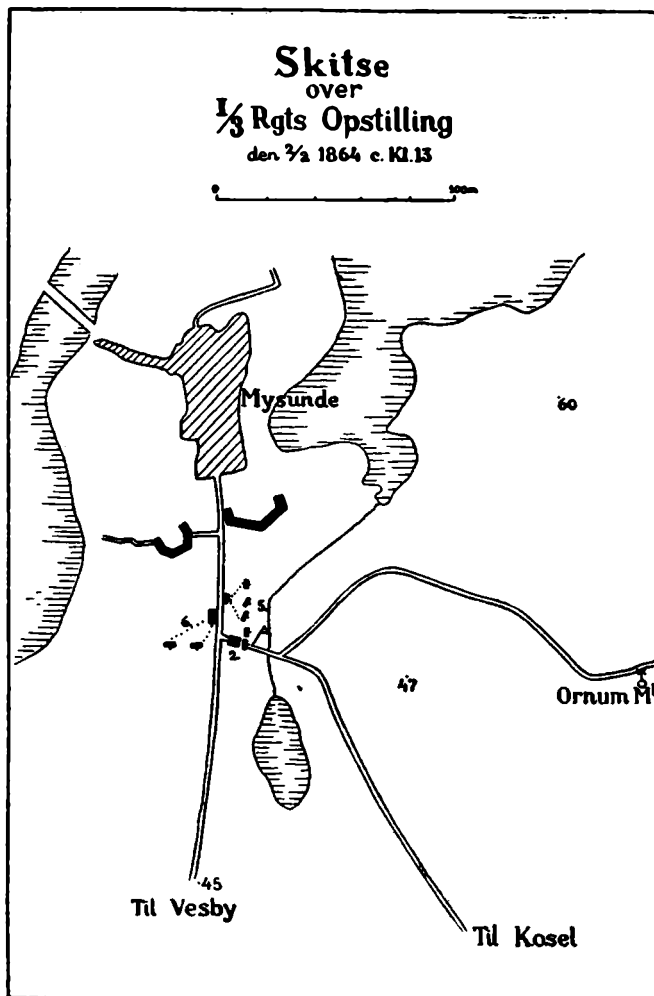

Set fra Skanse b's Plads, mod Syd. Afstanden fra Skansens Brystværn til Vejkrydset ca. 300 m.

ringsdele tilbage, maatte denne Styrke, Bataillon, sættes ind til et samlet Angreb mod det nærmeste Punkt, hvorfra man kunde faa Indblik i de Forhold, der nu var skjulte. Havde han valgt at lade Bataillon gaa frem over y mod den nordlige Del af Bakkerne ca. 500 m V. f. Ornum Ml., kunde dette Angreb være støttet af Skansernes Artilleri, og der havde været Sandsynlighed for, at man kunde naa saa langt frem, at man i hvert Fald ved Patrouiller kunde se, hvad der foregik i Koselaa Dalen. Derved vilde man opnaa nogen Klarhed over Fjendens Hensigter; thi et virkeligt Angreb mod Mysunde kunde ikke blot føres frem fra Syd. — At sprede Bataillon i tre divergerende Retninger, saaledes som Gen. Gerlach befalede, var, selv bortset fra de vanskelige Terrainforhold, det værste, man kunde gøre. Man vilde da intet Sted være stærk nok, og en heldig Løsning af Opgaven vilde være udelukket, selv om Fjenden blot raadede over saa stor en Styrke, som vilde være nødvendig til den Demonstration fra hans Side, som Gen. Gerlach troede, at det muligvis drejede sig om. Tilmed var der en meget stor Fare for, at Bataillon vilde blive tilintetgjort, naar den kom ind under Bakkerne.

Rytterdelingen sendte en lille Patrouille frem ad Koselvej; den stødte paa fjendtligt Fodfolk og dreves tilbage. Selve Delingen red frem for at søge Lejlighed til at attackere; men da Fjenden var for stærk, gik den tilbage til en Opstilling ved Siden af Skanse b. Her blev dens Fører, Premierløjtnant Meulengracht, dødelig saaret, hvorefter Delingen blev trukket helt tilbage.

Chefen for Bataillon, Kaptajn Arntz, synes ikke at have været saa godt inde i Situationen, at han vidste, at Forpostkompagniet havde kæmpet med flere fjendtlige Kompagnier; thi han lod Bataillon marchere frem ad Vejen mellem Skanserne i slutted Orden, blot sikret af en Forspids. Da det forreste Kompagni, 2., kom frem foran Skanserne, blev det stærkt beskudt i venstre Flanke og søgte derfor Dækning bag en Jordvold, der løb øst for og parallelt med Vejen, indtil ogsaa de andre Kompagnier, 6. og derefter 5., havde passeret Skanserne. Det fortsatte derefter ad Koselvej med Forspidsen udviklet og var naaet lidt forbi det Sted, hvor Vejen drejer mod Ø. (se Skitse S. 178), da ogsaa næstforreste Deling udvikledes til venstre for Forspidsen. Da Delingsføreren, Premierløjtnant Seyfarth, kort efter faldt, gik hele Skyttekædens Bevægelse imidlertid i Staa. Kompagnichefen søgte at faa endnu

1 Deling udviklet, men Fjendens Ild var nu saa voldsom, at Delingen ikke naaede at komme ud fra Vejen, men ligesom Kompagniets sidste Deling kastede sig ned i Vejgrøften. Kompagniet var fuldstændig lammet af Beskydningen, besvarede ikke denne, og det var Befalingsmændene umuligt at faa Folkene op.

Det næste Kompagni, 6., havde Ordre til at rykke ud ad Vesbyvej. Det blev ligeledes beskudt fra Øst under Fremrykningen, der opstod nogen Uorden, som dog hurtigt blev overvunden, og ved at benytte den ovennævnte Jordvold langs Vejen kom Kom-

pagniet uskadt frem, til i Højde med Snævringen x eller maaske lidt sydligere. Det fremsendte to Delinger som Skytter, der, da de naaede op paa Bakkekammen, saa et fjendtligt Kompagni og et Batteri rykke frem fra Vesby, hvorfor de standsede. De to andre Delinger forblev ved Landevejen.

Ogsaa det sidste Kompagni, 5., der skulde ud ad Vejen til Ornum Ml., blev beskudt i venstre Flanke, da det kom frem foran Skanserne. Det udviklede straks to Delinger med Front mod SØ., lidt senere en tredje Deling med Front mod Ø. og optog Kampen med fjendtlige Skytter paa Bakkerne foran. Kompagniets fjerde Deling laa som Reserve ca. 70 m. bagved i Vejgrøften. Efter nogen Tids Kamp synes Kompagniet at have søgt Dækning, hvor det var, og i det væsentlige standset sin Skydning.

Det Fodfolk — 3 Batailloner —, der havde beskudt I./3. R., var sendt frem for at dække de to preussiske Avantgardebatterier, der lidt senere, ca. Kl. 12³/₄, gik i Stilling hvert paa sin Side af Koselvej. Fodfolket skulde imidlertid for ikke at maskere Artilleriets Ild standse ca. 200 m fra Skanserne og foretog derfor ikke noget Angreb. Da det desuden blev hæmmet i sine Bevægelser ved Artilleriilden fra Skanserne, kunde vor Bataillon blive liggende i sine Stillinger i ret lang Tid.

Foran 2. Kompagni stod Bataillonschefen med sin Hornblæser. Han var rolig og fattet, men fuldstændig overvældet af den vanskelige Situation, hvori hans Bataillon var blevet bragt, og var ude af Stand til at handle. Chefen for I./18. R., Major Lundbye, som inde fra Skanserne havde iagttaget Bataillonens Passivitet, gik tilsidst ud til Kaptajn Arntz og fik ham overtalt til at tage en Beslutning. Denne kom, meget fornuftigt, til at gaa ud paa, at Arntz lod blæse: „Langsomt tilbage!“

2. Kompagnis Tilbagegang blev stærkt beskudt baade af Artilleri og Fodfolk, og da Kompagniets Modstandskraft allerede forud var brudt, og ydermere Kompagnichefen blev saaret, saa at Kompagniet nu førtes af en ung Reserveløjtnant, udartede dets Tilbagegang til en Flugt, som først standsede hinsides Mysunde By. Her blev det atter samlet, og efter at Gen. Gerlach havde talt til Mandskabet, var Følgerne af den Krise, Kompagniet havde gennemgaaet, overvundne.

5. Kompagni, hvis Mandskab roses for dets gode Holdning, gik delingsvis tilbage i god Orden, medtagende sine „Saarede og Effekter“. 6. Kompagni samlede sine Delinger i Lavningen x og

gik derefter tilbage til Løbegravens V. f. a, som det besatte med to Delinger, medens en Deling blev Reserve bagved, og den sidste Deling foreløbig forblev fremme i x ved Skrænten langs Slien.

Ifølge Udtalelse fra en af Bataillonens Løjtnanter var Mandskabet deprimeret efter den foregaaende Dags Tilbagegang uden Kamp fra Kokkendorfstillingen, som det havde forberedt sig paa at forsvare. Dette kan have gjort sit; men en Panik, som den, der opstod i 2. Kompagni, fremkommer, som bekendt, let i Begyndelsen af en Krig, selv blandt fast organiserede Tropper. Man maa være forberedt herpaa og søge at undgaa, at der bliver Anledning til den, dels ved i videst mulig Udstrækning at sikre sig mod overraskende at blive beskudt, dels ved at tilvejebringe en kraftig Ildunderstøttelse, i Særdeleshed under Angreb, saa at Mandskabet føler en relativ Sikkerhed. Lader man haant om dette, og giver man navnlig sine Tropper en saa umulig Opgave, som det skete fra Gen. Gerlachs Side, saa opnaar man samme Resultat som her ved I./3. R.

Tropperne var nu fordelt i Stillingen saaledes:

5./3. R., som nævnt, i Løbegravens yderst paa højre Fløj. Til venstre derfor stod I./18. R. med $\frac{1}{2}$ 2. Komp. i a, $\frac{1}{4}$ 1. Komp. og 5. Komp. bag Jordvolden mellem Skanserne, $\frac{1}{4}$ 1. og $\frac{1}{2}$ 2. Komp. i b, $\frac{1}{4}$ 1. Komp. ved Glaciset foran b, $\frac{1}{4}$ 1. Komp. i den paabegyndte Løbegrav Ø. f. b, og endelig 7. Komp. som Reserve tæt bag b. Af I./3. R. stod de to resterende Kompagnier som Reserve ved Hulvejen mellem Skanserne og bag b, dog saaledes at 3. Komp. afgav Besætning til Forsvar af Barrikaden. II./3. R., af hvilken jo et Komp. var fast Besætning i Brohovedet, var undervejs til Mysunde blevet standset af Gen. Gerlach og sendt tilbage til sine Kantonnementer, da det, som sagt, ikke var udelukket — eller maaske sandsynligt —, at Fjenden blot vilde engagere os ved Mysunde og samtidig forsøge en Overgang over Slien paa dennes smalle Strækning N. derfor. Derimod havde Generalen beordret 10. Batteri frem. Det ankom til Brodersby Kl. 12 og blev henad Kl. 1 sat i Stilling med en Deling (2 24 Pd.s Granatkan.) i G₁ og en Deling (2 12 Pd.s Kuglekan.) i G₂, $\frac{1}{2}$ Batterie N. f. G₆ til eventuel Beskydning af nordre Bro og Terrainet foran Brohovedet. Dette Halvbatteri kom ikke til Skud. Det havde ogsaa været fornuftigere, hvis Gen. Gerlach straks havde sendt det frem

til Skanserne c og e til Støtte for en Genoptagelse af Kampen for det Tilfælde, at første Linie gik tabt, og navnlig vilde det have været heldigt at have Kanonerne ved Haanden til Erstatning for dem, der maatte blive ubrugelige i a og b. At Gen. Vogt har følt dette, fremgaar af, at han næste Dag forlangte $1\frac{1}{2}$ —2 Feltbatterier til Raadighed i dette Øjemed, hvis Fjenden gentog sit Angreb.

Hidtil havde Fjenden kun haft sine to Avantgardebatterier i Stilling. Men fra Kl. 1 greb hans Reserveartilleri ind, idet der kørte 4 Batterier op paa Bakken V. f. Ornum Ml. og kort efter 4 i Højde med Langsøens Sydspids samt 3 lidt sydvestligere. Det fjendtlige Artilleri udgjordes saaledes ialt af 16 12 Pd.s Kanoner og 24 6 Pd.s riflede Kanoner foruden 24 7 Pd.s Haubitser, tilsammen 64 Stk. Skyts, hvoraf 24 riflede. Vejret havde indtil da været uklart med snetung Luft, men nu faldt der, straks efter at de første Batterier af Reservartilleriet var komne i Stilling, en Taage, som snart i Forbindelse med Krudtrøgen skjulte Skanserne for Artilleriet. Taagen beskrives som tæt; men man kunde dog fra Skanserne se 1—200 m frem, og til Tider lettede den fuldstændig.

Det preussiske Fodfolk, der havde beskudt I./3. R., og som skulde dække Artilleriet, var, som nævnt, standset i 200—250 m Afstand fra Skanserne, dog havde den Bataillon, som var yderst paa højre Fløj, sendt et Kompagni frem til den paabegyndte Løbegrav 50 m foran b. Idet dette Kompagni laa saa nær Skansen, maa man gaa ud fra, at de Batterier, som havde denne som Maal, og hvis Ild til at begynde med laa lidt hinsides Skansen, ikke har turdet lægge den tilbage for ikke at udsætte Kompagniet. Ogsaa er Terrainforholdene saaledes, at det selv i klart Vejr vilde være meget vanskeligt at afgøre, om Træfningen faldt i eller tæt bag Skanse b, ligesom Artilleriilden mod Skanselinien iøvrigt ogsaa paa Grund af Spredningen maatte ramme den sydlige Del af Mysunde By, som blev skudt i Brand. Men da desuden hele Strækningen op til Brohovedet til Stadighed blev beskudt, maa man antage, at nogle af Batterierne har været anvendt til, hvad man nutildags kalder en Hindre- og Foruroligeskydning, med det Formaal at træffe vore Reserver og hindre deres Bevægelse frem mod vor forreste Linie. Over for denne Skydning gjorde den anlagte Jordmaske god Nytte.

Skansens Længde

Bakken, hvorpaa Skanse b laa, set fra Syd. Til højre Engdraget y. Bag den yderste Bakkeskraaning til højre er Vigen.

Vort Artilleri i Skanserne optog og kunde stadig vedligeholde Kampen med det fjendtlige. Ligesom Preusserne kunde vi til Tider se Maalene og maatte iøvrigt skyde efter Kanonglimtene, men vi havde den Fordel at kende Afstandene i Forterrainet og var saaledes i Stand til at lægge Ilden nogenlunde nøjagtigt. Virkningen fra vore 20 Kanoner kunde naturligvis ikke blive afgørende over for det store fjendtlige Maal, saa meget mindre som vi af Hensyn til Ammunitionsforbruget blev nødt til at sagtné Ilden. Gennemsnitlig mistede derfor hvert af de preussiske Batterier kun nogle faa Mand.

Batteriet i G₁, N. f. Slien, der beskød Fjendens venstre Fløjbatteri, led selv intet, da den preussiske Ild, der blev rettet mod det, gik for langt. Heller ikke den søndre Bro, som Preusserne tog som Maal, lykkedes det dem at ramme.

Da Gen. Gerlach saa det fjendtlige Artilleri køre op, kunde han ikke længere være i Tvivl om, at Angrebet var alvorligt ment. Ikke uden Grund følte han nu stærkt Savnet af Fodfolk i Stillingen, hvorfor han — efter telegrafisk at have indhentet Bemyndigelse dertil hos Overkdoen. — beordrede 3. Brigade til straks at afmarchere til Mysunde. Han fik imidlertid det lidet opmuntrende Svar, at, paa Grund af Brigadens spredte Kantonementer, kunde det nærmeste Regiment, 16., først være samlet efter 2—2½ Times Forløb, og 17. R. kunde tidligst være i Vedelsspang om 3 Timer og endda kun med den ene Bataillon. Da Afstanden fra Vedelsspang til Mysunde er ca. 11 km, kunde Brigaden altsaa næppe komme, før det var for sent.

Gen. Gerlach havde yderligere til Raadighed II./18. R. og II./3. R.; men helt turde han ikke blotte den nordlige Slibred. II./18. R. skulde forblive i Fysing af Hensyn til Forsvaret af Paløre og 2 Kompagnier af II./1. R. ved Goltoft. Der blev saaledes kun 2 Kompr. af sidstnævnte Bataillon tilbage at disponere over, og de fik saa Ordre til at rykke til Mysunde i Løb. — ½2. Bt. i Ulnæs blev ikke trukket til, til Trods for at Fjendens Koncentration af sit Artilleri over for Mysunde havde vist, at han rettede sit Hovedangreb mod dette Punkt, og at et eventuelt Overgangsforsøg nordligere nu kun kunde blive et sekundært Foretagende, over for hvilket Skytset i Skansen ved Goltoft, understøttet af de to Kompagnier af 3. R., maatte være tilstrækkeligt. Da Afgørelsen skulde falde ved Mysunde, burde Forsvarskraften

dér være størst mulig, og Halvbatteriets riflede Kanoner kunde have gjort god Nytte. Gen. Gerlachs Anvendelse — eller rettere Ikkeanvendelse — af sit Feltartilleri den 1. og 2/2 giver et tydeligt Indtryk af, at han i de 13 Aar, der var forløbne siden sidste Krig, saa godt som ikke havde haft Lejlighed til at optræde som Troppefører. Forbavsende er det, at hans Stabschef, Major Stjernholm, der dog oprindelig var Artilleriofficer, ikke kunde yde ham bedre Hjælp med Hensyn til Anvendelsen af sin egen Vaabenart.

De to Kompagnier af II./3. R. blev, da de naaede Mysunde ca. Kl. 3, stillet i Reserve i Mysunde By sammen med 1./3. R., der nu kom tilbage fra Kappel.

Imidlertid rasede Kampen med stor Heftighed, og foruden af Artilleriprojektiler faldt over hele Terrainet „en vedvarende Regn af Spidskugler“. Som Følge af Artilleriilden bag Skanserne var Reserverne sluttet tæt op til forreste Linie. Paa højre Fløj blev ved 6./3. R. de bedste Skytter sat til at skyde, medens de andre ladede og rakte dem Geværerne. Ved 5./3. R. skiftedes Delingerne til at besætte Stillingen bag Barrikaden, og overalt skød man saa kraftigt som blot muligt. Patronforbruget blev stort, for mange Skytters Vedkommende ialt indtil 80 Patroner pr. Md., hvad der er meget, naar Talen er om Forladegeværer, og ny Ammunition maatte hentes frem.

I Fronten laa de preussiske Skyttekæder efterhaanden i ca. 150 m Afstand eller nærmere og rettede navnlig en meget generende Ild mod Skansernes Skydeskaar. Allerede i Kampens første Stadium var en preussisk Bataillon rykket over Bakken N. f. Ornum Ml. mod den lille Vig Ø. f. Mysunde; men den gik straks tilbage igen, saa at vi fik det Indtryk, at Fjenden var blevet overrasket ved at se, at der var iset i Vigen, og Vejen over den saaledes spærret. Nu rykkede imidlertid en Bataillon frem til Lavnningen. Kunde den komme frem derfra, vilde den kunne naa ind i Flanken paa Stillingen, da Strækningen fra b til Vigen jo ikke var besat, og vi ej heller havde sikret os ved en bagved værende Echelon. Nogle preussiske Skytter sneg sig frem langs Kysten og aabnede pludselig Ilden mod 7. Komp., der som Reserve laa paa Knæ bag b. Der opstod en øjeblikkelig Panik i Kompagniet, men takket være Befalingsmændenes Resoluthed og en menigs kække Færd, blev Svaghedstilstanden hurtigt overvundet, og Kompagniet

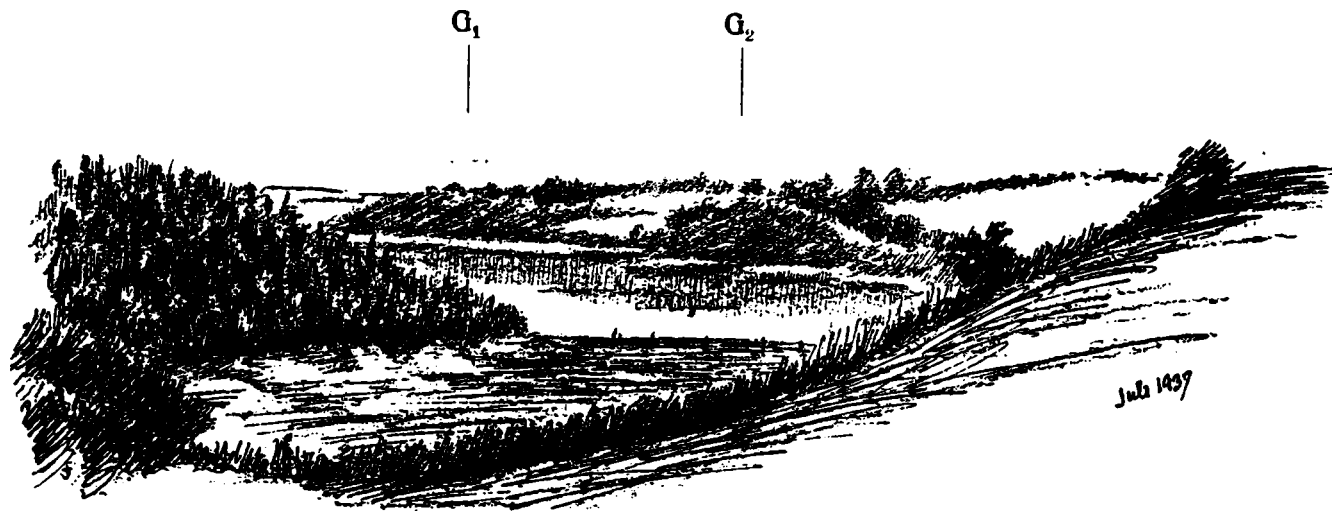
tog Front mod Fjenden. En Deling blev sendt ud til en Gaard i Østkanten af Mysunde By, hvorfra den fordrev de fjendtlige Skytter ved Kysten, og hvor den forblev, indtil Gaarden blev skudt i Brand.

Den fjendtlige Bataillon i y rettede nu en voldsom og vel rettet Ild mod det Skydeskaar i b's venstre Flanke, bag hvilket den Kanon stod, som kunde beherske Terrainet Ø. f. Skansen. Flere af de Artillerister, der betjente Kanonen, blev skudt. Kaptajn Hertel kom til, rettede personlig Kanonen tids nok til ved et Kardæskskud at tvinge Bataillonnen, som var ved at bryde frem fra y, til at vende om og søge Dækning. Den gjorde ikke noget fornyet Forsøg paa at komme frem.

Det preussiske Kompagni, der laa bag Løbegraven 50 m foran b, enfilerede derfra Jordvolden mellem Skanserne og tilføjede navnlig 5. Komp., som stod dør, betydelige Tab; bl. a. faldt Kompagnichefen, Premierløjtnant Lømmer. Gen. Vogt beordrede derfor 7. Komp. til ved et Angreb at fordrive det preussiske Kompagni, skønt han burde vide, at et saadant Modstød ført frem foran Fronten, vilde blive mødt med en koncentreret Ild fra hele Angriberens Linie, saa længe han ikke var nedkæmpet. 7. Komp. blev ogsaa, i samme Øjeblik det rejste sig, modtaget med en saa voldsom Ild, at det straks beordredes tilbage. — Ved Hjælp af Kardæsker og en forstærket Fodfolksskydning fra b lykkedes det dog kort efter at bringe Kompagniet bag Løbegraven til at standse sin Ild.

De tre preussiske Haubitsbatterier i Centrum rykkede noget efter Kl. 2 150—200 m længere frem, men Batterierne paa venstre Fløj blev, da de vilde følge Bevægelsen, saa stærkt beskudt fra G₁, at de maatte opgive deres Hensigt. Iøvrigt blev den Deling af 10. Bt., som var afgivet til G₁, ca. Kl. 3 afløst af Delingen fra G₂, da den havde bortskudt saa megen Ammunition, at den maatte tilbage for at skifte Forstillinger. Den blev derefter anbragt ved G₄, idet Gen. Gerlach for alle Tilfældes Skyld vilde kunne bestryge Vejen, der gennem Mysunde fører til den søndre Bro. Forøvrigt var denne Bro aabnet allerede ved Kampens Begyndelse.

Da det preussiske Artilleri rykkede frem, maatte den Deling, 6./3. R. havde efterladt i x, gaa tilbage. Senere naaede en fjendtlig Bataillon, dækket af Hegnene, ned i Løvningen. Kaptajn Schow, der førte Kommandoen i a, ventede, at den vilde storme

Engdraget x foran Skanse a (den sydlige Skraaning var ikke beplantet i 1864).

og raabte ca. Kl. 3½ paa Forstærkning, men faldt selv straks efter. Den nærmeste Deling tæt Ø. f. a rykkede ind i Skansen; men Stormangrebet udeblev. Fra G₁ havde man nemlig, da Taagen netop lettede, opdaget Bataillonet i x og ved nogle Skud drevet den tilbage.

Omtrent paa samme Tid, eller lidt senere, kom en fjendtlig Kolonne frem af Taagen paa Koselvej i 100—150 m Afstand. Den blev beskudt med Kardæsker og viste sig ikke mere. En anden Kolonne, som samtidig rykkede frem mod Engdraget Ø. f. b, blev modtaget paa tilsvarende Maade og sprængt. — De fjendtlige Forsøg paa at føre Stormkolonner frem var afvist.

Skydningen vedblev med uformindsket Voldsomhed; men pludselig Kl. 4 ophørte Fjendens Artilleriild, og hans Fodfolk gik hovedkulds tilbage, stærkt beskudt fra Skanserne. Chefen for 6./3. R., Premierløjtnant Duus, sendte resolut en Patrouille frem, som tog nogle Fanger. Af dem erfarede, at vi havde været i Kamp med Afdelinger af mindst 4 fjendtlige Regimenter.

Umiddelbart efter Kampens Ophør sendte Preusserne en Parlamentær med Forslag om Vaabenhvile til Opsamling af de døde og saarede, som de havde efterladt under deres hurtige Tilbagegang. Gen. Vogt gik ind herpaa under Forudsætning af samme Rettighed for vort Vedkommende. Men ikke saa snart var Vaabenhvilen indtraadt, før et Par Hundrede preussiske Infanterister, der laa skjult bag et Hegn 100—150 m foran Stillingen, og fra hvilket de iøvrigt havde generet os stærkt under Kampen, rejste sig og løb tilbage. Gen. Vogt var skikkelig nok til at lade dem løbe uden at skyde efter dem.

Da Fjenden var borte, udstillede 5./3. R. Forposter som før Kampen; men klog af Skade gav Gen. Vogt nu Ordre til, at Rytteriet fremtidig skulde udsende langt udgaaende Patrouiller.

Tabene var ved

- 3. R. 1 Off. og 6 men. døde, 3 Off., 3 Uoff. og 37 men. saarede og 4 men. fangne.
- 18. R. 1 Off. og 22 men. døde, 1 Off. og 46 men. saarede og 3 men. fangne.
- 4. DR. 1 Off. død.
- 6. Fæstnkomp. 1 Off. og 7 men. døde, 4 men. saarede.

Ialt 8 Off., 3 Uoff. og 129 menige eller 10 pCt. af Tropperne i selve Stillingen (Reserverne i Mysunde By, II./3. R., led intet

Tab). Dette Tal synes maaske nutildags ikke særlig imponerende. Hvad det i Virkeligheden betød, kan — idet langt Hovedmassen af Tabene fremkom i Tiden fra Kl. 1—4 — belyses ved, at man sikkert uden at begaa større Fejl kan regne med, at der paa den knap 500 m lange Forsvarslinie i de tre Timer faldt eller saaredes gennemsnitlig 1 Md. i omtrent hvert andet Minut.

Paa fjendtlig Side var det samlede Tab 12 Off. og 187 Uoff. og menige. Fortrinsvis var det naturligvis gaaet ud over de 4 Batailloner, der førte Skyttekampen mod vor Stilling; de mistede ialt 133 Md.

I Rüstow's Bog „Der deutsch-dänische Krieg 1864“ er angivet, at Preussernes Artilleri den 2. Febr. ialt afgav 4500 Skud eller gennemsnitlig 70 Skud pr. Kanon. Gaar man ud fra, at der mod selve Skanselinien anvendtes 44 Stk. Skyts (Resten dels mod G₁, dels mod Bagterrainet), skal der altsaa mod denne være afgivet ca. 3000 Skud eller gennemsnitligt 17 pr. Minut. Over for b laa Ilden, som nævnt, fra første Færd for langt, saa at Skansen forholdsvis sjældent blev ramt. For Skanse a's Vedkommende siger Løjtnant Hansen, som rykkede ind i den ca. Kl. 3½, at der indtil Ildens Ophør Kl. 4, altsaa i den halve Time, faldt en halv Snes Skud, hvilket svarer til ca. 60 Skud i samtlige 3 Timer. Hvor mange Skud, der i det hele har været rettet mod Skanserne, ved man naturligvis ikke; men under alle Omstændigheder kan det kun være en meget ringe Procent, der har ramt dem. Det for Preusserne daarlige Resultat kan være foranlediget ved, at de har skudt med lidt for høj Opsats og paa Grund af Taagen ikke har kunnet observere Træfningen. Selv om dette blev muligt i de Øjeblikke, Taagen lettede, kunde de dog ikke lægge Ilden længere tilbage, fordi deres eget Fodfolk var kommet for tæt paa. En anden og langt væsentligere Aarsag har dog utvivlsomt været den ringe Skudsikkerhed, navnlig for de 7 Pd.s Haubitser, som Gen. Wille omtaler i „Vor dreizig Jahren“. Naar saa hertil kommer, at de 6 Pd.s Granatkardæsker næsten ingen Virkning fik, fordi man til dem brugte samme Percussionsbrandrør som til Granaterne, maatte Følgen alt ialt blive, at Preusserne fik langt mindre Udbytte af deres voldsomme Skydning, end man skulde have ventet.

Ingen af vore Skanser havde taget synderlig Skade. I a var 3 Affutager brudt sammen, men væsentligst fordi de, som Major Jørgensen sagde, „var noget pilraadent Juks“. Værst var Bran-

den i Mysunde, der fortærede omtrent Halvdelen af Husene, hvorved Fodfolket mistede nødvendigt Husly. Ogsaa Vejbanen gennem Byen var revet op og Jordmasken langs Vejen slemt medtaget.

Om Aftenen Kl. 9 ankom I./16. R. Brigadechefen, Oberst Wørishøffer, var selv redet forud og fik Ordre til at standse de andre Batailloners March. I./16. R. blev straks sat i Arbejde og arbejdede hele Natten. Ingeniørkorpsets Opfattelse, at Løbegrave for Fodfolket ikke var særlig nødvendige (se S. 117), var blevet fuldstændig kuldkastet. Artilleristerne klagede med god Grund over, at Fodfolket ikke havde kunnet holde de fjendtlige Skytter paa tilstrækkelig Afstand, hvorved Skytsbetjeningen til Tider var blevet stærkt hæmmet. Der tilvejebragtes derfor nu saavel en Løbegrav mellem Skanserne som foran disse, ligesom der blev anlagt en Travers bagud fra det østlige Hjørne af Skanse b. Ligeledes istandsattes i Løbet af de følgende Dage Jordmasken gennem Mysunde, og Major Jørgensen rekvirerede fra Slesvig Materiale til Telte, saaledes at der kunde skaffes Mandskabet Ly i Mysunde. Det ødelagte Materiel blev erstattet og ny Ammunitionsforsyning hentet fra Parken i Slesvig.

I./18. R., der havde været i uafbrudt Virksomhed i 2½ Døgn, blev om Formiddagen den 3. afløst af I./3. R.

Vore Soldater, Befalingsmænd som Mandskab, havde kæmpet fortrinligt og fuldt ud løst deres Opgave. Om Aarsagen til det lidet heldige Forhold ved et af 3. Regiments Kompagnier, er talt foran, og at der et Øjeblik var ved at udbryde Panik i 7./18. R., ligesom at den stærke Skydning en kort Overgang gik Artilleristerne lidt stærkt paa Nerverne, er ikke andet end, hvad man kan vente blandt Tropper, som første Gang er i Ilden. Man maa snarere lægge Mærke til, hvor hurtigt og fuldstændigt Svaghedstilstanden blev overvundet. Ikke desto mindre er den Erfaring, vi her høstede med Hensyn til Fremkomsten af Panik, ikke uvigtig.

Intet Steds er i Beretninger om Kampen omtalt, at man følte det preussiske Bagladegevær vort Forladegevær afgørende overlegent. Man nævner vel, at den fjendtlige Fodfolksild var voldsom og godt rettet, men ogsaa at Skydningen var heftig fra vor Side. At Virkningen af Fjendens Artilleriild var forholdsvis ringe, blev selvfølgelig et Held for os. Heldet spiller en Rolle i enhver Kamp; men det afgørende er, at det, som her, udnyttedes.

Prins Friedrich Carl giver naturligvis i sin Rapport til Gen. Wrangel Taagen Skylden for det daarlige Resultat; men han tilføjer, at et fornyet Angreb vanskelig vil føre til noget bedre. — Man kan ikke med Rimelighed forlange mere af vore Soldater, end at de ikke alene afviser Angrebet paa deres Stilling, men endog gør det saa godt, at Fjenden anser det for haabløst at gentage det.

Kampen ved Mysunde regnes med Rette for en af vor Hærs smukkeste.

Begivenhederne i Centrum.

Overkommandoen blev af 1. Division holdt godt underrettet om Begivenhederne ved Mysunde, hvortil den desuden sendte en Forbindelsesofficer. Til at begynde med nærrede den, ligesom Gen. Gerlach, ikke rigtig Tiltro til, at Angrebet var alvorlig ment. Foruden den tidligere omtalte Meddelelse gennem Krigsministeriet om Gen. Moltkes Udtalelser (se S. 169) havde den nemlig samme Formiddag modtaget en Efterretning fra Herredsfogden i Strustrup (i Angel) om, at den tyske Befolkning*) ventede, at Preusserne vilde gaa til Kappel og slaa Bro dør. Noget Forsøg paa selv at søge Forholdene opklaret havde Overkdoen. ikke gjort; ud over Forpostrytteriets Patrouiller i det allernærmeste Forterrain var intet Rytteri fremsendt, navnlig ikke mod Øst, saa at der ingen Mulighed var for at tage preussiske Fanger og derigenem at faa lidt nærmere Besked. Overkdoen. lagde derfor alene de to samstemmende Meddelelser til Grund for et Telegram, den Kl. 2³⁰ Eftm. sendte 1. Division, hvori den henledte Divisionens Opmærksomhed paa, at det „utvivlsomt“ var paa et nordligere Sted, at en Overgang kunde ventes. Divisionen skulde derfor særlig passe paa ved Arnæs—Kappel. Gen. Gerlach var imidlertid, da han Kl. 2⁴³ modtog Telegrammet, fuldt optaget af Begivenhederne ved Mysunde og kunde kun indskærpe 1. Brigade forøget Opmærksomhed og standse den Bataillon af 22. R., som han havde beordret til Thorsted—Kjus, N. f. Mysunde, østligere ved Kisby—Borne, saa at den var nærmere 1. Brigade.

Selv om Overkdoen. i sit tidligere omtalte Telegram Natten til den 2. (se S. 169) — som for at berolige 1. Division — havde

*) Meldingen er affattet saaledes, at man ikke kan se, om det er Befolkningen i Angel eller i Kiel, der menes.

sagt, at den ansaa dennes tilstedeværende Styrke tilstrækkelig til at forebygge Overgangsforsøg paa alle eksponerede Punkter, havde Gen. Gerlach, saaledes som han gentagne Gange havde udtalt det, en ganske anden Opfattelse, og han beholdt da ogsaa I./16. R. ved Mysunde efter Kampen og vilde ikke afgive den igen. — Overkdoen.s Henstilling i saa Henseende næste Formiddag blev bestemt afvist. Da det nu var godtgjort, at 3. Brigade med sit hidtidige Kantonnement om Vedelspang ikke kunde støtte Forsvaret af Mysunde i rette Tid, befalede paa den anden Side Overkdoen. Kl. 5 Eftm., at Brigaden fremtidig skulde indkvarteres i Skaleby—Moldened—Vinding — hvorfra 6. Bt. blev forlagt til Klensby og St. Jürgen. Brigaden var saaledes mere koncentreret, kunde hurtigere naa Mysunde, var ved Haanden for et Sliforsvar mellem Slesvig og Mysunde, samt — og det var maaske Hovedsagen — mere rede som Hovedreserve for Centrum. — Men dens Afstand fra Arnæs—Kappel var ingenlunde blevet kortere.

Overkommandoen havde i sin Instruktion Natten til den 2. lovet at understøtte 1. Division. Denne havde under Kampen faaet Raadighed over 3. Brigade — hvad, som ovenfor omtalt, ikke betød ret meget —, men Overkdoen. havde ogsaa stillet en Fremrykning S. f. Slien i Udsigt. Man vidste rigtignok intet om, hvor Fjenden stod, ud over, at Preusserne angreb Mysunde, og at Østrigerne var S. f. Danevirke. Hvad der var i Mellemrummet mellem de to fjendtlige Korps, anede man ikke. Skulde der foretages en Fremrykning S. f. Slien, maatte man nødvendigvis have Besked derom og kunde skaffe sig den, da 3. DR. var lige ved Haanden i Hesterbjerg Barakker. Men i saa Henseende skete intet. Overkdoen. gik saa ud fra, hvad den formodede, nemlig 1) at Østrigernes højre Fløj utvivlsomt stod tæt Ø. f. Brekendorfvej — og næppe ret langt N. f. Sorgfloden, da Krop ikke var besat —, men angaaende deres Kantonnementer havde man kun hørt, at Heidünge var belagt, 2) at Preusserne var paa Vej ud i Svansen, saa at der formentlig ikke stod andet end nogle Forposter ved Kokkendorfstillingen. Der maatte saaledes mellem Østrigerne og Preusserne være et i det væsentlige tomt Rum.

Ud fra denne Formodning beredte Overkdoen. sig saa paa at sende 3. Division ud til „en Rekognoscering“ mod Øst for at true Preusserne ved Mysunde i Flanke og Ryg og derved aflede deres Opmærksomhed fra Slien og Mysunde. Ordreerne til Trop-

pernes Alarmering var allerede udfærdiget, da der fra Gen. Steinmann indløb en Melding om, at han ingen Tropper havde til Raadighed, fordi de dels var paa Arbejde, dels paa Forpost.

Om det var af denne eller anden Grund, Planen blev opgivet, kan man ikke nu se; men i hvert Tilfælde bestemte Overkdoen. sig Kl. 2³⁰ Eftm. til, at Foretagendet S. f. Slien skulde indskrænkes til en mindre Demonstration mod Flækkeby, hvor Fjenden da skulde alarmeres saa meget, som det under disse Betingelser var muligt. Til Udførelsen bestemtes I./9. R., 3./4. DR., 1/4 11. Bt. samt en Ambulance, alt under Kommando af Oberstløjtnant Tersling, med hvem fulgte 3. Divisions Souschef, Kaptajn Tvermoes. Samtidig med at Kommandoet rykkede ud, skulde Hovedposten i Vedelspang i Forbindelse med den Eskadron af 4. Division, der var Forpostreserve i Bustrup, sendes frem til Geltorf—Esbrem for dèr at sikre Terslings Kommandos højre Flanke mod en eventuel Fremrykning af Østrigerne.

Ganske kort efter, at Beslutningen om Demonstrationen var fattet, havde imidlertid, Kl. 2^{3/4}, en østrigsk Eskadron angrebet vor Feltvagt af 4./1. R. ved Hahnenkrug. Kompagnichefen, Kaptajn Weyhe, som tilfældig opholdt sig ved Feltvagten, havde trukket denne ind i et Hus og derfra ved Ilden fordrevet de fjendtlige Ryttere, som mistede et Par Mand. I sin Melding om denne Begivenhed skrev Kaptajnen, at det kun havde været en fjendtlig Rekognoscering af mindre Betydning; men han kunde paa Grund af Taagen intet bestemt udtale om Fjendens Styrke, dog var der i hvert Fald Fodfolk med.

Meldingen, som synes først at være kommen Overkdoen. i Hænde efter Kl. 4, foraarsagede, at den paatænkte Fremrykning fra Forposterne mod Gelftoft og Esbrem nu blev opgivet. Obltn. Tersling skulde selv sikre sin Flanke ved at udsende et Kompagni med 12 Dragoner til disse Byer.

Da Overkdoen. bestemte at udsende I./9. R., havde den glemt, at denne Bataillon havde afgivet en stor Del af sin Styrke til Isning paa Slien. Det blev derfor sent og begyndte allerede at mørkne, inden den kom afsted; flere af Folkene var endda først stødt til, da den marcherede ud gennem Gaderne i Slesvig. Ekspeditionen blev dog ikke af lang Varighed; thi da Bataillonen naaede Gyby, fik den Kl. 5³⁰ Ordre til at vende om, fordi Kampen ved Mysunde var ophørt.

Hvad Overkommandoen har ment med Demonstrationen, er ikke klart. Afstanden til Flekkeby fra Hadeby er 8 km, saa at Bataillonet, selv om den var kommen noget tidligere afsted, end det skete, dog først kunde have naaet sit Maal, efter at det var blevet mørkt. Den kunde saa maaske støde paa Fjendens Forposter og skyde lidt, men tøvede den ret længe, kunde det blive vanskeligt for den at slippe tilbage. Og skulde Fjenden virkelig, fordi der faldt nogle Skud ved hans Forposter, blive saa forskrækket, at han opgav sin Kamp ved Mysunde? — Den preussiske Generalstab mener i sit Værk om Krigen, at det var, fordi Kongen var i Slesvig, hvortil han var ankommen den 1., at Overkdoen. følte sig forpligtet til at gøre noget til Støtte for 1. Divisions Kamp. Denne Forklaring lyder usandsynlig — Kongen vilde utvivlsomt ogsaa have frabedt sig at blive hædret paa den Maade —, men paa den anden Side er det ikke underligt, at den preussiske Generalstab har haft svært ved at finde et fornuftigt Motiv til vor Overkommandos Disposition. At Oberst Kauffmann kunde foreslaa Overgeneralen at udsende Tropper til et formaalsløst, tilmed risikabelt Foretagende, er uforsvarligt; thi man har ikke Lov til at sætte blot een Soldats Liv paa Spil uden virkelig at ville opnaa noget derved. At Gen. de Meza kunde sanktionere Forslaget, kan kun forklares ved, at han overhovedet ikke har gennemtænkt Sagen.

Den hele Episode, som jo heldigvis blev uden Følger, viser, hvor farligt det er at disponere paa Grundlag af Hypoteser. Den forudfattede Opfattelse angaaende Fjenden, Overkdoen. i dette Tilfælde gik ud fra, var saa falsk som vel muligt. Ved Möhlhorst og Holm stod den preussiske 13. Division og 12. Inf. Brigade, ved Ahlefeldt den østrigske Brigade Tomas med Forposter i Linien Brekendorf—Hütten, Kavaleri-Brigaden ved Bünge, og de tre andre østrigske Inf. Brigader var samlet ved Brekendorfvejen. Men ikke nok hermed; baade disse preussiske og østrigske Tropper stod paa Spring til at rykke frem, da saavel Prins Friedrich Carl som Gen. Gablenz var forberedt paa, at vi i en Situation, som den foreliggende, vilde forsøge et Udfald. Det var derfor et stort Held for os, at Planen om at udsende 3. Division mod Øst blev opgivet, ligesom ogsaa at Demonstrationen kontramanderedes, om end denne lille Styrke maaske kunde være sluppet tilbage i Ly af Mørket.

I og for sig var Overkdoen.s Tanke rigtig, at et fjendtligt Tryk paa een Del af Fronten bedst lammes ved, at man selv angriber en anden. Men synderlig praktisk kunde det ikke være at udnytte Fjendens splittede Opstilling ved at kile sig ind mellem dens to Grupper, der ikke stod meget langt fra hinanden. Maalet for Angrebet maatte blive det østrigske Korps, som vilde være ret isoleret, selv om Prins Friedrich Carl endnu ikke var kommen synderlig ud i Svansen, ligesom det jo ogsaa var muligt, at den preussiske Gardedivision, der den 29. ankom til Hamburg, endnu ikke var sluttet op. Østrigerne stod dog endnu saa langt fra Dænevirkestillingen, at Angrebet let kunde blive en Kamp af mere afgørende Karakter, end paa dette Tidspunkt ønskeligt, og i det hele var Efterretningsgrundlaget altfor spinkelt til, at man kunde indlade sig paa et Foretagende af den Art. Vilde Overkdoen. indskrænke sig til blot at lade en mindre Styrke udføre en voldsom Rekognoscering el. lign. mod Østrigerne, kunde dette paa den anden Side ikke ventes at ville faa nogen Betydning for Forsvaret af Mysunde.

De eneste nye Oplysninger, Overkdoen. havde faaet: en Meddelelse fra Krigsministeriet, at der intet forelaa angaaende fjendtligt Belejringsskyts, og en Melding fra 4. Brigade, at der ingen fjendtlige Tropper var i Nordditmarsken, kunde ikke ændre dens Opfattelse med Hensyn til Fjendens Stilling, og den besluttede derfor, at det Udfald fra Centrum, som var opgivet om Eftermiddagen, skulde udføres næste Dag. Allerede Kl. 4 Eftm. gav den derfor Ordre til, at Tropperne i Centrum og paa højre Fløj skulde staa fuldt kampfærdige paa Alarmpladsen den 3. Kl. 4 Form., og Trainet sendes tilbage. Men om Hensigten meddeltes intet.

Imidlertid fik Overkdoen. om Aftenen en Melding — sandsynligvis hidrørende fra Oplysninger, Obltn. Terslings Kommando havde faaet hos Beboerne —, som gik ud paa, at Preusserne stod ved Flekkeby og Ekernførde. Hermed bortfaldt Grundlaget for Troen paa, at Østrigerne stod isoleret. Mellem Kl. 6 og 7 Eftm. meldte endvidere Forpostkommandøren, at Fjenden havde besat Lottorf, og at der intet vidstes om hans Styrke der — en imod Byen fremsendt Patrouille havde maattet inddrages.

Under disse Omstændigheder opgav Overkdoen. Udfaldet, for hvilket der iøvrigt stadig ikke forelaa tilstrækkeligt Efterretningsgrundlag. At Fjenden havde besat Lottorf betød i og for sig

ikke ret meget; men det kunde opfattes som Indledning til et Angreb paa Centrum, i hvilket muligvis ogsaa Prins Friedrich Carls Korps skulde deltage. Ud fra denne Opfattelse ændrede Overkdoen. Formaalet med Alarmeringen, idet denne nu skulde stille Tropperne rede til *Forsvar*.

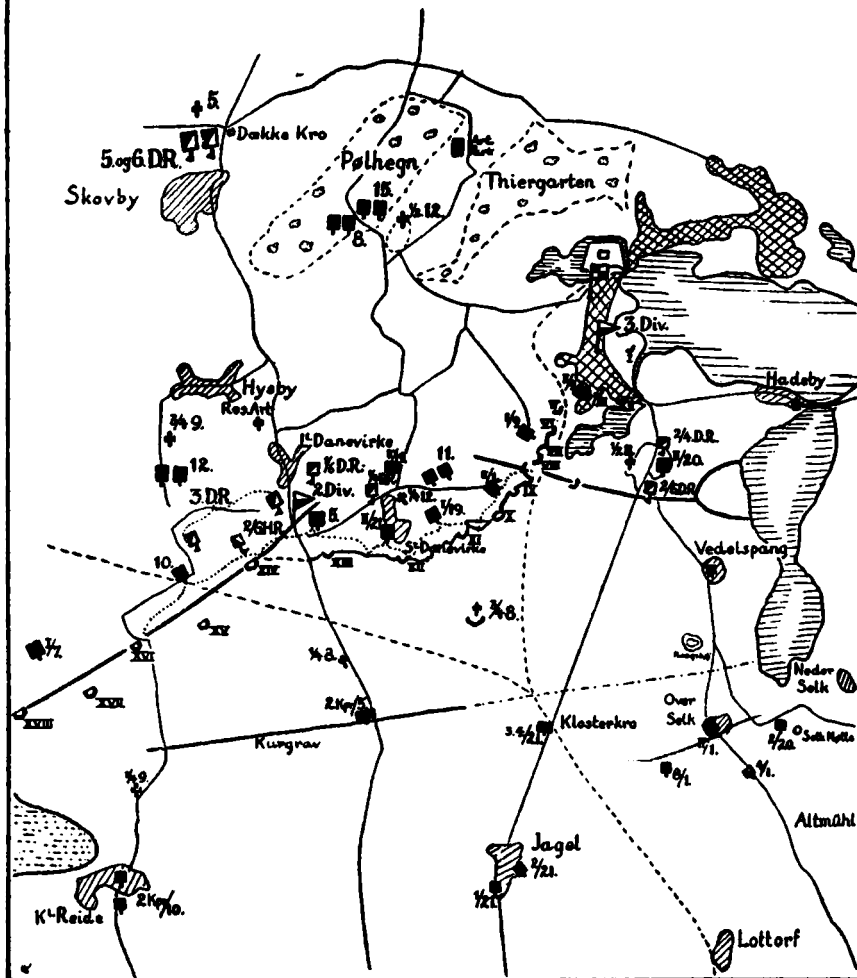
Det var imidlertid unødvendigt af den Grund at lade Afdelingerne stille allerede Kl. 4 Form., tre Timer før Solen stod op; thi selv om Fjenden rykkede frem om Natten, maatte han blive opholdt af Forposterne, og at han straks efter sin Ankomst, i Mørke og ukendt Terrain, skulde skride til Stormangreb paa en saa stærk Stilling som Danevirke var mere end usandsynligt. Saaledes raisonnerede Overkdoen. dog ikke, endskønt der kunde have været god Grund til at lade Tropperne faa mest mulig Hvile, i Stedet for at mange nu maatte pures ud allerede ved Midnat. Tværtimod supplerede Overkdoen. Kl. 10⁴⁵ Eftm. sin Befaling med, at Skanserne skulde besættes straks og hele Stillingen, naar Afdelingerne om Morgen mødte paa Alarmpladserne.

Ved denne Ordre viste Overkdoen. ikke alene en uheldig Nervøsitet, men den befalede ogsaa, som var det til et Kompagni og ikke til en Hær, spredt over en lang Front. Den meddelte ikke Divisionerne, hvilken Opgave der skulde løses, og overlod ikke dem at afgøre, hvilke Dele af Stillingen det var nødvendigt at besætte, og hvor stor en Styrke der skulde holdes rede. At alarmerne 4. Brigade ved Frederiksstad var formaalsløst, da der ingen Fjender var over for den, og f. Eks. Reserveartilleriet, som ogsaa skulde stille Kl. 4, kunde dog næppe komme til Anvendelse i Mørke. Endelig var det uheldigt at sende Trainet tilbage til Parkpladserne, uden at Overkdoen. sikrede sig, at Forplejningstjenesten skete Fyldest. For 3. Divisions Vedkommende søgte Gen. Steinmann at raade Bod paa denne Ulempe ved at lade udlevere en Ekstraportion.

Skæbnen vilde, at Vejret om Natten slog om til Regn, saa at Opholdet paa Alarmpladserne vilde blive meget ubehageligt og trættende. Havde Overkdoen. ikke tænkt derpaa før, burde i hvert Fald denne Omstændighed have henledet dens Opmærksomhed paa, om det ikke var muligt at skaffe Tropperne Ly.

I saa Henseende havde Gen. Steinmann, som paa enhver Maade søgte at støtte Overkdoen., om Formiddagen tilsendt denne Meddelelse om Oplysninger, han havde tilvejebragt angaaende,

Alarmstillingen i Centrum den 3/2 1864.

hvad Lokalteterne i Centrum kunde yde som Alarmkvarterer. Sammenlignes disse Oplysninger med Trophefordelingen den 3. om Morgenen (se Skitsen) i Forbindelse med Styrken (efter Styrkelisterne pr. 1/2), og fradrages de egentlige Skansebesætninger (1/2—1 Komp. pr. Skanse), fremkommer som Resultat:

Omkring L. Danevirke stod:

10. R. (5 Kompr.), 5. R. (5 Kompr.), 2. GHR. og 3. DR.
ialt 2567 Md. (Hoveder) og
715 Heste.

Ved Hysby:

12. R., 1/2 1. Bt., 6. Bt., 3/4 9.
Bt.

ialt 2113 Md. og 411 Heste.

Om St. Danevirke og Lejren:

II./21. R. (3 Kompr.), I./19.
R. (2 Kompr.), II./19. R.,
1./4. DR., 1/4 12. Bt.

ialt 2008 Md. og c. 119 Heste.

N. f. Hysby:

5. DR., 6. DR. (4 Esk.), 5.
Bt.

ialt 1447 Md. og 1450 Heste.

Ifølge Opgivelserne kunde
bringes under Tag:
2913 Md. eller 1375 Md. og
491 Heste.

3756 Md. eller 1967 Md. og
648 Heste.

5300 Md. eller 3497 Mand
og 380 Heste.

i Skovby:
2415 Md. og 821 Heste (hvor-
til en Del i Bivuakstaldene).

Af Infanterireserven, som om Morgenen sendtes til en Alarmstilling i den sydlige Del af Pølhegn, kunde — ifølge ovenstaaende — ca. 1000 Md. have fundet Ly i Skovby.

11. R. samt 9. R., der stod ved Frederiksberg og Bustrup, kunde med Lethed have fundet Alarmkvarterer i disse Byer, hvor normalt var indkvarteret en tilsvarende Styrke.

Med andre Ord: Med Undtagelse af 7. R., hvis Alarmstillinger var ret langt fra Ellingsted, og af Skansebesætningerne — af hvilke dog en Del kunde søge ind i Skansernes Blokhuse — kunde langt de fleste af de Tropper, der nu maatte bivuakere, være anbragt i Alarmkvarterer i de Lokalteter, lige ved Siden af hvilke de stod. Beredskabet vilde derved ingenlunde være blevet mindre og Troppernes Kampværdi større.

Onsdag, den 3. Februar.

Forgæves ventede Divisionscheferne om Natten og Morgenen paa nærmere Oplysning fra Overkdoen. om Hensigten med Alarmeringen. Da Orden som sædvanlig var udsendt som en Række korte Enkeltbefalinger, vidste den ene Divisionschef ikke engang, hvilke Bestemmelser der var truffet for den anden. Det kan synes naturligt, at de havde henvendt sig til Overkdoen. for at blive bedre orienterede om, hvad der skulde foregaa, da de — i hvert Fald Gen. du Plat — følte sig trykkede af ingen Forberedelser at kunne træffe. Men naar de holdt sig tilbage, kan det for Gen. du Plat's Vedkommende forklares ved den overlegne Maade, hvorpaa han blev afvist af Overkdoen., da han den 25/1 henvendte sig til den angaaende Grænsebevogtningen. At Gen. Steinmann nødig trængte ind paa Overkdoen. kan skyldes Taktfølelse over for Oberst Kauffmann, da han jo selv havde staaet Gen. de Meza nær som Stabschef i en Aarrække. Iøvrigt følte vel ingen af dem Lyst til at bryde den Isolation, hvormed Gen. de Meza havde omgivet sig.

Gen. du Plat havde grupperet sin Division i to Træfninger med smal Front, rede til Fremrykning, medens Gen. Steinmanns Afdelinger vel var fordelt over hele Fronten, men dog stod saaledes, at de hurtigt kunde koncentreres. 4. Division havde sendt 3. DR. frem til L. Danevirke og Jernbanegennemskæringen, rede til Frembrud. Troppfordelingen (se Skitse S. 196) — som i Hovedsagen forblev uforandret ved de følgende Dages Alarmeringer — viser i det hele en paafaldende stærk Koncentration om den Del af Stillingen — foran L. og St. Danevirke —, som man til Trods for Anlægget af Danevirke Forværk stadig gik ud fra vilde blive Fjendens Angrebepunkt.

Blandt Tropperne herskede ingen Tvivl om, at der paatænketes en Fremrykning. Efterretningen om den heldige Kamp ved Mysunde og Iveren efter selv at komme i Lag med Fjenden havde fremkaldt en begejstret Stemning blandt Befalingsmænd og Mandskab. „Ved Alarmeringen“, skriver en Løjtnant ved 3. DR., „var der et Liv og Lystighed blandt Folkene, som ikke lader sig beskrive; man skulde tro, at der forestod dem hver især en stor Lykke, saaledes jubledede de, medens Sange og Spøg uafbrudt vekslede med hverandre. — Da der gaves Ordre til at sadle op, hilsendes denne med et rungende Hurra og blev hurtigt efterkommet under Akkompagnement af „Den tapre Landsoldat“. —

Der kom imidlertid ingen Befaling til Fremrykning. Gen. du Plat udsendte, saa saare det blev lyst, Patrouiller, der Kl. 10 Form. kom tilbage og meldte, at de havde set en fjendtlig Patrouille ved Krop. Overkdoen. traf for sit Vedkommende kun den ene Foranstaltning, at der om Formiddagen skulde sendes 1 Bataillon og 1 Eskadron frem til Rekognoscering i Geltorf og Lottorf i Anledning af den Melding om disse Byers Besættelse af Fjenden, man havde modtaget foregaaende Aften. At Forpostkommandøren Kl. 8 $\frac{3}{4}$ Form. meldte, at der intet havde været i Geltorf „hverken igaar eller idag“, forandrede ikke den trufne Beslutning om Rekognosceringen, endskønt denne nu ikke længere havde noget egentligt Formaal, og der overhovedet ikke var nogen Anledning til at sende en saa stor Styrke frem for at faa at vide, om to Byer, der laa ca. 500 m foran Vedetkæden, var besat. Hvad det i Virkeligheden kom an paa, var endelig engang at opnaa Føling med Fjenden, at faa at vide, hvor han var, og hvad han foretog sig. I saa Henseende foretoges imidlertid intet, endog ikke, da der kom Spionmeddelelse om, at der vilde ske Angreb ad Brekendorfvej, en Oplysning, hvis Rigtighed det dog maatte være af særlig Vigtighed at kontrollere.

Tropperne kunde naturligvis ikke staa paa Alarmpladserne hele Dagen, og da Fjenden ikke havde angrebet i Løbet af Formiddagen, gik Overkdoen. — uden at have noget som helst Grundlag herfor — ud fra, at saa skete der heller ikke noget Angreb om Eftermiddagen, og befalede Kl. 11, at Afdelingerne kunde gaa i Kvarter; de, der skulde afløse Forposterne, skulde spise, før de rykkede ud. Overkdoen. gik saaledes fra den ene Yderlighed til den anden, fra et overdrevent Beredskab om Natten og Morgenen

til nu slet intet. Samtidig bestemte den, at der fremtidig kun om Natten skulde være Sikkerhedsbesætning i Skanserne, medens Afdelingerne forblev i deres Kvarterer, indtil de Kl. 6 Form, stillede paa Alarmpladserne ved deres Kantonnementer. Skete der ikke noget Angreb om Morgenen, kunde de atter gaa i Kvarter; altsaa stadig uden Beredskabsstyrke i Stillingen om Dagen.

Da Afdelingerne ved Middagstid modtog Overkdoens Ordre, skyndte de sig naturligvis hjem, og alle søgte den Hvile, de saa haardt trængt til efter den ubehagelig vaade Bivuaak. Intet Sted efterlodes nogen Sikkerhedsbesætning, og Danevirke Forværk, hvorfra Forposterne skulde støttes, forblev ubesat. Hele Centrumstillingen var blevet et Tornerose Slot, og de Batailloner, som stod i, eller var rykket ud til Forpostterrainet, overlodes fuldstændig til sig selv. End ikke Forpostkommandøren red ud for at overvaage Afløsningen.

Kampen om Forpostterrainet.

Rekognosceringskommandoet — II./9. R. og 2./6. DR. under Kaptajn Christiani — marcherede Kl. 10½ Form. ud ad Brekendorfvej. Paa dette Tidspunkt var, som sagt, oplyst, at der ingen Fjender var i Lottorf og Geltorf, de to Byer, Kommandoet skulde afsøge, saa at Kaptajn Christiani for saa vidt kunde have nøjedes med at sende et Par Rytterpatrouiller frem for at konstatere Rigtigheden heraf. Han udførte imidlertid Ordren, som han havde faaet den, sendte en Rytterpatrouille frem som Forspids og lod Resten af Eskadronen ride i Skridt bag Fodfolket, en Marchorden, som var i Overensstemmelse med den Tids Teorier, ifølge hvilke Rytteri ikke var egnet til Sikringstjeneste i gennemskaaret Terrain. Terrainridning i moderne Forstand stod dengang temmelig lavt, og det Terrain, Kommandoet skulde passere, var unægtelig overordentlig gennemskaaret med Jordvolde paa Kryds og Tværs. — Da Kaptajnen naaede det Sted, hvor Vejene gaar af til Lottorf og Geltorf, sendte han et Kompagni med en lille Rytterpatrouille ud ad hver Vej til Afsøgning af Byerne og afventede med Resten af Styrken Resultatet heraf i en Opstilling i Højde med Lottorf.

De udsendte Kompagnier stødte ikke paa Fjenden, men længere fremme paa Brekendorfvej saas Kl. 1 fjendtligt Rytteri. Kaptajnen lod Eskadronen ride frem for at kaste det; men da der

viste sig fjendtligt Fodfolk bag Rytterne, nøjedes den med at afgive nogle Skud, hvorefter den red tilbage uden at gøre noget Forsøg paa at faa Patrouiller ud til Siden for nærmere at konstatere Fjendens Styrke. — De to udsendte Kompagnier var imidlertid komne tilbage, og under Skydefægtning med Fjenden trak Rekognosceringskommandoet sig tilbage gennem Forposterne. Melding om Fremrykning af en fjendtlig Bataillon og 1 Eskadron indsendtes til 3. Division, hvor den indtraf Kl. 2 Eftm.

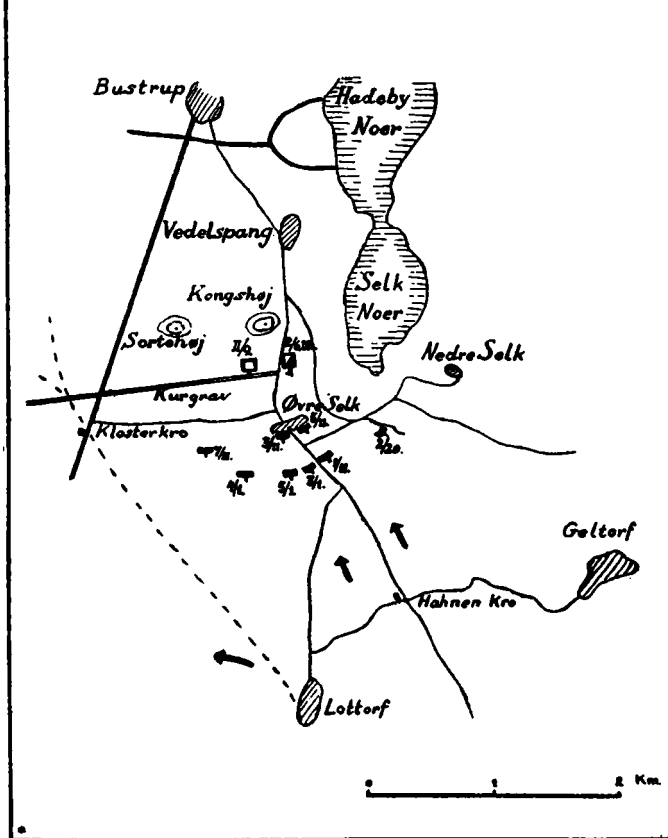
Imidlertid var Afløsningen af Forposterne begyndt. I./11. R., der skulde afløse II./1. R. som Forpostbataillon ved Øvre Selk, havde undervejs fra Klosterkro udskilt sit 7. Komp. til Afløsning af 1. R.s vestligste Piket, 8. Komp., Ø. f. Jernbanen. Denne Afløsning tilendebragtes ret hurtigt, hvorefter 8./1. R. over Sortehøj gik tilbage til Skanserne.

Resten af I./11. R., med hvilken Regimentschefen, Major Rist, fulgte, naaede kort efter Øvre Selk. Paa dette Tidspunkt hørtes Skydningen sydpaa, og da Major Rist havde forvisset sig om, at der ingen fælles Ledelse var for den ret betydelige Styrke — I./11. R., II./1. R. samt Rekognosceringskommandoet —, der var, eller snart vilde være samlet om Selk, besluttede han som den ældste til Stede værende Officer at tage Kommandoen. Denne Beslutning laa nær, og idet han vidste, at der i Øjeblikket intet Beredskab var i Centrumstillingen, kunde han — hvis det var denne Forudsætning, der laa til Grund derfor — ogsaa have Ret i, at man maatte benytte den for Haanden værende større Styrke til i højere Grad, end det ellers var forudsat, at vinde Tid gennem Kamp.

Angribes Forposter under Afløsning, hvor de er mere eller mindre sammenblandet, maa Føringsens Bestræbelser gaa ud paa hurtigst muligt at faa tilvejebragt ordnede Kommandoforhold. I saa Henseende var Major Rist ikke heldig, idet han manglede roligt Overlæg og — personlig overordentlig modig — galopperede fra det ene Kompagni til det andet og gav dem direkte Ordre uden om Bataillonscheferne. Paa den Maade fremkaldtes ikke alene en yderligere Sammenblanding, men ogsaa en Svækkelse af Kommandoføringen, og ved sine Forsøg paa at stimulere Kompagnierne ved at overfuse dem opnaaede Rist kun at saare Befalingsmændene og gøre Folkene nervøse. Af skæbnsvanger Betydning for hele Kampens Førelse var det endelig, at Rist, som var stærkt paavirket af sin Brigadechef, Oberst Max Müllers Teorier

**Skitse
til
Fægtningen ved Øvre Selk
3-2-1864**

angaaende Bajonetangreb, endog overdrev dem saaledes, at det for ham blot gjaldt om at angribe uden Hensyn til, om Situationen overhovedet tillod saadanne Angreb, og uanset Styrkeforholdene.

Det var kun over de Tropper, der var samlede om Øvre Selk, og senere Kongshøj, at Rist tog Kommandoen. Han udøvede ingen Indflydelse paa Kampen ved Selk Ml., hvor der stod et Piket, udsendt fra Hovedposten ved Vedelspang, og han gjorde intet Forsøg paa at opnaa Forbindelse med Forposterne ved Jagel—Klo-

sterkro, endda han raadede over en Del Forpostrytteri. At der dog tilvebragtes en vis Forbindelse, skete uden hans Vidende.

Da Skydningen ved Brekendorfvej begyndte, havde Hovedposten af II./1. R. indtaget en Optagestilling paa det Bakkedrag, som med Hovedretning Vest—Øst strækker sig i ca. 1500 m Længde, et Par Hundrede Meter S. f. Øvre Selk (se Bilag II), hvorfra der er et vidt Skudfelt mod Syd, som dog er hæmmet en Del ved de mange Hegn. 3. Komp. stod tværs over Brekendorfvej, 5. Komp. til højre derfor. Da Major Rist kom til, forstærkede han Besættelsen med 1./11. R. Ø. f. Vejen i Højde med 3./1. R., medens 3. og 5./11. R. besatte Øvre Selks Sydkant. Yderst paa venstre Fløj havde Pikettet 2./20. R. besat Terrainet V. f. Selk MI. Kaptajn Christianis Kommando blev, da det havde passeret Stillingen, beordret som Reserve N. f. Øvre Selk ved Kurgraven, 4./1. R., der havde været Piket N. f. Hahnenkrug, gik kæmpende tilbage og inddublerede i Skyttekæderne paa Bakken.

Mod denne Stilling gik de østrigske Jægere springvis frem i lange Skyttekæder, efterfulgt af Kolonner. V. f. Vejen kom Jægerne kun langsomt frem paa Grund af det vanskelige Terrain. Major Rist vilde benytte sig heraf til Angreb og beordrede 5./1. R. fremad; men han opnaaede kun, at Kompagniets to Skyttedelingler løb ned ad Bakken til en daarligere Stilling ved dens Fod. — Da højre Fløj saaledes var svækket, udviklede Kaptajn Christiani to Kompagnier V. f. Øvre Selk. — Ø. f. Vejen omfattede de østrigske Jægere Fløjdelingen af 1./11. R.; den gik lidt tilbage og optoges af Kompagnireserven, som tog Stilling bag et Hegn.

Ca. Kl. 1 $\frac{3}{4}$ aabnede to østrigske Kanoner Ilden. For at kunne optage Kampen med dem, sendte Major Rist Bud efter den Kanondeling, som stod paa Kongshøj. Korporalen, der førte Delingen, havde fra 8. Brigade strengt Paalæg om ikke at rykke frem foran Kongshøj; men da en til Stede værende Officer opfordrede ham til at lystre Major Rist, bøjede han sig derfor og kørte frem ad Brekendorfvej i Galop.

Paa dette Tidspunkt var Pikettet, 2./20. R., ved Selk MI. blevet angrebet af overlegent østrigsk Fodfolk, der kom frem ad Vejen fra SØ. Kompagniet maatte gaa tilbage og trak V. f. Selk Nor op til en Stilling ved et Hegn mellem Kongshøj og Vedelsspang. Det Kompagni, der skulde have afløst det som Piket, 1./9.

R., besatte den nordøstlige Udkant af Øvre Selk ved Vejen til Selk Ml. og optog derfra Kampen.

Da Kompagniet ved Selk Ml. var gaaet tilbage, blev Trykket paa venstre Fløj af Stillingen S. f. Øvre Selk meget stærkt; men uanset, at Hovedkampen ikke skulde optages her, forsøgte Rist et Modangreb — ikke med Reserven, saaledes som Oberst Max Müller havde doceret —, men med Kompagnierne i forreste Linie. Angrebet kvaltes i den fjendtlige Artilleriild. Stillingen kunde nu ikke længere holdes, idet vore tilbagegaaende Tropper fulgtes paa kort Hold af de østrigske Skytter. De to Reservedelinger af 5./1. R. opløstes og drev, fulgt af Dele af 4./1. R., efterhaanden i Smaaaflokke tilbage til Skanserne; men de øvrige Kompagnier gennemførte Tilbagegangen under sejr Kamp.

Korporalen, der kom kørende fra Kongshøj med sine to Kanoner, havde ingen Ordre faaet om, hvor han skulde gaa i Stilling. Kanonerne naaede derfor helt op i Skyttelinien i samme Øjeblik, denne gik tilbage, og blev angrebne af det fjendtlige Fodfolk. Korporalen foretog en Omprodsning paa den indhegnede Vej; den ene Kanon kom i Uorden, og det lykkedes ikke at faa den tilbage, inden den var indhentet af Fjenden. 2./4. DR. var efter Rist's Ønske sendt frem af Forpostkommandøren fra Bustrup, men Ritmesteren var ikke redet i Forvejen for at indhente Ordre. Han lod blot Eskadronen trave frem gennem Øvre Selk, hvor den naaede Kanonerne lige i det kritiske Øjeblik. Ritmesteren gjorde dog intet Forsøg paa at redde den Kanon, som var gaaet tabt; men han var til Gengæld ikke i Tvivl om, at hans Opgave var at være Bædækning for den anden Kanon, som kørte tilbage. Han lod derfor Eskadronen følge denne, hvorefter den red tilbage til Bustrup.

For at dække Fodfolkets Tilbagegang lod Rist 5./11. R., som jo stod i Reserve i Øvre Selks Sydkant, gøre et Modangreb med Bajonetten mod en fjendtlig Bataillon, der i Marchkolonne med Musikken i Spidsen rykkede frem ad Brekendorfvej, og som havde naaet de foran værende Jægers Skyttekæde. Kompagniet optog resolut sin haabløse Opgave, gik frem i Kompagnikolonne Ø. f. Vejen, satte i Løb, stoppede op, da dets højre Fløj naaede Têten af den østrigske Bataillon, opmarcherede paa Linie og skød. Da Ilden blev afgivet samtidig af hele Kompagniet, omtrent som en Salve, maatte der komme en Pause i Skydningen, under hvilken Kompagniets højre Fløj kom i Bajonetkamp med Fjenden paa Landevejen. Den østrigske Bataillons bageste Kompagnier opmar-

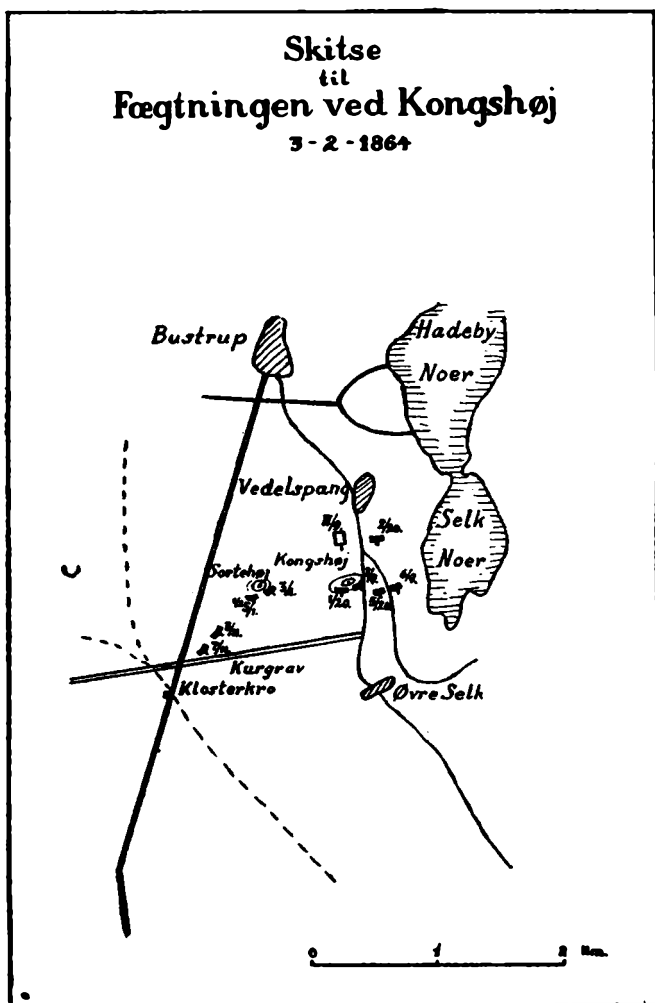
cherede, Jægerne aabne Ilden fra begge Sider mod Kompagniet, og vore Soldater styrtede tilbage. Kun med Besvær lykkedes det at samle Kompagniet N. f. Selk, efter at det under Tilbageløbet havde mistet ca. 30 pCt. af sin Styrke. Dets Kampkraft var dog ikke brudt. Det tog Stilling Ø. f. Kongshøj og deltog nogen Tid i Skydningen derfra, inden det fortsatte til Bustrup. — Bajonetangrebet ved Øvre Selk var Krigens første, men desværre ikke ogsaa dens sidste Eksempel paa, hvad en misforstaaet Taktik kan føre til.

Da Stillingen ved Selk rømmedes, vilde Rist have Tilbagegangen for hele Styrken rettet mod Kongshøj. Han glemte derved ikke blot Forposternes Instruktion, men ogsaa den Betydning Besættelsen af Sortehøj havde for Forbindelsen med Forposterne ved Klosterkro—Jagel. Hans Ordre naaede imidlertid ikke alle Kompagnierne, saaledes at nogle alligevel trak sig tilbage mod NV. 3. og 7./11. R. løsgjorde sig under heftig Skydekamp efterhaanden fra Fjenden og gik tilbage til en Bakke ca. 800 m SV. f. Sortehøj, hvor de tog Stilling med Front mod SØ. i nogenlunde Tilslutning til 21. R. ved Klosterkro. 3./1. R. samt Skyttedelerne af 5./1. R. besatte Sortehøj efter en Tid at være standset ved Kurgraven og derfra gaaet tilbage i Artilleriild, men uden at blive forfulgt.

Springvis og under stadig Kamp gik de øvrige Kompagnier tilbage mod N., kunde vel ej heller forandre Front i saa nær Berøring med Fjenden. 1./11. R. trak Ø. om Kongshøj og derfra sammen med 5./11. R. til Bustrup og Saksarmen, hvor de atter ordnedes. Resterne af 4./1. R. samt 1./9. R. gik ligeledes over Vedelspang til Saksarmen. II./9. R. tog Opstilling som Reserve N. f. Kongshøj.

Major Rist red selv til Kongshøj, hvor Hovedposten fra Vedelspang, ½I./20. R., og dens Afløsning, ½I./9. R., var gaaet i Stilling, idet de to Bataillonschefer, ligesom Rist, havde skønnet, at begge Forpostaflysninger under de givne Forhold maatte blive fremme. Kongshøj var saaledes besat af 4 Kompagnier (se Skitsen), nemlig 1./20. R. fra Toppen mod V. til den nærmest liggende Høj, 2./9. R. fra Toppen mod Ø. til Brekendorfvej, 5./20. R. og 6./9. R. Ø. f. denne Vej. Vest for Brekendorfvej var Stillingen nogenlunde stærk, men paa venstre Fløj svag, idet Skudfeltet mod Bakken mellem de to Veje er meget kort. Den ene Kanon

Skitse
 til
Fægtningen ved Kongshøj
 3 - 2 - 1864

var atter gaaet i Stilling paa Toppen af Kongshøj og havde aabnet Ilden. N. f. Kongshøj stod, som sagt, II./9. R. som Reserve, og Rist red til Bustrup for ogsaa at faa I./9. R. frem. Bataillonschefen nægtede dog at følge ham imod sin Instruktion, og det hjalp ikke, at Rist skældte ham ud for fejg.

Rist kunde have holdt Styrken paa Sortehøj — muligvis forstærket med II./9. R. — rede til Angreb mod Fjendens Flanke, naar han gik mod Kongshøj; men tværtimod gav han Chefen for II./1. R. Ordre til at rykke fra Sortehøj til Kongshøj. Kun 3./1. R.

kom dog afsted, men naaede ikke op, før Kongshøj var taget, og besatte derfor foreløbig en Stilling længere mod N. $\frac{1}{2}$ 5./1. R. gik noget senere af sig selv tilbage fra Sortehøj til Skanserne.

Efter at have taget Selk forberedte Østrigerne Angrebet paa Kongshøj ved Artilleriild, hvis Virkning dog kun var ringe. Fodfolket ordnedes imens til Angreb og rykkede derpaa ca. Kl. $3\frac{1}{2}$ frem med Jægerne foran som Skytter.

I Stedet for at standse Fjenden ved Ilden fik Rist, som var vendt tilbage til Kongshøj, ligesom ved Selk den uheldige Idé at gennemføre Forsvaret ved at lade forreste Linie foretage Modstød med Bajonetten. Nogen Fordeling af Kommandoen til de til Stede værende Bataillonschefer foretog han ikke; men — med Undtagelse af højre Fløjkompagni (1./20. R.), hvilket nægtede at deltage — førtes Kompagnierne efterhaanden enkeltvis eller et Par ad Gangen paa hans direkte Ordre frem til Bajonetangreb. Disse standsedes naturligvis alle meget hurtigt af den fjendtlige Ild. Kompagnierne vendte om, nogle af dem gentog Angrebet, men med samme Resultat, mange af Befalingsmændene faldt, og Kampkraften var brudt. Kompagnierne kunde ikke atter standses i Stillingen, men fortsatte mod Vedelspang. Ogsaa Kanonen gik tilbage, og 1./20. R. stod nu ene paa Kongshøj. Rist lod en af dets Delinger, hvortil sluttede sig et Par andre, forsprængte Delinger, tage Stilling ved Landevejen. De fjendtlige Skytter, som her var i Færd med at gaa frem over Bakken foran, blev drevet tilbage ved Ilden, som derpaa rettedes mod en østrigsk Bataillon, der under klingende Spil og med Fanen foran, rykkede frem ad Vejen i Marchkolonne i knap Hundrede Meters Afstand (se Skitse S. 208). Uden at lade sig anfægte af Ilden fortsatte Kolonnen sin March og smed de dræbte og saarede ud til Siden af Vejen. Episoden varede kun ganske kort; thi lidt længere mod Vest stormede Jægerne Bakketoppen og fordrev de derværende tre Delinger af 1./20. R., hvorefter ogsaa de Delinger, som stod ved Vejen, maatte gaa tilbage.

Vore Kompagnier led meget under den fjendtlige Ild fra Kongshøj, da de maatte passere den fuldstændig aabne Eksercerplads V. f. Vedelspang, og naaede Bustrup i ret opløst Tilstand. Iøvrigt dækkedes Tilbagegangen paa fortrinlig Maade af 2./20. R., som jo havde taget Stilling S. f. Vedelspang, og som bl. a. til-

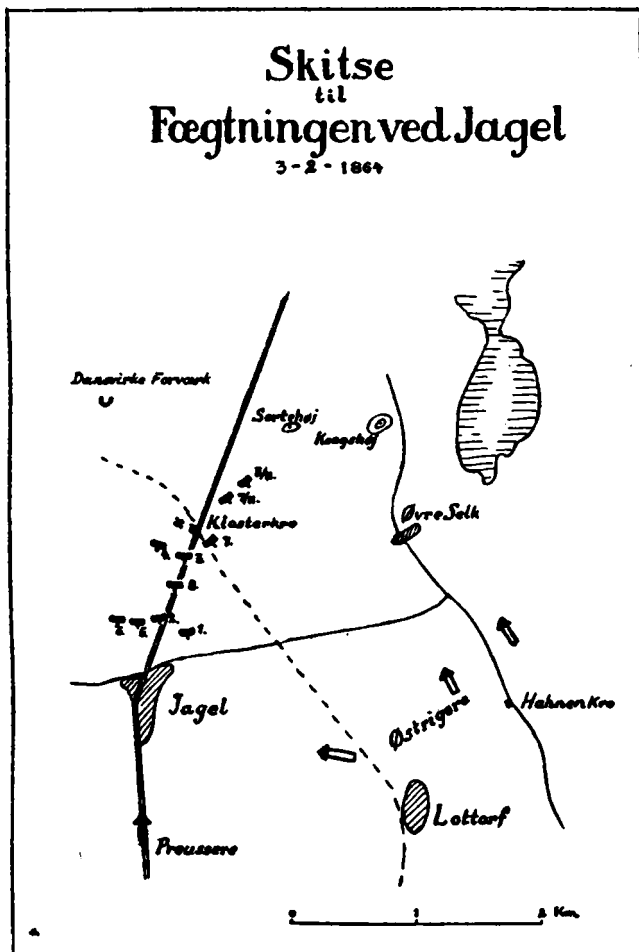

Set fra Kongshøjs østlige Skraaning: Sælvvejen, ad hvilken den østrigske Marchkolonne rykkede frem. Afstanden til Bakkekammen ca. 100 m.

Skitse til Fægningen ved Jagel

3-2-1864

føjede den østrigske Kolonne, der ufortrødent var marcheret videre frem ad Vejen, store Tab.

Til Trods for de vanskelige Forhold og Major Rist's mangelfulde Ledelse var der ydet Fjenden en kraftig Modstand, og hans Fremrykning foreløbig opholdt i ca. 2½ Time.

Samtidig med Kampen ved Selk havde Fjenden ogsaa rettet et Angreb paa Forposterne ved Jagel. Disse bestod af I./21. R. — 1. og 2. Komp. som Piketter i Jagel, henholdsvis i Byens sydligste Gaard med Feltvagter V. f. Chausseen, og i den østligste

Gaard med Feltvagter Ø. f. Chausseen. 3. og 4. Komp. samt $\frac{1}{4}$ 12. Bt. som Hovedpost ved Klosterkro.

Afløsningen skulde ske ved Regimentets II. Bataillon, der ca. Kl. $1\frac{1}{2}$ Eftm. ankom til Klosterkro. Skønt begge Batailloner saaledes var sendt frem, forblev Regimentschefen i sit Kvarter under Paaskud af, at Bataillonerne var afgivet til Forpostkommandøren.

Afløsningen i Jagel ved 6. og 5. Komp. var netop fuldført, da en fjendtlig Fodfolkskolonne med Rytteri fra Lottorf rykkede frem mod Jagel. Paa dette Tidspunkt var de afløste Kompagnier endnu i Byen. 2. og $\frac{1}{4}$ 5. Komp. tog Stilling i dens Østkant, men blev snart trængt tilbage, hvorefter de indtog en Stilling N. f. Byen, lidt bagud til højre for 1. Komp., som besatte et Hegn Ø. f. Chausseen, saaledes at det kunde bestryge Jagels Østkant. 5. Komp.s Feltvagt ca. 700 m S. f. Jagel blev afskaaret, Resten af Kompagniet forsøgte et Modstød inde i Byen, men det mislykkedes, fordi Geværerne forsagede paa Grund af det fugtige Vejr (det samme havde forøvrigt ogsaa været Tilfældet ved andre Kompagnier denne Dag). Kompagniet gik derpaa tilbage til en Stilling N. f. Byen ved Siden af 2. Komp. 6. Komp., der havde afløst 1., maatte ligeledes tilbage, da dets venstre Flanke blottedes ved 5. Kompagnis Tilbagegang. Ogsaa det gik i Stilling ca. 300 m N. f. Jagel, hvor altsaa nu laa 6., 5., 2. og, lidt længere fremme, 1. Kompagni.

Hovedposten og dens Afløsning havde besat Terrainet om Klosterkro saaledes: 3. Komp. ca. 100 m S. f. Kroen, 4. Komp. lidt vestligere, 7. Komp. tog Front mod Ø., da man saa Forposterne fra Selk gaa tilbage, og besatte Stationen med $\frac{1}{2}$ Komp., 8. Komp. laa ca. 500 m S. f. Kroen tværs over Chausseen. Kanondelingen var gaaet i Stilling ved Kroen og beskød Fjenden under hans March fra Lottorf mod Jagel. Den gik, ligesom den Deling af samme Bateria, der skulde afløse den, tilbage, da Fjenden rykkede mod Kongshøj, og da der ogsaa viste sig fjendtligt Fodfolk S. f. Sortehøj, fulgte Føreren for Halvbatteriet ikke sin Instruks om at gaa i Stilling i den forberedte Kanonplads paa denne Bakke, men kørte til Bustrup.

Lidt efter Kl. $3\frac{1}{2}$ syntes Fjenden, som havde besat Jagels Nordkant, at sagtne sin Ild, og Major Saabye, der havde taget Kommandoen over begge Batailloner, besluttede da at gøre et Forsøg paa at tage Byen tilbage, idet han lod 4. og 8. Komp., efterfulgt af 3., rykke frem paa sin højre Fløj. Paa dette Tidspunkt,

henad Kl. 4, var de to Kompagnier af 11. R. (3. og 7.), som havde staaet SV. f. Sortehøj (se S. 205), efter en kraftig Modstand kastet tilbage af fjendtligt Fodfolk, som fra Kongshøj var rykket mod Klosterkro, og som nu fortsatte mod 21. R. og aabnede Ilden mod det. 8. Komp. blev beskudt i Ryggen og maatte vige ud mod NV. 7. Komp. tvang fra en Stilling ved Stationen Fjenden til at standse, og forstærkedes med 3. Komp., der besatte nogle Bakker NV. f. Kroen. 4. Komp. indtog en Optagestilling i Nærheden, til hvilken de øvrige Kompagnier sluttede sig, 1. Komp. dog først efter en meget vanskelig Tilbagegang. Da Regimentet saaledes var samlet, gik det skjult af Mørket tilbage mod NV. til Danevirkevold, 4. Komp. mod N. forbi Danevirke Forværk.

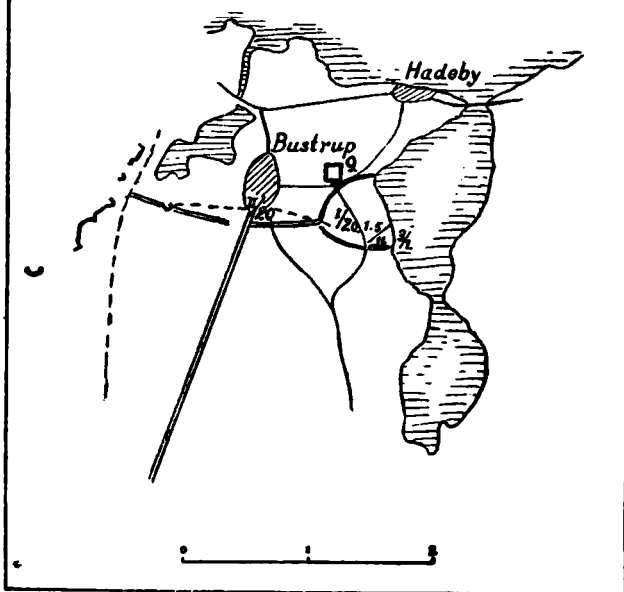
At Regimentet, foruden med Østrigerne, havde været i Kamp med et preussisk Gardekompagni, er ikke omtalt, hverken i de indsendte Meldinger eller de senere Rapporter og synes ikke at have været bemærket. Overkdoen. fik saaledes ikke den vigtige Meddelelse om, at den preussiske Gardedivision var ved at slutte op i Højde med Østrigerne.

Paa den østlige Del af Kamppladsen havde Fjenden ikke standset sit Angreb efter Erobringen af Kongshøj. Artilleri kørte op paa Bakken, aabnede Ilden, men uden synderlig Virkning, da dets Granater gik for højt. En Fodfolkskolonne sendtes, som nævnt, mod Klosterkro, og iøvrigt fortsattes Fremrykningen mod Vedel-spang.

Major Rist's Rolle var nu udspillet, og Kommandoen overtoges med fast Haand af Oberst Scharffenberg, som kort forinden var kommen til Stede. Kompagnierne samlede og ordnedes, II./20. R. besatte Forbindelsesvolden fra Bustrup Forværk til Saksarmen, I./20. R. den sydlige Saksarm i Forbindelse med 1. og 5./11. R. samt 3./1. R. 9. R. dannede Reserve bag Volden Kanondelingen fra Kongshøj, hvis tabtgaaede Kanon snart erstattedes fra Artilleriparken, gik i Stilling ved Forbindelsesvolden tæt Ø. f. Chausseen og beskød med god Virkning det fjendtlige Fodfolk, der gik frem over det aabne Terrain N. f. Kongshøj. Af 1/212. Bt., der kom fra Klosterkro, sendtes 1 Deling til Hadeby, medens den anden blev anbragt ved Brekendorfvej uden dog at komme til Skud, da den stod for lavt til at kunne skyde over eget Fodfolk, og da dens glatløbende Kanoner ikke kunde række til Kongshøj. Endelig havde 3. Division beordret 1 Deling af samme Batteri frem til Kanonplad-

Skitse over 8. Brigades Stilling ved Bustrup

3 - 2 - 1864 Eftm.

sen paa Saksarmen. Den ene Kanon trillede ned ad Volden, saa kun den anden kom til Skud.

Østrigerne forsøgte gentagne Gange at angribe fra Vedel-spang; men hvert af deres Forsøg strandede under store Tab i vor heftige Fodfolks- og Artilleriild. En Del af de østrigske Kæder var dog naaet frem til kun ca. 300 m fra Saksarmen, saaledes at de vilde hindre os i at udstille Poster foran denne om Natten. Oberst Scharffenberg beordrede derfor 8./9. R. og 8./20. R. frem til Modstød, et Kompagni paa hver Side af Brekendorfvej. De fjendtlige Kæder kastedes, og under springvis Fremrykning naaede Angrebet, da det begyndte at blive mørkt, frem til tæt NV.

f. Vedelspang. Her gik det i Staa over for en voldsom Ild saavel i Fronten som i højre Flanke fra en Bakke SV. f. Vedelspang. Oberst Scharffenberg vilde forstærke Angrebet ved ogsaa at sætte ½ I./9. R. ind, men maatte opgive det, da Bataillonschefen — iøvrigt fejlagtig — meldte, at hans Kompagnier ikke havde mere Ammunition.

Hermed ophørte Kampen. 20. R. gik Kl. 9 Eftm. i Alarmkvarter i Bustrup og den sydlige Del af Frederiksberg. Noget senere sendtes ogsaa Kompagnierne af 1. og 11. R. i Kvarter. I./9. R. besatte Forbindelsesvolden og Saksarmen og udstillede Lytteposter foran. 8./9. R. og 8./20. R. blev liggende fremme i de Stillinger, hvortil de var naaet under Angrebet, til hen imod Kl. 2 Form.

Under den sidste Del af Kampen var Kongen kommen til Stede, hilst med Hurraraab af Mandskabet.

Ogsaa Ø. for Hadeby Nor havde Østrigerne angrebet, idet de dels rykkede frem ad Ekernførdevej, dels fra Syd mod Lopsted. Vore Feltvagter trak sig tilbage over Broen ved Hadeby, hvis Dækplanker blev afkastet. Det østrigske Fodfolk besatte Lopsted — Fartorp og beskød sammen med Artilleri, der kørte op ved Lopsted, vort Piketkompagni, 5./9. R., ved Hadeby, men med meget ringe Virkning. Til Støtte for Kompagniet afsendtes, som nævnt, ¼ 12. Bt. og noget senere 1./9. R. Om Aftenen døde Ilden hen.

Vort samlede Tab i Dagens Kampe var:

døde 20, hvortil ca. 31, der opførtes som savnede, men maa antages faldet	ca. 51 Md.
Saarede	160 „
usaarede Fanger	187 „
Desertører samt Mandskab fra Hertugdømmerne, der sandsynligvis ogsaa er deserteret	21 „
	<hr/> 419 Md.

svarende til et Tab af 6,5 pCt.

Det forholdsvis store Antal Fanger foraarsagedes for en væsentlig Del ved, at 21. R.s yderste Forpostled blev afskaaret, da Fjenden fra Øst trængte gennem Jagel. En anden Aarsag var, at vore Soldater gennemgaaende var for lidt mobile, da det Uldtæppe, Mandskabet havde faaet som ekstra Oppakning, var blevet

yderligere tungt ved Formiddagens Væde, og da mange navnlig blandt det jydsk Mandskab — takket være den Mængde uldne Beklædningsgenstande, der som Gaver var sendt til Hæren — havde forsynet sig med saa meget Undertøj, som de overhovedet kunde faa anbragt paa Kroppen. Følgen blev, at ikke saa faa, navnlig af 5./11. R. efter Bajonetangrebet, sakkede agter ud og indhentedes af Fjenden.

Fjendens Tab var 94 døde, 302 saarede og 34 savnede, ialt 430 Md.

At en Del af Mandskabet ved to af 1. Regiments Kompagnier havde svigtet under Kampen, var utvivlsomt og synes for det ene Kompagnis Vedkommende at være fremkaldt ved, at den paagældende Kompagnichef tabte Hovedet i det kritiske Øjeblik. De to andre Kompagnier kæmpede godt. Alligevel lod Disciplinen ved Regimentet noget tilbage at ønske, hvilket dels skyldtes den Omstændighed, at Regimentet, som i Hovedsagen udskreves i København, indeholdt et forholdsvis stort Antal daarlige Elementer, idet Stillingstilladelsen virkede særlig grelt i Hovedstaden, dels at det havde faaet en Chef, som aldeles ikke magtede at styre det. (Overkdoen., der umuligt kunde være uvidende om, hvorledes Tonen var bleven ved Regimentet, havde desværre intet foretaget sig for at faa ham ombyttet).

Ved de øvrige Regimenter havde Mandskabet kæmpet godt og vist en udmærket Disciplin til Trods for de store Krav, der stilledes til denne netop i en Kamp under Tilbagegang. Særlig maa fremhæves den Kækhed, hvormed Folkene gik frem til de haabløse Bajonetangreb og paa Kongshøj endog var i Stand til at gentage Angrebet. Ogsaa Føringeren af Kompagnierne var gennemgaaende god, for fleres Vedkommende endog fortrinlig. Værd at lægge Mærke til er ogsaa det Angrebsmod, som besjælede de højere Førere, ikke alene Major Rist — hvis Iver dog gav sig uheldige Udslag —, men ogsaa Major Saabye og Oberst Scharffenberg. Alt ialt synes det at fremgaa af Kampen den 3. Februar, at den Mistillid, enkelte af vore Førere nærrede til Afdelingernes Kampværdi i aaben Mark og deres Anvendelighed i en Offensiv, havde vist sig uberettiget.

Major Rist's Beslutning om at optage Kampen allerede ved Selk blev dengang, og har senere været Genstand for megen Kri-

tik. Det er dog et Spørgsmaal, om dette er helt med Rette. Den østrigske Generalstabschef fremhævede Dagen efter Kampen, under Overvejelserne angaaende Angrebet paa Danevirke, Vanskelighederne ved et saadant, „als die bestandenen Kämpfe die Zähigkeit des Widerstandes der dänischen Truppen und die Sicherheit ihres Artilleriefeuers (den 4.) deutlich gezeigt haben.“ — Det er ikke givet, at han havde faaet samme Opfattelse, hvis den østrigske Fordækning ved Selk straks havde set 3—4 danske Batailloner vige uden nævneværdig Modstand. Det er sikkert ogsaa tvivlsomt, hvorvidt Forsvaret af Sortehøj—Kongshøj, saaledes som det var planlagt ved Instruksen, havde givet Kampen i Forpostterrainet længere Varighed, end det nu skete.

Forpostkommandøren, Ritmester Castenschiold, skulde jo efter sin Instruks have ledet Kampen i Forterrainet, indtil Forposterne var trængt tilbage i Højde med Hovedposterne (Klosterkro, Øvre Selk og Kongshøj). Som Forholdene udviklede sig, fandt han sig imidlertid uden Indsigelse i, at Major Rist tiltog sig Kommandoen ved Selk; men han har aabenbart været saa optaget af at følge Kampen der og ved Kongshøj, at dette har været Aarsagen til, at han glemte at holde sig underrettet om Begivenhederne ved Jagel, og han sørgede lige saa lidt som Rist for at holde Forbindelse mellem de to Forpostgrupper. Derimod varetog han den vigtige Opgave, som Rist forsømte, nemlig at indsende Meldinger til Overkdoen. Den første Melding afsendtes skriftlig ved Kampens Indledning ved Selk, men oplyste blot, at Fjenden angreb, og at vore Forposter trængtes tilbage, uden at der endnu kunde siges noget om Kampens Omfang. Hans senere Meldinger var mundtlige og indsendtes, da vort Fodfolk gik tilbage mod Kongshøj, og derefter, da Kongshøj var taget af Fjenden.

At der ogsaa var Kamp ved Jagel, fik Overkdoen. at vide fra 2. Division ved et Telegram Kl. 3²⁵ Eftm. Nogen senere Melding om Kampens Resultater foreligger ikke, men maa uden Tvivl være indsendt.

Overkdoen. sendte ikke de indløbne Meldinger videre til 3. Division, endskønt Gen. Steinmanns Kvarter laa tæt ved Hovedkvarteret. Først ca. Kl. 3^{1/2}, da Chefen for 20. R. i Bustrup meldte, at Fjenden angreb Kongshøj, blev han og Oberst Scharffenberg purret ud og red selvfølgelig straks til Bustrup. Det forekommer mærkeligt, at ingen af dem havde hørt Skydningen, som

dog længe havde været tydelig i Slesvig By; men dels har Stabene, som naturligt var, søgt Hvile, da Alarmeringen var ophørt ved Middagstid, dels er det jo muligt, at Frederiksberg har ligget inden for en Del af det Omraade, hvori Skydningens Lydbølger var saa svage, at Øret ikke kunde opfatte dem — et Fænomen, som ikke er ukendt i Krigshistorien.

Kl. henad 5 Eftm. telegraferede Gen. du Plat, at 2. Division bivuakerede i Fægtningsstillingen. Kl. 5½ meldte Gen. Steinmann, at Fjenden med større Styrke af alle Vaaben havde trængt vore Forposter tilbage til Hadeby og Danevirkevold foran Bustrup, men at Fægtningen nu for største Delen var hendøet, samt at Divisionen havde indtaget Alarmstillinger. Kl. 6 meldte han, at Angreb paa Vedelspang var indledet, og at en fjendtlig Kolonne bevægede sig mod Fartorp, Kl. 9½ at Vedelspang ikke var taget, samt at vore Forposter udstilledes tæt N. f. Byen, „Fjendens Vagtblus ses over hele Linien fra Fartorp af.“

Overkommandoen var saaledes til Stadighed blevet holdt underrettet om Kampens Forløb lige til dens Ophør og havde straks, da Skydningen hørtes, befalet 1. R.s Bataillon paa Gottorp at forblive under Gevær. Meldingerne om Kampen i Forpostterrainet blev af Oberst Kauffmann modtaget med overlegen Sindsro, næsten med Ligegyldighed, og det synes, som om han ikke engang har holdt Overgeneralen à jour med Begivenhedernes Gang. Og dog burde det have været Overkdoen. magtpaaliggende at følge Kampen med den allerstørste Opmærksomhed, da den ikke kunde vide, hvilket Omfang den vilde faa, og om den ikke vilde komme til at kræve dens Indgriben. Ogsaa havde det været af Betydning at følge netop de første Sammenstød med Fjenden nøje for at faa Klarhed over hans Kampmaade saavel som over baade hans og vore Troppers Kampværdi. Overkdoen. burde derfor straks have udsendt Officerer i disse Øjemed; men det skete ikke. Først om Aftenen blev en Adjutant sendt ud en kort Tid for at indhente Oplysninger om Situationen; iøvrigt nøjedes Kauffmann med de Oplysninger, Meldingerne gav, og han udspurgte ikke engang de Officerer, Forpostkommandøren sendte med Meldinger.

Om Eftermiddagen Kl. 3⁴⁵ havde Overkdoen. modtaget et Telegram fra Gesandten i London, ifølge hvilket Preusserne vilde forcere Mysunde og Østrigerne angribe i Fronten. Wrangel og Kronprinsen (af Preussen) var den 2. taget til Krop. — Dette i

Forbindelse med, hvad der var foregaaet i Dagens Løb, fremkaldte en meget rimelig Formodning om, at Fjenden vilde angribe den 4., og om Aftenen foregik da et lige saa brat Omslag i Overkdoen.s Sindsstemning som om Formiddagen, da man fra et overdrevent Beredskab gik over til slet intet. Den Ro og Overlegenhed, Kauffmann havde vist om Eftermiddagen, forandredes nu til sin Mod-sætning.

I særlig Grad alarmeredes Overkdoen. af Kampen ved Hadeby, som jo næsten foregik lige uden for dens Vinduer. Isen paa Slien og Strandengene ved Hadeby kunde bære. Var det saa ikke muligt for Fjenden ved et natligt Angreb ikke alene at tage Stillingen ved Hadeby, men ogsaa at trænge frem til Frederiksberg og maaske helt op til Hovedkvarteret, som man havde lagt saa nær forreste Linie? Ganske vist var de isede Render i Slien stadig aabne, men de kunde maaske fryse til, eller Fjenden slaa Bro over dem. — Kl. 6 Eftm. fik derfor Infanterireserven Ordre til at afgive et Kompagni til Batteriet paa Maageø og et til Batteriet ved Holm samt holde en Bataillon rede paa Torvet i Altstadt, og Kl. 7½ skrev Overkdoen. til 3. Division: „Opmærksomheden henledes paa, naar Fjenden ikke forlader Hadebydæmningen, Linie I—II maa stærkt besættes med Infanteri.“

Fjendens Hovedangreb paa selve Stillingen ventedes næste Dag, men det kunde jo ogsaa komme om Natten. 2. Division havde om Eftermiddagen meldt, at den havde alarmeret og vilde bivuakere i Fægtningsstilling Natten over. Overkdoen. gjorde ikke Divisionen opmærksom paa, at et saa stærkt Beredskab nu ikke var nødvendigt. Tværtimod. Ligesom den foregaaende Aften udsendtes en summarisk Befaling for Beredskabet for alle, uden Orientering om Situationen, uden Graduering af Beredskabet efter Afdelingernes Stilling eller Opgaver og uden Tanke paa, at i hvert Fald de Tropper, som havde kæmpet hele Eftermiddagen efter at have staaet i Bivuak, og særlig de Afdelinger, der før Kampen havde været paa Forpost i over et Døgn, dog maatte have Hvile.

Befalingen udstedtes Kl. 7½ Eftm. og lød for 2. og 3. Divisions Vedkommende: „Hele Divisionen skal bivuakere i Fægtningsstilling i Nat. Alt Train sendes tilbage. En Reserveportion uddeles.“ Tilsvarende Ordre gaves til Infanterireserven, som dog skulde efterlade Bataillon i Altstadt m. m., samt til Reserveartilleriet. Dette sidste, hvis Alarmplads jo laa ved Hysby, kunde

aabenbart ikke indse, hvilken Nytte det skulde gøre om Natten, og spurgte Kl. 9 Eftm., om det ikke kunde gaa i Kvarter; men dette blev nægtet. Iøvrigt skulde selvfølgelig Artilleribesætningerne blive i Skanserne om Natten, hvorimod 4. Division blev skaanet; den skulde først afmarchere fra sine Kantonnementer ved Daggrø. 3. Brigade skulde stille i Moldened Kl. 6 Form. 4. Brigade ved Frederiksstad blev slet ikke alarmeret denne Gang.

I 1848—50 havde Mandskabet selv baaret Kogekedlerne, men nu blev disse anbragt paa Trainvogne (Bagagekarrerne), saaledes at Befalingen om, at Trainet skulde sendes tilbage, medførte, at ogsaa Kogekedlerne forvandt fra Afdelingerne. Dette havde ved Bivuakeringen om Formiddagen vist store Ulemper, og da Trainet nu igen skulde sendes bort, blev det ensbetydende med, at flere Afdelinger ingen varm Mad fik. Saavel herved som ved de ikke helt gennemtænkte Krav om Bivuakering viste Overkdoen. en uheldig Mangel paa Omsorg for Opretholdelsen af Mandskabets Kampkraft. Det gik Overkdoen. i denne Henseende, saaledes som det let sker for rutinerede Førere — ogsaa ved Fredsøvelser —, at de i den Grad har Blikket henvendt paa de taktiske Forhold ved Føringen, at de glemmer at sørge for Tropperne. Men ogsaa dette er et taktisk Krav, endda et overordentlig vigtigt, saa vigtigt, at det undertiden behersker alle andre. At det er saa, skulde Overkdoen. meget snart komme til at erfare.

Om Aftenen kom der Melding fra Kompagniet paa Maageøen om, at Fjenden gik med Lygter ved Fartorp, som om der udførtes Skansearbejder. Kompagnichefen, der sendte Meldingen, tilføjede for egen Regning, at han antog, at der paatænkte en Broslagning. Skønt dette sidste maatte lyde lidt mærkeligt, forøgede det dog Overkdoen.s Bekymring, hvorfor den ikke alene Kl. 11½ gav Ingeniørkdoen. Ordre til nærmere at undersøge Sagen, men ogsaa til at forberede Barrikadering af Dæmningerne ved Gottorp. At give Batteriet paa Maageø Befaling til at puste Lygterne ud ved et Par Skud, tænkte man derimod ikke paa.

Kl. 11¼ Eftm. meddelte Overkdoen. telegrafisk Krigsministeriet, at vore Forposter foran Centrum's venstre Fløj var kastede tilbage, „saaledes at disse iaften staar noget tilbagetrukne.“ Det tilføjedes, at det syntes at være Fjendens Hensigt at angribe Stillingen næste Dag.

Overkommandoens summariske Befaling om Bivuak i Fægtningstilling hele Natten blev modificeret af 3. *Division*, som indsaa baade dens Unødvendighed og Uforsvarlighed. Divisionen havde udstillet 3 Forpostbatailloner, nemlig II./21. R. i Danevirke Forværk, I./11. R. i X—VIII og I./9. R. S. f. Bustrup samt 1 Komp. af II./9. R. ved Hadeby. Iøvrigt indskrænkedes Sikkerhedsbesætningen til 1 Bataillon pr. Brigade, hvilket fortolkedes saaledes, at alt, hvad der ikke var paa Forpost eller Skansebesætning, kunde gaa i Alarmkvarter, ligesom jo en Del af Skansebesætningerne kunde søge Ly i Blokhuse. Divisionens øvrige Afdelinger forblev i deres Kvarterer og skulde først Kl. 6 Form. stille paa Alarmpladserne.

Da Gen. *du Plat* Kl. 3½ Eftm. havde modtaget Melding om Kampen ved Jagel, havde han ladet Divisionen alarmere. Stillingen kunde selvfølgelig ikke være uden Besætning, naar der kæmpedes kort foran; men det kunde vel have været tilstrækkeligt foreløbig at nøjes med en stærk Sikkerhedsbesætning, saaledes at man skaanede de fjernest kantonnerende Afdelinger, som knap havde naaet deres Kvarterer efter Formiddagens Bivuak. Det var dog vanskeligt for Gen. *du Plat* at vælge det rette, da han ikke fra Overkdoen. fik nogensomhelst Meddelelse om, hvad der foregik. Han sendte ½ Bataillon af 5. R. frem som Forstærkning for 21. R. ved Klosterkro, men den kom for sent og maatte vende om. Iøvrigt kunde han ikke overse, om det vilde blive nødvendigt at gribe ind i Kampen i Forterrainet, hvorfor han ansaa det for rigtigst at holde Divisionen rede, og, som sagt, meldte han Kl. 4⁴⁹ telegrafisk til Overkdoen., at den yderligere vilde bivuakere i Fægtningstilling Natten over.

De store Krav til Troppernes Beredskab, som Gen. *du Plat* stillede saavel ved denne Lejlighed som de følgende Dage, vidner om, at der var noget rigtigt i Kaptajn Rosens Udtalelse i Efteraaret 1863, at Generalen, ved Siden af sine fortrinlige Egenskaber, var tilbøjelig til at ringeagte egne Kræfter, og at han manglede Tillid i enhver Henseende — en Udtalelse, som stemmer med Thestrups Opfattelse af Generalen.

Om Aftenen kom det til en Patrouillekamp ved Kl. Reide, idet Fjenden havde sendt Rekognosceringskommandoer frem baaede mod denne By og mod Gr. Reide. En senere udsendt Patrouille konstaterede, at Fjenden havde besat Kropperbusch.

Divisionens Forpoststilling forblev uforandret; dog blev Feltvagten paa Oksevej trukket noget tilbage for at faa Forbindelse med 3. Divisions Forposter S. f. Danevirke Forværk.

Gen. du Plat tog Kvarter i Danevirke Kro.

Den Bataillon af *Infanterireserven*, som skulde forblive paa Torvet i Altstadt, søgte Ly i de nærmeste Bygninger. Resten af Infanterireserven afmarcherede til Bivuak i Pölhegn med Undtagelse af Kompagnierne paa Maageø og ved Holm.

Om Morgenen Kl. 6 stod alle Afdelinger rede paa deres Alarmpladser.

For de Tropper, som maatte bivuakere, blev Natten meget anstrengende, da der ikke kunde være Tale om at lægge sig ned paa den fugtige og kolde Jord. 7. R. havde allerede paa et tidligt Tidspunkt henvendt sig til Ingeniørkommandoen for at faa Lov til at lade Mandskabet bygge sig Hytter af det Tømmer, som laa ved Skanserne. Dets Anmodning blev overhovedet ikke besvaret. 1. R. rettede en lignende Henvendelse til Ingeniørkommandoen; det fik Tilladelsen, men først fra den 6. at regne, hvilket dog ikke hindrede, at Regimentet den 5. begyndte at bygge sig Skærmtage. Alle Arbejdsafgivelser i Stillingen var, efter en Henvendelse desangaaende fra Gen. Steinmann til Overkdoen., af denne beordret at ophøre fra den 2. om Aftenen, kun Bygningen af Barakstaldene til 4. Division skulde fortsættes.

Men hvorfor tog Divisionerne ikke Sagen i deres Hænder og lagde Beslag paa det Materiale, der fandtes ved de ikke færdige Lejre? Mandskabet kunde da, som ved 1. R., selv have bygget sig Hytter eller Skærmtage, og fandtes der ikke tilstrækkelig Liggehalm, kunde man have benyttet den Tækkehalm, som var bestemt for Lejrene; den var dog bedre end intet. Der kunde utvivlsomt paa forskellig Vis have været udrettet en Del for at skaane Mandskabet, saaledes at det kunde have været undgaaet, at f. Eks. to Kompagnier af 10. R. maatte sende 40 Md. hjem til Kvartererne, fordi de var blevet syge.

Forklaringen paa denne forbavsende Mangel paa Initiativ gives maaske bedst ved følgende: 12. R. bivuakerede ved Lejren V. f. Hysby. Denne Lejr var for saa vidt færdig, som Tagspærene var anbragt, og paa disse sad da Folkene om Natten, Regimentschefen øverst. En Løjtnant melder denne, at han i Barakkerne har fundet Brædder, Som o. s. v., saaledes at han, hvis han maa

laane Tømrerne og Snedkerne blandt Mandskabet, kan skaffe Regimentet Tag over Hovedet i Løbet af et Par Timer. Svaret, han fik, bestod i, at Regimentschefen med høj Røst forbød alle og enhver at røre Ingeniørernes Materialer. — Officerskorpset var altsaa i den Grad blevet kuert af Centraladministrationens Bureaukrati, at det kunde ske, at man hellere tilsidesatte Hensynet til Mandskabet end foretog sig noget, som kunde medføre økonomisk Ansvar. — Det er vanskeligt at forstaa, men var ikke desto mindre en Kendsgerning.

Forplejningstjenesten var, som sagt, flere Steder mangelfuld. Dette skyldtes naturligvis først og fremmest Overkommandoens Ængstelse for at lade Proviantrainet blive ved Afdelingerne. Men denne Ængstelse smittede. Gen. Steinmann turde saaledes overhovedet ikke lade Bataillonerne i forreste Linie faa deres Train, hvilket bl. a. foraarsagede, at Forposterne ved Bustrup og Hadeby ikke fik varm Mad efter den 1. Februar. Ikke sjældent var Folkene saa trætte, naar de om Aftenen kom i Kvarter, at de foretrak at sove fremfor at koge og spise. Det hændte ogsaa, at man, naar der alarmeredes, inden Kogningen var tilendebragt, kastede den halvkogte Mad bort, fordi Trainet skulde tilbage til Parkpladsen, og man ikke turde beholde Bagagekarrerne, hvorpaa Kedlerne førtes, saa længe, at man kunde faa Maden færdig. Paa Grund af manglende Uddannelse i saa Henseende viste ogsaa mange Afdelingschefer sig upraktiske, naar det gjaldt Mandskabets Forplejning, og ingen, eller meget faa, synes at have tænkt paa at lade Kokkene tilberede Maden i Bøndergaardenes Kedler.

Værst var Forholdet dog ved 2. Division, endskønt Betingelserne for en ordnet Forplejningstjeneste netop her var særlig gunstige, idet Divisionen havde direkte Jernbaneforbindelse fra Flensborg, hvor dens Hovedmagasin var, til L. Danevirke, midt i dens Kantonnementsomraade.

I Stedet for at lade Udleveringen ske umiddelbart fra Tog til Afdelingernes Proviantvogne, fastholdt Divisionen, at den skulde foretages gennem Brigademagasinerne. Dette kunde naturligvis ikke volde videre Ulempe, saa længe disse (5. og 6. Brigades) var i Ellingsted; men da de allerede Dagen efter Divisionens Ankomst til Danevirke blev sendt tilbage til Bollingsted, fordi man mente dem for udsatte i Ellingsted, kompliceredes Forholdet. Magasinerne skulde afhente Forsyning paa Jernbanestationen i Sollerup, og Afdelingernes Proviantvogne hente den i Bolling-

sted; men der kom ingen Tog med Forsyninger til Sollerup, Divisionen ændrede Ordren for Magasinernes Opholdssted, den nye Ordre blev ikke fulgt, og det endte med, at Afdelingernes Proviandvogne ikke kunde finde Magasinerne og vendte tomme tilbage. Dette gentog sig, indtil Divisionen endelig den 4. om Aftenen opnaaede at faa et Tog med røget Flæsk, Brød og Brændevin direkte til L. Danevirke*).

At meget kunde have været afhjulpet ved en mere energisk Optræden fra Divisionens Side, fremgaar af, at Chefen for 7. R. i den Periode, hvor Divisionen intet kunde skaffe tilført, paa eget Initiativ bestilte 1400 Brød hos en Bager i Flensborg og fik dem leveret i Ellingsted. Iøvrigt maatte Afdelingerne søge at skaffe sig Forplejning hos Beboerne, men navnlig Kød kneb det med at faa, saaledes at de færreste fik varm Mad, og mange halvsultede, om end der intet Sted opstod egentlig Nød.

Den utilstrækkelige Forplejning havde naturligvis ikke styrket Mandskabets Modstandskraft, hvorimod den ikke formaede at svække Disciplinen i Afdelingerne — et yderligere Bevis paa dennes høje Standard.

Ved 1. *Division* havde Tropperne været alarmeret fra Kl. 4 Morgen. Fjenden foran Mysunde viste ingen Angrebstendens. Ude i Svansen kunde man spore hans Tilstedeværelse ved Raketter, han om Formiddagen opsendte over for Arnæs—Rabølsund. Men iøvrigt saa man intet til Fjenden.

Derimod meldte 2. R. om Middagen, at en Overgang over Slien vilde være vanskelig paa Grund af løs Is. Meldingen, der formentlig stammede fra Chefen for 13. Bt., der som tidligere Chef for Pontonnerkompagniet var Fagmand med Hensyn til

---

*) Overkommandoen havde en Kontrakt med det sydslesvigske Jernbaneselskab; men da Hærens Benyttelse af Jernbaner dengang var noget nyt og uprøvet, havde man ikke tænkt paa at etablere en militær Kommandomyndighed paa Flensborg Station, og en overordnet Etapemyndighed fandtes jo ikke. Der var derfor ingen, som kunde hindre, at Stationen ikke afsendte 2. Divisions læssede Forplejningstog, endda paa Trods af gentagne Forlangender fra Bestyreren for Divisionens Hovedmagasin. — Omvendt skete det — i hvert Fald en enkelt Gang —, at et Tog med Forplejning kørte til Danevirke, uden at hverken Divisionen eller Brigademagasinerne havde faaet Meddelelse derom, eller at Togpersonalet var instrueret om Afleveringen. Toget kørte derfor tilbage uden at blive aflæsset; men heldigvis havde 7. R. faaet Nys derom, standsede Toget i Ellingsted og bemægtigede sig dets Indhold.

Spørgsmaalet, gjorde tilsyneladende intet Indtryk ved Divisionen. Hverken Gen. Gerlach eller nogen af Officererne i hans Stab havde, efter hvad der foreligger, næppe hidtil været ude ved Arnæs—Rabølsund, saa at det i og for sig var paa Tide, at de skaffede sig Kendskab til Forholdene dør. Men naar en saa vigtig Melding som ovenstaaende indløb, efter hvilke Forsvarsbetingelserne kunde blive fuldstændig ændrede, var det paakrævet, at Divisionen straks skaffede sig fuld Vished og tillige undersøgte, om Isforholdene var de samme paa Sliens øvrige Strækninger som foran 2. R.s Distrikt. Divisionen foretog sig imidlertid intet, og fandt sig heller ikke foranlediget til at sende Meldingen videre til Overkommandoen.

At Fjenden forberedte Overgang, selv om Betingelserne for en saadan maaske var daarlige, fremgik af følgende Telegram, som Overkdoen. sendte om Eftermiddagen:

„Ifølge tilgaaede Efterretninger er det Fjendens Plan at gaa over paa een Gang paa flere Steder, ved Stubbe, Siseby og Arnæs. I dette Øjemed skal han føre Baade fra Ekernførde og Kiel med sig paa Vogne. En anden Efterretning gaar ud paa, at Mysunde skal angribes imorgen den 4.“

Efter dette kunde Gen. Gerlach maaske tænke sig Muligheden af, at Overkdoen. over for en saa faretruende Situation endelig vilde give ham Raadighed over 3. Brigade. Nærede han et saadant Haab, blev det i hvert Fald slaaet ned, da Overkdoen. henad Midnat meddelte ham, at et almindeligt Angreb ventedes næste Dag baade paa Centrumstillingen og ved Mysunde. Den tilføjede nemlig: „Divisionen tør ikke trække 3. Brigade til sig uden Overkommandoens udtrykkelige Ordre.“

Overkdoen.s Tillid til Slistillingens Styrke var urokkelig, og hele dens Opmærksomhed absorberet af Forsvaret af Centrum. Hvis Gen. de Meza havde valgt sit Hovedkvarter længere tilbage, f. Eks. i Vedelspang, i Stedet for tæt bag forreste Linie, er det muligt, at Overkdoen. bedre havde bevaret Overblikket og bedre forstaaet Nødvendigheden af et kraftigt Forsvar af Slien.

Som man kunde vente, hvor Soldaterne baade var ukrigsvante og forvaagede, indløb om Natten flere overdrevne og til Dels ganske meningsløse Meldinger om Fjendens Fremrykning mod forskellige Punkter af Centrum. At Meldingerne ukritisk sendtes videre til Overkdoen. viser, at ogsaa de højere Førere var ner-

vøse, selv om de ret snart kom til Besindelse og dementerede, hvad der var meldt. Alligevel var der dog en Del, som tydede paa Troppebevægelser hos Fjenden, hvorved Troen paa et Angreb næste Dag forstærkedes.

Konseilpræsident Monrad havde om Natten søgt Overgeneralen; men da denne var gaaet i Seng, gik han henad Kl. 2 til Oberst Kauffmann. Han havde blandt Kongens Omgivelser hørt Tale om, at Danevirke burde rømmes, og vilde nu bl. a. have nærmere Besked herom. Kauffmanns Svar gik ud paa, at Stillingen efter hans Mening burde holdes endnu, og at Overkommandoen var beredt paa at modtage et Angreb med al den Kraft, Hæren raadede over. Hertil bemærkede Monrad, at dette ogsaa var det ønskeligste i politisk Henseende, men at man isøvrigt stolede paa, at Overkommandoen „vilde handle efter Øjeblikkets sande Tarv.“ Paa Kauffmanns Forespørgsel benægtede han, at der var nogen Udsigt til Intervention fra Udlandet. Endelig lovede Monrad at faa Kongen til at forlade Hæren, da Kauffmann mente, at hans Nærværelse kunde virke hæmmende paa Overkommandoens Hand-
lefrihed.

Torsdag, den 4. Februar.

Det var den 4. om Morgenen klar Frost, senere paa Dagen Tøvejr. Oversvømmelserne paa højre Fløj samt Ejderen var i Hovedsagen endnu impassable, hvorimod Reideaaoversvømmelsen var tvivlsom.

Kl. 6½ Form. angreb *preussiske* Tropper vore Forposter i Kl. Reide. Det ene Forpostkompagni tog i Overensstemmelse med sin Instruktion Stilling N. f. Reideaadalen ved Siden af de der-værende to Kanoner, medens det andet besatte Byens Sydkant. Det afviste her først et Rytterangreb og optog derefter Kampen med det fjendtlige Fodfolk; men Skydningen døde efterhaanden hen, indtil Kompagniet ved Middagstid pludselig blev angrebet af overlegne Styrker fra tre Sider. Det maatte rømme Byen og gaa tilbage over Aadalen, foran hvilken Fjenden bragtes til Standsning. Vort Tab var 1 saaret og 4 savnede. Vore Tropper havde kæmpet bravt, og det fremhævedes særligt, at dette ogsaa gjaldt Mandskabet fra Angel.

Ogsaa ved Gr. Reide viste sig om Formiddagen et Par fjendtlige Kompagnier, ligesom Fodfolkskolonner med Rytteri rykkede frem til S. f. Dæmningerne ved Skanserne XXIII—XIX, hvor Oversvømmelsen rekognosceredes. Kolonnerne blev beskydt fra Skanserne; men vore Vedetposter blev nødt til at trække sig tilbage indtil et Par Hundrede Meter fra disse. Fra Hollingstedstillingen, over for hvilken der ogsaa havde været *preussiske* Tropper, udsendtes senere en Rytterpatrouille til Gr. Reide og Neu Börm, som fandtes ubesatte. To fjendtlige Husareskadroner, der kom inden for Skudvidde fra XIX, blev fordrevet ved et Par Skud fra denne Skanse.

Lidt efter Kl. 12 M. befalede *Gen. du Plat* Halvdelen af sine Afdelinger at gaa i Kvarter, men lod dog, for at indskrænke Marcherne ved Alarmering, 12. R. forblive i Hysby og 6. Brigade i L. Danevirke. I Skovby indkvarteredes kun en Eskadron. Trainet skulde vel drages frem til Kantonnementerne, men forblive urørt paa Alarmpladserne, en Bestemmelse, der viser, hvor usikker *Gen. du Plat* følte sig med Hensyn til at yde et blot nogenlunde langvarigt Forsvar mod et fjendtligt Angreb.

3. *Division* indtog sine Alarmstillinger ved Dagry og udsendte Patrouiller, som konstaterede, at Fjendens Vedetkæde stod i Linien Kl. Reide—Klosterkro—Kongshøj—Vedelspang. Paa Kongshøj havde han paabegyndt Indskæring for et Batteri samt Skyttegrave for Fodfolk. Da Morgentaagen lettede, aabnedes Ilden herimod fra $\frac{1}{4}$ 11. Bt. ved Forbindelsesvolden samt fra en 84 Pd.s Kanon i Bustrup Forværk, hvortil noget senere kom yderligere $\frac{1}{4}$ 11. Bt. bag Forbindelsesvolden. Vor Ild, som i Modsætning til Østrigernes laa meget nøjagtig, fordrev det fjendtlige Batteri og tvang det fjendtlige Fodfolk om bag Kongshøj. Herfra blev det yderligere drevet i Dækning ved nogle faa Skud fra 8. Bt. i Danevirke Forværk. Ogsaa mod en fjendtlig Kolonne, som kom frem fra Jagel, afgav 8. Bt. et Par Skud.

Ved Hadeby var 5.9. R. ved Dagry blevet forstærket med Regimentets 7. Komp. 3—4 fjendtlige Batterier aabnede Ilden dels mod Hadeby, dels mod Maagesø og Holm, og Ilden besvaredes fra alle disse tre Steder, uden at vore Batterier led noget Tab, da Fjenden skød for langt. Hans Fodfolk blev tvunget til at trække sig i Dækning bag Bakkerne; men Kampen ophørte efter kort Tids Forløb.

Den Bataillon, *Infanterireserven* havde efterladt i Altstadt, da den afmarcherede til Pølhegn, blev om Morgenen afløst af en Bataillon (II./16. R.) fra 3. Brigade, men forblev ifølge Overkdoen.s Ordre i Altstadt, hvor den gik i Alarmkvarter. 3. *Brigades* to resterende Batailloner, 17. R. (II./16. R. var jo i Mysunde) stod om Formiddagen paa Alarmpladsen i Moldened.

4. *Division* indtog, da den om Morgenen ankom til Danevirke, samme Stillinger som den foregaaende Dag.

Ved 1. *Division*, hvis Afdelinger stod paa Alarmpladserne fra tidlig Morgen til om Eftermiddagen, forløb Dagen roligt. Om Formiddagen viste sig fjendtlige Smaastykker m. m. mellem Siseby og Stubbe, og i den nordlige Del af Svansen var Fjenden for-

stærket. Fra 2. R., til hvis Distrikt Positionsskytset nu endelig ankom, modtog Divisionen først Melding om, at Isen paa Slien indtil 30× fra Bredderne hverken kunde briste eller bære, og senere, om Eftermiddagen, at Isen nu var umulig at gaa paa, da den var brudt i mange Stykker, som stødte sammen med skarpe Kanter. — Forsvarsbetingelserne var saaledes fuldstændig ændrede i Løbet af den 3. og 4., i hvert Fald for Strækningen fra Næs til Rabølsund og sandsynligvis for hele Slien. For at iværksætte en Overgang maatte Fjenden først fjerne Isen, hvilket var et saa langsommeligt og vanskeligt Arbejde, at det maatte anses for umuligt at udføre i vor Ild. — Saa længe denne Tilstand varede, stod 1. Division altsaa, i Modsætning til hidtil, i en *meget stærk Stilling**).

Dette synes Gen. Gerlach imidlertid ikke at have erkendt. Han lod, lige saa lidt som Dagen før, foretage nærmere Rekognoscering, og han fandt stadig ingen Anledning til at gøre Overkdoen. bekendt med 2. R.s Meldinger. — Hvor stor en Forsømmelse dette sidste end var, spillede den dog — tilsyneladende — ikke nogen væsentlig Rolle, da Overkdoen. jo forud ikke tvivlede om, at Slistillingen kunde holdes.

Efterretningen om, at Fjenden forstærkedes i den nordlige Del af Svansen, var imidlertid et Fingerpeg, der viste, at man maatte være forberedt paa, at han vilde forsøge en Overgang derude. Var en saadan mulig, saaledes som Gerlach aabenbart har ment, vilde den være langt farligere end et Gennembrud ved Mysunde; thi dette kunde imødegaaes af 3. Brigade, forstærket fra Centrum, men bag vor venstre Fløj var ingen Reserve, og Fjenden kunde ved sit Angreb dèr komme ind i Ryggen paa hele Dænvirkestillingen.

Der kunde altsaa være Anledning til at lægge Tyngdepunktet i 1. Divisions Forsvar ud mod den venstre Fløj. Var Fjenden gaaet ud i Svansen, var en Gentagelse af Angrebet paa Mysunde med lige saa stærkt Artilleri som sidst udelukket, saaledes at Forsvaret kunde gøres svagere. Der var til dette den 2. anvendt 2½ Bataillon og 1 Feltbatteri (foruden det faste Skyts); men nu havde Gen. Gerlach yderligere faaet Raadighed over en Bataillon af 16. R. Det vilde derfor under disse Omstændigheder være for-

---

*) Fra tysk Side indrømmes, at Overgangen over Slien den 6., i hvert Fald saaledes som den var forberedt, vilde have været umulig, hvis den havde mødt Modstand.

svarligt at disponere 2 Batailloner og 2. Bt. fra Egnen N. f. Mysunde ud mod venstre Fløj, hvortil ogsaa den Bataillon af 22. R., som laa i Kius, kunde sendes. Man vilde altsaa kunne faa til Raadighed en Reserve paa 3 Batailloner og 1 Batteri, hvilken ved at disloceres om Egenæs—Tolløk vilde staa nogenlunde centralt saavel mod Overgangsforsøg ved Næs som ved Arnæs—Kappel.

Gen. Gerlach foretog sig imidlertid intet i saa Henseende. Den eneste Foranstaltning, han traf, var den 3. om Aftenen at forlægge sit Stabskvarter til Thorsted.

Oplysninger om Fjenden, ud over hvad man direkte kunde se, havde Overkdoen. saa at sige ikke. Den havde af en Spion hørt, at Fjenden vilde gaa over Slien ved Siseby. Sammenholdt med, at Fjenden paa dette Sted tydelig viste sine Tropper og Køretøjer, medens han holdt sig skjult over for Arnæs—Kappel, var Meddelelsen et Vidnesbyrd om, at hans Angreb netop ikke vilde ske ved Siseby.

Det eneste Sted, hvor Overkdoen. havde Mulighed for at sætte sine Efterretningsorganer ind i større Stil, nemlig fra højre Fløj S. f. Ejderen, blev ikke udnyttet. Lige saa lidt blev der gjort Forsøg paa ved smaa Udfald at tage Fanger, saaledes at man derved kunde faa Underretning om Fjendens Troppefordeling, opsnappe Befalinger o. l.

Oberst Kauffmann havde den foregaaende Dag med Koldsindighed modtaget Meldingen om Fjendens Erobring af Kongshøj, og han havde om Natten over for Monrad udtalt sig med Tillidsfuldhed om Forsvaret af selve Danevirkestillingen. Alligevel havde Aftenens og Nattens Begivenheder samt Tanken paa et umiddelbart forestaaende Angreb bragt Tvivl i hans Sind. Han havde ikke forud gennemtænkt, hvad der skulde gøres i et Tilfælde som det nuværende. Han stod paa bar Bund, og Tanken om at opgive det hele og rømme Danevirke skød op i ham. Han sagde senere, at Monrads Erklæring om, at vi ingen Hjælp kunde vente fra Udlandet, var en medvirkende Aarsag hertil; men netop denne Erklæring skulde dog synes at maatte svække det Paalæg, Overgeneralen havde faaet om at bevare Hærens Kampkraft til For-

aaret, saaledes at han nu havde friere Hænder med Hensyn til et intensivt Forsvar af Danevirke.

Hvad der skete fra Fjendens Side i Løbet af Morgen- og Formiddagstimerne, gjorde et Angreb samme Dag usandsynligt, men udelukkede det ikke. Frygten for, at Fjenden skulde gaa over Isen fra Fartorp til Altstadt var stadig til Stede hos Kauffmann og foraarsagede, at sidstnævnte By, som nævnt, blev besat med 2 Batailloner, bag hvilke 17. R. stod rede. Fra Kongshøj kunde Fjenden overse og beherske store Dele af Centrumstillingen, kunde skyde helt op til Frederiksberg. Kl. Reide erobredes om Middagen, og Kampen viste, at den preussiske Gardedivision var naaet op til venstre for Østrigerne. Efter kort Tids Frost vilde Reideaaoversvømmelsen ophøre at være en Hindring, og de Smaa-pæle, der skulde have gjort Dæmningerne ufremkommelige, var ikke blevet anbragt. Gen. du Plat nærrede stor Bekymring for Følgerne af et fjendtligt Angreb over Oversvømmelsen, og de Overvejelser vedrørende Forsvaret mod et saadant Angreb, Kauffmann havde anstillet sammen med Souschefen, havde ikke ført til noget Resultat (se S. 163). Og endelig, hvor længe kunde vore Tropper udholde Anstrengelserne ved de stadige Alarmeringer med paafølgende Bivuakering?

Foreløbig gav Kauffmann, tidligt om Morgenen, telegrafisk Ordre til, at der skulde sendes 7 Jernbanetog til Ellingsted, hvor de hele Dagen skulde forblive til Raadighed for 2. Division.

Skulde Danevirkestillingen *ikke* rømmes, kunde der være Tale om at lade Hæren foretage et stort Udfald med det Formaal at trænge Fjenden noget tilbage og derved sinke og krydse hans Angrebsforberedelser. Kauffmann forhandlede herom med Kaptajn Rosen.

Naar den preussiske Gardedivision var sluttet op, saaledes som man maatte gaa ud fra, at Tilfældet nu var, vilde man ved et Udfald komme til at staa over for 20 østrigske og maaske 12 preussiske Batailloner, mod hvilke vi kunde sætte 28—29, idet et Par Batailloner maatte efterlades ved Hadeby samt til Besætning i visse Skanser, medens man til Gengæld kunde trække mindst 1 Bataillon og $\frac{1}{2}$ Batteri til fra Frederiksstad, hvor en blot Grænsebevogtning langs Ejderen vilde være tilstrækkelig.

For Gennemførelsen af Udfaldet forelaa nu omtrent samme Forudsætning som ved Manøvrerne i 1863, hvor man gik ud fra,

at vore Forposter stod bag Reideaa — S. om Bakken, hvor nu Danevirke Forværk laa — Vedelspang, medens Fjenden var i Færd med at forskanse sig ved Kl. Reide, ved Oksevej, foran Jagel og paa Kongshøj. Som Angrebepunkt var da valgt Fjendens venstre Fløj ved Kl. Reide—Jagel, idet et Angreb mod hans højre Fløj, over Kongshøj—Selk, vilde kunne tages i Flanken fra Selk Mølle og muligvis beskydes i Flanke og Ryg af fjendtligt Artilleri paa den anden Side af Selk Nor. Hovedangrebet i Retning af Kl. Reide—Jagel skulde suppleres med et Flankeangreb, ført frem fra Hollingsted, og mod Øst sikres ved en Besættelse om Klosterkro og Sortehøjpartiet. Fra dette Bakkedrag med sine gode Artilleristillinger — og hvis Forsvar nu paa virksom Maade kunde støttes fra Danevirke Forværk — vilde man have gode Betingelser for at afvise et fjendtligt Modangreb fra Kongshøj og Bakkerne V. f. Øvre Selk. — Hvis vort Udfald førtes overraskende frem — Opmarchen foretaget i Mørke og Fremrykning ved Daggry — kunde vi vente, at Hovedangrebet vilde naa sit Maal, inden Fjendens Hovedstyrke kunde sættes ind.

Den bekendte preussiske Generalstabschef, General Moltke, omtaler i et Brev til General Hegermann-Lindencrone i 1874 vor Mulighed for at gennemføre et Udfald med hele Hæren. Han hævder deri, at med de tyske Troppers fastere Organisation og bedre Bevæbning, kunde det, hvis vort Udfald mislykkedes, næppe undgaas, at Fjenden trængte ind i Forskansningerne sammen med vore tilbageviggende Afdelinger. Der gives saaledes fra kompetent Side Oberst Kauffmann Ret i, hvad der netop ogsaa var hans Betænkelighed ved at foretage et Udfald.

Det maa dog hertil bemærkes, at vor Overkommando intet kendte til, at det preussiske Fodfolks Bevæbning med Bagladegeværer var vor overlegen — Preusserne selv havde vel dengang næppe fuld Forstaaelse deraf —, og fra vore Kampe ved Mysunde og Kl. Reide forelaa ikke det mindste derom. Naar endvidere Udfaldet førtes frem i Retning af Jagel, vilde det, som sagt, kunne støttes virksomt fra den fremskudte Stilling ved Danevirke Forværk. Selv om denne Stilling var ufuldendt, frembød den dog Standplads for 24 Feltkanoner med et udmærket Skudfelt. General Moltke har rimeligvis ikke haft Opmærksomheden henvendt herpaa; men Forholdet var dog det, at en fjendtlig Forfølgning ind mellem Forværket og Danevirkevold maatte anses for udelukket, saa længe den fremskudte Stilling holdtes. Hertil kommer, at

alle Skanserne, navnlig langs Danevirkevold, var saa høje, at en Skydning hen over egne Tropper altid vilde være mulig, saaledes at Forfølgningen maatte kunne standses ved Værkernes Ild. Endelig frembød Reideaadalen og Kurgraven gunstige Stillinger til Støtte for Tilbagegangen.

I hvert Fald under den givne Forudsætning: Udfaldet foretaget i Retning af Jagel, maa derfor i Virkeligheden den af General Moltke, som af Oberst Kauffmann, fremhævede Risiko anses for minimal. Saaledes som Udfaldet var indøvet i 1863, hvor Angreb paa selve Jagel By kun var sat som et Alternativ, afhængigt af Forholdene, var Fremrykningen saa begrænset baade i Tid og Rum, at Muligheden for rettidig Tilbagegang, inden Fjendens Hovedkræfter naaede frem, var til Stede. Herved maa dog ses bort fra det noget hasarderede Angreb fra Hollingsted, S. f. Reideaaoversvømmelsen.

Hvad enten Oberst Kauffmann og Kaptajn Rosen har tænkt sig samme eller en anden Plan for Udfaldet end den, der var fulgt ved Manøvrerne 1863, kom i hvert Fald for dem Risikoen for, at vore Tropper blev fastholdt og forfulgt helt ind i Stillingen til at staa i første Række. De delte ikke den Tillid til en heldig Gennemførelse af Udfaldet, som Gen. Steinmann nærede paa Grundlag af sit nøje Kendskab til Terrainet og sine grundige Undersøgelser af Spørgsmaalet. Om man skal tage en Kamp eller ej, afhænger af Førerens Ansvarsmod og Selvtillid — men om Oberst Kauffmann overhovedet har forelagt Sagen for Gen. de Meza, er usikkert*).

Mente Overkommandoen, at Risikoen ved et samlet Udfald var for stor, behøvede dette imidlertid ikke at føre til Passivitet og overlade Hæren til Fjendens Forgødtbefindende.

I sin Melding den 3. Kl. 6 Eftm. havde Gen. Steinmann udtalt, at han var enig med Oberst Scharffenberg i, at det ikke vilde være rigtigt at angribe Kongshøj i Mørke. Der ligger heri indi-

*) I 1890erne udarbejdede daværende Oberst L. Lunn og Oberstløjtnant Kühnel et Studie, formet som en Række applikatoriske Opgaver, over Danevirkestillingens Forsvar. Resultatet var en samlet Offensiv mod Østrigerne foran Centrum og derefter, med Efterladelse af 2. Division i Centrum, en Koncentration mod den ventede, preussiske Overgang over Slien. I Grundlaget var imidlertid bevidst foretaget visse Abstraktioner med Hensyn til den danske Hær saavel som en Tillempning vedrørende Fjenden, saaledes at Studiet — hvor interessant og lærerigt det end er, ikke kan lægges til Grund for Bedømmelsen af Overkommandoens Føring i 1864.

rette en Erklæring om, at et saadant Angreb burde udføres, saa snart det blev lyst, som en simpel Ripost paa det Stød, Fjenden havde ført. — Tanken om kaste Fjenden tilbage igen, hvor han var trængt frem, maatte ligge enhver Soldat nær. Oberst Max Müller sagde næste Formiddag til sine Omgivelser: Bare jeg dog kunde faa Lov til med min Brigade at tage Kongshøj! Ganske tilsvarende Tankegang finder vi hos Gen. du Plat, saavel da han om Eftermiddagen den 3. sendte Forstærkning frem til 21. R. ved Klosterkro, som da han om Formiddagen den 4. var villig til at tilbageerobre Kl. Reide. Han opgav kun det første, fordi Forstærkningen kom for sent frem; og det sidste, fordi han ikke turde blotte Stillingen for saa mange Tropper, som han behøvede til Angrebet, idet han — takket være Overkdoen.s Befalingsteknik — var uvidende om, at Infanterireserven stod bagved ham. — I Datidens militære Litteratur stod, at i Forsvaret kunde vel førte Tropper „lade Modstanderen betale det Terrain dyrt, som skiller de to Hære“, og der var da ej heller næppe mange Officerer i vor Hær, som ikke fandt det selvfølgelig at gøre Fjenden hvert Skridt, han gik frem, dyrekøbt.

Det var i Virkeligheden i Danevirkes nærmeste Forterrain, „paa den forberedte Valplads“, Kampen skulde føres. Kunde dette ikke ske ved Udfald med den samlede Hær, maatte det foretages som mindre, rent lokale Fremstød udført af overlegne Styrker mod det enkelte Angrebsmaal og støttet af Skansernes Artilleri. At tilbageerobre Kongshøj kunde — navnlig efter Erfaringerne fra Formiddagen den 4. — næppe være svært, naar vi udviklede et stærkt Artilleri bl. a. i Danevirke Forværk. Maaske kunde Erobringen ikke fastholdes, men det kunde ved stadig Beskydning og fornyede Angreb gøres umuligt for Fjenden at holde Kongshøj besat. Vi kunde ogsaa rette vore Angreb mod andre Punkter, hvor Lejlighed frembød sig. Saaledes var der f. Eks. ingen Grund til, at Fjenden ganske uhindret skulde kunne bygge Batterier, saaledes som han gjorde det ved Klosterkro, eller til at hans Soldater næste Nat i Fred dansede om deres Bivuakild. Kl. Reide kunde, som du Plat havde villet, været taget tilbage o. s. fr. Med andre Ord, Divisionerne skulde have haft Ordre til at handle paa egen Haand — og straks, mens Vejret endnu gjorde Danevirkestillingen holdbar — for at hæmme Fjendens Fremrykning mest muligt, og eventuelt forstærkes ved Overkommandoen.s Foranstaltning, naar Forholdene gjorde det ønskeligt. De

kunde da bevare Initiativet, lade deres Tropper faa Hvile, naar der ingen Brug var for dem, og iøvrigt ved Beslutsomhed, potenseret Aktivitet og Hurtighed i Bevægelserne berede Fjenden saa mange Vanskeligheder, at han moralsk svækkedes, og vore egne Troppers Kampkraft tilsvarende øgedes. — I Krigen mod Overmagt søger man ofte at undgaa de store Slag og at vinde sine Resultater efter de smaa Virkninger Princip.

Ved at optræde paa denne Maade kunde man opnaa — i hvert Fald for en Tid — at holde Fjenden fra Livet, og derved skaffe sig Mulighed for uden Kamp at gennemføre Tilbagegangen fra Danevirkestillingen, naar Rømning blev nødvendig.

Men der var ogsaa et helt andet Hensyn, der maatte gøre sig gældende.

I Krigsraadet den 4. om Aftenen blev der ytret Betænkelighed ved at rømme Danevirke paa Grund af det Indtryk, dette vilde gøre i Folket. Ligesom andre særprægede Livsstillinger kan den militære fremkalde en vis Ensidighed og Mangel paa Elasticitet, saaledes at det for Officeren kan være vanskeligt paa rette Maade at vurdere den Indflydelse paa militære Beslutninger, som skyldes udenfor staaende Momenter. Gen. de Meza's Svar bærer Præget heraf, idet han sagde: „Vi staar ikke her for at give en Forestilling, der kan vinde Tilskuernes Bifald —.“ Det var vel mandige Ord; men de viser, at han ikke forstod, hvad den Begejstring og Tillid til Danevirkestillingen, som herskede i Folket, betød. Han var selv ikke uden Skyld i, at denne Stemning var fremkaldt, og han burde have kunnet indse, at en Rømning af Danevirke uden Kamp vilde kunne skabe uberegnelige Reaktioner i Folket som i Hæren. Væsentligere var det dog, at Udlandets Opmærksomhed, ved vor egen højrrøstede Færd, var blevet i den Grad henvendt paa Kampen om Danevirke, at dets Tro paa vor Villie og Evne til at forsvare Slesvig i ikke ringe Grad knyttedes til denne Kamp, som derfor kunde faa Betydning for dets Tilbøjelighed til at understøtte os. Gen. de Meza havde derfor ikke Ret i sin Udtalelse; thi forinden Danevirke rømmedes, maatte man i Tide gøre alt, hvad man kunde for at bevare — om ikke andet saa dog Skinnet af, at Stillingen havde gjort Nytte, og at Hensigten med den var naaet. Der skulde altsaa kæmpes og kæmpes saaledes, at Tilbagegangen, naar den blev fornøden, kunde faa Frivillighedens Præg. — Med andre Ord: ogsaa de politiske Hensyn, for hvilke

en Overgeneral ingenlunde maa staa fremmed, maatte nødvendig-gøre en sejt, offensivt ført Kamp i Forterrainet.

Overkommandoen tog imidlertid hverken Hensyn til de taktiske Krav eller den politiske Nødvendighed. Maaske havde Oberst Kauffmann — paa Grundlag af, hvad han under Haanden havde hørt om 3. R. den 2. og om 1. R. den 3. — faaet en fejlagtig Opfattelse af vore Troppers Kampværdi i det hele og undervurderet, hvad de havde præsteret. Han kan have delagtiggjort Gen. de Meza i denne sin Opfattelse, men den burde ikke have paavirket dennes Beslutning; thi en Fører skal have Tillid til sine Soldater, maa om fornødent tvinge sig dertil. Det er ikke ved Skepsis, de store Resultater vindes.

Naar en Hær er over et vist Minimum med Hensyn til Uddannelse og Organisation — og at Hæren ved Danevirke var over dette Minimum, havde den i alt Fald vist —, er Resten først og fremmest af psykisk Art. Formaar den øverstkommanderende at paavirke Førerne, og dermed Mandskabet, saaledes, at de hensynsløst vil sætte alt ind, at de kæmper uden anden Tanke end at slaa Fjenden, at de bliver et Udtryk for „Mandvilliens quantum satis“, da er Maalet naaet. Kampen vindes, som bekendt, mindre ved sindrige Dispositioner end ved Villie og Selvtillid. Der var ved Danevirke udmærkede Betingelser for at skabe en saadan Aand; Agitationen for denne Stilling havde medvirket til at fremkalde en Stemning blandt Soldaterne, saaledes at de brændte efter at komme i Lag med Fjenden.

Gen. de Meza udnyttede ikke denne Stemning og inciterede ikke Førerne. At han i det hele intet Initiativ viste, fremgaar af alt og bekræftes til Overflod ved Kauffmanns Udtalelser om ham. Men han skuffede tillige netop paa det Punkt, hvor man maaske havde ventet mest af ham, nemlig med Hensyn til at paavirke Hæren ved sin Personlighed. Napoleon — og som han mange andre Hærførere — inspicerede dagevis sine Divisioner, en efter en, hørte paa Folkenes Klager, talte med dem, lærte dem at kende og gjorde derved Hæren til et fuldkomment Redskab i sin Haand. — Gen. de Meza gjorde intet af dette. Han saa ikke sine Tropper — og kunde det vel ej heller paa Grund af sin Helbredstilstand — men han talte end ikke med sine Underførere og udøvede ingen direkte Indflydelse paa Hæren.

Denne Opgave kunde Oberst Kauffmann ifølge sin Stilling ikke overtage; men skulde der træffes vigtige Beslutninger, skulde der handles, maatte dette skyldes ham. For en samvittighedsfuld Mand er det imidlertid lettere at handle selvstændigt under eget Ansvar end under en andens og skyde ham i Breschen for, hvad man selv udfører. Oberst Kauffmann følte utvivlsomt dette. I Stedet for at holde Divisionsgeneralerne i stramme Tøjler, som det skete, bl. a. ved at befale Afdelingerne at staa uvirksomme paa Alarmpladserne, havde han derfor gjort klogere i at støtte sig til disse Generaler og lade dem faa den Selvstændighed, som Situationen krævede for øjeblikkeligt at kunne udnytte de Chancer, der maatte foreligge. Han behøvede ikke at frygte for, at dette skulde udarte til Anarki; thi baade Gen. Steinmann og Gen. du Plat var saavel dygtige som besindige Officerer, og de var til det yderste loyale.

Den Tvivl om Muligheden for at forsvare Danevirkestillingen, Oberst Kauffmann maaske allerede tidligere havde næret, men som blev saa stærk om Morgen den 4., gav han Udtryk for over for Gen. de Meza. Efter hvad han senere har sagt, havde han den Opfattelse, at Gen. de Meza vilde sige Ja, hvad enten han foreslog ham at lade Hæren blive ved Danevirke eller gaa tilbage. Ud fra denne Opfattelse er det forstaaeligt, at han ikke vilde lade Overgeneralen tage Ansvar for en saa vidtrækkende Beslutning som Rømningen af Danevirke, uden at han havde Hærens øverste Chefer med sig. Han foreslog derfor ikke Gen. de Meza direkte, at Hæren skulde gaa tilbage, men fik ham til at gaa ind paa, at der samme Aften skulde afholdes et Krigsraad.

Idet Oberst Kauffmann saaledes ikke vilde, at Rømningen skulde ske denne Dag, kunde altsaa Fjenden foregribe Sagen ved at føre et Angreb frem forinden, og under alle Omstændigheder maatte Forsvaret fortsættes saavel den 4. som den 5., da Rømning først kunde iværksættes, naar det blev mørkt. Selv om den blev besluttet, krævede derfor Nuet Handling; kun Handling kunde befri Overkommandoen for det Tryk, der i Øjeblikket hvilede paa den, og fjerne den Nervøsitet i Stabene, som Nattens Meldinger bar Vidnesbyrd om. Kun ved Handling kunde man vinde det Initiativ, som muliggjorde en Rømning, hvis Fjenden ikke for-

holdt sig uvirksom. Havde Oberst Kauffmann læst Jomini: „Précis de l'art de guerre“, som dengang var en af de grundlæggende Bøger for Studiet af Krigskunst, vidste han, at „En General, der som en Automat afventer Fjenden uden anden Beslutning end at kæmpe tappert, vil altid bukke under, naar han bliver angrebet.“

Det var netop dette, Overkommandoen vilde udsætte sig for ved at lade Skæbnen raade. —

Talen om en mulig Rømning af Danevirke har sikkert gjort et stærkt Indtryk paa Gen. de Meza, og — efter Kauffmanns Tilskyndelse — bestemte han sig til, for første Gang, selv at se den Stilling og de Tropper, han nu havde ført Kommandoen over i en Maaned. Fulgt af Kauffmann red saa den gamle Overgeneral ud. Han bar „den bekendte (meget høje) Hue bag ad Nakken og en grøn Pelsfrakke med langt Liv og et Par snævre Ærmer samt et Par uhyre Skjoder, som skjulte baade Fødder og Stigbøjler. I Haanden holdt han en meget lang Ridepisk med et stort Smeld paa Enden.“ Læberne holdt han fast sammenpressede for ikke at faa den kolde Luft ned i Lungerne. — Gen. Steinmann meldte sig og begyndte at tale til ham. De Meza svarede ikke. Afdelingerne havde faaet Ordre til at forblive paa Alarmpladserne, til Overgeneralen kom. En erfaren Officer kan ved at ride ned langs Geledderne læse meget i Mandskabets Øjne om Afdelingens Værd. De Meza red blot forbi. Ved St. Danevirke mødte han Gen. du Plat, som begyndte at udvikle for ham, hvor farlig Situationen vilde være, hvis Fjenden brød frem over Reideaaoversvømmelsen. Midt under Generalens Tale vendte de Meza — stadig uden at aabne Munden — sin Hest og red hjem til sit Kvarter.

Om Overgeneralen virkelig har faaet noget ud af sin Ride-tur, faar staa hen. Oberst Kauffmann kom for sit Vedkommende til den Erkendelse, „at Tropperne kun fyldte lidt i Stillingen“ — men det er jo blot en tom Talemaade, og han havde heller ikke kunnet skønne derom, da Mandskabet de fleste Steder havde søgt Ly i de nærmeste Gaarde eller under Skansernes Volde. — Han mente tillige at have mødt betænkelige Blik hos prøvede, ældre Officerer og fandt deri et Udtryk for den uholdbare Situation og den overhængende Fare. — Alle Udtalelser fra hin Tid viser dog, at ingen i Hæren paa det Tidspunkt tænkte sig Muligheden af en Rømning af Danevirke uden Kamp; selve Ordren til Til-

bagegang virkede, da man næste Dag modtog den, som et Lyn fra klar Himmel. Hvis Kauffmann har mødt betænkelige Blik, har de snarere været fremkaldt ved Nervøsitet over den passive Afventen, hvorunder Hæren led, og ved den Mistillid til Overkommandoens Dispositioner, som skal have hersket blandt de ældre Officerer, selv om mange utvivlsomt har indset, at Stillingen ikke kunde holdes længe, og enkelte havde været Modstandere af, at man overhovedet havde indladt sig paa at forsvare den. Det var først, da Stillingen var forladt, at alle forstod, at dette havde været det eneste rette.

Overgeneralens Færd gjorde et ejendommeligt Indtryk paa de tilstedeværende. Oberst Kauffmann maatte søge at redde Situationen og gav Generalerne Ordre til at møde til Krigsraad om Aftenen.

Idet Gen. du Plat nu over for Overgeneralen havde fremsat sine Bekymringer med Hensyn til Forsvaret af Centrum's højre Fløj, vilde det have været naturligt, at Kauffmann havde gjort Forsøg paa at fjerne Aarsagen til disse Bekymringer. Stod Preusserne S. f. Reideaaoversvømmelsen med mindre Styrker, kunde man maaske jage dem bort ved et Frembrud fra Hollingsted. Oberst Kauffmann vilde imidlertid, som sagt, ikke indlade sig paa nogetsomhelst offensivt Foretagende. Var dette saaledes udelukket, var der en anden Udvej, nemlig at forstærke Forsvaret bag den truede Fløj. Dette kunde ske ved at lade 3. Division, som stod i den stærkeste Del af Stillingen, udvide sit Forsvarsomraade til henimod Jernbanen, hvorved 5. R. vilde blive frigjort til Anvendelse som Reserve mod Syd. Ej heller herom blev der dog Tale: Kauffmann kunde ikke tænke sig nogen Forandring i den en Gang befalede Troppfordeling. At det var saaledes, fremgaar ogsaa tydeligt af det ganske urimelige i, at han lod hele 4. R. m. m. forblive ved Frederiksstad, til Trods for at der ingen Fjende var foran Regimentet. Endog de to Halvkompagnier i Husum og Svabsted Skanser skulde blive dør, skønt dette nu var blevet helt uden Mening.

Da Gen. Steinmann den 2. indstillede, at Arbejdsafgivelserne skulde ophøre, var det naturligvis ikke hans Hensigt, at nødvendige Arbejder overhovedet ikke skulde udføres. Han vilde blot, at der ikke længere skulde afgives store Styrker til udelukkende Raadighed for Ingeniørkommandoen fra Morgen til Aften, saale-

des at Divisionerne ikke kunde disponere over deres Tropper, naar de skulde bruge dem. At han opfattede Sagen saaledes, godtgøres ved, at han selv med størst mulig Kraft lod Arbejderne ved Bustrup fortsætte lige til det sidste.

Overkdoens Ordre opfattedes imidlertid i Almindelighed saaledes, at alle Forskansningsarbejder skulde ophøre, endskønt Afdelingerne, mens de var alarmerede, meget vel skiftevis kunde have været anvendt til Arbejde for et Par Timer ad Gangen og dog være kampberedt, maaske endda mere end ved Uvirksomhed; thi Arbejdet vilde give Soldaterne Varme i Kroppen. Følgen af Ordren blev ikke alene, at den meget vigtige Forskansning ved Danevirke Forværk ikke forstærkedes, og at f. Eks. den Stump Løbegrav, der manglede mellem Skanserne XIV og XIII, ikke udførtes, men ogsaa at hele Stillingen truede med at blive uholdbar, fordi man ikke anlagde de Skyttegrave og Kanonindskæringer, som kunde give Forsvaret af Centrums højre Fløj den Støtte, som nu var blevet en Nødvendighed. At der ikke blev iset i Reideaa-oversvømmelsen forklaredes vel senere ved, at et saadant Arbejde var udelukket, naar Fjenden stod ved Oversvømmelsens Syd-kant; men Rigtigheden heraf var dog ikke godtgjort, før man — maaske dækket af Nattens Mørke — havde forsøgt paa en eller anden Maade at gøre Isen ufarbar. Og et saadant Forsøg foretog man ikke.

Da Overgeneralen var redet hjem, fortsatte Oberst Kauffmann „Inspektionen“ alene. Han kom herved tilsidst til Infanterireserven, der i Pølhegn var i Færd med det lidet tilfredsstillende Arbejde at bygge sig Hytter af bladløse Grene, idet man i Overkdoen havde tænkt sig, at Regimenterne ved at indkvarteres i saadanne Lejre kunde spare Marchen frem og tilbage fra Slesvig. Cheferne erklærede nu med stor Bestemthed, at Afdelingerne vilde gaa til Grunde, hvis de ikke havde andet Kvarter, og dette i Forbindelse med Synet af Mandskabet, der paa Grund af Arbejdet var snavset, og — som naturligt var — saa træt ud, gjorde et saadant Indtryk paa Kauffmann, at han fik den Opfattelse, at disse Regimenter var opslidte og af meget ringe Kampværdi. Og dog var Stemningen blandt Folkene i Virkeligheden „fortrinlig“. I Stedet for at opmuntre Mandskabet og henvise Regimenterne til ved fremtidig Alarmering at søge Ly i Skovby, som han vid-

ste da ikke blev benyttet til Indkvartering, red Kauffmann blot hjem, nedtrykt over, hvad han havde set.

Efter at Inspektionen var endt, rykkede Afdelingerne ved 12—1 Tiden i Kvarter.

I *Krigsraadet*, der samledes i Hovedkvarteret Kl. 6 Eftm., mødte — foruden Overgeneralen med Stabschef og Souschef, den sidste som Sekretær — Divisionsgeneralerne, undtagen Gen. Gerlach, som paa Grund af Afstanden til hans Stabskvarter ikke havde kunnet tilkaldes, Cheferne for Arméens Artilleri- og Ingeniørkommando med Stabschefer samt Chefen for Infanterireserven.

Mødet indledes af Gen. de Meza med en klar Fremstilling af den militære Situation og Oplæsning af sin egen Instruks, hvorved dennes Bestemmelser dog ikke synes at have været stærkt præciserede. Han forelagde derpaa Spørgsmaalet om eventuel Rømning af Danevirkestillingen.

I de Udtalelser, som fremsattes af Krigsraadets Medlemmer, gjorde tre forskellige Opfattelser sig gældende.

Gen. Hegermann-Lindencrone havde allerede om Formiddagen meget kraftigt fremhævet for Kauffmann, at Troppernes Tilstand ikke tillod at holde Danevirkestillingen meget længere, og han gentog nu dette. Han mente dog ikke, at Rømning burde udføres uden forudgaaende Kamp. Denne maatte finde Sted i Stillingens Forterrain. Der burde foretages et Udfald, hvorved han bl. a. tænkte paa den Rytterkamp paa Krop Hede, som Overkdoen havde hentydet til i den Instruktion, den havde givet ham.

Et Udfald, udført paa den Maade, han nærmere udviklede, fandt imidlertid ikke Tilslutning hos nogen af de tilstedeværende. Han foreslog derfor, at man i hvert Tilfælde burde tilbageerobre Kongshøj og se, hvilke Muligheder dette kunde medføre. — Men det var jo netop dette, Oberst Kauffmann ikke vilde; han erklærede bestemt — uden at blive modsagt af Gen. de Meza —, at enhver Offensiv var absolut udelukket. Under disse Omstændigheder, naar man ikke engang vilde tilbageerobre det Terrain, som laa under vore Kanoners Ild, fandt Gen. Hegermann-Lindencrone,

at der ikke længere var Grund til at blive i Stillingen, hvis Rømning han derfor foreslog iværksat snarest.

Gen. Steinmann saa paa Forsvaret af Danevirkestillingen fra det Standpunkt, som maatte være Overgeneralens, nemlig ikke blot som et taktisk og strategisk, men ogsaa i høj Grad som et politisk Spørgsmaal af vital Betydning for Hærens moralske Kraft. Han forlangte derfor saavel Kamp i Forterrainet, et større Udfald, som at Stillingen ogsaa efter dette skulde forsvares og kun rømmes, naar Fjendens Angreb ikke længere kunde afvises, altsaa under Kamp. For Hærens Vedkommende vilde det virke mindre deprimerende at gaa tilbage efter et haardnakket Forsvar end at vige for blot Truslen om et Angreb. Han frygtede, at det Indtryk, Tilbagegangen i sidste Tilfælde vilde gøre, var stærkere, end Hæren kunde bære. Men de politiske Hensyn førte ham videre endnu, og han fremsatte den Tanke, at Hærens Opgave ved Danevirke kunde kræve en Kamp til sidste Mand.

Denne sidste Udtalelse fremkaldte en Del Røre i Krigsraadet, hvorimod *Gen. de Meza* ved en Bemærkning viste, at han ikke anerkendte, at det psykologiske Moments Betydning som integrerende Del af de Faktorer, der er grundlæggende for Føringen, var saa stor, som *Gen. Steinmann* i det forudgaaende havde sagt.

Det tredje Standpunkt hævdedes af *Gen. du Plat*. Principielt var han tillidsfuld med Hensyn til Gennemførelse af Kampen, og han udtalte som sin inderste Overbevisning de bekendte, djærve Ord: „Aanden i min Division er fra den ældste Officer til den yngste Hornblæser en saadan, at de ville slaas paa det hæderligste, og bliver vi ødelagte her, som vi vel næppe burde, saa bliver vi det afgjort med Ære.“ Denne Udtalelse staar — saavel som *Hegermann-Lindencrones* og *Steinmanns* Ønsker om Udfald — som et prægnant Udtryk for den Aand, der herskede ved Danevirke, og den indeholder, uden at det var tilsigtet, et Anatema over den Mistillid til Hæren, som var Oberst *Kauffmanns*, i hvert Fald ydre, Motiv til ikke at ville kæmpe foran Stillingen.

Men *Gen. du Plat* var, som tidligere omtalt, ingen Optimist. Han tog vel, som Korpsintendant v. *Schmidten* siger, som kæk Mand villig mod Krigen, men Tillid til et godt endeligt Udfald af denne manglede. Og her ved Danevirke følte han sig ude af Stand til at løse den Opgave — for hvilken ej heller *Overkdoen* havde anvist ham noget Middel — nemlig Forsvaret mod en fjendtlig Overgang over Reideaaoversvømmelsen. Han ansaa et

saadant Angreb for sandsynligt, dels fordi Oversvømmelsen ikke overalt var impassabel, dels fordi han mente at have bemærket stærke, fjendtlige Troppekoncentrationer dør i Nærheden.

Med denne Motivering, og idet han, ligesom Chefen for Infanterireserven stærkt fremhævede Troppernes Udmattelse, tilraadede han, at Danevirke rømmedes snarest.

Da de tre Generalers forskellige Opfattelse af Spørgsmaalet prægede Stemningen i Krigsraadet, og Enighed ikke syntes at kunne opnaas, erklærede Gen. de Meza, at under disse Omstændigheder *forblev Hæren ved Danevirke.*

Denne Erklæring gav nu Anledning til, at der blev fremsat Ønske om igen at faa Instruksen til Overgeneralen oplæst. Da dette var sket, ændredes Stemningen fuldstændig som Følge af det skarpe Krav om, at Hæren ikke maatte udsættes for Tilintetgørelse ved Danevirke, men bevares til Foraaret med sin fulde Kampkraft. Alle bøjede sig for dette, som Gen. Steinmann sagde, „taktiske Hensyn“. Og Gen. de Meza, som dog ogsaa forud kendte Instruksens Ordlyd og desuagtet havde været villig til at forsvare Danevirke til det yderste, paatog sig nu Ansvar for den stik modsatte Beslutning. Dette stemmer godt med hans Indledning af Krigsraadet, hvor han under eet forelagde Spørgsmaalet om Stillingens Rømning til Diskussion. At han havde forlangt visse Oplysninger af sine Underførere, navnlig om Troppernes Evne til at udholde Bivuakeringerne længere, vilde kun have været naturligt. At han ønskede at høre deres Mening om den strategiske og taktiske Løsning af den foreliggende Opgave, er et Svaghedstegn, som kan forklares ved, at han aldrig havde talt med sine Generaler. Men forbavsende er det, at han paa uforandret Grundlag først er lige saa rede til at blive i Stillingen, som han kort efter er til at forlade den. Hans store og uvisnelige Fortjeneste er imidlertid, at han uden Betænkning paatog sig Ansvar for en Beslutning, hvis store Rækkevidde han maa have erkendt.

Da Oberst Kauffmann havde prøvet Fastheden i den Beslutning, Krigsraadets Medlemmer havde fattet, ved at erklære sig villig til at stemme for, at Hæren forblev ved Danevirke, hvis blot en Minoritet sluttede sig hertil, og ingen havde meldt sig, havde han opnaaet, hvad han vilde. Det — som han følte det — reelle Ansvar for Danevirkes Rømning hvilede nu ikke paa ham.

For yderligere Sikkerheds Skyld lod han forfatte en „Protokol“, hvori han nærmere motiverede Rømningens Nødvendighed. Protokollen underskrevs af Overgeneralen og samtlige Krigsraadets Medlemmer, dog undtagen Gen. Lüttichau, som vel var enig med de andre, men af personlige Grunde ønskede at afgive et Sær-votum. Gen. de Meza fritog ham dog for at udforme dette.

Under Forhandlingerne var Muligheden for Sliens Forsvar blevet berørt, men Spørgsmaalet fortrængt, da Gen. du Plat udtalte sig om Faren ved Reideaaoversvømmelsen. At alle de tilstedeværende havde deres Opmærksomhed koncentreret paa Centrumstillingen, kan forklares ved, at det var i den, de befandt sig — en Omstændighed, som iøvrigt burde fremkalde Betænkelighed ved at anvende deres Udtalelser som *eneste* Grundlag for Beslutning om Rømning eller ej. Mærkelig er det, at ingen tænkte paa, hvorvidt Dybbølstillingen, hvortil Hæren skulde gaa med sin Hovedstyrke, var i en saadan Stand, at man der vilde finde bedre Forsvarsbetingelser end ved Danevirke. Var Overkommandoen blevet spurgt, havde den ikke kunnet give noget fyldestgørende Svar; thi de Indberetninger, den havde faaet, sagde ikke ret meget, og selv havde den forsømt at afsende en Officer til Undersøgelse af Sagen. Man vidste, at Dybbølstillingen var kortere end Danevirkestillingen; men intet om, hvorvidt dens Forskansninger var saaledes fuldført, at man i dem kunde afvise det fjendtlige Angreb, som kunde ventes ganske kort efter, at vi selv havde naaet Stillingen.

Gen. Gerlach, der, som sagt, ikke havde deltaget i Krigsraadet, udtalte næste Formiddag sin Tilfredshed med den trufne Beslutning over for den Officer fra Overkommandoen, som bragte ham foreløbig, mundtlig Ordre angaaende Tilbagegangen.

De Motiver for Rømningen, som blev optaget i Krigsraadsprotokollen, var i Korthed følgende:

1) Slien kunde fryse til i 2×24 Timer, Reideaaoversvømmelsen i 24 Timer, og Isning var udelukket i Fjendens Nærhed.

2) Danevirkestillingens Holdbarhed var baseret paa en fuldstændig Bivuakering. Der var kun bygget Hyttelejr til 2000 Md., og Aarstiden forbød en fortsat Bivuakering.

3) Forsvaret var beregnet paa, at Hæren talte 40—50.000 Md., men Styrkelisterne viste nu kun højst 35.000.

4) Hærens S sammensætning og Uddannelse svarede endnu ingenlunde til de Fordringer, som stilles til en velorganiseret Hær.

5) Fjendens samlede Styrke var mindst 50.000 Md.; han havde besat vort Forpostterrain, som ikke kunde tilbagevindes. Han stod i Begreb med at etablere sit Artilleri, som i Løbet af 2×24 Timer vilde kunne demontere Skytset i Skanserne. Ved Danevirkestillingens Langstrakthed var et heldigt Udfald af Modstanden næppe tænkeligt, naar Stillingen gennembrødes.

6) En ordnet Retraite, efter at Stillingen var gennembrudt, vilde være udførlig.

7) Overgeneralens Instruks krævede, at Kampen ikke maatte føres saa vidt, at Hærens Tilværelse som Hær kompromitteredes.

Som man ser, er de to sidste Punkter afgørende og overflødiggør de øvrige Motiver. Disse giver — som det jo ogsaa var Oberst Kauffmanns Mening — et meget pessimistisk Udtryk for Forsvarsmulighederne. For en væsentlig Del skyldes de paapegede uheldige Forhold Overkommandoen selv, fremgaaet som de er ved dennes mangelfulde Dispositioner og dens fuldstændige Opgivelse af et aktivt Forsvar, saaledes som foran er fremhævet.

At Slien kunde fryse til i Løbet af et Par Døgn, var uden Betydning i Øjeblikket, saa meget mere som det nu var Tøvejr, og at Isning paa Reideaaoversvømmelsen var udelukket, var ikke godtgjort ved Forsøg. At hele Hæren i Centrum maatte bivakere, havde hidtil ikke været nogen Nødvendighed, og var desuden til Dels foranlediget ved, at Overkdoen, ikke udnyttede de for Haanden værende Midler til at skaffe Tropperne Ly.

Alvorligere var Erklæringen om, at et heldigt Udfald af Modstanden næppe var tænkeligt, og at en Retraite vilde være udførlig, efter at Stillingen var gennembrudt. Gen. de Meza havde uden Betænkelighed paataget sig Forsvaret af Danevirke; han havde to Gange ledet Manøvrerne dør og havde ikke i sine Rapporter udtalt nogensomhelst Mistillid til Stillings Forsvar eller ytret den mindste Tvivl om, at en Tilbagegang under Kamp var mulig. I sidstnævnte Henseende var det almindelig kendt, at Terrainet ikke alene lige bag Centrum, men ogsaa ved Arnholt Sø—Langsø og ved Oversø frembød gode Arrieregardestillinger. Der ligger ogsaa, som Gen. Thestrup sagde, meget mellem, at Stillingen rammes, og at Hærens Tilværelse som Hær kompromitteres.

Endvidere var Antagelsen af, at Danevirkes Artilleri kunde nedkæmpes saa hurtigt, som Kauffmann mente, uforenelig med Løsningen af den Opgave, Gen. de Meza havde paataget sig ved Stillingens Forsvar, og den stemte ikke med de Erfaringer, man havde høstet: det fjendtlige Artilleris Træffesikkerhed havde hidtil ingenlunde været imponerende. Hvis Danevirkestillingens Skyts i dets lave Affutager kunde nedkæmpes saa hurtigt, hvorledes kunde Gen. de Meza da tænke sig at optage Kampen ved Dybbøl, hvis Skyts stod langt mere udsat i høje Affutager?

For Oberst Kauffmanns Vedkommende er den Oplysning, han gav om Hærens Styrke fejlagtig, idet han gik ud fra Opgørelserne pr. 1. Februar. Hæren talte i Virkeligheden nu med det Forstærkningsmandskab, der var tilgaaet i de sidste Dage, 41.000 Md. (deraf ca. 3000 syge), og yderligere var flere Forstærkningsmænd samt enkelte Afdelinger undervejs. Hvis Hæren var for lille, var det jo iøvrigt ogsaa et Forhold, som havde eksisteret, før man bestemte sig til at forsvare Danevirkestillingen. Man kan heller ikke sige, at Fjenden, hvis han kun raadede over 50.000 Md., egentlig var vor Hær synderlig overlegen i Betragtning af, at vi kæmpede i en befæstet Stilling.

Den meget haarde Dom over Hæren, som fremsættes i Motiverne, viser en udpræget Mistillid til vore Tropper og en højst uretfærdig Vurdering af, hvad de hidtil havde præsteret og til den fortrinlige Disciplin, de — med ganske enkelte Undtagelser — havde lagt for Dagen. Dommen staar ogsaa i skarp Modsætning til den, de Meza fældede faa Maaneder før, efter Manøvrerne ved Danevirke, idet han da udtalte, at man, „efter at have set Resultaterne af Afdelingernes forudgaaende Virksomhed, ikke kan andet end udtale en almindelig gunstig Dom over denne og anerkende den Interesse og Dygtighed, hvormed de commanderende varetage deres Tjeneste. Man finder navnlig Anledning til at fremhæve den store Bevægelighed i Terrainet, som Infanteriet efterhaanden har tilegnet sig, samt den Omhu og Ro, der, uagtet det ringe Antal Befalingsmænd, overalt var tilstede —.“

Det synes uforstaaeligt, at en Mand med en saa selvstændig Karakter som Gen. de Meza kunde desavouere den Opfattelse, han lige til denne Dag havde næret angaaende Mulighederne for Danevirkes Forsvar, og at han kunde slaa sig selv i den Grad paa

Munden med Hensyn til Vurdering af Tropperne, som han gjorde ved at underskrive Oberst Kauffmanns „Protokol“.

Krigsraadets Forhandlinger havde imidlertid varet 5 Timer, saa det er muligt, at Gen. de Meza efterhaanden er blevet træt og derfor ikke har fulgt Stabschefens Diktat til Protokollen med tilstrækkelig Opmærksomhed. Hvilke Motiver der anførtes, har muligvis ej heller interesseret ham særlig; Realiteten var jo Beslutningen om Danevirkes Rømning.

Opgivelsen af Danevirkestillingen var altsaa besluttet. Var den en Nødvendighed, saaledes som Sagen i Virkeligheden forelaa for Overkommandoen? Krævede Troppernes Udmattelse og den taktiske Situation, at Forsvaret opgaves?

Fra den fuldstændige Bivuakering Natten og Morgenen den 3. var Fordringerne til Beredskabet sænket noget for en Del af Afdelingerne og blev det endnu mere Natten til den 5., da, med Undtagelse af Forposter og Skansebesætninger, alle var i Kvarter til om Morgenen, da de Kl. 6 skulde staa paa Alarmpladserne ved Kantonementerne. Men selv om Tropperne var under Tag, var Betingelserne for Hvile kun daarlige i de overfyldte Alarmkvarterer, hvis Bohave ofte — i visse Tilfælde ogsaa Dørene — var taget med af Beboerne paa deres Flugt fra Kamppladsen. Hertil kom, at den Omstændighed, at Overkommandoen hverken skaffede Afdelingerne Tid til at spise eller til at sove, i Længden gjorde Indtryk af Nervøsitet og Usikkerhed. Men Nervøsitet er, som bekendt, meget smitsom, og dette kan have været en medvirkende Aarsag til den stadige Alarmering ved 2. Division, og til at 3. Division forlangte, at Afdelingerne i de korte Hviletider, der undtes dem, stedse skulde være rede til hurtig Udrykning, saaledes at Mandskabet maatte sove med Lædertøjet paa, og Hestene ikke afsadledes eller afseledes. — Naar Fjendens egentlige Angreb begyndte, vilde Afdelingerne naturligvis faa mindre og mindre Hvile, og at Overkommandoen skulde ændre Troppefordelingen og indføre en Turnus med Hensyn til Beredskab, var der intet Tegn til.

De for en ikke ringe Del unødvendige Bivuakeringer og Undladelsen af at anvende Alarmkvarterer i Stedet for Bivak, hvor det var muligt, havde, ikke mindst ved 2. Division, slidt stærkt

paa Soldaternes Kræfter. Disse var ifølge saa godt som alle Chefernes Erklæring endnu ikke udtømte, men man gik ud fra, at de vilde blive det i Løbet af faa Døgn. At det maatte være saaledes, kan belyses ved et Par Eksempler, hvorved Vejrforholdene maa tages i Betragtning (Onsdag Regn hele Formiddagen og derefter let Frost; Torsdag Tø, om Aftenen Sne og Regn; Fredag let Frost og meget koldt med Blæst og Sne). Endvidere maa det erindres, at Afdelingerne tit havde lange Marcher til Alarmpladserne; særlig gjaldt dette Infanterireserven og 4. Division.

Ved 3. Division stod 9. *Regiment* Onsdag i Stillingen fra Kl. 4 Form. (Afmarch fra Kvartererne Kl. 2½) til Kl. 10 Form., da den ene Bataillon udsendtes til Rekognoscering, medens den anden skulde afløse Forposterne Kl. 12. Begge Batailloner deltog i Kampen og holdt derefter Stillingen S. f. Bustrup samt Hadeby besat. Kl. 11 Eftm. forblev den ene Bataillon i Stillingen, den anden gik i Alarmkvarter i Bustrup. Forplejning kunde ikke fremskaffes, da Trainet var sendt bort ifølge Overkdoens Ordre. — Torsdag alarmeredes Bataillonen i Bustrup Kl. 4 Form. og stod paa Alarmpladsen til Kl. 3 Eftm., da den afløste den anden Bataillon, som saa gik i Alarmkvartererne. — Fredag afløstes Regimentet af 20. R.; 5 af Kompagnierne skulde ligge i Alarmkvarter i Bustrup, men blev anvendt til Forstærkningsarbejder paa Risbjerg og Galgebakke, de 3 Kompagnier fik Alarmkvarterer i Frederiksberg. Om Aftenen Afmarch fra Stillingen. — Ingen havde faaet varm Mad siden Tirsdag.

Ved 2. Division stod 12. *Regiment* Onsdag paa Alarmpladsen V. f. Hysby fra Kl. 4 Form til 1 Eftm.; da det gik tilbage til sit Kantonnement i Skovby. Lige ankommet hertil blev Regimentet Kl. 4 Eftm. beordret tilbage til Alarmpladsen, hvor det blev staaende i 12 Timer til Torsdag Kl. 4 Eftm. — Fredag stod det paa Alarmpladsen i Skovby fra Kl. 6 Form. til 2½ Eftm. Kl. 9 alarmeredes atter med paafølgende Afmarch. — Forplejningstjenesten havde til Dels svigtet.

Ved Infanterireserven afmarcherede 8. *Regiment* Onsdag Kl. 4 Form. til Pølhegn, hvor det stod til Kl. 12 M. Om Eftermiddagen alarmeredes i Altstadt fra Kl. 2—3, fra Kl. 4—5 og atter Kl. 9, da der afmarcheredes til Pølhegn, hvor Regimentet forblev til Torsdag Kl. 3 Eftm. Fredag Morgen blev den ene Bataillon i Altstadt, 2 Kompagnier Besætning paa Maagesø og ved Holm, 2

Kompagnier gik til Pølhegn, hvor de forblev til Kl. 12 M. Om Aftenen Kl. 7 Afmarch.

Hvad den taktiske Situation angaar, var Forholdet jo det, at Overkommandoen — ligesom den vægrede sig ved at stille en tilstrækkelig Styrke til Raadighed for Forsvaret langs Slien — absolut ikke vilde optage nogen Kamp i Centrumstillingens For-terrain. Fjenden kunde altsaa ogsaa her uhindret fortsætte sine Angrebsforberedelser, og Forsvaret vilde udelukkende bestaa i at afvise hans Angreb. Dette vilde formentlig blive indledet med den kraftigst mulige Artilleribeskydning — maaske ogsaa med Belejringsskyts; thi vi vidste intet sikkert om, hvorvidt Fjenden raadede over saadant eller ej.

Fastholdt Overkdoen. sin Uvillie mod at fravige den hidtidige, ligelige Fordeling af Tropperne i Centrum, og fandtes der saaledes ikke tilstrækkelige, disponible Manøvregrupper, var et intensivt Forsvar umuligt, og man vilde da ikke kunne paaregne at kaste Fjenden, hvor han var brudt igennem — hvad Oberst Kauffmann jo heller ikke gjorde — lige saa lidt som Hærens Tilbagegang da kunde sikres. Foretog Overkdoen. intet for med Sikkerhed at kunne afværge et fjendtligt Angreb over Reideaaoversvømmelsen, var hele Stillingen uholdbar. Det samme vilde i endnu højere Grad blive Tilfældet, hvis Fjenden brød igennem ved Hollingsted. Isen paa Oversvømmelsen kunde her til Dels bære, og Forsvaret raadede af Artilleri kun over to 6 Pd.s glatløbede Fæstningskanoner og $\frac{1}{2}$ 4 Pd.s Feltbatteri (det andet Halvbatteri stod til ingen Nytte ved Frederiksstad); de nærmeste Reserver var 10 km borte.

Muligvis kunde Danevirkestillingen holdes lidt længere, end det skete; men Risikoen ved at forblive voksede med hver Dag. Fjenden kunde naarsomhelst rykke tæt ind paa Stillingen — ingen vilde, som sagt, hindre ham deri —, men jo nærmere han kom, desto vanskeligere vilde det blive at holde vor Tilbagegang skjult for ham saa længe, at vor Hær kunde faa det fornødne Forspring. Det bedste Middel til at opnaa dette: et Modangreb, fordømtes.

Oberst Kauffmann sagde den 5. om Formiddagen, at den vigtigste Bevæggrund for ham til at opgive Danevirkestillingen var Frygten for en fjendtlig Overgang over Slien, da han vidste, at

Prins Friedrich Carl var paa Vej til Kappel med 100 Kanoner. Dette maa han have faaet at vide efter Krigsraadet; thi i dettes Motiver fandtes kun angaaende Slien Udtalelsen om, at den kunde fryse til i Løbet af 2×24 Timer. Faren for en Overgang — som han jo hidtil havde ment 1. Division i Stand til at afvise — var ikke i Øjeblikket saa stor, som han nu troede, men lykkedes den, kunde det betyde en Katastrofe for Hæren. Det faldt ham imidlertid ikke ind at træffe Dispositioner til Imødegaaelse af denne Fare ved at koncentrere 1. Division mod dens venstre Fløj og forstærke den med 3. Brigade, som eventuelt kunde transporteres paa Vogne (i sin Vognpark ved Vedelsvang havde 1. Division 300 Vogne, af hvilke vel største Delen kunde gøres disponible; yderligere kunde udskrives i Brigadens Kantonnementer).

Saa vel Hensynet til Troppernes Kampkraft som de taktiske Forhold, *saaledes som de nu engang var blevet*, gjorde altsaa Rømning af Danevirkestillingen uomgængelig nødvendig. Gen. de Meza's Fejl var ingenlunde Beslutningen om Tilbagetog, men hans fuldkomne Mangel paa Initiativ og hans Undladelse af at udnytte Danevirkestillingen til ihærdig, offensiv Kamp i Forterrainet. Hvis vore Soldater derved havde vist samme Kraft som den $3/2$, saavel som ved Mysunde, og tilmed Østrigernes Taktik og deres Artilleris Skudsikkerhed ikke havde været bedre end hidtil, kan der næppe være Tvivl om, at vi kunde have opnaaet smukke Resultater i disse Kampe. Hvad enten Gen. de Meza troede paa dette eller ej, maatte der kæmpes, naar vi overhovedet — uanset de tilfrosne Vande — holdt Danevirkestillingen besat, thi Forsømmelse heraf vilde, i Forbindelse med den paafølgende Opgivelse af Forsvaret, være ensbetydende med et Nederlag, ikke af operativ, men af psykisk Art, saaledes som Gen. Steinmann havde sagt det til Overgeneralen i Krigsraadet. Der maatte kæmpes og bringes Ofre, om Udlandet, hvis Sympati vilde være vor sidste Redning, og det danske Folk selv skulde forstaa, at der stod Alvor bag vor Villie til at forsvare Grænsen og den Stilling, vi saa længe havde forberedt.

General de Meza havde ikke løst sin Opgave. —

Fredag, den 5. Februar.

Om Natten havde man hørt Fjenden arbejde paa Batterier, og om Morgenen forsøgte han, dækket af Artilleri, at bryde frem fra Kl. Reide, tilsyneladende med flere Batailloner. Fremrykning ad den lange Dæmning over Aadalen var dog vanskelig, og Angrebet afvistes af vore to Forpostkanoner.

Omtrent paa samme Tid var der en kortvarig og betydningsløs Artillerikamp ved Hadeby.

Foranlediget af disse Begivenheder befalede Overkdoen., at Afdelingerne, der fra Kl. 6 Form. stod paa Alarmpladserne ved deres Kantonnementer, skulde indtage Fægtningsstillingen; men da Fjenden nu syntes at forholde sig rolig, og der forestod vore Tropper store Astrengelser, lod Overkdoen. dem atter gaa i Kvarter Kl. 11. Kl. 1 Eftm. fandt der en lille Kamp Sted ved 2. Divisions Forposter ved Oksevej, og fjendtlige Kolonner saas i March mod Klosterkro. Angrebet paa Forposterne var hurtigt blevet afvist, og yderligere fjendtlig Fremrykning skete ikke; men Divisionens Afdelinger var imidlertid atter blevet alarmeret og kom først igen i Kvarter Kl. 2—3*).

Over for venstre Fløj demonstrerede Fjenden stadig meget tydeligt ved Siseby. Derimod holdt han sig skjult over for Arnæs—Kappel; men fra Maesholm opdagedes dog, at han kørte 50 Baade ind i Ellebjerg Skov, og hele Dagen sporedes en ualmindelig Virksomhed hos ham. Noget Overgangsforsøg fandt ikke Sted.

Paa højre Fløj skete, som hidtil, intet.

*) Det var ikke uden Grund, at Chefen for Forpostbataillonen i Kurborg skrev til 6. Brigade, at han ikke kunde forstaa, hvorfor hele Divisionen skulde alarmeres, hver Gang der blev skudt lidt ved Forposterne.

Kl. 12 $\frac{1}{4}$ Eftm. afsendte Overkdoen. følgende Telegram til Krigsministeren (og til Kongen, som nu var i Flensborg):

„Der er fortsat Skudveksel mellem Skanserne og Fjendens Batterier. Intet Forpostsammenstød, men Fjenden occuperer mere og mere af vort Forpostterrain. Paa Fløjene synes alt roligt. Tropperne begynde at lide under den stadige Bivuakering ved Frostvej.“

Telegrammet, der med Forsæt ikke lader ane, at Tilbagetog er besluttet, giver et ukorrekt og, for Centrum's Vedkommende, overdrevent Indtryk af Fjendens Virksomhed. Overkdoen. har maaske derved, i Forbindelse med Bemærkningen om Bivuakeringen, villet forberede Ministeriet lidt paa de kommende Begivenheder.

Fjenden havde ved sin Uvirksomhed foran Centrum givet Overkommandoen uanet gunstige Betingelser for Indledning af Tilbagetog. Nu gjaldt det om at udnytte dem. —

Allerede tidligere havde Overkdoen. truffet visse Forberedelser. I de Instruktioner, som udgaves i Slutningen af Januar, fastsattes, at Retraiten skulde gaa mod Flensborg: 4. Division ad Vejen over Eggebæk—Skovkro, 2. og 3. Division samt Infanterireserven og Reserveartilleriet ad Chausseen. Over for 1. Division, som dels skulde følge Vejen Mysunde—Flensborg, dels de østligere Veje gennem Angel, indskærpedes den 2/2, at Divisionens Hovedopgave var at sikre Hærens venstre Flanke, og at denne Opgave, selv med Opofrelser, skulde løses under Tilbagegangen.

Tilbagegangsvejene for Bagagetrainet m. m. fastsattes den 1/2 i Overensstemmelse hermed, og Parkpladserne opgaves for 2. Division at være ved Arnholt Sø, for Resten af Centrumstyrken (undtagen 4. Division) ved Isted Kro, paa hvilke Steder der ifølge et Øjensvidnes Skøn saaledes samledes ialt 16—1800 Køretøjer. 4. Divisions Bagagetrain parkerede ved Bollingsted og Gammel-lund.

Ved Flensborg samt ved Aabenraa anlagdes Kolonneveje V. om Byen, og der blev givet Ordre til, at de skulde holdes oplyst om Natten ved Lygter.

1. Division havde den 1/2 spurgt Overkdoen., hvorvidt den kunde benytte Holdnæs som eventuelt Retraitepunkt for en Del

af sin Styrke, hvis Tilbagegangen skete under Kamp (Holdnæs, en Halvø i Flensborg Fjord NØ. f. Lyksborg, er forbunden med Fastlandet ved en smal Tange). Overkdoen. gik ind paa Tanken. En Anmodning til Krigsministeriet om at sende en Transportflaade til Holdnæs blev ganske vist afslaaet, da Ministeriet ikke raadede over Skibe dertil; men Overkdoen. gik saa ud fra, at den selv vilde kunne afgive nogle, og beordrede med dette for Øje, og efter fornyet Krav fra 1. Division, Ingeniørkommandoen til at befæste Tangen, samt 13. R.s Bataillon i Sønderborg til at afgive et Kompagni, dels til Udførelse af Arbejdet, dels som Besætning.

Under Iagttagelse af stor Hemmelighedsfuldhed foregik der fra den 5. om Morgenen en travl Virksomhed i Hovedkvarteret vedrørende den direkte Forberedelse af Tilbagetoget.

Korpsintendanten, v. Schmidten, blev tilkaldt og fik Ordre til øjeblikkelig at afgaa til Flensborg for at iværksætte Evakuation af Lazaretter og Magasiner. Han tog i Flensborg med stor Energi og Dygtighed fat paa Løsningen af dette sit Hverv. Nogle Forberedelser havde han allerede truffet tidligere, idet Kvægparkerne var stationerede N. f. Byen, saaledes at de nemt kunde dirigeres videre til Als, og en stor Del af Magasinernes Beholdninger var indladet i Skibe. For i givet Tilfælde at have Forsyning rede til Hæren blev nu bespændte Proviantkolonner fordelt til visse Punkter N. f. Flensborg, og Resten af Beholdningerne bragtes om Bord. Alligevel gik ikke saa lidt tabt, fordi de mange Smaafartøjer, hvorpaa en stor Del af Beholdningerne fandtes, ikke i Tide blev iset ud ved Dampskibene. Det blev saaledes — samt fordi v. Schmidten i det hele havde faaet Ordre angaaende Tilbagetoget for sent — ikke muligt at samle tilstrækkelige Forsyninger paa Als, inden Hæren ankom dertil.

I./13. R., der var paa Vej til Flensborg for at afgaa til Danevirke, samt 4. Bt. fik Ordre til at forblive paa Als. Til 2. Generalkdo. paa Fyen og til Kommandanten paa Als telegraferedes om at holde Transportmidler rede henholdsvis i Lille Bælt og paa Alsund samt sende alle disponible Dampskibe til Flensborg. Indkvartering skulde forberedes paa Als — uden at der dog meddeltes noget om Styrken, eller i det hele gaves nogen nærmere Anvisning. I Flensborg skulde Pladskommandanten sørge for Kvarter til 3. Division, ligesom han skulde lade det Detachement af Ordonnanskorpset, som laa i Byen, vaage over Ordenens Oprethol-

delse i Gaderne under Trainets Gennemmarch. Overpræsident, og kgl. Kommissær for Banerne, Rosen i Flensborg fik Meddelelse om, at Hæren vilde indtræffe dør i Løbet af Natten, samt Paalæg om at sende Jernbanetog til Danevirke.

Endelig afsendtes Kl. 9 $\frac{1}{4}$ Form. telegrafisk Ordre til „Osian“ og „Willemoes“ om at afgaa til Holdnæs om Aftenen.

Af største Vigtighed var det at skaffe Afdelingerne saa megen Hvile som muligt, samt at sørge for, at Soldaterne fik varm Mad, før de skulde tiltræde de kommende, lange Marcher. Med det førstnævnte for Øje befalede Overkdoen., som nævnt, at Afdelingerne kunde rykke i Kvarter Kl. 11 Form., for saa vidt Fjenden ikke angreb. Uheldigvis skete jo netop dette ved 2. Divisions Forposter, hvilket fik til Følge, at den Hviletid, dens Tropper fik inden Afmarchen, indskrænkedes til nogle faa Timer.

Angaaende Forplejningen befalede Overkdoen., at der skulde udleveres 2 Ekstraportioner*), men Bagage(og Proviant)trainet skulde forblive paa Parkpladserne.

2. Division var for saa vidt heldigt stillet, som den Aftenen før havde modtaget Forsyning pr. Jernbane (se S. 221). Afdelingerne forsynedes saaledes med 1 Reserveportion samt med Naturalforplejning for den 5., dog uden Kød; men varm Mad synes Folkene altsaa ikke at have faaet. Paa det faste Train fandtes formentlig Forplejning for den 6. og 7. samt 1 Reserveportion, hvorimod 5. og 6. Brigades Magasiner, som den 5. atter var i Ellingsted, maatte efterlade deres Beholdninger, da det Jernbanetog, som skulde have ført Magasinerne til Flensborg, udeblev, og de ikke selv raadede over et tilstrækkeligt Antal Vogne til Transporten.

Den utilstrækkelige Forplejning i Forbindelse med den ringe Hvile, 2. Division havde faaet i næsten hele Ugen, maatte nødvendigvis svække dens Udholdenhed, saaledes som det ogsaa viste sig under Tilbagetøget.

Medens 2. Division havde faaet Forplejning ved Hjælp af Jernbanen, var det en Nødvendighed for 3. Division at faa sine Proviantvogne og Bagagekarrer frem, hvis Mandskabet skulde have varm Mad den 5., og hvis Reserveportion skulde uddeles. Overkdoen. havde ikke tænkt herpaa — lige saa lidt som paa, at

---

*) Betegnelserne „Ekstraportion“ og „Reserveportion“ brugtes i Flæng.

alle Afdelinger skulde bruge deres Kedler. Skulde der blive Tid til at koge, og Bagagetrainet naa rettidig tilbage for at følge det øvrige Train under Marchen mod Flensborg, maatte den have sørget for, at det var ved Afdelingerne straks, naar Alarmeringen ophørte Kl. 11 Form. Men dette skete ikke, og Gen. Steinmann maatte ved Overkdoen. forlange at faa Trainet frem. Men herved gik Tiden, og Trainet kom først temmelig sent. En Reserveportion uddeltes til alle, men der blev ikke overalt Tid til at faa kogt inden Afmarchen, endskønt Tidspunktet for Trainets Møde ved Isted Kro blev skudt ud til Kl. 5½ Eftm.

Forplejningstjenesten var saaledes ogsaa delvis mislykket ved 3. Division. Det samme var Tilfældet ved 3. DR., hvis Forsyninger var paa Hestbjerg, medens Regimentet selv forblev ved Hysby. Ved de øvrige Afdelinger i Centrum gik det maaske noget bedre, men i det hele havde Overkdoen.s svigtende Forudseenhed foraarsaget, at Hærens Modstandskraft ikke blev styrket, som den burde.

Befalingerne for selve Tilbagetoget blev diskuteret af Stabschefen og Souschefen og derefter udfærdigede af denne sidste. Som sædvanlig var det Enkeltbefalinger, denne Gang temmelig vidtløftige, og idet Kaptajn Rosen tillige skulde varetage de mange øvrige Forberedelser for Tilbagetoget — Adjutanterne blev først om Eftermiddagen indviet i, hvad der forestod — foraarsagede dette, at de skriftlige Befalinger blev afsendt efterhaanden i Dagens Løb, den sidste — til 3. Division — først Kl. 5½ Eftm., altsaa meget sent. Ængstelsen for at røbe Tilbagetoget for tidligt og derved skabe Mulighed for, at det kom til Fjendens Kundskab, bevirkede, at ogsaa de mundtlige Befalinger, navnlig til Trosinstitutioner m. fl. udgaves for sent.

Fra Formens Side var de skriftlige Befalinger ikke mønsterværdige og bar et tydeligt Vidnesbyrd om manglende Routine. At der indløb mindre Unøjagtigheder og indbyrdes Uoverensstemmelser mellem de forskellige Befalinger, kan ikke undre, naar Hensyn tages til det lange Tidsrum, over hvilket Udstedelsen fandt Sted, og til de mange Forstyrrelser, Kaptajn Rosen utvivlsomt har været udsat for.

Grundtanken ved Tilrettelæggelsen af Tilbagetoget var, at dette indtil Flensborg skulde udføres i Læ af Mørket og i kortest mulig Tid, saaledes at Hæren hurtigt kunde faa lagt en betyde-

lig Strækning mellem sig og Fjenden. — For Centrums Vedkommende raadede man over 3 Veje*), nemlig 1) Vejen over Bollingsted—Eggebæk, som var bestemt for 4. Division, til hvilken 7. R. skulde afgives, 2) Chausseen og 3) Vejen over Vedelspang. Denne sidste skulde dog benyttes af 1. Division — Trainet (Parkplads i Vedelspang), 2. Brigade fra Mysunde og 3. Brigade —, Resten af Divisionen ad de østligere Veje gennem Angel. Ad Chausseen skulde marchere Tros og Train, Reserveartilleriet, Infanterireserven, 2. og 3. Division, altsaa en Kolonnelængde — bortset fra Afstandene i Kolonnen — paa ca. 20 km, dobbelt saa lang som Kolonnen paa Vedelspangvejen. De to Veje er omtrent lige lange, Chausseen ca. 31, Vedelspangvejen ca. 34 km, og nogen Nødvendighed for en saa ulige Fordeling til Vejene var der ikke. For de Afdelinger, som laa i Slesvig By, saasom Reserveartilleriet, Infanterireserven og største Delen af Trosset, var det endog naturligt at benytte Vedelspangvejen. Overkdoen.s Disposition var saaledes ikke fremmede for en hurtig Gennemførelse af Marchen, og bedre blev det ikke ved Befalingen om, at Marchen til Flensborg skulde udføres i eet Træk uden Hvil.

At Oberst Kauffmann og Kaptajn Rosen savnede Øvelse i at anordne Marcher — specielt en Natmarch — kan maaske ikke lægges dem selv til Last. Men man kunde have ventet, at Officerer i deres Stilling i hvert Fald var fortrolige med den abstrakte Teori. I sin tidligere nævnte Bog fremhævede Jomini den absolutte Nødvendighed af at regulere Marchen og Hvilene under denne, ganske særligt om Natten. „Mange Generaler har forsømt at anordne Hvil, hvad der har foraarsaget Uorden under Marchen, idet hver Division eller Brigade troede at kunne standse, naar Soldaterne var trætte.“ — Men dette tog Overkdoen. altsaa intet Hensyn til . Og dog behøvede Hvilene, naar de blev lagt efter en fornuftig Plan, ingenlunde at forlænge Marchtiden; thi de vilde neutralisere Virkningen af ufrivillige Standsninger o. l., skabe Mellemlum i Kolonnen og derved udvirke en jævnere og friere Bevægelse.

At der afholdtes Hvil under Marchen, var saa meget nødvendige, som Overkdoen. forsømte forud at give Befaling til, at alle Heste skulde braades. I Modsætning til Gen. Steinmann, der som midlertidig Overgeneral den 31/12 havde givet Befaling her-

---

*) Se Skitsen S. 278.

om, fremhævede Gen. de Meza det senere som fuldstændig latterligt at mene, at en Overkommando skulde befatte sig med slige Bagateller. — Overkdoen. betragtede Hestenes Braadning som en Sag, der henhørte under Divisionerne; men den glemte, at den selv havde sendt Smeddene tilbage med Trainet. Yderligere vidste Afdelingerne jo ikke, at der forestod en lang March. — Følgerne af, at der ikke var befalet Hvil, under hvilke Beslag og Braadning kunde bringes i Orden, blev endog mere skæbnesvangre, end man havde kunnet forudse.

Af afgørende Betydning for Gennemførelse af Marchen var, at den store Train- og Troskolonne, der skulde følge Chausseen, kom saa tidligt af Sted, at det var udelukket, at den kunde komme til at genere Troppernes Bevægelser.

Trainet — Bagagetrain med Forplejningstrain — var jo i enhver Henseende yderst mangelfuldt organiseret: daarlige Vogne og BESPENDINGER, udygtige og udisciplinerede eller helt civile Kuske, utilstrækkeligt og uøvet Befalingsmandspersonel. Overkdoen. kunde derfor ikke være i Tvivl om, at Føringen af det vilde volde Vanskeligheder, og — om den end ikke vilde gaa ind paa Gen. Steinmanns Forslag om at afgive en hel Eskadron af 4. Division — gav den dog Divisionerne Ordre til selv at sørge for de fornødne Afgivelser til Hjælp for Trainets Føring. Herved synes ogsaa for deres Vedkommende at være opnaaet en nogenlunde Fasthed i saa Henseende.

Alligevel burde det have ligget nær at fastlægge Trainkolonnens March saaledes, at den saa vidt muligt kunde gennemføres om Dagen, idet en Natmarch selvfølgelig vilde stille overordentlige Krav med Hensyn til Tilsynet med Kuske og Køretøjer. Som Forholdene var, kunde dette ikke ske, alene af den Grund, at Overkdoen. først ved Tolvtiden om Middagen overhovedet begyndte at beskæftige sig med Trainspørgsmaalet. En Del af Trainet blev trukket frem til Afdelingerne af Hensyn til Udlevering af Forplejning, som ovenfor omtalt; men Resten af hvad der stod paa Parkpladserne om Isted Kro — ialt 350—400 Vogne, heri Brigademagasinerne — kunde være sendt af Sted straks om Morgen. Trainkommandøren, Ritmester Haffner, modtog imidlertid først Kl. 12 M. af Oberst Kauffmann mundtlig Befaling til at afmarchere med det. Afmarchen skulde ske uopholdelig, hvorfor

der ingen Tid blev til Forberedelser, Braadning m. m., og Kl. 2½ Eftm. havde Kolonnen forladt Parkpladserne.

En samlet Befaling for Train og Tros blev ikke udgivet. Blot blev ved mundtlig Ordre Afmarchtiderne fastsat: for 2. Divisions Bagagetrain til Kl. 4, for 3. Division, som nævnt, til Kl. 5½ Eftm.

Trosset omfattede Artilleriets Feltpark, Danevirkestillingens Artilleripark, Ingeniørparken, Feltlazaretter og fast Lazaret, Furrage- og Munderingsdepoter, Divisionernes Vognparker samt Brigademagasiner, for saa vidt disse ikke fulgte Trainet. Normalt anbringer man, som bekendt, saadanne Institutioner et Stykke bag Hæren. Dette var i det foreliggende Tilfælde særlig nødvendigt, fordi en stor Del af dem var mere eller mindre immobile — saaledes raadede f. Eks. Danevirkestillingens Artilleripark kun over 84 Heste, men skulde til sin Transport bruge 400. De kunde derfor først flyttes, naar man havde faaet samlet Heste og Vogne til dem. Hertil kom, at Depoter m. m. ikke raadede over Trainpersonale til Føring under March.

Trosinstitutionerne burde derfor have været indkvarteret N. f. Langsø eller i Højde dermed, hvor de ikke kunde komme i Vejen for Tropperne, og hvorfra de meget vel kunde holde daglig Forbindelse med disse; men mærkeligt er det, at Overkdoen., som nærede en overdreven Iver for at holde Trainet langt tilbage, ikke havde nogen Betænkelighed ved at indkvartere Trosset i Slesvig — Feltparken i Königswille —, uden endog paa nogen Maade at træffe Forberedelse til dets hurtige Evakuation (3. Divisions Brigademagasiner i Slesvig havde dog Parkplads sammen med Bagagetrainet ved Isted).

Da Tilbagoget var besluttet, burde Bestræbelserne derfor være gaaet ud paa at faa Trosset af Sted snarest. Man behøvede ikke at frygte, at Foranstaltninger i saa Henseende skulde røbe, hvad Hensigten var, da man kunde give dem det meget naturlige Paaskud, at det blot drejede sig om at flytte dem uden for Slesvig, ligesom man et Par Dage før havde flyttet Sygehestedepotet. 3. Division kunde tidligt om Morgenen have faaet Ordre til at afgive alle disponible Køretøjer fra sin Vognpark til Trosset og dette til selv at skaffe sig, hvad der yderligere behøvedes. Vel krævede Læsning af Vognene nogen Tid, men formentlig vilde Trossets Afmarch dog kunde være sket saa tidligt, at det kunde have været N. f. Isted noget over Middag.

Saaledes skete det imidlertid ikke. Først om Eftermiddagen fik Trosset Ordre angaaende Tilbagegang. Overkdoen. kan saaledes ikke have foretaget nogen Beregning af, hvor lang Tid der krævedes til Ordrens Udførelse; i hvert Fald maa den have været meget optimistisk, da den befalede, at intet Køretøj maatte rykke ind paa Chausseen efter Kl. 7 Eftm. Den befalede endda, at ogsaa Kaserneinventariet fra Gottorp og Baraklejren ved St. Danevirke skulde med, uden at tænke paa, at Chausseen derved vilde blive belemret med et stort Antal Flyttevogne uden nogensomhelst Kommando.

At faa Trosset afsted i Løbet af nogle faa Eftermiddagstimer, viste sig selvfølgelig komplet umuligt. Danevirkestillingens Artilleripark maatte i Hovedsagen efterlades, ved Ingeniørparkens Læsning paa Vogne kunde man ikke i Mørke skelne imellem, hvad der burde reddes, og hvad der som mindre værdifuldt kunde efterlades, og om Afhentning af det meget store Antal Arbejdsredskaber, som laa i Depoter langs hele Stillingen, blev der ikke Tale. Medens Parkerne — Feltparken og Ingeniørparken — naaede at komme af Sted om Eftermiddagen, varede Afsendelsen af Depoter, Feltlazaretter, Kaserneinventar m. m. til langt ud paa Aftenen, og Vognparkerne blev ikke fuldt udnyttede. Kun de syge blev evakueret i rette Tid om Formiddagen; men dette skyldtes Korpsintendant v. Schmidten.

Overkommandoens Mangel paa Forstaaelse af, i hvor høj Grad et ordnet Tilbagetog er afhængigt af rettidige Dispositioner med Hensyn til Train og Tros, blev den egentlige Kilde til, at Tilbagetoget tilsidst udartede til Kaos. Var Haffners Trainkolonne sendt bort om Morgenen, og Trosset snarest derefter, og var der truffet fornuftige Bestemmelser for Afbenyttelse af Divisionernes Bagagetrain, vilde Train- og Troskolonnerne være ankomne til Flensborg og Omegn om Eftermiddagen og Aftenen den 6., kunde have hvilet om Natten og om Morgenen have fortsat til Als, hvor de da kunde indtræffe den 7. Vejen vilde derved have været fri, Troppernes Bevægelser uhindrede, og Marcherne gennemført hurtigere og paa mindre trættende eller endog, som det skete, opløsende Maade.

I *Troppokolonnen* skulde Reserveartilleriet være forrest og med sin Queue have passeret Hühnerhäuser Kl. 7½ Eftm. Det

fulgte altsaa Trainkolonnen i ca. 8 km Afstand. 4 km bag Reser-
veartilleriet kom Infanterireserven, der forlod Altstadt Kl. 8
Eftm., og bag den skulde 2. og 3. Division følge.

Ifølge Befalingerne for Tilbagetoget skulde Skansebesætnin-
gerne trækkes tilbage Kl. 10 Eftm. — fra Skanserne XXIII—XX
dog allerede Kl. 8. Overkdoen. har selv forstaaet dette saaledes,
at 2. og 3. Divisions Afmarch skulde finde Sted paa førstnævnte
Tidspunkt, idet den i Befalingen til Infanterireserven meddeler,
at „2. Division afmarcherer Kl. 10.“ — 2. Division skulde følge
Vejen, der over Skovby—Lyrskov støder til Chausseen ved Syd-
kanten af Isted Skov, men iøvrigt overlod Befalingen Divisionen
selv at fastsætte Afmarchtiderne. 3. Division, som skulde „slutte
Kolonnen, som gaar tilbage ad Chausseen og dække Retraiten ad
denne Vej“ (ifølge Befalingerne til 2. Division og Infanterireser-
ven: „danne Arrieregarde ad Chausseen“) skulde „sætte sig i
Forbindelse med 2. Division angaaende Afmarchen.“

Befalingerne var saaledes ikke tydelige med Hensyn til Af-
marchtiderne for de to Divisioner, og det er underligt, at Over-
kdoen. ikke selv gav nøje Bestemmelser for hele Marchkolonnens
Formering og den egentlige Arrieregardes Sammensætning. I
sidstnævnte Henseende tildelte den dog 3. Division $\frac{3}{4}$ Batteri (8.)
ekstra, men derimod intet Rytteri ud over Divisionens egne Eska-
droner, til Trods for Gen. Hegermann-Lindencrones Anvisning
herpaa i Krigsraadet.

Den Opgave angaaende Afmarchens Ordning, som Overkdoen.
overlod Divisionerne til Løsning, var saare vanskelig.

2. Divisions Marchkolonne skulde ifølge Divisionens Befaling
sammensættes saaledes (7. R. afgaves til 4. Division):

Ammunikionskolonne — 12. R. — $\frac{1}{2}$ 9. Bt. — 1 Esk. — Inge-
niørdetachment — 10. R. — $\frac{1}{2}$ 9. Bt. — $\frac{3}{4}$ Esk. — 1 Batl./5. R. —
 $\frac{1}{4}$ 8. Bt. — $\frac{1}{4}$ Esk. — 1 Batl./5. R.

med en samlet Kolonnelængde af ca. 3 km.

Afstanden fra L. Danevirke til Vejsammenstødet ved Syd-
kanten af Isted Skov er 7,5 km. Skulde Kolonnens Queue forlade
L. Danevirke Kl. 10 Eftm., vilde den altsaa have passeret oven-
nævnte Vejsammenstød den 6. ca. Kl. 12 $\frac{1}{2}$ Form (forudsat en
Marchhastighed af 4 km i Timen, hvilket vel nok kunde paareg-
nes ved Marchens Begyndelse).

3. Divisions Marchorden fastsattes af Gen. Steinmann saaledes:

Under Ledelse af Divisionens Souschef, Kaptajn Tvermoes:
Ambulance — I./4. DR. — $\frac{3}{4}$ 11. Bt. — $\frac{3}{4}$ 12. Bt. — $\frac{3}{4}$ 8. Bt.
— 9. Brig.

Afstand: 2 km.

Arrieregarden: $\frac{1}{4}$ 11. Bt.*) — $\frac{1}{4}$ 12. Bt.*) — 7. Brig. — 8. Brig. samt $\frac{3}{4}$ Ingeniørkomp.

Kolonnelængde ialt ca. 8 km.

Afstanden fra Frederiksberg (eller St. Danevirke) til Vejsammenstødet ved Isted Skov er ca. 7 km, eller omtrent det samme som Afstanden dertil for 2. Divisions Vedkommende. Skulde Têten af 3. Division være dèr umiddelbart efter, at 2. Division havde passeret, maatte den altsaa indtræffe Kl. 12 $\frac{1}{2}$ Form.; men da vilde Divisionens Queue endnu ikke have forladt Frederiksberg. Overkdoen.s Ordre om, at Stillingen skulde forlades Kl. 10, kunde saaledes ikke overholdes. Med andre Ord: Overkdoen. kan ikke ved Befalingernes Udgivelse have foretaget nogen Beregning angaaende Kolonnedybder og Marchtider, og slet intet Hensyn have taget til, at der burde være en betydelig Afstand mellem Hovedkolonne og Arrieregarde.

Efter den Aftale, Gen. Steinmann i Henhold til Overkdoen.s Befaling, traf med Oberst Bülow's Adjutant, som paa Gen. du Plat's Vegne mødte hos ham, synes han at været gaaet ud fra, at 2. Division vilde sætte sin Afmarch til allerede Kl. 9 og altsaa være passeret Vejsammenstødet ved Isted Skov ca. Kl. 11 $\frac{1}{2}$. I Overensstemmelse hermed befalede Gen. Steinmann saa, efter en nøjagtig Beregning, at Kaptajn Tvermoes' Kolonne skulde afmarchere saaledes, at Têten var ved Vejsammenstødet Kl. 11 $\frac{1}{2}$ (9. Brigades Afmarch fra St. Danevirke Kl. 10). 7. Brigade skulde samles ved Annettenhöhe og afmarchere Kl. 11, saaledes at den fik 2 km Afstand fra 9. Brigade, og 8. Brigade fra Bustrup ligeledes Kl. 11, hvorved den vilde slutte op lige bag 7. Brigade og med sin Queue passere Hühnerhäuser ca. Kl. 12.

Gen. Steinmann havde saaledes søgt at imødekomme Overkdoen.s Forlangende angaaende Tidspunktet for Stillingens Rømning saa meget, som det var ham muligt, naar ikke 2. Division maatte afmarchere tidligere (Infanterireserven vilde have passe-

*) De Delinger, der havde været afgivet til Forposterne.

ret Sydkanten af Isted Skov allerede Kl. 9½, saaledes at Vejen fra dette Klokkeslet stod aaben for 2. Division). Men som Marchen nu blev anlagt, fremkom den alvorlige Ulempe, at Kolonnen ikke var sikret i venstre Flanke, medens den tilbagelagde Strækningen fra Hühnerhäuser til Isted Skovs Sydkant, hvilket Punkt først kunde være helt passeret Kl. 11¼ Form. Skulde denne Sikring være tilvejebragt — og den var særlig nødvendig, da Bevogtningen af Reideaaoversvømmelsen skulde ophøre allerede Kl. 8 Eftm. —, maatte Arrieregarden, i Forbindelse med Forposterne, have bevogtet hele Stillingen V. f. L. Danevirke til Bustrup—Hadeby, idet den koncentreredes om Hovedvejene og efterhaanden, efter at have optaget Forposterne, trak sig tilbage mod Isted Skov for derfra at danne en samlet Kolonne paa Chausseen.

Dette hænger sammen med Spørgsmaalet om Forposternes Forbliven i Stillingen.

I Krigsraadet havde Gen. Hegermann-Lindencrone, støttet til sine Erfaringer som Forpostkommandør i Trearskrigen, hævdet, at Hærens Afmarch burde tilsløres ved, at man i Stillingen efterlod Forposterne, noget Positionsskyts samt en større Del af Rytteriet. Paa den Maade vilde man kunne holde Terrainet fuldstændig afspærret, og naar vort Artilleri beskød Fjenden, vilde det næppe falde ham ind, at Stillingen var rømmet. Forposterne kunde da blive staaende i hvert Fald til næste Morgen, og deres Tilbagegang, som maatte ske til Vogns, dækkes af Rytteriet. Dette Forslag blev imidlertid ganske afvist af Oberst Kauffmann. Han havde aldrig hørt om sligt og betragtede det nærmest som Barbari at efterlade de svage Styrker, udsat for Tilintetgørelse. Det lykkedes vel Deltagerne i Krigsraadet at faa Obersten beroliget; men Resultatet blev dog, at intet maatte efterlades ved Divisionernes Afmarch.

Da Chefen for 8. Brigade, Oberst Scharffenberg, fik overdraget Hvervet som Fører for Arrieregarden, havde han samme Tanke som Gen. Hegermann-Lindencrone og fremhævede overfor Gen. Steinmann Ønskeligheden af, at Forposterne blev staaende til Daggry. De kunde da successivt inddrages til Arrieregarden og tilsidst Vedetterne slutte sig til pr. Vogne. Gen. Steinmann mente dog ikke, at det gik an at lade Forposterne staa saa længe. Dette ikke uden Grund; thi skulde Arrieregardens Tilbagegang ske om Dagen, maatte der tildeles den mere Rytteri, end 3. Division raadede over, ligesom der maatte træffes Foranstaltninger

imod, at Fjenden omgik den over Vedelspang. Men dette krævede, at de af Overkdoen. trufne Dispositioner ændredes, og dertil var Tiden nu for fremskreden (Divisionen havde jo først faaet Befalingen Kl. 5½ Eftm.). Generalen indstillede derfor til Overkommandoen blot, at Forposterne inddroges Kl. 1 Form.

Oberst Kauffmann maa vel nu have indset, at hans Befaling om, at Forposterne skulde følge de paagældende Kolonner, var umulig, naar Afmarchen ikke, som han havde troet, kunde finde Sted samtidig over hele Linien; men han vilde dog kun gaa med til, at Forposterne paa 3. Divisions højre og 2. Divisions venstre Fløj stod fremme til Kl. 12 N., og udgav egenhændigt Befaling herom Kl. 8¼ Eftm. — Forposterne skulde for 3. Divisions Vedkommende slutte sig til Arrieregarden, medens 2. Divisions Forposter fra Kl. Reide mod Øst fik den vanskelige Opgave at indhente Divisionen paa Chausseen.

Til Arrieregarden blev af Rytteri kun tildelt den Eskadron, 6./5. DR., der havde været paa Forpost ved Bustrup. 3. Divisions eget Rytteri blev ligesom Hovedmassen af Artilleriet anbragt allerforrest i Marchkolonnen, skønt begge disse Vaabenarter jo ved Tilbagegang netop hører hjemme ved Arrieregarden. At Gen. Steinmann har været fuldt paa det rene hermed, er hævet over al Tvivl, men Ordningen er sikkert truffet under Forudsætning af, at Marchen vilde blive gennemført udelukkende om Natten, Flensborg naaet tidlig Morgen, saaledes at Artilleriet ikke kunde komme til Anvendelse, og Rytteriet næppe gøre videre Nytte. Hans Disposition var imidlertid fejl; thi man kunde ikke gaa ud fra, at en Natmarch med en saa lang Kolonne, som der her var Tale om, vilde blive gennemført uden uforudsete Standsninger.

Ifølge Krigsministeriets Instruks til Overgeneralen skulde jo Positionsskytset efterlades; men man var dog i Krigsraadet blevet enig om, at der skulde reddes saa meget, som kunde ske, hvor det ikke medførte Ulemper.

I Overensstemmelse hermed skrev Overkdoen. i Befalingen til Arméens Artilleri: „Forsaavidt der i Dagens Løb kan bortføres Skyts fra nogle af Værkerne, uden at Fjenden bliver opmærksom derpaa, anmodes Artilleriet om at lade det udføre —. Til Transporten kan benyttes Jernbanetog, som staa beredte bag Dænvirkevolden; bringes noget af Skytset bort ad Chausseen, maa

det ske, inden Mørket falder paa —.“ Om Formiddagen havde Artilleriets Stabschef faaet mundtlig Instruksion, hvori bl. a. meddeltes, at Togene ankom Kl. 8, 9, 10½ og 11; men paa en eller anden Maade har Stabschefen faaet den Opfattelse, at disse Ankomsttider var om Aftenen, og han forblev i denne Mening, endskønt der i ovennævnte, skriftlige Befaling, som Artilleriet modtog Kl. 1 Eftm., udtrykkelig staaer, at Borttransporten skulde ske i Dagens Løb med de Tog, som *stod* beredt. Ogsaa burde det have været Artilleriet paafaldende, at Togene først skulde ankomme samtidig med eller efter, at Danevirkestillingen blev forladt. Misforstaaelsen fandt nu imidlertid Sted.

Som Følge heraf gav Oberst Vahl Kl. 2 Eftm. Ordre til, at Skytset skulde trækkes ud af Skanserne — det var navnlig de 24 Pd.s og 6 Pd.s Kanoner, man vilde redde —, og at Indladningen skulde begynde Kl. 8 Eftm. Chefen for Danevirkestillingens Artilleripark, Kaptajn Thestrup, ledede Arbejdet for Centrum's Vedkommende og afgav til det de Heste, han raadede over i Artilleriparken, da Artillerikommandoen ikke havde faaet de Heste, som den med Evakuasjon for Øje havde rekvireret allerede den 1/2. Kaptajn Thestrup havde sørget for Ramper og var i det hele i fuld Virksomhed, da han om Eftermiddagen til sin Forbavselse modtog en Befaling fra Overkdoen., at Jernbanetogene skulde afgaa senest Kl. 8 Eftm. (af Hensyn til Sprængning af Jernbanebroen over Trene), altsaa paa det Tidspunkt, da selve Indladningen først skulde begynde. Da han nu havde Forspand rede, besluttede han sig saa til at anvende disse til at trække Skyts — ialt 17 Stk. — tilbage ad Chausseen, uanset at han derved — hvad han maaske ikke vidste — kom i Strid med Overkdoen.s Ordre, at slikt ikke maatte finde Sted efter Mørkets Frembrud. Selve Artilleriparken maatte han i Hovedsagen efterlade, da hans Heste nu var optagne paa anden Maade.

Paa Centrum's højre Fløj havde Artilleristerne ved Hjælp af paa Stedet udskrevne Heste, men iøvrigt med stort Besvær faaet samlet 15 Kanoner paa Ellingsted Station. Men Jernbanetogene kørte forbi uden at standse, og Skytset maatte efterlades.

Ialt efterlodes 132 Kanoner med Ammunition samt meget Materiel. Kanonerne blev forinden Afmarchen fornaglet og Krudtet ødelagt.

Ikke alene Følgerne af Misforstaaelsen med Hensyn til Skytsets Redning, men ogsaa andre Ulemper kunde uden Tvivl have

været undgaaet, hvis Overkdoen. ved udsendte Officerer eller paa anden Maade havde holdt sig bedre underrettet om, hvad der foregik i Stillingen, hvorledes Tilstanden var ved Afdelingerne, og hvorledes Tilbagetoget i det hele forberedtes. En Overkommando maa, som enhver Fører, have nøje Kendskab til og holde Føling med sine Tropper, det Redskab, hvormed den skal virke.

For 1. *Divisions* Vedkommende fik 3. Brigade direkte Ordre fra Overkdoen. Brigaden skulde, efter at have sendt sit Train forud, bryde op fra Kantonnementerne Kl. 8 Eftm. og uden Ophold undervejs marchere over Vedelspang til Flensborg. $\frac{1}{2}$ 1. Bt. og Fæstningsartilleristerne fra Paløre skulde ved Vedelspang slutte sig til Brigaden, som S. f. Flensborg skulde indtage en Optagestilling for Hæren ved Sammenstødet af Chausseen og Mysundevej.

Afmarchen fandt Sted til den befalede Tid, men synes for 17. R.s Vedkommende at være foregaaet underlig forjaget, en lang Strækning i Løb, hvilket naturligvis ikke undlod at sætte sig Spor i Henseende til Mandskabets Udholdenhed under den senere Del af Marchen.

Gen. Gerlach modtog om Middagen den skriftlige Ordre for Tilbagegang. Der var ikke i denne angivet noget Klokkeslet for Afmarchen; den skulde blot tiltrædes om Aftenen ad de korteste Veje gennem Angel, saaledes at Divisionen kunde indtræffe om Formiddagen i den sydlige Udkant af Flensborg. Prins Friedrich Carl's March mod Kappel (se S. 248) omtaltes ikke, tværtimod befalede, at Tilbagegangen skulde ske uden anden Sikring end en Bagtrop, hvad under alle Omstændigheder var en lidt mærkelig Bestemmelse, da Sikringens Omfang dog maatte være afhængig af, om Fjenden fulgte efter eller ej. Muligvis har Bestemmelsen været en medvirkende Aarsag til, at Divisionen — ligesom 3. Division — sendte sit Ryteri forud og overhovedet ikke anvendte det til Sikring.

Divisionens højre Fløj fik Ordre til at følge Vejen over Vedelspang, og Afmarchtiderne fastsattes da saaledes:

Trainet, der skulde samles ved Skolderup, formentlig ca. Kl. 6 Eftm. (og saaledes passere Vedelspang ca. Kl. $7\frac{1}{2}$).

I. 16. R. fra Mysunde Kl. 7 Eftm. for at afvente 3. Brigade ved Vedelspang.

5. og 6./4. DR. samt 2. og 10. Bt. fra Thorsted Kl. 8 Eftm. (og passere Vedelspang ca. Kl. 9).

2. Brigade fra Mysunde Kl. 9 Eftm. Med Brigaden skulde følge Fæstningsartilleriet. I Tilfælde af fjendtligt Angreb før Afmarchen skulde Fægtningen holdes hen, til det blev mørkt.

I Mysundestillingen havde II./18. R. besat Skanserne, I./16. R. og I./3. R. dannede Reserve N. f. Mysunde By, og 7./3. R. stod i Brohovedet. I Løbet af Dagen havde man set betydelige, fjendtlige Kolonner, navnlig Artilleri marchere mod Øst. Ved Middagstid trængtes vore Forposter tilbage, og Kl. 5—6 Eftm. meldtes Fjenden under Fremrykning mod Skanserne. Ganske vist viste Meldingerne sig overdrevne; men Gen. Vogt ansaa det dog ikke for udelukket, at der vilde ske Angreb om Aftenen, og i saa Fald kunde det selvfølgelig blive vanskeligt at faa Tropperne tilbage over Broerne.

Under Indtryk heraf besluttede Generalen at indlede Stillings Rømning allerede Kl. 7½ ved at lade I./3. R. gaa tilbage over Slien (I./16. R. var da afmarcheret Kl. 7 i Henhold til Divisionens ovennævnte Ordre), medens II./18. R. fik streng Ordre til at holde sig i Skanserne, indtil I./3. R. var kommen over Broen. Der er en Del, der tyder paa, at Gen. Vogt har været nervøs. Muligvis har dette ogsaa været Tilfældet for den Stabsofficer, som førte Kommandoen i Skanserne, maaske har han ogsaa misforstaaet Gen. Vogt's ikke helt klare Ordre; thi ganske kort efter, Kl. 8, lod han Kanonerne fornagle, sendte II./18. R. tilbage og tog endog Forposterne med, skønt disse efter Bestemmelsen skulde være blevet staaende til Kl. 9½ og da færges over Slien. Skønt der intet var til Hinder for at sende Bataillon en tilbage igen til Skanserne, undlod Gen. Vogt dette, uden Hensyn til den store Risiko, som netop her var for, at Fjenden meget hurtigt vilde opdage Rømningen, og uden Hensyn til de Konsekvenser dette kunde faa for Hæren som Helhed.

Da I./3. R. var gaaet over Slien, blev 5. Ingeniørkompagni sat i Arbejde med at afbryde den østre Bro, og da Gen. Vogt nu efter II./18. R.s Tilbagegang ogsaa befalede Afbrydning af den vestre Bro, maatte dette udføres af et Fodfolkskompagni, som imidlertid kun opnaaede at faa Broleddet i Klemme. Arbejdet maatte derfor, og under store Vanskeligheder, senere fortsættes af Pionererne, som først fik det færdigt henad Kl. 11. — Fjenden

forholdt sig til alt Held uvirksom og opdagede overhovedet ikke, at vore Tropper var gaaet tilbage.

I Modsætning til hvad Tilfældet var i Centrum for Overkdoen.s Vedkommende, havde Gen. Gerlach sendt en Officer, Stabschefen, til Mysunde for at følge Begivenhederne dør. Han ankom dog først, da Stillingen var rømmet og kunde saa blot befale Brigaden at forblive paa nordre Slibred til det fastsatte Tidspunkt for Afmarchen, Kl. 9½ Eftm. Ved sin Afmarch efterlod Brigaden 2 Kompagnier til Dækning af Broarbejdet og samledes med sine øvrige Afdelinger ved Vedelspang ca. Kl. 12.

Kaptajn Hertel havde været i Virksomhed med at redde Skytset fra Skanserne N. f. Mysunde, men kunde af Mangel paa Forspand kun faa 6 Kanoner bort. Kommandøren i Skansen ved Goltoft sprængte ved en Misforstaaelse af sin Instruktion Krudtmagasinet i Luften før Afmarchen, og Kommandøren i Skansen ved Hestoft fik ingen Ordre til Tilbagegang, men afmarcherede med sine Artillerister, da han opdagede, at de andre Tropper var forsvundne. Paa Vejen mod N. blev den lille Styrke indhentet af østrigske Husarer og taget til Fange.

Ved Overkdoen. var man om Aftenen blevet bekymret for, at Fjenden over Vedelspang skulde kunne naa Chausseen, inden 3. Division havde passeret Isted Skov, da Afmarchen fra Centrum var foregaaet „senere end paaregnet“. Formentlig noget over Kl. 10 sendte Kaptajn Rosen derfor en Adjutant til Vedelspang med Ordre til at sørge for, at det derværende Pas holdtes besat til Kl. 12½. Hvilken Tankegang der har ligget til Grund for denne Ordre, er ikke klart. Naar 8. Brigade først afmarcherede fra Bustrup Kl. 11, og Forposterne endda forblev fremme til Kl. 12, var det dog umuligt, at Fjenden kunde naa Vedelspang, 8 km N. f. Slesvig, Kl. 12½. Paa den anden Side var det rigtigt nok, at 3. Division, efter Gen. Steinmanns Anordning af Marchen, Kl. 12½ skulde være naaet saa langt frem, at Sikringen ved Vedelspang da ikke længere var fornøden; men naar Afmarchen fra Slesvig skulde ske senere, end Overkdoen. havde tænkt sig, blev Sikringen til Kl. 12½ helt unyttig, og Ordren til dens Iværksættelse kunde kun skabe Forstyrrelse.

Da Adjutanten kom til Vedelspang traf han 18. R., som han befalede at blive dør til Kl. 12½. Muligvis har Kaptajn Rosen, da han sendte ham afsted, sagt, at det var 3. Brigade, som skulde besætte Passet, idet han ikke kendte 1. Divisions Bestemmelser

for Marchen og derfor ikke vidste, naar 2. Brigade kom til Vedelspang. I hvert Fald red Adjutanten videre mod N., indhentede ca. Kl. 11 $\frac{3}{4}$ 16. R. i Højde med Bøglund, stoppede ogsaa det, beordrede dets ene Bataillon tilbage til Vedelspang og fortsatte saa selv videre frem til Brigadechefen for at aflægge Melding. Han har aabenbart ikke tænkt paa, at Bataillonens af 16. R. — saaledes som det ogsaa skete — først kunde naa Vedelspang et Kvarter før, den atter skulde gaa tilbage. — Hele Foranstaltningen var, som sagt, til ingen Nytte og havde som Følge en meningsløs Anstrengelse af den nævnte Bataillon og en Forsinkelse af 2. Brigades March.

1. *Brigade* afmarcherede i Henhold til Divisionens Befaling i to Kolonner. Den vestlige Kolonne — Besætningen fra Næs: I./22. R., $\frac{1}{4}$ 13. Bt. samt, som Bagtrop, $\frac{3}{4}$ II./2. R. — samledes Kl. 8 Eftm. ved Guderød. Bagtroppen blev dog forsinket, saaledes at den først kom afsted Kl. 10. Marchen gik ad Vejen over N. Brarup—Sørup til Husby, hvortil Kolonnens Hovedstyrke ankom Kl. 6 $\frac{1}{2}$ næste Morgen.

Den østlige Kolonne fra Arnæs—Kappel — I./2. R., $\frac{1}{4}$ II./2. R., I./22. R., 4./4. DR. samt $\frac{3}{4}$ 13. Bt. — forlod sine Stillinger Kl. 7 $\frac{1}{2}$ —8 Eftm. (Forposterne dog $\frac{1}{2}$ Time senere), gik ad Vejen til Sterup, hvor der holdtes 1 Time Hvil, og fortsatte derefter til Husby, som naaedes Kl. 8 Form.

Alt Positionsskyts fornagledes forinden Afmarchen.

Ogsaa Trainet samledes ved Husby, saaledes at hele Brigaden kunde fortsætte derfra Kl. 8 $\frac{1}{2}$ Form. $\frac{3}{4}$ II./2. R. var dog endnu ikke indtruffen og sluttede sig først til i Flensborg.

Som man ser, var Brigadens March fornuftig anlagt med tilstrækkelige Hvil undervejs, og naar hertil kom, at Forplejningstjenesten — som ved 1. Division i det hele taget — havde fungeret upaaklageligt, blev Resultatet, at Brigaden var i fuldt kampdygtig Stand, da den naaede Flensborg.

4. *Division*, hvortil 7. R., som sagt, afgaves, skulde følge Vejen Bollingsted—Eggebæk—Barderup—Hanved.

Uvist af hvilken Grund lod Gen. Hegermann-Lindenchrone først Afdelingerne afmarchere fra Alarmpladsen ved Hysby Kl. 4—5 Eftm., dog skulde 3. DR. forblive i de derværende Barak-

stalde for at afvente 7. R. At Dragonregimentet ikke kom tilbage til Lejren paa Hesterbjerg havde imidlertid, som tidligere omtalt, den kedelige Følge for det, at det — i Modsætning til de andre Regimenter — ingen Forplejning fik, da denne var sendt til Hesterbjerg.

Naar Divisionen tiltraadte Tilbagetoget, skulde dens Marchkolonne formeres saaledes:

7. R. skulde forlade Ellingsted ca. Kl. 8½ Eftm., ved Dækketro støde til 3. DR. og sammen med dette følge den nys fuldendte Kolonnevej til Bollingsted. Her skulde ca. Kl. 1 Form. 6. DR. med 5. Bt. og de Detachementer, som var udstillede til Bevogtning af Engbro og Broen ved Bollingsted, slutte sig til Kolonnen, i hvilken endelig 5. DR. rykkede ind ved Eggebæk. For at Afdelingerne ikke skulde tage fejl af Vejene, skulde disse ifølge Overkdoens Befaling holdes afmærkede ved Poster med Lygter.

Det kom imidlertid ikke til at gaa efter Planen. Skansebesættelserne langs Reideaaoversvømmelsen skulde jo inddrages Kl. 8 Eftm.; men ½ Komp. under Kaptajn Meyer fik ikke Ordre herom. Kaptajnen gav sig derfor Tid til at hjælpe Artilleristerne med at redde Skytset, og da han endelig gik tilbage, fandt han ikke Regimentet, som da var afmarcheret. Han fik ved Isted Kro fat paa nogle Vogne, kørte Halvkompanget videre ad Chausseen og fulgte Kolonnen der lige til Als. Af 2. Divisions Forpostrytteri stødte en Halvdeling af 5. DR. til. Den blev dog af Kaptajnen sendt tilbage mod Hysby, hvor den forblev, til den ikke længere kunde høre Vognfærdslen paa Chausseen. Der var saaledes skabt i hvert Fald nogen Observation mod Syd.

7. R. havde ventet længe paa Kaptajn Meyer og blev derved saa forsinket, at det først Kl. 12 stødte til 3. DR. ved Dækketro. Marchen fortsattes til Bollingsted; men her traf man ikke 6. DR. og 5. Bt., som havde taget fejl af Vejen. Lygterne har vel ikke kunnet ses, da det var blevet Snevej, og den Vejviser, 6. DR. havde forsynet sig med, for vild. Efter at være flakket om i længere Tid havnede Regimentet og Batteriet endelig paa Chausseen.

5. DR. var — i Overensstemmelse med den dengang ikke ualmindelige Skik at lade Mandskabet stille, før det var nødvendigt*) — allerede Kl. 1 Form. begyndt at samle ved Eggebæk, 1 Time før Afmarchen skulde finde Sted efter de trufne Dispositioner.

*) Eksempelvis skal nævnes, at 12. R. i Skovby stillede Kl. 9 Eftm. for at være rede til Afmarch Kl. 11.

Det ventede yderligere til Kl. 3, da 3. DR. kom, og efter et kort Hvil marcherede begge Regimenter videre mod N. 7. R. var sakt agterud under Marchen til Bollingsted og standsede her ca. Kl. 3 for at holde to Timers Hvil, inden det fortsatte. Da Regimentet saaledes blev isoleret, lod Divisionschefen afgive 1 Eskadron til det.

4. Division var saaledes blevet i høj Grad splittet under Tilbagetoget til Egnen om Flensborg.

Ved 4. *Brigade* samledes ifølge Overkdoen.s Befaling Besætningen fra Frederiksstad og Stapelholm ved Svabsted og afmarcherede derfra Kl. 10 Eftm., efter $\frac{1}{2}$ —1 Times Hvil, ad Vejen mod V. Orsted. De to Kompagnier fra Eidersted gik over Husum og sluttede sig, med det derværende Halvkompagni, til Brigaden. 6. Regiment forlod ligeledes Kl. 10 Hollingsted, gik over Treja til V. Orsted, ventede $\frac{1}{2}$ Time paa Kolonnen fra Svabsted, hvorefter den samlede Brigade fortsatte til Husumchausseen og ad denne videre mod det opgivne Marchmaal: Skovkro, SV. f. Flensborg.

1. Fæstningskompagni afmarcherede noget senere end Fodfolket fra Frederiksstad, idet det sørgede for at medføre 21 Fæstningskanoner. Disse transporteredes til Husum, hvor de forøgedes med de derværende 2, og videre ad den vestlige Vej mod N. og til Fredericia.

Det var paalagt Chefen for 6. R. at sørge for Afbrydelse af Broerne over Reideaa og Aaen N. f. Hollingsted samt Chausseebroen ved Treja og Jernbanebroen ved Holm, og i dette Øjemed var der tildelt ham et Ingeniørkommando. Til at løse de to sidstnævnte Opgaver var dette Kommando — 1 Off., 1 Uoff. og 7 menige — imidlertid altfor lille, selv om Regimentet afgav 15 Infanterister til Hjælp, og det medførte ydermere for faa Redskaber og slet intet Krudt til Sprængning; det maatte selv skaffe sig det fra Skanserne ved Hollingsted. Ingeniørofficeren var heldigvis saa fornuftig at henvende sig til Jernbaneselskabet, som hurtigt sendte Mandskab og Redskaber samt en af sine Ingeniører. Denne paatog sig Sprængningen af Jernbanebroen, medens det militære Kommando — forøvrigt under flere Genvordigheder — arbejdede ved Vejbroen. Omkring Kl. 5 Form. lykkedes det at faa begge Broer sprængt; men Melding om Sprængningen indsendtes ikke til Overkdoen.

Det var en meget stor Fordring, Overkdoen. havde stillet til 4. Brigades Udholdenhed. Hvor stor den var, forstaar man maaske lettest, naar man erindrer, at vi nutildags som Maksimumspræstation for Fodfolkets Rekrutskoler har forlangt en March paa 50 km gennemført i 24 Timer; om Sommeren, uden forudgaaende store Anstrengelser og med omhyggelig Omsorg for Forplejning og Hvil under Marchen — og saa sammenligner dette med, at 4. Brigade skulde tilbagelægge ogsaa ca. 50 km en Vinternat, efter — navnlig for 6. R.s Vedkommende — meget betydelige Anstrengelser, uden Forplejning undervejs; thi Brigaden havde ingen Reserveportioner, og, ifølge Overkdoen.s udtrykkelige Ordre, uden Hvil (Kolonnerne fik dog, som nævnt, hver et kort Hvil henholdsvis ved Svabsted og V. Orsted). Selv om Datidens Soldater var mere vant til at gaa end Nutidens Ungdom, var dog Kravet saa stort, at det maatte være udelukket, at Brigaden kunde naa Skovkro i kampdygtig Stand.

Overkommandoens Opgave var imidlertid ikke blot at føre Tropperne tilbage, men ogsaa at gøre det paa en saadan Maade, at Kampkraften blev bevaret, og denne Opgave kunde let være løst for 4. Brigades Vedkommende.

Allerede i 1861 havde Gen. Steinmann i sin Rapport — som Overkdoen. var i Besiddelse af — skrevet, at Besætningen fra Danevirkestillingens højre Fløj ved Tilbagegang burde samles ved V. Orsted og transporteres derfra pr. Jernbane. Overkdoen. tog intet Hensyn hertil, endskønt den om Formiddagen havde 4 Tog med ialt 84 Vogne til Raadighed ved L. Danevirke, og til Trods for, at der ikke skulde lægges særlig Vægt paa at redde Skytset. Selv om den ikke forud kunde vide, at Togene overhovedet ikke vilde blive benyttet, havde den meget vel kunnet stille i hvert Fald 2—3 Tog til Raadighed for 4. Brigade og lade dem befordre den tilbage til Flensborg, eventuelt ved at lade Togene løbe to Gange, saaledes at kun Trainet, under Dækning af Eskadronen, havde maattet marchere. Nogen Forstyrrelse fra Fjendens Side kunde ikke ventes, dels paa Grund af Afstanden, dels fordi Trenebroerne blev afbrudt. — En saadan Fremgangsmaade var saa meget mere paakrævet, som Overkdoen. jo ønskede at have en Brigade i Stilling ved Flensborg til at optage Hæren dør. Den havde dertil bestemt 3. Brigade; men denne skulde først marchere 30 km, hvorimod 4. Brigade, efter at være udladet, kunde have søgt Hvile

og saa med friske Kræfter være rede til at optage en Kamp, hvis Fjenden forfulgte.

Det var ikke med Urette, at Gen. Steinmann udtalte, at han ansaa det for at være Overkdoen.s værste Jernbanefejl, at den ikke benyttede et Par Tog til at løbe med Infanteri til Flensborg og til Rødekro (Aabenraa)*).

For saa vidt Tilbagetoget foregik uhindret af Fjenden — og derom steg Haabet i Løbet af den 5. —, var det Overkdoen.s Tanke, at Hæren efter den første March skulde disloceres saaledes:

1. og 2. Division (incl. 4. Brigade) mellem Aabenraa- og Flensborg Fjorde og Infanterireserven omkring Krusaa for der-efter alle at fortsætte mod Dybbøl—Als.

3. Division i Flensborg og 4. Division V. f. Flensborg med den fortsatte March mod Nørrejylland som Maal.

Denne Plan, som jo kunde blive kuldkastet af Begivenhederne, blev holdt hemmelig — kun Korpsintendanten indviedes i den af Hensyn til Evakuationerne fra Flensborg —, og i Befalingerne for Tilbagetoget fastsattes angaaende Afslutningen af Marcherne den 6.:

1. *Division* skulde indtræffe om Formiddagen i den sydlige Udkant af Flensborg, Trainet gennem Byen til en Parkplads N. derfor. 3. Brigade, der, som omtalt, skulde indtage en Optagestilling ca. 1 km S. f. Flensborg, kunde, naar den afmarcherede Kl. 8 Eftm. den 5. fra Moldened, efter ca. 30 km March ventes at være ved Stillingen ca. Kl. 6 Form. For 1. og 2. Brigade fastsattes Ankomsten til Flensborg til Kl. 10 Form. (efter 34—35 km March).

2. *Division*, som N. f. Bilskov Kro skulde dreje ind paa Oksevej, skulde koncentreret ved Harreslev—Skæferhus—Skovkro, og Trainet opmarchere ved Harreslev (Marchens Længde for 5. og 6. Brigade ca. 39 km (til Harreslev), for 4. Brigade ca. 50 km (til Skovkro)). Efter nærmere Ordre skulde Marchen fortsættes over Bov—N. Smedeby og ad Chausseen til et Kantonnement om-

---

*) Jernbanen Flensborg—Fredericia var under Bygning og fuldført til Rødekro. Jernbanemateriellet samledes den 5. ved Padborg.

kring Felsted—Kvers (Afstand Harreslev—Kvers 23 km, altsaa en samlet Marchlængde i første Døgn af 62 km, for 4. Brigade 71 km). Divisionen maatte gaa ud fra, at den vilde faa et længere Hvil V. f. Flensborg.

3. *Division* skulde kantonneres i Flensborg, Trainet følge Kolonnevejen V. om Byen til en Parkplads N. f. denne.

4. *Division* skulde marchere til Hanved (41 km fra Ellingsted (7. R.)), Trainet til Harreslev, og indtage et Kantonnement mellem Hanved og Bov. Dette Kantonnementsomraade var ved Harreslev sammenfaldende med det, hvori 2. *Division* skulde „koncentreres“, men 4. *Division* fik ingen Meddelelse herom, lige saa lidt som 2. *Division* om 4. *Divisions* Kantonnementer. Det befalede tillige, at 4. *Division* skulde sikre sig ved Forposter, men nærmere om disses Plads og Forbindelse med Forposter S. f. Flensborg nævntes ikke.

Infanterireserven fik blot at vide, at den skulde marchere til Flensborg, Trainet ad Kolonnevejen til en Parkplads N. f. Byen.

Reserveartilleriet skulde marchere direkte til Adsbøl—Avnbøl—Ullerup i Sundeved (ialt 60 km March). Om Tid og Sted for Afholdelse af Hvil udtaltes intet, kun maatte der ikke kantonneres undervejs.

Ligeledes skulde *Daneverkestillings Artilleripark* og *Ingeniørparken* gaa direkte til Sønderborg (ialt 68 km March), *Artilleriets Feltpark* til Graasten. Samtlige Parker skulde benytte Kolonnevejene V. om Flensborg.

Med de Tog, som om Morgenen den 5. afgik fra Flensborg til Daneverke, skulde have været afsendt 600 Artillerister og ca. 300 Forstærkningsmænd til hvert af 6., 7. og 12. R. (2. *Division*) samt til 3. R. (1. *Division*). Overkdoen. standsede ved et Telegram denne Transport; Artilleristerne skulde marchere til Sønderborg, 2. *Divisions* Forstærkningsmænd til Bov og N. Smedeby, 3. R.s til Hønsnap. Dette meddeltes 2. og 1. *Division*, men ikke 4. *Division*, for hvilken Bov jo var anvist som Kvarter.

Ikke mindre vigtigt end at sørge for, at Mandskabet fik noget at spise inden Afmarchen fra Daneverkestillingen, var Om sorgen for dets Forplejning under Tilbagetoget. Saa vidt det kan ses, medførtes for alle Afdelinger Forplejning for den 6. og 7. i Bagage(Proviant-)trainet. Det drejede sig altsaa foreløbig for Overkdoen. om at sørge for, at Forplejning — Middagsportion —

for den 6. kunde udleveres straks, naar Afdelingerne naaede deres Kantonnementer eller, hvis disse laa længere mod N., da ved Ankomsten til Flensborg og Egnen derom. Dette var saa meget nødvendigere, som kun de færreste havde faaet varm Mad siden Mandag. Soldaterne havde hovedsagelig levet af Brød, røget Flæsk og Brændevin, og det røgede Flæsk havde mange endda efterhaanden svært ved at faa ned.

Det hævdes i Almindelighed, at Forplejningstjenesten er forholdsviis let at gennemføre under et Tilbagetog, idet Trainets Beholdninger da kan aflæsses undervejs og uddeles til Tropperne, efterhaanden som disse naar de Steder, hvor der er aflæsset. I det foreliggende Tilfælde maatte dette ske i og ved Flensborg, henholdsvis i Kantonnementerne, og hvor der kunde afholdes længere Hvil (1. og 2. Division). Det krævede imidlertid, at Kantonnementerne var nøje angivet før Afmarchen, og helst ogsaa at der den 5. var blevet afsendt kvartergørende Personale, som kunde modtage Forplejningen og muligvis sørge for dens Tilberedelse i Kvartererne.

Korpsintendanten havde for sit Vedkommende stillet Forsyninger til Raadighed ved Proviantkolonner (se S. 251), som den 6. om Morgenen blev sendt for 1. Division til N. Smedeby, for 2. Division til Bov, for 3. Division til Klus og Nyhus og for 4. Division til Harreslev. Han havde altsaa gjort det muligt for Provianttrainet straks at supplere sine Beholdninger efter endt Udlivering, og om fornødent kunde Uddeling til Afdelingerne ske direkte fra Proviantkolonnerne. Der kunde saaledes uden Vanskelighed være sørget for, at Afdelingerne fik deres Forplejning, og at Trainet, der forudsattes at ville ankomme til Egnen om Flensborg den 5. om Aftenen, straks næste Morgen kunde være marcheret videre og derved snarest gøre Vejen fri.

Ud over Befalingen om, at der skulde medføres to Reserveportioner, og om Trainets Parkpladser, traf Overkdoen. imidlertid overhovedet ingen Foranstaltninger angaaende Forplejningstjenesten. Den forberedte intet angaaende Troppernes Forplejning straks efter deres Ankomst til Kantonnementerne (Hvilepladserne), fastsatte intet om, hvor længe de kunde disponere over deres Train og gjorde intet for at sikre, at dette snarest fortsatte Marchen.

Gen. de Meza (Oberst Kauffmann) siger ret betegnende i sit Svar paa Krigsministerens senere Spørgsmaal om, hvilke Foran-

staltninger der var truffet for Forsyningen af Mandskab og Heste under Retraiten, at Stabschefen havde givet Korpsintendanten fornøden Vejledning i saa Henseende. „Det Videre i denne Sag maatte varetages af denne og de vedkommende Divisionsintendanter, hvilke sidste særligen have al Forsyning at ordne efter de Forhold, under hvilke deres Division befinder sig.“

Udtalelsen er et Vidnesbyrd om, i hvor ringe Grad Overkdoen. havde forstaaet Kommandomyndighedernes Ansvar for, at de Forsyninger, Intendanturen har tilvejebragt, kan blive uddelt til Tropperne, og den Opfattelse, Gen. de Meza gav Udtryk i ovennævnte Skrivelse, er et vægtigt Bidrag til Forstaaelse af, hvorfor Forplejningstjenesten i saa høj Grad svigtede saavel ved Danevirke som under Tilbagetoget.

I Befalingerne var meddelt, at Hovedkvarteret i Løbet af Natten flyttedes til Flensborg, men intet om, hvor Overgeneralen var at træffe under Marchen, endskønt ingen kunde vide, om Stillings Rømning vilde foregaa uhindret af Fjenden, og om vi ikke under Tilbagetoget vilde blive tvunget til Kamp. — Oberst Kauffmann kunde dog ikke ret vel meddele noget om, paa hvilke Steder Overgeneralen vilde tage Kvarter undervejs; thi Gen. de Meza kørte fra Slesvig allerede ved Mørkets Frembrud, altsaa ca. Kl. 5, direkte til Flensborg, hvor han da vilde være, endnu inden Afmarchen fra Danevirke var fuldbyrdet. Han havde med andre Ord forladt Hæren.

Oberst Kauffmann med Overkommandostaben forlod Slesvig Kl. 11 Eftm. Det maa antages, at han undervejs om Natten har meddelt Gen. Steinmann, hvorhen han kunde sende Meldinger, samt orienteret ham om Overgeneralens Bortkørsel.

Beslutningen om Tilbagetoget maatte selvfølgelig meddeles Krigsministeren, og man kunde saa gaa ud fra, at Meddelelsen vilde komme til at danne Grundlag for en officiel Bulletin. Naar Overgeneralen ikke hidtil over for Krigsministeren havde røbet den mindste Mistillid til Danevirkestillingen, var det ingen let Opgave at motivere, at den blev opgivet uden Kamp, og at den nu pludselig skulde forlades. Man vidste, med hvor højt stemte Forventninger Folket havde set hen til Danevirkes Forsvar, og brød nu pludselig disse Forventninger sammen, kunde Reaktionen blive

meget voldsom. Der maatte derfor gives en Grund for Rømningen, som alle kunde forstaa og maatte anerkende. Det laa i saa Henseende lige for at anvende den Omstændighed, at Oversvømmelserne var tilfrosne, som et tvingende Motiv for Overkommandoen til at opgive Stillingen; thi det var fra første Færd hævdet baade i Skrift og Tale, at i saadant Tilfælde vilde den være uholdbar. At Overkommandoen havde maattet bøje sig for Naturforholdene, vilde alle kunne indse, om end maaske enkelte vilde forbavses over, at de sidste to Dages Tøvejr kunde forøge Isens Tykkelse. At Tilbagetoget vilde ramme Folket haardt og fremkalde Sorg var givet, men naar Bevæggrunden maatte anerkendes, behøvede Sorgen ikke at blandes med Bitterhed, og Tilliden til Hæren kunde forblive usvækket.

Noget Hensyn af denne Art blev imidlertid ikke taget i det Telegram, Oberst Kauffmann afsendte til Krigsministeren (og til Kongen) om Aftenen Kl. 9⁵⁰, altsaa flere Timer efter, at Gen. de Meza havde forladt Slesvig, hvorimod en nærmere Redegørelse var afsendt med Posten om Formiddagen i et Brev, som dog vilde komme Krigsministeren i Hænde langt senere end Telegrammet. Dette blev affattet i klart Sprog, da man havde forsømt at forsyne Overkdoen. med et Cifferapparat — en Forsømmelse som Overkommando og Krigsministerium senere, og med lige Ret, bebrejdede hinanden.

Telegrammet lød saaledes:

„Efter at have sammenkaldt et Krigsraad igaar har Overkommandoen besluttet at opgive Danevirkestillingen, forinden et forestaaende alvorligt Angreb udføres. Arméen marcherer inat til Flensborg. Materiellet i Skanserne efterlades.“

Saa snart Telegrammet var afsendt, blev Telegrafforbindelserne afbrudt og Apparatet optaget. — En Indgriben fra Krigsministerens Side var udelukket.

Ved at udelade ethvert Forsøg paa at forklare Tilbagetogets Nødvendighed, virker Telegrammet nærmest arrogant og irriterende, og det var kun altfor vel egnet til at fremkalde netop den Virkning, som skulde undgaas. Ansvarer for Telegrammets Form er Gen. de Meza's, idet man vel maa gaa ud fra, at han har set det, inden det blev afsendt.

Ganske den samme Fejl som i Telegrammet havde Overkdoen. gjort sig skyldig i ved Befalingerne for Tilbagetoget, idet der i

disse Befalinger kun som Motivering var angivet, at Tilbagetoget var besluttet i et Krigsraad. Ved Redaktion af Befaling for Tilbagetog plejer man at gøre alt for at hindre, at dette skal gøre et mere nedslaaende Indtryk end højst nødvendigt, og i Almindelighed forklarer man derfor ogsaa, at Tilbagetoget vil muliggøre en Genoptagelse af Kampen under gunstigere Betingelser el. lign. Ved Danevirke gjorde man intet af dette. Soldaterne, Befalingsmænd som menige, fik ikke at vide, hvorfor de maatte forlade den Stilling, til hvilken de havde næret saa stor en Tro. Intet Hensyn blev taget til Gen. Steinmann's Advarsel i Krigsraadet, at Opgivelse af Danevirke maaske var mere, end Hæren kunde bære. At Beslutningen om Rømningen var taget i et Krigsraad, betød intet. Havde Gen. de Meza endda skrevet: „Jeg har besluttet —“, og optraadt personlig over for Hæren, da kunde Tilliden til ham maaske have hjulpet til at bære Skuffelsen. Nu blev Tilbagetoget ikke blot en Opgivelse af Danevirkestillingen, men virkede som en Selvopgivelse, et Udtryk for Mistillid til egen Kraft.

Da Ordren om Tilbagetoget om Aftenen den 5. naaede Tropperne, gjorde den et overvældende Indtryk. Ingen havde tænkt sig Muligheden af at rømme Danevirke uden Kamp. Befalingsmændene var stærkt rystede, og mange fik Taarer i Øjnene — ogsaa Oberst Kauffmann, da han forlod Hovedkvarteret. Ved nogle Afdelinger troede Mandskabet til at begynde med, at Marchen gik mod Fjenden, og rykkede tillidsfuldt afsted; men da Sandheden gik op for det, da man drejede mod Nord, blev alle grebne af Fortvivlelse. „Ingen forstod det hele, og ikke saa sjældent hørte man Ordet „Forræderi“ udtalt mere eller mindre højt.“ Betegnende for Stemningen er følgende Udtalelse om Mandskabet ved 3. DR.: „Nogle blev rasende af Harme og Ærgelse, trak Sabeln og udgød formelig tænderskærende en Strøm af de rædsomste Eder og Forbandelser, andre brast i Graad, medens Resten stod lynslagen og maalløs af Rædsel og Forbavselse —.“ Sammenligner man dette med den Begejstring, der herskede den 2. Februar (se S. 199), faar man et klart Billede af, hvad Danevirke betød for Soldaterne, og hvor nedbrydende for Aanden i Hæren Rømningen var. Og „den Aand, der havde hersket ved Danevirke, kom aldrig igjen!“

Marchen til Flensborg.

Oberst Kauffmann og Kaptajn Rosen havde med Nidkærhed vaaget over, at Beslutningen om Tilbagetoget ikke røbedes for Fjenden, endog med saa stor Nidkærhed, at Ordrene til Dels blev udgivet for sent. Og dog blev deres Anstrengelser forgæves.

Artilleristerne paa Maageø begyndte, som Følge af en Misforstaaelse, at trække Skytset tilbage, før det blev mørkt, og Uheldet vilde endda, at en Kanon gik gennem Isen, saa at det saa ud, som den blev sænket i Vandet med Villie — og lige for Østrigernes Øjne. 9. Brigade stak Ild paa Baraklejren ved St. Danevirke før Afmarchen, og det store Baal kunde ses langt bort. Skansekommandøren ved Goltoft sprængte sit Krudtmagasin i Luften. Da Slesvig By om Aftenen var forladt, søgte Borgerne ved Lyssignaler og Illumination af Gottorp Slot at gøre Østrigerne opmærksom paa, at der var noget paa Færde, og nogle gik endda ud og prøvede at forklare de østrigske Forposter, at den danske Hær havde forladt Danevirke.

Alt dette synes dog, mærkeligt nok, ikke at have vakt Fjendens Mistanke. — Men han skulde faa Troen i Hænde.

Gen. Steinmann havde den 4. foreslaaet, at man skulde søge en Vaabenhvile ved Vedelsvang, for at de saarede fra Kampen den 3., som endnu laa foran Byen, kunde blive indsamlet, hvilket ikke hidtil havde kunnet ske, fordi Østrigerne skød efter vore Sygebærere. Overkdoen. tog nu Tanken op, og Forpostkommandøren fik om Aftenen Ordre til at udsende en Parlamentair.

Denne, en Premierløjtnant af Rytteriet, gik over Dæmningen ved Hadeby og fik, efter først at være bleven beskydt, fat paa en østrigsk Officer, som lovede at skaffe Svar angaaende Vaaben-

hvilen. Premierløjtnanten ventede en rum Tid, men opgav saa at vente længere og gik tilbage. Først henad Kl. 1 kom den østrigske Officer med den Besked, at der ikke vilde blive skudt af de østrigske Tropper ved Vedelspang før Kl. 8½ Form. Han søgte efter vor Parlamentair, og da han til sin Forbavselse ikke fandt ham, gik han videre, over Dæmningen, og fik af Beboerne i Hadeby at vide, at Danevirke var rømmet, hvorefter han naturligvis skyndte sig tilbage med Melding.

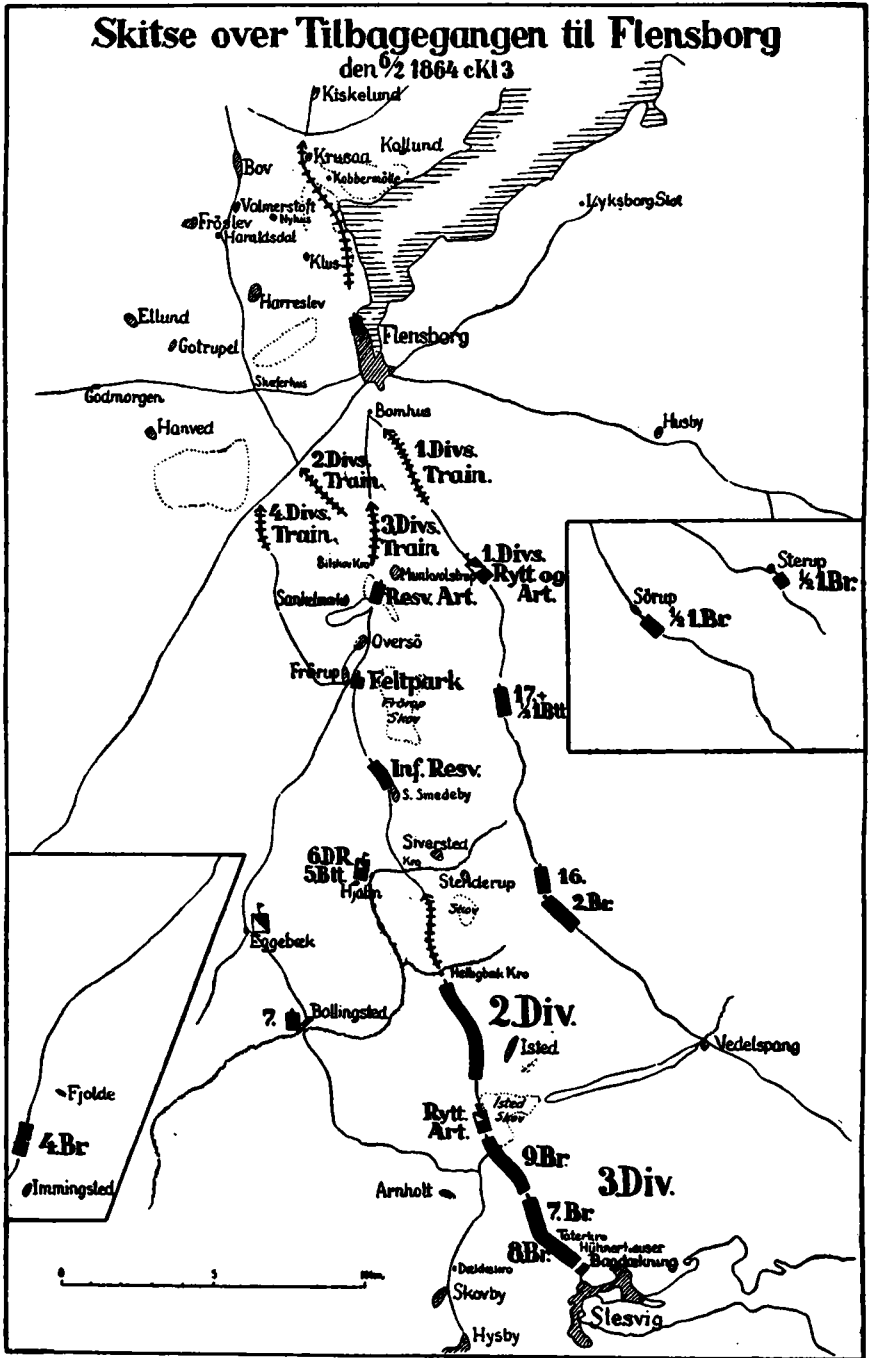
Det var for sent, Parlamentairen blev udsendt, og synderlig godt har han ikke været instrueret, hvilket selvfølgelig ikke undskylder hans utrolige Malkonduite. Resultatet blev skæbnesvangert; thi nu kunde Østrigerne alarmere allerede Kl. 4 Form. og straks indlede Forfølgning.

---

2. Division formerede sin Marchkolonne undervejs gennem Hysby og Skovby og optog ved Dækkekro sin Vognpark — hvorfor denne ikke var sendt bort med Bagagetrainet, men nu skulde midt ind i Kolonnen mellem 5. R.s Batailloner, er ikke rigtigt forstaaeligt — maaske var det for at have Vogne til at køre det Mandskab, som ikke kunde følge med. Divisionens Tête naaede Chausseen ved Sydkanten af Isted Skov til den fastsatte Tid, Kl. 11½. Men 10. R. var ikke kommet med; det var blevet forsinket, fordi det havde fulgt den daarlige Vej V. om L. Danevirke og Hysby. Følgen heraf blev, at Divisionen først rykkede ind paa Chausseen ved 12 Tiden.

Om Aftenen havde det været Snefog; nu begyndte det atter at sne, ligesom det af og til sneede hele Natten. Det var meget koldt, stærk Frost med nordøstlig Vind, og under Kolonnernes March blev Sneen til et spejlglat Islag paa Chausseen. Hestene, som jo for største Delen ikke var braadede, eller hvis Braader hurtigt sledes af, havde svært ved at staa fast, mange styrtede, og Marchhastigheden gik i den bælgmørke Nat snart ned til et Par Kilometer i Timen.

3. Division, der maatte vente, indtil 2. Division var passeret, kunde først sætte sig i Bevægelse ca. Kl. 2½. For at faa Plads paa Chausseen i Ventetiden var 7. Brigade sluttet helt op til 9.,

og for ikke yderligere at sinke Afmarchen opgav man nu at lade den tage de 2 km Afstand. 8. Brigade, der selvfølgelig ogsaa havde maattet standse, da den Kl. 12 naaede Taterkro, passerede med sin Queue Hühnerhäuser ca. Kl. 3 Form.

Da Overkdoen. havde udgivet Befaling om Tilbagetoget saa sent, havde det været umuligt for Munderingsdepot, Lazaretter, Kasernekommandanten paa Gottorp m. fl. at faa pakket og komme afsted i rette Tid. Hele Aftenen foregik der derfor en stærk Vogntrafik fra Slesvig. — Infanterireserven maatte endog gaa med et Geled paa hver Side af Vejen for overhovedet at komme frem ved Hühnerhäuser. Da 7. Brigade V. om Slesvig naaede Taterkro, fulgtes ogsaa den af en lang Vognkolonne, til Dels noget af 3. Divisions Train, men navnlig Vogne med Inventar fra Lejren ved St. Danevirke samt andre Køretøjer uden Kommando og blandet mellem hverandre. Det var meget godt, at Overkdoen. havde befaleet, at intet Køretøj, som ikke indgik i Divisionernes Kolonner, maatte være paa Chausseen efter Kl. 7 Eftm.; men det er, som bekendt, ikke nok at befale, man maa ogsaa forvisse sig om, at Befalingen bliver overholdt. Dette havde Overkdoen. ikke sørget for; den havde ikke udsendt en Officer, som hensynsløst holdt alle Køretøjer tilbage, som ikke var færdige i rette Tid.

Men det blev værre endnu. Overkdoen. havde ladet blæse Alarm i Slesvig ved 8. Brigades Afmarch for at være vis paa, at Afdelingerne fik alle med. Dette fik imidlertid til Følge, at der bag 8. Brigade kom kørende Vogne fra 3. Divisions Vognpark, der havde været fordelt til Afdelingerne til eventuel Transport af saarede, og som ikke var taget med ved Afmarchen; endvidere Vogne med kvartersyge, man havde glemte(!), Marketentervogne og andre Efternølere. Ogsaa disse Køretøjer, som i endnu højere Grad end de ovennævnte var uden Føring, trængte til Dels op i Troppekolonnen.

Det er let forstaaeligt, at alle de mange Vogne — og i Særdeleshed ved det glatte Føre — maatte genere Divisionernes March, da denne endelig tiltraadtes. Der opstod uophørlige og meget trættende Standsninger i Kolonnen, navnlig saa længe det var mørkt.

Allerede Kl. 11 gik 8. Brigades Forposter, 4. og 7./20. R., tilbage, henholdsvis fra Hadeby og Bustrup, og samledes under Kommando af Chefen for II./20. R. med 3./20. R. ved Gottorp. Disse

tre Kompagnier forblev her til Kl. 2½ Form. (sammenlign Overkdoen.s Frygt for, at Fjenden skulde naa Vedelspangpasset inden Kl. 12½ Form. (se S. 265)), da de gik til Hühnerhäuser, hvor de sluttede sig til 7. Brigades Forposter, 6. og 7./1. R., som var marcheret V. om Slesvig, og til 6./5. DR. Denne Eskadron var trukket tilbage fra Bustrup allerede Kl. 6 Eftm., men havde ikke benyttet den lange Ventetid til at faa Beslag og Braadning i Orden. — Hele Styrken skulde under den hidtidige Forpostkommandør, Ritmester Castenschiold, danne Bagdækning for 3. Division. Den fik, da 8. Brigade satte sig i March, Ordre til at følge efter 1 Time senere, hvilket som Følge af den langsomme March, kom til at betyde i ca. 2 km Afstand.

En Oversigt over Tilbagetoget Kl. 3 Form. er vist paa Skitsen S. 278.

Ritmester Haffners Trainkolonne holdt godt sammen, til Trods for at han kun raadede over 5 Dragoner til Hjælp ved Føringen. Da Forplejningsinstitutionerne bag Hæren endnu ikke vidste noget om Tilbagetoget, mødte han undervejs en lang Række Furagevogne, der formentlig skulde til 4. Divisions Brigademagasin i S. Smedeby, og senere, ved Bilskov Kro, 200 Brødvogne, som han tog med sig. Ved Titiden om Aftenen passerede han Flensborg, hvor han krydsede de Vogne, som evakuerede Hovedmagasiner m. m., og fortsatte mod N. Efter at det var blevet mørkt, og da Føret blev glat, var Marchen gaaet meget langsomt; men da han naede den stejle Bakke ved Krusaa, gik den helt i Staa. De udmattede Heste styrtede, og Marchordenen kunde ikke opretholdes. Først ved Daggry lykkedes det at komme videre til Hønsnap, som synes at have været det opgivne Marchmaal.

Ogsaa for Divisionernes Trainkolonner voldte Føret uhyre Vanskeligheder, men takket være de Afgivelser af Ryttere, der havde fundet Sted til Trainet, synes Kolonnerne dog at være holdt nogenlunde samlede, om end en Del Køretøjer maatte efterlades.

Langt større Ulemper end disse Kolonner voldte alt det „løsgaaende“ Train, som efterhaanden var fordelt over hele Marchvejen, foran, mellem og i Troppekolonnerne. Heste faldt, Seletøj sprængtes, Vogne brød sammen og maatte væltes i Grøften, andre sakkede bagud, og enhver Orden ophørte. Kuskene standsede ved de Gaarde, og navnlig de Kroer, de kom forbi, for at furagere og

braade; til andre Tider søgte de at overhale hverandre, saa at flere Vogne kørte jævnsides o. s. v., alt til stor Gêne for Tropperne March. Det var intet Under, at Gen. Steinmann, da han med 3. Divisions Tête Kl. 6 Form. naaede Helligbæk Kro, i en Melding til Overkdoen. bad om, at den vilde træffe Foranstaltning til at skaffe Orden i Vognkolonnen og fremme dens March, da den forhindrede enhver hurtig Bevægelse af Tropperne. Meldingen er næppe naaet sit Maal; den bevirkede i hvert Tilfælde ingen Bedring af Forholdene.

I selve Troppekolonnerne var det vanskeligt at faa Kanonerne og de tunge Ammunitions køretøjer frem, navnlig ogsaa det Fæstningsskyts, som var ført med. „Hestene styrtede, Kanoner væltede og spærrede i lang Tid Vejen, mange af Fæstningspiecerne kunde man ikke faa op igen. Dør laa en Patronkarre, dør en Batterivogn og her en Færdselsvogn og døde Heste“, skriver Adjutanten ved 2. Division, og han tilføjer, „Mandskabet kastede sig plat ned, hver Gang der var en Standsning.“ Mange faldt af under Marchen og maatte køres, hvorved Troppekolonnernes Train forøgedes. Paa den anden Side var Mandskabet virksomt for at faa væltede Køretøjer rejst, og idet man tog Heste fra Bøndergaardene, blev det i Virkeligheden ikke ret meget, der maatte efterlades.

Overkdoen.s Paabud om, at Marchen skulde gennemføres uden Hvil kunde, som det var at vente, ikke overholdes, navnlig ikke da den tog meget længere Tid end forudsat. Som tidligere omtalt, holdt 1. Brigade Hvil ved Sterup og Husby, 7. R. ved Bollingsted. Paa Chausseen holdt Feltparken et langt Hvil ved Siversted, 8. Batteri ved S. Smedeby, et andet Batteri ved Oversø, ligesom 2. Division, hvis Afdelinger var trætte og udasede allerede før Afmarchen, hvilede 2 Timer, fra Kl. 8—10 Form., ved Oversø. Ved 3. Division fremkom flere Standsninger, hvorom nedenfor.

Da Bagdækningen henad Kl. 10 Form. nærmede sig Helligbæk, saas østrigske Husarer ved Isted Kro, hvorfor den, overdrevent forsigtigt og besværligt, fortsatte Marchen med to Kompagnier udviklede paa begge Sider af Chausseen, de tre andre i Bataillonskarré foran. Vognkolonnen bagved havde efterhaanden faaet en betydelig Længde, da den forøgedes med alle de Køretøjer, der var sakket agterud. N. f. Isted Skov indhentedes den af Husarpatrouillerne, som satte sig i Besiddelse af den, deriblandt af en Fæstningskanon samt Infanterireservens Brigademagasin,

hvis uheldige Forvalter havde sovet over sig. Husarerne kunde dog ikke forhindre, at en Del af Køretøjerne atter undslap ved, at Kuskene piskede paa Hestene. Ogsaa Kaptajn Meyer's Halv-kompagni (se S. 267) var mellem Vognene og blev angrebet, men slap dog tilbage, skønt dets Geværer ikke kunde gaa af.

Efter at Bagdækningen havde passeret Helligbæk Bro, blev denne af Ingeniørkompagniet spærret med Vogne og fældede Træer, og da Husarerne nærmede sig den, blev de drevne tilbage af det ene af 1. R.s Kompagnier, som havde besat Krohavens Gærde. Uden for Kroen holdt — som et Vidnesbyrd om den Disciplin, der herskede i Trainet — et stort Antal Vogne, hvis Kuske var inde at faa Morgenkaffe. De blev skyndsomst jaget tilbage mod N.

Da Fjenden nu syntes at have indledet Forfølgningen — efter en, iøvrigt fejlagtig, Melding skulde der ogsaa være set Fodfolk —, gav Gen. Steinmann 8. Brigade Ordre til at danne Arrieregarde; den hidtidige Bagdækning opløstes og meldte sig til sine Regimenter med Undtagelse af Eskadronen, der afgaves til 8. Brigade. Arrieregarden skulde indtage en Stilling ved Stenderup Skov for at give den Mængde Vogne, som opfyldte Chausseen, Tid til at faa det fornødne Forspring og for at standse en eventuelt fortsat Forfølgning.

Som Følge af denne Ordre lod 8. Brigade 20. R., som var stoppet op ved Helligbæk, indtil Bagdækningen sluttede til, besætte Sydkanten af Stenderup Skov, medens 9. R. blev Reserve ved Stenderup Kro. Resten af Divisionen holdt Hvil, fordi den ikke kunde komme frem for 2. Division, der, da den brød op ved Oversø ca. Kl. 10, brugte meget lang Tid til atter at faa sit Train ud paa Chausseen. De 4 Kanoner under Kaptajn Fallesen fulgte 7. Brigade, og mærkeligt er det, at Gen. Steinmann ikke nu, da det var blevet lyst, lod sit Rytteri og i hvert Fald en Del af det Artilleri, som fulgte Divisionens Hovedstyrke, standse for at slutte sig til Arrieregarden. Man maatte dog forudsætte, at der meget snart kunde blive Brug for det. Naar Generalen ikke traf Bestemmelse i saa Henseende, maa det vel være, fordi han havde set, hvor store Vanskeligheder det voldte baade Rytteriet og Artilleriet at komme frem og derfor ikke har anset disse Vaaben for tilstrækkelig manøvredegytige og ment, at de blot vilde sinke Marchen for Arrieregarden.

Da 8. Brigade havde staaet ved Stenderup Skov et Par Timer, fortsattes Marchen. Der havde kun vist sig nogle fjendtlige Ryt-

terpatrouiller, saa der var intet til Hinder for at marchere uden Standsning og blot paa sædvanlig Maade sikre sig ved en Bagdækning. Men Oberst Scharffenberg kunde ikke frigøre sig for Fredsøvelsernes Skema (se S. 152) om Tilbagegangens Udførelse fra Stilling til Stilling, endskønt dette i det foreliggende Tilfælde var baade unødvendigt og tidsspildende, foruden at det var trættende for Mandskabet, navnlig da de bageste Kompagnier havde udviklet Skyttekæder. 9. R. fik Ordre til at besætte Terrainet ved Stenderup Bro — Broen barrikaderedes —, medens 20. R. gik til S. Smedeby, hvor det indtog en Optagestilling, dog kun med II. Batl., idet I. ved en Misforstaaelse fortsatte gennem Oversø. Derefter gik 9. R. tilbage, stadig med udviklede Skyttekæder og iøvrigt i sluttet Orden med paasat Bajonet, da det nu havde fjendtligt Rytteri baade i Front og Flanke. Det passerede 20 R. og tog for sit Vedkommende Stilling i Højde med Frørup Skovs Sydkant. Da det fjendtlige Rytteri nærmede sig Smedeby, som II./20. R. havde besat med to Kompagnier i forreste Linie, gav Brigadechefen Ordre til, at ogsaa Bataillonens to Reservekompagnier, 7. og 8., skulde sættes ind, og der blev sendt Bud efter 6./5. DR., der viste sig at være redet temmelig langt mod N. Det lykkedes at overtale Eskadronschefen til at vende om til Trods for hans Klage over, at Hestene ikke kunde staa fast; men da han med Eskadronen var naaet frem gennem Smedeby, kunde han ikke faa Øje paa noget fjendtligt Rytteri og vendte derfor om. Idet Eskadronen red tilbage gennem Smedeby, blev der fra Fodfolket raabt, at nu kom de østrigske Husarer. Han gav saa 1½ Deling Ordre til at gaa mod dem, og med Resten af sin Eskadron red han videre mod N.

De fremsendte Dragoner formeredes med saa bred Front, som Vejen tillod, og endskønt Hestene ikke var braadede, red de rask frem op ad Bakken mod Husarerne. Disse holdt paa Bakketoppen, vort Angreb gik i Staa, Østrigerne affyrede deres Pistoler, men uden Virkning, og Dragonerne attakerede. Efter en kort Nærkamp vendte begge Parter om. Nogle af vore Heste havde gjort omkring under Attaken, nogle styrtede og paa begge Sider blev nogle Folk og Heste saarede. Kort efter red Husarerne, som nu talte ca. 30 Md., atter frem, og i Galop for vore Dragoner tilbage gennem Smedeby, tæt forfulgt af Fjenden. 3./20. R., hvortil 8./20. R. netop i dette Øjeblik sluttede sig, var i Byens Nordkant, begge Kompagnier sprang ned i Grøften, da de saa Rytterne,

og aabnede Ilden, saa saare vore egne var komne forbi. Mange Husarer faldt, een blev fanget, og Resten forsvandt.

Det østrigske Rytteri viste sig foreløbig ikke mere, hvorimod to Kanoner protsede af og aabnede Ilden mod 20. R. Ilden kunde ikke besvares, da Kaptajn Fallesen nu var langt borte med sine Kanoner, og stadig beskudt gik Regimentet i Fægtningsformation tilbage gennem 9. R. Det fortsatte til Sankelmark Skov, hvor det samledes med sin I. Batl., Kaptajn Fallesens Kanoner og 6./5. DR.

9. R. fulgte efter. De fjendtlige Husarer, som nu atter var komne frem, angreb med stor Dristighed Gang efter Gang Skyttekæderne, som hurtigt, og efterhaanden med stor Færdighed, formerede Kredse og afviste Rytterne, indtil disse endelig fik en saa alvorlig Lektion, at de holdt sig paa Afstand. Derimod blev de Blænkerroder, som vore Kompagnier af gammel Vane ikke mente at kunne undvære, stadig taget til Fange. Endelig, da Regimentet var kommet i Nærheden af Oversø, fik det Ordre fra Brigadechefen til at fortsætte uden Standsning til Sankelmark Skov, S. f. hvilken det passerede 7. Brigade og derefter samledes. Eet Kompagni, 3., hørte ikke Samlingssignalet og blev liggende ved Oversø. Hele Tilbagegangen til Sankelmark Skov skete i Artilleriild, der efterhaanden var blevet stærkere, idet Østrigerne yderligere havde faaet 4 Kanoner frem. De skød imidlertid — som sædvanlig — for højt, saaledes at Tabene var ringe.

Brigadens samlede Tab var:

9. R.	6 faldne, 24 saarede (deraf 12 fangne)	og 67 usaar. Fanger.
20. R.	2 " "	10 " "
6./5. DR.*)	5 " "	

Ialt 6 faldne, 31 saarede (deraf 12 fangne) og 77 usaar. Fanger.

Fjendens Forfølgning havde hidtil været meget svag. Den kunde have været fuldstændig neutraliseret, hvis Overkommandoen havde fulgt de gængse Principper om Tildeling af stærkt Rytteri til Arrieregarden, eller blot hvis Gen. Steinmann fra første Færd havde disponeret rigtigt over sit Divisionsrytteri. De østrigske Ryttere red for en stor Del over Markerne uden for den glatte Chaussee; vore kunde have gjort det samme —.

---

*) Inklusive Halvdelingen fra 6. DR. (fra 2. Divisions Forposter).

Da Oberst Kauffmann med Overkommandostaben indtraf i det nye Hovedkvarter i Flensborg den 6. Kl. 11 Form., var allerede følgende Kolonner ankomne til Byen eller dens Omegn:

Ritmester Haffner's *Trainkolonne* ved Hønsnap.

Ingeniørparken, der naaede Flensborg Kl. 3 Form., holdt Hvil til Kl. 6 og fortsatte derpaa til Sønderborg, hvortil den ankom Kl. 5 Eftm.

1. *Divisions Train*, som tidligt om Morgenen indtraf paa Parkpladsen N. f. Flensborg. Lidt efter kom Divisionens Rytteri og Artilleri, Kl. 11 Form. 2. Brigade, Kl. 12 1. Brigade med 13. Bt. Tropperne indkvarteredes eller bivuerede i Flensborgs nordlige Del. Af 3. Brigade ankom 17. R. med $\frac{1}{2}$ 1 Bt. til Bomhuset S. f. Byen Kl. $6\frac{1}{2}$ Form., 16. R. Kl. $8\frac{1}{2}$, og Regimenterne udstillede Forposter fra Chausseen til Lyksborgvej

Reserveartilleriet og største Delen af *Fæstningskompagnierne* med de Kanoner, de havde ført med sig, kom Kl. 6 Form. kort efter 3. Divisions, Hovedkvarterets m. fl.s Train. Reserveartilleriet fortsatte efter nogle Timers Hvil til det anviste Kvarteromraade i Sundeved (se S. 271), hvortil det efter en overordentlig besværlig March — til Dels sammenblandet med Ritmester Haffners Trainkolonne — naaede sent om Natten og udmattet til det yderste. Fæstningskompagnierne gik i Gang med at indlade Skytset i Skibene i Flensborg Havn og afsejlede til Sønderborg om Aftenen. Paa Grund af Pladsmangel ombord maatte de dog efterlade de fleste Affutager. — Trainet parkerede N. f. Flensborg.

Af *Feltparken* kom en Del til Flensborg lidt efter Reserveartilleriet. Resten med de tunge Køretøjer havde holdt Hvil ca. 8 Timer ved Siversted og naaede derfor først Flensborg om Eftermiddagen.

Infanterireserven ankom Kl. 8 Form. Den havde under Marchen faaet anvist Kvarterer, og efter at have holdt Hvil fortsatte den Kl. 10 med 8. R. til Bov og 15. R. til Krusaa—Klus—Nyhus—N. Smedeby. Regimenterne indtraf dog først ved Totiden i disse Kantonnementer, dels paa Grund af Mandskabets Træthed, dels fordi Vejen var opfyldt af Køretøjer. Med Løfte om at faa Naturalforplejningen, naar den kom, fik Afdelingerne Beboerne til at koge Mad til Soldaterne. Erstatningen fik Beboerne derimod ikke, da Bagagetrainet udeblev.

For saa vidt Køretøjerne ikke var efterladt i Vejgrøfterne eller tagne af Fjenden, maa det løse *Train og Tros* antages at have

holdt Hvil N. f. Flensborg og derpaa efterhaanden at være kørt videre mod Sønderborg.

4. *Division* ankom til sit Kantonnementsomraade: Kl. 10½ Form. 6. DR. med 5. Bt. til Frøslev, Kl. 11½ 1. Kav. Brigade til Ellund og Gotrupel, hvorfra udstilledes Forposter i Linien Godmorgen—Hanved—Skæferhus. Divisionsstaben gik Kl. 1½ Eftm. i Kvarter i Harreslev. Divisionens Train, der var opmarcheret ved Harreslev, sendtes til Bommerlund. 7. R. kom først ud paa Eftermiddagen og indkvarteredes i Hanved og Omegn.

Kort efter sin Ankomst til Flensborg opsøgte Oberst Kauffmann naturligvis Overgeneralen. Han fandt denne meget utilfreds med Hotellet, hvor han boede, og i Færd med at tage afsted til Graasten, hvilket var det Sted, som var udset til Hovedkvarter ifølge den først lagte Plan for Hærens Dislokation den 6. om Eftermiddagen (se S. 270). Denne Plan var imidlertid nu forladt ved en Beslutning om, at 2. Division skulde forblive ved Flensborg.

Oberst Kauffmann protesterede paa det bestemteste mod Generalens Bortkørsel. Han kan næppe paa dette Tidspunkt have faaet en Melding, Gen. Steinmann Kl. 10 havde afsendt fra Helligbæk om, at Fjenden havde indledet Forfølgningen; men da Marchen havde taget meget længere Tid end forudsat, maatte det ingenlunde være udelukket, at Fjenden kunde indhente os, hvorfor Oberst Kauffmann med god Grund hævdede, at en Hovedkamp var mulig, og Overgeneralens Tilstedeværelse derfor absolut nødvendig. Dette gjorde dog intet Indtryk paa Gen. de Meza. Han, der i sin Tid aldrig havde ænsset Fare under Kampen, var nu en svag Olding, absorberet af sig selv og af Angsten for sit Helbred. Ganske vist bøjede han sig tilsyneladende for, hvad hans Stilling krævede af ham; men faa Timer efter fik Kauffmann at vide, at han alligevel var kørt.

Det var unægtelig en mærkelig Situation, Stabschefen var bragt i, da Overgeneralen saaledes svigtede sin Pligt og nu fuldstændig overlod Hæren til sig selv under Forhold, der stillede de allerstørste Krav til en fast Kommando, og paa et Tidspunkt, da man maatte vente at komme til at staa over for Afgørelser af vidt rækkende, maaske for hele Krigens Forløb afgørende Betydning. Baade Kauffmann og Rosen var overanstrengte og begge nervøse — „ligesom i Slesvig“, tilføjer et Øjenvidne. De trængte derfor netop nu i særlig Grad til Støtte hos en rolig og overlegen Chef.

Det vilde have været naturligt, at Kauffmann henvendte sig til Hærens næstældste General, Generalløjtn. Lüttichau, og bad ham midlertidig overtage Overkommandoen under Gen. de Meza's Fraværelse. Men det viste sig, at ogsaa Gen. Lüttichau, uden at meddele noget derom, var kørt til Graasten, og da Kauffmann sent om Aftenen sendte Bud til ham, spurgte han blot, om han var villig til at tage Kommandoen, hvis Gen. de Meza blev forhindret, hvortil Lüttichau svarede Ja.

Hvis Kauffmann havde ønsket straks at faa en midlertidig Afløser for Overgeneralen, kunde han have henvendt sig til Generalløjtn. Hegermann-Lindencrone, som var i Nærheden, i Hareslev; men det gjorde han ikke. Han foretrak selv at føre Hæren under Opretholdelse af den Fiktion, at der fandtes en Overgeneral som virkelig og aktiv Leder af Hæren. Han meddelte derfor intet til Divisionsgeneralerne om det reelle Forhold og underskrev sine egne Ordre „efter Befaling“.

For et Tilfælde som det foreliggende fandtes næppe noget Præcedens. Det var saa irrationelt, at det er forklarligt, at Kauffmann kunde være i Tvivl om dets rette Løsning. Den Løsning, han fandt, var dog fejl. Han var uberettiget til at gøre sig selv til Overgeneral, og det var jo faktisk det, han gjorde. Værre var det, at han derved paatog sig en Opgave, som laa over hans Evner. Dette skulde snart faa meget alvorlige Følger.

Hvilket Indtryk Rømningen af Danevirke havde gjort paa Krigsministeren, fik Overkommandoen ved Ankomsten til Flensborg Erfaring for, idet den da modtog følgende Telegram fra ham:

„Jeg anerkender ikke, at Arméens øverstkommanderende General har holdt sig Instruksen efterrettelig og forbeholder mig altsaa Undersøgelse i saa Henseende. Det er endnu min Mening, at Danevirke burde forsvares.“

Som tidligere omtalt, havde Overkommandoen ikke paa nogen Maade i rette Tid forberedt Krigsministeren paa, at Danevirkes Forsvar kun kunde blive kortvarigt, og Kauffmann's Telegram den foregaaende Aften intet Hensyn taget til det Indtryk, den pludselige Rømning maatte fremkalde. Det er derfor forstaaeligt, at Krigsministeren blev opskræmt; men selvfølgelig var det et utilgiveligt Fejlgreb at sende Overgeneralen et Telegram som ovenstaaende paa et Tidspunkt, der var saa kritisk for Hærens

Føring. Konseilpræsidenten, Monrad, der fik Kendskab til Telegrammet, havde en klar Forstaaelse heraf, sejlede fra Sønderborg til Flensborg og traf Stabschefen paa Gaden undervejs til Gen. de Meza. Han søgte vel at undskylde Krigsministeren, men forsikrede, at Overkommandoen havde Regeringens fulde Tillid. Herved maa den uheldige Indflydelse, Telegrammet mulig kunde have faaet, antages at være paralyseret.

Kantonnementsbefalinger m. v. udgaves i Hovedsagen først efter Oberst Kauffmanns Ankomst til Flensborg. Det naturlige vilde have været, at disse Befalinger var blevet saaledes diskuteret mellem ham og Kaptajn Rosen, at de hurtigt kunde skrives ned, saa snart Hovedkvarteret var etableret, at man havde tilsaagt Befalingsmodtagere til et nærmere fastsat Klokkeslet, og endelig, at man — som Skik og Brug er — havde anbragt en Skildvagt uden for Hovedkvarteret med Ordre til at forbyde alle uvedkommende Adgang.

Saaledes skete det imidlertid ikke. Efterhaanden som Divisioner m. fl. selv sendte Bud efter Ordre, fik de hver for sig mundtlig Besked. Nogen fælles, skriftlig Befaling, indeholdende en almindelig Orientering, udgaves ikke, og Hovedkvarteret blev overrendt af Folk, der kom for at faa Oplysning saa om det ene, saa om det andet. Hele Tjenestegangen i Hovedkvarteret var saaledes saare diletantisk ordnet. Under al den Uro og Uorden kunde Fejl og Mangler i Befalingerne ikke undgaas. I Kantonnementsbefalingerne blev Stabskvartererne ikke opgivet, hvad der senere foraarsagede store Forsinkelser ved Overbringelsen af Ordre. Bov og N. Smedeby tildeltes efterhaanden baade 2. Division og Infanterireserven, N. Smedeby med sine 3 Gaarde tillige til Feltparken, og i de samme Byer laa forud 900 Forstærkningsfolk, der skulde tilgaa 2. Division (se S. 271), samt 1. Divisions Proviantkolonne; 1. Division, som skulde kantonneres bag den øvrige Hær, fik Ordre til at udstille Forposter o. s. fr. Man skulde tro, at Erfaringen nu havde vist, at man maatte træffe overordentlige Foranstaltninger for at undgaa Kalamiteter som dem, Trainet havde forvoldt under Marchen til Flensborg. Men der gaves ingen samlet Befaling for Trainet paa Grundlag af Kolonnedybder og Maaden, hvorpaa Kolonnen skulde formeres, og da Ritmester Haffner Kl. 3 Eftm. meldte sig i Hovedkvarteret, fik han

blot at vide, at han skulde faa Besked næste Morgen. I hvert Fald opfattede han Ordren saaledes.

Straks efter Hovedkvarterets Oprettelse kom Stabschefen ved 2. *Division* og meldte, at Divisionen var ude af Stand til samme Dag at naa de Kantonementer omkring Kvers, som var anvist den i Befalingen for Tilbagetoget. Oberst Kauffmann bestemte derfor, at den skulde indkvarteres inden for det Omraade, der var tildelt 4. *Division*. En Adjutant afsendtes med Meddelelse herom til 4. *Division*, og heldigvis blev en Omkvartering unødvendig, da Divisionen, bortset fra Stabskvarteret i Harreslev, ikke havde benyttet de Byer, 2. *Division* nu skulde have.

2. *Division* fordelte sine Kantonementer saaledes:

Divisionsstaben: Volmerstoft, 5. og 6. R.: Harreslev, 10. og 12. R. samt 9. og $\frac{1}{4}$ 8. Bt.: Bov, Divisionsrytteriet: Harreslev og Haraldsdal med $\frac{1}{2}$ Esk. som Feltvagt ved Skæferhus. Ved Alarmering skulde Divisionen samles ved Bov, hvorom Melding sendtes til Hovedkvarteret Kl. $5\frac{3}{4}$ Eftm. Bagagetrainet, der var ankommet til Harreslev Kl. 6 Form., skulde tilgaa Afdelingerne og afmarchere næste Morgen Kl. 5. Der var altsaa skabt Mulighed for Forplejning af Mandskabet; men mere end til Uddeling af en Reserveportion blev det ikke, da Divisionen allerede Kl. $5\frac{3}{4}$ Eftm. befalede Trainet, til hvilket afgaves $\frac{1}{2}$ Eskadron, afsendt til Kvers.

Divisionens Afdelinger naaede fuldstændig udaset Harreslev Kl. 2 Eftm. 12. R. fandt, da det Kl. $2\frac{1}{2}$ kom til Bov, Byen saa stærkt belagt, at der umulig kunde blive Plads til flere. Efter et noget pinligt Sammenstød mellem den af Træthed eksalterede Regimentschef og Divisionens Stabschef, lod Gen. du Plat Regimentet, som kun med overordentligt Besvær havde gennemført sin March, gaa i Kvarter i N. Smedeby og Kiskelund, hvortil det ankom Kl. 4 Eftm. uden dog at finde Indkvarteringsmulighederne bedre dør.

Ved 1. *Division* afmarcherede Trainet Kl. 12, Troppekolonnen (undt. 3. Brigade) Kl. $2\frac{1}{2}$ —3 Eftm. Det foran værende Train sinkede Marchen meget — det var ogsaa her navnlig Krusaa Bakke, som voldte Vanskeligheder. Først Kl. 9—10 Eftm. naaede Divisionen sine Kantonementer med Stabskvarter, 10. og 13. Bt. i Rinkenæs, 1. Brigade med $6\frac{1}{4}$ DR. og 2. Bt. i Hokkerup, Bækken og Tyrsebøl, 2. Brigade med $5\frac{1}{4}$ DR. i Kollund, Trainet i Hokkerup (se Skitsen S. 314). Uden at gøre opmærk-

som paa, at der maatte foreligge en Fejltagelse i den Befaling, Divisionen havde faaet, udstillede den pligtskyldigt Forposter — et Kompagni ved Krusaapasset, et i Sydkanten af Skoven ved Klusris — altsaa i Infanterireservens Kantonnementsomraade!

Ved 3. *Division* naaede 9. Brigade, Artilleriet og Rytteriet Flensborg ca. Kl. 3 Eftm. og indkvarteredes i Byens nordlige Del, som 1. Division jo lige havde forladt.

Borgerne i Flensborg viste en rørende Iver for at sørge for Soldaterne. Ikke alene beværtede de og hjalp efter bedste Evne dem, der blev indkvarteret, men de rakte ogsaa Skaale med varm Mad til dem, der blot marcherede gennem Byen, eller som bi-vuakerede paa Gaderne. For de Tropper, som var saa heldige at komme til Flensborg, var Forplejningsspørgsmaalet saaledes let løst, og enkelte, driftige Kompagnichefer sørgede desuden for ved Indkøb at faa Forplejning med for næste Dag.

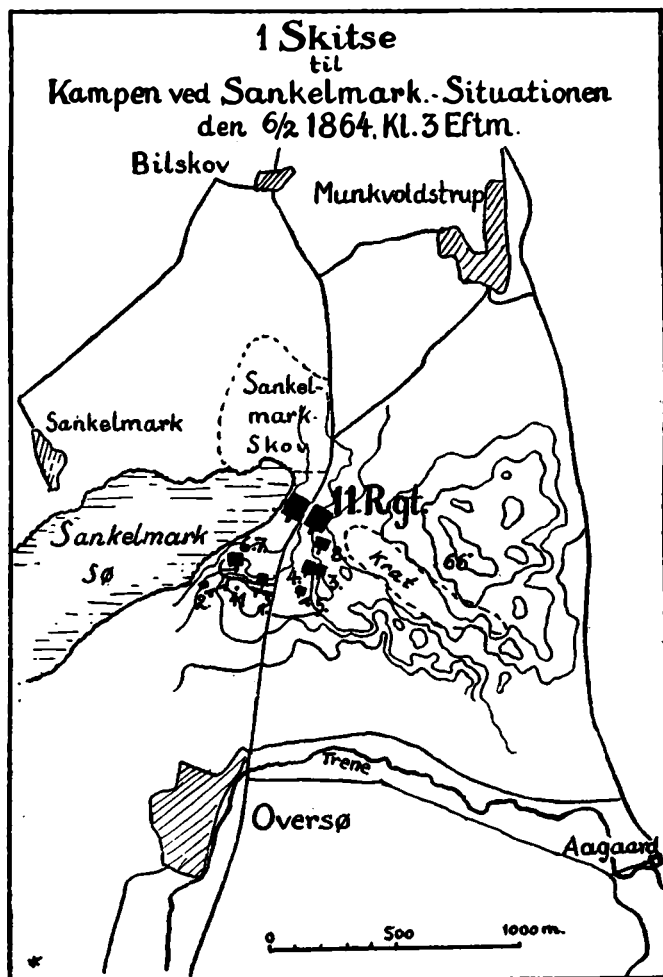
Kampen ved Sankelmark.

Gen. Steinmann havde standset 7. Brigade N. f. Oversø. Den skulde afløse 8. Brigade og fik ca. Kl. 2½ Ordre til at opholde Fjendens Forfølgning, indtil Divisionen iøvrigt havde naaet Flensborg.

I sin Beretning om Rekognosceringen i 1861 havde Gen. Steinmann udtalt om den Stilling, 7. Brigade nu skulde indtage: „Centrum af Arrieregarden bør staa paa de skovbevoksede*) Højder Ø. og SØ. for Nordostspidsen af Sankelmark Sø, med venstre Fløj støttet til det temmelig stærke Aagaard Pas ved Træsø og med højre Fløj til Sankelmark Sø, hvor denne naar Chausseen. Terrainforholdene tillade nemlig her en meget haardnakket Kamp; man har frit Skud foran Stillingen, Dækning bag den, man kan let spærre Chausseen ved Forhug og kan faa Tid til i Ro at refusere den frempousserede venstre Fløj og successive at indtage Stillingen Bilskov—Munkvolstrup. —“

Naar Gen. Steinmann taler om at strække Stillingen helt ud til Aagaard, har han naturligvis haft en noget større Arriergarde for Øje end den, hvorom der nu var Tale. Men iøvrigt er Forslaget til Stillingens Besættelse rigtigt ogsaa for den mindre Styrke. Stillingen er endda meget stærk ved sin skraa Beliggenhed i Forhold til Fjendens Fremrykning langs Chausseen og giver Mulighed for ved et Modangreb at presse ham op mod Sankelmark Sø. For at omfatte Stillingens venstre Fløj maa Fjenden raade over større Styrker, end det kunde ventes i det foreliggende Tilfælde, hvor der, efter hvad man hidtil havde set til Forfølgningen, højst kunde være Tale om, at Fjendens forreste Fodfolksled kunde naa op, inden det blev mørkt.

*) Kratskov.

Brigadechefen, Oberst Max Müller's Opfattelse af, hvorledes Stillingen skulde besættes, afveg desværre stærkt fra Gen. Steinmann's. Han vilde nemlig lægge Forsvaret frem med forreste Linie over Bakke 41 og de mindre Bakker Ø. f. Chausseen, saaledes at 1. R. besatte denne Stilling, bag hvilken 11. R. i 2. Træfning, tæt S. f. Sankelmark Skov. Frontbredden var ca. 600 m, større end Oberst Max Müller ellers ansaa det for rigtigt, Dybden ca. 500 m.

Naar den Modstander, som foreløbig ventedes, var Rytteri og Artilleri, og Opgaven altsaa at afvise Rytterangreb og dække

sig mod Artilleriild, var Valget af Stillingen mærkeligt; thi Terrainet var, navnlig V. f. Chausseen, gunstigt for Rytteri, og hele Stillingen kunde beherskes af Artilleri paa Bakkerne ved Oversø. Yderligere havde 1. R.s højre Fløj Sankelmark Sø i Ryggen, og dets venstre Fløj var blottet. Disse sidstnævnte Forhold vilde faa særlig Betydning, hvis ogsaa Fjendens Fodfolk naaede op, og at dette sandsynligvis vilde ske, fik man at vide, efter at Stillingen var indtaget, da den Husar, som var fanget ved S. Smedeby, blev ført forbi. Ved at udspørge ham forstod man nemlig, at en Fodfølksbrigade var under Fremrykning. Dette foranledigede imidlertid ikke Oberst Max Müller til at ændre Opstillingen, og navnlig ikke til at forskyde den ene af 11. R.s Batailloner saa langt mod Øst, at den kunde dække 1. R.s venstre Flanke.

Til Forsvaret krævedes ogsaa Artilleri og Rytteri, og Oberst Max Müller stillede bestemt Forlangende til Gen. Steinmann om at faa tildelt disse Vaaben. Generalen bøjede sig herfor; men nu hævnede det sig atter, at han havde anbragt Divisionens Rytteri og Batterier forrest i Marchkolonnen, saaledes at de nu var i Flensborg. Han havde til Raadighed kun Kaptajn Fallesens 4 Kanoner og 6./5. DR., der holdt ved Bilskov Kro. Stabschefen blev sendt derned; men Kaptajn Fallesen protesterede: han havde kun med største Besvær faaet slæbt Kanonerne saa langt, Hestene var fuldstændig udasede, han havde allerede mistet en Kanon ved Kongshøj den 3. og vilde nu ikke udsættes for Gentagelse. Enden paa det blev, at kun de to riflede 4 Pd.s Kanoner af 11. Bt. skulde afgives, og Delingsføreren benyttede saa Tiden til fra Kroen at skaffe Mandskab og Heste noget at spise, inden han kørte, og til, ligeledes derfra, at faa erstattet et Par Heste. — Med Hensyn til Eskadronen var Stabschefen heller ikke heldig, da Eskadronschefen var uvillig til at rykke frem med sine glatskoede Heste. Eskadronen, som vel ej heller var videre kampdygtig, forblev ved Bilskov Kro, og der blev sendt Bud til Flensborg efter en anden.

1. R. fordelte sine Kompagnier saaledes:

V. f. Chausseen: 1. Bataillon.

2. Komp. med Ryggen til Søen (Front mod SØ.) foran den vestlige Ende af den ubevoksede Jordvold, der fra Chausseen løber N. f. Pkt. 41 til Søen (Søen var dækket af Sneen, og dens Bredder kunde vanskelig skelnes). Kompt. havde 2 Delinger i Skyttekæde, Kompagnireserven i Kolonne.

1. *Komp.* ved Chausseen; foran den samme Jordvold 2 *Delinger* i *Kæde*, *Kompagnireserven* i *Kolonne* ved Jordvolden.

Strækningen mellem disse to *Kompagnier* var ubesat.

Bataillonsreserven, 6. og 7. *Komp.*, paa *Bakken* ca. 50 m N. f. *Jordvolden*, lige ved *Søen* (naar man ventede *Rytterangreb*, stillede man sig dengang helst paa *Toppen* af en *Bakke*).

Ø. f. *Chausseen*: II. *Bataillon* paa tre *Linier*:

I forreste *Linie* 5. *Komp.* med 1 *Deling* udviklet langs det *Hegn*, som fra *Chausseen* løber mod Ø. Paa *Kompagniets* højre *Fløj* kom senere en *Deling* af 3./9. R. Dette *Kompagni*, der, som nævnt, var blevet liggende ved *Oversø*, da dets *Regiment* samlede, afviste *Angreb* baade af *Rytteri* og *Fodfolk*, inden det gik tilbage. Med *Undtagelse* af ovennævnte *Deling* synes det derefter at være fortsat til *Sankelmark Skov*.

I anden *Linie*: 4. og 3. *Komp.* i *Kompagnikolonner*, dækket bag en *Bakke* lidt NØ. for 5. *Komp.*

I tredje *Linie*: 8. *Komp.* i *Kompagnikolonne* bag en nordligere *Bakke* tæt foran det *Krat*, som bedækker det sydvestlige *Afald* af *Bakke 66*.

Foreløbig skulde 1. *Komp.* sikre *Regimentets* *Opstilling* i en *Forpoststilling* ved *Oversø*; men inden *Kompagniet* kom saa langt, havde *Fjenden* allerede naaet *Byen*, hvorfor det gik tilbage til sin *Plads*.

Som man ser, var 1. R. opstillet i *Kompagnikolonner* med ialt kun 5 *Delinger* udviklet som *Skytter*, en *Formation*, der ansaas for vel egnet over for *Rytterangreb*, men som absolut ikke var det over for *Artilleri*. Navnlig 2. *Komp.s* *Plads* foran *Søen* var meget uheldig, og nogen *Regimentsreserve* fandtes ikke.

I *Brigadens* 2. *Træfning* opstilledes 11. R. i *Bataillonskolonner*, godt dækket i *Terrainet* paa begge *Sider* af *Chausseen*.

Vejret var blevet stille og klart med let *Frost*. Fra I./1. R.s *Stilling* kunde man overse hele *Terrainet* til *Oversø*; senere hævmedes *Udsigten* ved *Krudtrøgen*, som lagde sig i *Trenelavningen*.

*Tropperne*s *Fordeling* i *Stillingen* er umiskendelig offensivt præget og er et typisk *Udtryk* for det *Princip*, *Oberst Max Müller* lagde til *Grund* for *Kampens Føring*: „ikke at tillægge *Ildvirkningen* med *Haandskydevaaben* for stor *Betydning*, men stedse at foretrække den mest *energiske Kampmaade* og saavel under *Forsvaret* som *Angrebet* af en *Stilling* at søge *Kampens Afgø-*

relse ved en virkelig Brug af de blanke Vaaben.“ Der er en skarp Modsætning mellem dette Princip og Aanden i Thestrups Eksercerreglement, som var gældende for Brigaden. Ogsaa harmonerede den Løsning af den foreliggende Opgave, Max Müller fandt ved at ville give Kampen en Karakter, der kunde blive afgørende for Brigadens Eksistens, daarligt med, hvad Opgaven krævede — og hvad ogsaa stod Obersten klart —, nemlig med mindst mulige Tab at føre en henholdende Kamp i en Times Tid, efterfulgt af en successiv Tilbagegang. Dette kunde under udmærkede Betingelser gennemføres i den Stilling, Gen. Steinmann i sin Tid havde udpeget; men ikke i den, Oberst Max Müller valgte, og ved den Maade, hvorpaa han havde tilrettelagt Kampen.

Det bør dog bemærkes, at Oberst Max Müller ikke traf sin Beslutning paa Grund af Udygtighed eller Uvidenhed. Tværtimod, hans Overbevisning var baseret paa omhyggelige Studier, og den var saa fast, at den ikke lod sig rokke, end ikke efter Resultatet af Kampen ved Sankelmark. De Slutninger, han havde draget af sine Undersøgelser og Overvejelser, var fejle; men den Opfattelse, han var kommen til, deltes, som tidligere omtalt, af mange af hans samtidige. Bl. a. var dette Tilfældet netop hos de østrigske Tropper, han nu skulde komme til at staa overfor. Iøvrigt er Troen paa, at man kan unddrage sig Virkningen af Fjendens Ild blot ved et dristigt og hensynsløst Stormangreb, ikke noget særligt for Førerne i 1864. Denne Tro har givet sig Udslag i Begyndelsen af alle senere Krige — Verdenskrigen inklusive — og har hver Gang kostet blodige Lærepenge.

Kl. 3½ Eftm. aabnede de 6 Kanoner, der hidtil havde beskudt 8. Brigade under dens Tilbagegang, Ilden fra en Bakke ved Oversø, og kort efter optoges Kampen med dem af de to Kanoner af 11. Bt., som nu ankom og fik anvist Stilling paa den lille Bakke 100 m NV. f. Pkt. 41, lige foran Søen, en Stilling, fra hvilken der vel var godt Skud, men som dog var meget udsat — omtrent i forreste Linie — og med vanskelige Tilbagegangsforhold. Den østrigske Ild var rettet mod hele 1. R.s Stilling, men navnlig mod I. Batl. og Kanondelingen. Selv om Skuddene for en stor Del gik for højt, og Virkningen saaledes blev forholdsvis ringe, var det dog en meget haard Belastningsprøve for Mandskabet at staa uvirksomme i denne Ild. Men det bestod Prøven udmærket, og resolut begyndte et Par Kompagnichefer at holde Geværseksercits

med deres Kompagnier for at aflede Opmærksomheden fra Beskydningen.

Efter at denne havde været $\frac{1}{2}$ Time, brød 3 østrigske Husar-eskadroner frem fra Oversø, dels lige mod N., dels ad Chausseen og derfra mod Mellemrummet mellem 2. og 1. Komp. 7. Komp. sluttede op i dette Mellemrum, Skyttekæderne fra alle Kompagnier i forreste Linie sluttede sammen, og iøvrigt formeredes overalt Karréer. Ogsaa 11. R. formerede Bataillonskarréer, og ind i en af disse tyede Chefen for — 1. R., Oberstløjtnant Beck, som derved umuliggjorde det for sig selv at føre sit Regiment.

Rytterangrebet afsloges ved Skyttekædernes Ild; Eskadronerne svingede til venstre, ned forbi 2. Komp.s Front, under betydelige Tab. De kom ikke mere igen.

Artilleriilden fortsattes. Oberstltn. Beck's Adjutant, der holdt ved Siden af ham, blev saaret, og Oberstløjtnanten forlod Kamppladsen for at følge Adjutanten til Forbindingspladsen i Bilskov Kro. Paa Vejen mødte han Gen. Steinmann, som tog ham med frem; men Oberstløjtnanten naaede ikke sit Regiment, før dets Kamp var afgjort. En samlet Ledelse af Regimentet ophørte, da Chefen saaledes uden at meddele det til nogen unddrog sig Kampen, og Føringens Vanskelighed øgedes yderligere, da Kommandøren for I. Bataillon (Bataillonschefen var syg) saaredes, kort efter at Rytterangrebet var afvist, og hans Adjutant gav 6. Komp., Bataillonens eneste Reserve, Ordre til at gaa tilbage til Terrainet Ø. f. Sankelmark Skov. Denne Ordre, som var ganske meningsløs, maa formentlig skyldes en Misforstaaelse.

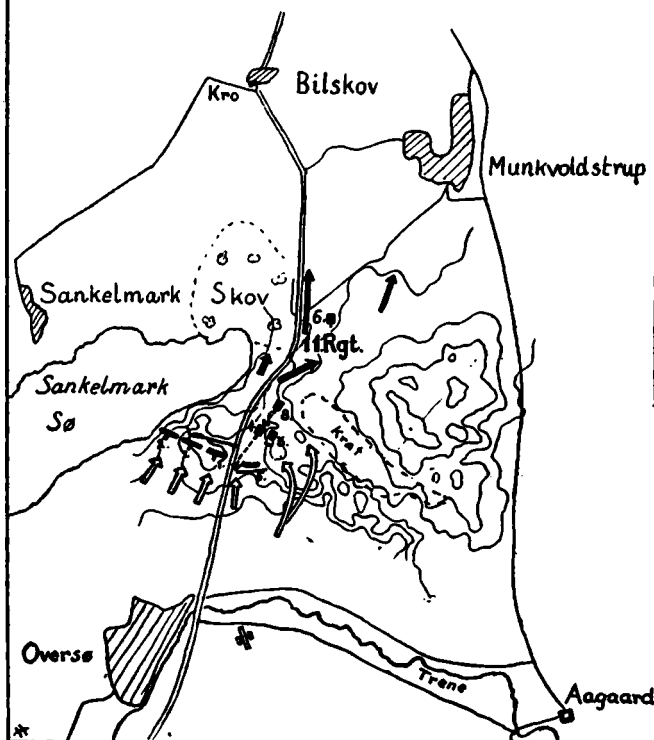
Kort efter Rytterangrebet forstærkedes det fjendtlige Artilleri med to Kanoner, og det saaledes samlede Batteri kørte, skjult af en ganske kortvarig Snebyge, op paa en Bakke Ø. f. Oversø, hvorfra Ilden nu aabnedes med forøget Kraft. En Granat slog ned i vor Kanondeling. Delingsføreren skønnede, at Fjenden raadede over 14 Kanoner og nu havde indskudt sig. Han mente derfor at burde opgive Kampen, skønt han intet Tab havde lidt, protsedede paa og kørte i Galop tilbage ad Chausseen forbi Sankelmark Skov. Oberst Max Müller, som ingen Melding fik fra Delingsføreren, gik ud fra, at det blot drejede sig om et Stillingsskifte; men da han intet mere saa til Delingen, sendte han sin Adjutant efter den. Han indhentede den ved Bilskov Kro.

Fra I. Bataillons Stilling saa man østrigske Tropper komme kørende ned til Oversø, hvor de sprang af Vognene. Ikke længe efter rykkede en Jægerbataillon frem til Angreb, et Kompagni i Skyttekæder, tæt bagved i Kolonner to Kompagnier ad Chausseen og tre Vest derfor. Den Taktik, Bataillonnen anvendte, og som kunde finde en vis Berettigelse i den langvarige, forudgaaende Artilleribeskydning af Modstanderen, var ganske i Overensstemmelse med Oberst Max Müllers Teorier, og i Følge disse skulde nu det østrigske Angreb besvares med et Modangreb udført af Reserven. Nogen Bataillonsreserve fandtes jo ikke ved I. Batl., saaledes at det maatte blive 11. R., der skulde gribe ind. Dette skete imidlertid ikke; Obersten gav ingen Ordre dertil. Derimod udviklede I. Batl.s 3 Kompagnier hurtigt alle deres Delinger, saaledes at Bataillonnen dannede een tæt Skyttekæde fra Søen til Chausseen. Den stærke Ildkraft, som derved tilvejebragtes, og som suppleredes fra 5. Komp. Ø. f. Chausseen, fik saa stor Virkning, at Angrebet bragtes til Standsning.

Klokken var nu blevet 4. Oberst Max Müller kunde gaa ud fra, at Divisionens Fodfolk havde naaet Flensborg, saa at hans Opgave var løst, og Tilbagegang kunde tiltrædes. Han var paa det rene med, at dette maatte ske paa en saadan Maade, at Brigaden ikke blev fastholdt af Fjenden, og drog deraf den Slutning, at 11. R. maatte gaa først tilbage og indtage en Optagestilling til Støtte for 1. R.s Tilbagegang. Han gav derfor 11. R. Ordre til at gaa tilbage saa skjult som muligt og tage Stilling i Sankelmark Skov og paa Bakken Ø. derfor op mod Munkvolstrup.

Her bekræftedes den gamle Krigserfaring, at det ikke kommer saa meget an paa, hvad man gør, som paa hvorledes man gør det. Hvad enten Max Müllers oprindelige Dispositioner var mere eller mindre heldige, maatte Kampen konsekvent gennemføres paa det engang lagte Grundlag. Idet han veg tilbage herfor og skiftede Standpunkt, slog han Spillet over Ende for sig selv. Forholdet var jo ikke det, at 1. R. stod over for en uvirksom Modstander og uhindret kunde gaa tilbage, naar det vilde. Tværtimod var Fjenden baade meget aggressiv og meget dristig. Han havde af Fodfolk kun vist en enkelt Bataillon, men man vidste, at en Brigade fulgte efter. Hans Angreb var standset, men kunde naarsomhelst ventes genoptaget med forøget Styrke, og han stod i Øjeblikket kun faa Hundrede Meter borte. Det kunde derfor anses for sandsynligt, eller rettere, det maatte anses for givet, at

2 Skitse
til
Kampen ved Sankelmark
Situationen den 6/2 1864, Kl. 4:15 Eftm.

1. R. ikke kunde frigøres uden gennem Kamp; men saa skulde 11. R. ikke have været sendt tilbage. Det burde staa rede til at gribe ind, hvis det blev nødvendigt for, at 1. R. kunde slippe fri af Fjenden. Idet Oberst Max Müller ikke sørgede for dette, men isolerede 1. R. i dets udsatte Stilling, prisgav han det. Angreb Fjenden med overlegen Styrke, kunde Regimentet kun reddes, hvis det blev ført med overlegen Dygtighed — men Regimentet havde ingen Fører.

Det gik, som det burde have været forudset. Østrigerne forstærkedes med 1 Bataillon (I./König der Belgier). Den blev straks sat ind — ogsaa i Kolonner — Ø. f. Chausseen, til højre for Jæ-

gerbataillon, med Retning mod 1. R.s venstre Fløj, og Angrebet genoptoges over hele Linien.

Chefen for II. Batl., Major Thalbitzer, var paa dette Tidspunkt redet hen til 4. Komp. i den Hensigt at give Ordre til at indlede den befalede Tilbagegang. Kompagnichefen, Kaptajn Weyhe, hævdede med Rette heroverfor Umuligheden af at gaa tilbage netop nu, da Fjenden atter rykkede frem, og i Overensstemmelse med, hvad han havde lært af sin tidligere Bataillonschef, Oberst Max Müller, at et Regiment aldrig maa lade sig angribe, men altid i det afgørende Øjeblik selv gøre Begyndelsen, erklærede han, at man burde angribe. Majoren lod sig overtale, laante en Hornblæser hos Kaptajnen og lod blæse: „II. Bataillon Avancer!“

Efter den Erfaring, der lige var høstet, vilde Bataillon have haft gode Betingelser for at afvise Fjendens Angreb, hvis den forstærkede sine Skyttekæder og modtog Fjenden med Ilden. Men dette gjorde man altsaa ikke. Kaptajn Weyhe styrtede frem med 4. Komp. til Bajonetangreb mod en fjendtlig Kolonne, som var rykket op i forreste Linie tæt Ø. f. Chausseen. Kompagniets forreste Deling kom i en kortvarig Nærkamp med Fjenden, hvorved Kaptajn Weyhe saaredes.

5. Komp., som nu var helt udviklet i Skyttekæde, med Delingerne til Dels sammenblandede, begyndte paa dette Tidspunkt at vige over for Fjendens Ild og gik tilbage mod Kratskoven. Der var ikke tilstrækkeligt Hold i Kompagniet, og dets Føring var heller ikke den allerbedste (det var det samme Kompagni, som havde svigtet ved Øvre Selk). Da 5. Komp. veg, blottedes 4. Komp.s Flanke, dets bageste Delinger løb tilbage, og den forreste maatte give efter. Kompagniet samledes i Skyttekæde og forsøgte at afvise Fjenden med Ilden. Ogsaa 8. Komp., der i Kolonne var fulgt efter 4., standsede og udviklede.

Foran 3. Komp. brød Fjendens Hovedkolonne gennem en Aabning i Hegnet, hvor den saaledes maa have frembudt et udmærket Maal. Øjeblikket synes ikke at være blevet udnyttet — ifølge Bataillonens Signal skulde 3. Komp. jo angribe. Det havde 1 Deling udviklet paa Bakken S. f. sin Standplads, afgav med de øvrige Delingssalver og stormede frem. Angrebet standsedes dog meget hurtigt af Fjendens Ild, Østrigerne delte deres Kolonne og søgte frem til højre og venstre for Kompagniet. Dette gjorde atter et — forgæves — Forsøg paa at angribe, trak sig derefter

med alle fire Delinger mod N. til den lille Bakke S. f. Kratskoven og optog derfra en Skydefægtning. Det blev imidlertid ikke støttet af sine Nabokompagnier, 5. og 8. Fjenden trængte frem gennem Krattet mod dets Flanke. I Overensstemmelse med den Ordre, det havde faaet fra Bataillonschefen: at dække Bataillonens venstre Flanke, gik det tilbage mod NØ. til den høje Bakke N. f. Kratskoven. Fjenden fulgte efter, angreb Kompagniet baade i Front og Flanker, hvorfor det maatte fortsætte sin Tilbagegang mod NØ. til Bakkerne ca. 800 m SØ. f. Munkvolstrup, beskydt af Artilleri. ½5. Komp. sluttede sig til det, og sammen gik de over til Mysundevej og ad denne til Flensborg.

½5. Komp., 4. Komp., der havde mistet omtrent Halvdelen af sin Styrke, samt 8. Komp., som var blevet stærkt opløst under Kamp i Kratskoven, trak sig tilbage langs Chausseen.

I. Batl. modtog ogsaa Jægerbataillonens genoptagne Angreb med en kraftig Ild fra sin lange Linie; men — hvad enten det var foranlediget ved II. Batl.s Hornsignal eller skete paa eget Initiativ — gik 2. Komp. frem til Modangreb med Bajonetten mod den nærmeste fjendtlige Kolonne. Paa den Maade at ville angribe en fast sluttet Kolonne med en tynd, usammenhængende Skyttekæde har til alle Tider været haabløst, og værre blev det, da den fjendtlige Kolonnes forreste Geledder i Forbindelse med de Skytter, den havde paa Fløjene, greb den Chance, vor Skyttekæde gav Slip paa, til selv at overvælde sin Modstander med Ilden. Resultatet blev, hvad det maatte blive, at 2. Komp. blev kastet tilbage, ned mod Søen.

Da Oberst Max Müller, som holdt paa en Bakke ved Chausseen, saa dette — Kampen ved II. Batl. var paa dette Tidspunkt endnu ikke afgjort — og saa, at I. Batl. kæmpede uden Reserve, gjorde han det eneste, der var at gøre, nemlig at lade blæse: „7. Brigade. Avancer!“, paa hvilket Signal altsaa 11. R. skulde bryde frem. — Det var for sent, Signalet er næppe heller blevet hørt ved 11. R. I. Batl.s Skæbne var dermed besejlet; thi brød Fjenden gennem dens tynde Linie, var Modstand haabløs.

Forledt af 4. Komp.s Angreb løb 1. Komp. frem til Bajonetangreb mod den Kolonne, der rykkede lige mod det, blev ligesom 2. Komp. standset af Fjendens Ild, løb tilbage til Jordvolden, afgav en Salve paa 20× Afstand og modtog derpaa Fjenden med Bajonetten. Haandgemænget varede kun et Øjeblik; Kompagniet maatte tilbage, da Fjenden nu var brudt igennem ved 7. Komp.

Ved dette Kompagni havde Kampen faaet et ganske tilsvarende Forløb, blot med den Forskel, at 7. Komp.s Skytter, da deres Fremløb standsedes, optog Skydekampen paa Stedet paa ganske kort Hold. Men da Fjenden atter brød frem, kastedes Kompagniet efter en meget kortvarig Bajonetkamp og styrtede tilbage mod den Bakke ved Søen, hvor Kanondelingen tidligere havde staaet, og blev sprængt. En Del af det søgte at tage Stilling paa Bakken, en Del flygtede mod Skoven. Idet Fjenden fulgte efter 7. Komp., var 2. Komp. afskaaret. Efter et energisk Forsøg paa at slaa sig igennem blev det presset ned mod Søen, hvis Is ikke kunde bære, og største Delen af Kompagniet maatte overgive sig. Resten, sammen med de Skytter af 7. Komp., der var ved Bakken ved Søen, flygtede nu ogsaa mod Skoven. Oberst Max Müller, som var kommen til Stede, søgte at standse de flygtende, maatte opgive det og lod saa blæse: „1. Regiment. Tilbage!“ — Signalet var dog nu overflødigt.

1. Komp., som var gaaet tilbage til Skovkanten, blandedes med de andre Kompagnier, og dets Forsøg paa at genoptage Kampen blev ganske kortvarigt. Fjenden forfulgte. Inde i Skoven sluttede, hvad der endnu var nogenlunde i Førernes Hænder, sig til 11. R., Resten fortsatte Flugten i panisk Skræk. Ogsaa 6. Komp., der jo paa et tidligere Tidspunkt havde taget Stilling Ø. f. Skoven, blev smittet af Panikken og opløstes til Dels. Det samme blev Tilfældet med de af II. Batl.s Kompagnier, der gik tilbage langs Chausseen, og Regimentet trak sig i større eller mindre Hobe, mange uden nogensomhelst Kommando, tilbage mod Flensborg, hvortil, som nævnt, ogsaa 3. og 1/25. Komp. naaede ad Mysundevej uden at have gjort noget Forsøg paa atter at opsøge Kamppladsen.

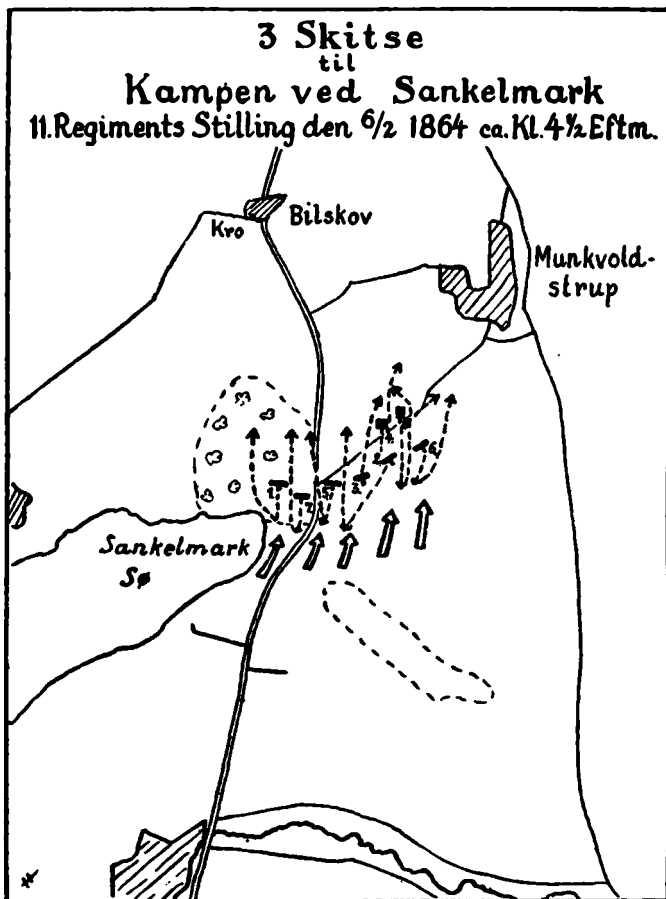
11. R. havde imidlertid indtaget en Stilling:

I. Batl., Front mod S.:

1. og 7. Komp. i Sankelmark Skov (Skoven var ung og ret aaben),
5. Komp. tæt Ø. f. Skoven ved Chausseen,
3. Komp. til venstre for 5.

II. Batl., Front mod SØ.:

2. og 6. Komp. paa Bakkedraget tæt S. f. Markvejen til Munkvolstrup,
4. og 8. Komp. Reserve ca. 150 m bagved.

Under Tilbagegangen til denne Stilling, saavel som efter at den var indtaget, blev Regimentet stadig beskydt af Artilleri.

Fjenden fortsatte energisk sin Fremrykning mod 11. R.; men Oberst Max Müller optog lige saa energisk Kampen. Hans Opgave var nu blot at faa sine resterende to Batailloner saa uskadt tilbage til en Stilling, som i Udstrækning passede til denne Styrke, og som kunde holdes, til Mørket om en halv Times Tid antagelig gjorde Ende paa Kampen. En saadan Stilling fandtes ved Bilskov Kro, hvorimod altsaa Tilbagegangen maatte rettes.

Obersten vilde løse sin Opgave ved at angribe, idet han mente at kunne frigøre sig for Fjenden ved et Modangreb og derved faa bedre Mulighed for Tilbagegangens Gennemførelse.

I Skoven rykkede 1. og 7. Komp. samt Dele af 1. R. frem mod dens Sydkant, hvorfra det dog ikke lykkedes at fordrive de østrigske Jægere. Disse gik selv frem til Angreb, og der førtes nu inde i Skoven en haardnakket Kamp med vekslende Held.

5. Komp. gik frem til Vejknæet, hvorfra det bestrøg Chausseen og, støttet af 3. Komp.s Ild, afviste Fjendens gentagne Forsøg paa at bryde frem. Et Forsøg, Kompagniet selv gjorde paa at udføre et Modangreb, mislykkedes derimod, fordi Kompagniet kom i Uorden ved, at andre Tropper (formentlig af 1. R.) blandedes ind i det. Det gik derpaa langsomt tilbage langs Chausseen. Herved blottedes Flanken for vore Kompagnier i Skoven, og de blev kastet ud af denne mod N. — Skovkampen havde, saaledes som det i Reglen sker i slige Tilfælde, bevirket en Sammenblanding og delvis Opløsning af Kompagnierne. Tilbagegangen antog for 1. R.s Mandskab Skikkelse af Flugt, og det lykkedes kun efterhaanden at faa Hold paa en Del af det. Ogsaa de to Kompagnier af 11. R. var stærkt opløste; men i Hovedsagen samledes de dog senere ved Chausseen N. f. Bilskov Kro.

De to Kanoner af 11. Bt., som var kørt tilbage til denne Kro, havde faaet Ordre til at gaa i Stilling paa Bakken N. f. Kroen. Efter at de havde afgivet et Par Skud, maskeredes Ilden af eget Fodfolk, hvorfor Delingsføreren atter lod protse paa og kørte tilbage til Flensborg, kort efter fulgt af 6./5. DR.

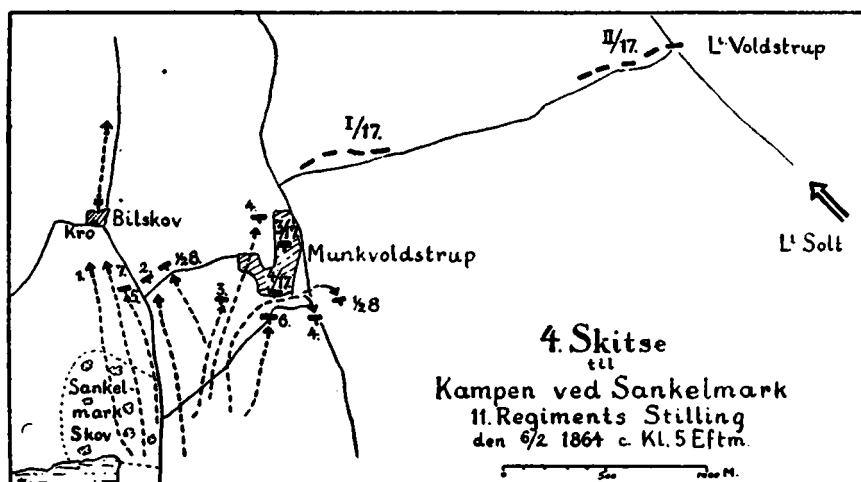
II. Batl. havde imidlertid efter Regimentschefens Ordre indledet sin Tilbagegang; men da den for en Del var naaet ned i Lavningen NV. f. Markvejen, befalede Oberst Max Müller den at udføre et Modangreb i Flanken paa Fjenden, der rykkede frem langs Skoven. Angrebet udførtes „med stor Bravour“ af 2., 4. og 8. Komp. i 1. Linie, støttet af 6. Komp. Det kastede Fjenden et Stykke tilbage og naaede med sin højre Fløj omtrent i Højde med Skovens Sydkant.

Paa dette Tidspunkt ankom en ny, fjendtlig Bataillon (II./König der Belgier) til Kamppladsen. Den blev sat ind til Angreb mod vor venstre Flanke og tvang derved vore Kompagnier til Tilbagegang. Denne blev udført under stadig og stærk Modstand; men det kunde dog ikke undgaas, at navnlig 2. Komp., som var trængt længst frem, og 6. Komp., yderst paa Fløjen, mistede en Del Fanger.

Bataillonnen gik tilbage til Bakkerne V. f. Munkvolstrup, og da denne Stilling var naaet, vilde Oberst Max Müller atter fore-

tage et Modangreb, uanset at han kun raadede over 6 Kompagnier mod Fjendens 14, som yderligere støttedes af Artilleri og Rytteri.

Men nu indtraadte en Episode, som blev afgørende for Kampens Fortsættelse. Chefen for 11. R., Major Rist, raabte pludselig: „Vi er omgaaede i venstre Flanke. Tilbage!“, idet han mente at se fjendtlige Tropper i Munkvolstrup. Et saadant Udbrud var selvfølgelig ganske utilstedeligt, navnlig i en Regimentschefs Mund; det var kun altfor vel egnet til at fremkalde Panik. Denne Virkning fik det dog ikke blandt 11. Regiments Vendelboer. Majoren havde to Adjutanter og 1 bereden Stabshornblæser ved sin Side og kunde altsaa hurtigt faa undersøgt, hvad det var, han havde set. Men han gav sig ikke Tid dertil, rev Delinger og Kompagnier med sig — Halvdelen af Regimentet — og styrtede over mod Munkvolstrup. Oberst Max Müller, der straks efter kom til Stede, maatte nu opgive sit Angreb, red hovedrystende tilbage til Chausseen, samlede den resterende Styrke, 2., $\frac{1}{2}$ 8. og 5. Komp., og tog med den Stilling ved Chausseen, N. f. Vejgaflen. Denne Stilling holdt han i længere Tid, og da Fjendens Angreb syntes at være stilnet af, gik han tilbage til Bilskov Kro. Kl. var nu 5, det begyndte at blive mørkt. Fjenden besatte Kroen, hvorved Forbindingspladsen med dens Læger og saarede faldt i hans Hænder. Med ca. 300 Md. af 11. R. og 1. R., som han havde samlet, forsøgte Max Müller et sidste Angreb for at tage Kroen tilbage; men det mislykkedes.

Da Major Rist kom til Munkvolstrup, viste det sig, at de Tropper, han havde set der, var 4. Komp. af II./17. R., som var ved at udstille Forposter, og samme Regiments I. Batl., der ved Synet af 11. R.s, som det troede, flygtende Kompagnier, besatte en Optagestilling langs Vejen til L. Volstrup, ved hvilken By Resten af dets II. Batl. var indtruffet. Regimentschefen, Oberst Bernstorff, sendte nu yderligere et Kompagni (3.) frem til Understøttelse for 11. R., og sammen med dette og 4. Kompagni lod Major Rist sine egne indtage en Stilling i Højde med Munkvolstrups Sydkant, hvor han blev beskydt af det fjendtlige Bateria, som nu var gaaet i Stilling N. f. Kratskoven. Han forsøgte ikke noget Angreb, men blev indviklet i Skydefægtning med det fjendtlige Fodfolk, som atter var blevet forstærket paa sin højre Fløj med Dele af Regimentet Groszherzog von Hessen. Under Kampen blev Major Rist selv saaret.

Ej heller Oberst Bernstorff foretog nogen Fremrykning for at angribe Fjenden i Flanken. Hans Regiment bestod jo for en stor Del af nys tilgaaet Forstærkningsmandskab, ligesom det talte mange upaalidelige Sydslesvigere. Det var overordentlig medtaget efter Marchen til Flensborg og paa dette Tidspunkt utvivlsomt i enhver Henseende uegnet til offensiv Kamp. Hertil kom, at der nu ogsaa viste sig en større østrigsk Trophestyrke ved L. Solt.

Da det blev mørkt, gik saavel Kompagnierne af 11. R. som 17. R. tilbage. 11. R. samledes og ordnedes paa Chausseen N. f. Bilskov Kro, idet dog et enkelt Kompagni, som paa Tilbagegangen fra Munkvolstrup var kommet bort fra de andre, fortsatte til Flensborg.

Fjenden holdt Terrainet N. f. Kroen under Artilleriild og bestrøg Chausseen endnu i nogen Tid, til henad Kl. 6. Iøvrigt havde han indstillet sin Fremrykning.

Ifølge en Ordre, Oberst Max Müller under Kampen modtog af Gen. Steinmann, udstillede 11. R. Forposter med forreste Linie 300 m S. f. det Sted, hvor Oksevejen drejer af. 1./4. DR. meldte sig til Brigaden. Dennes Adjutant sendtes med Melding til Hovedkvarteret og om Aftenen en Løjtnant som Parlamentair til Oversø angaaende Opsamling af de saarede. General Nostitz erklærede over for Løjtnanten, at der var sørget for en fuldstændig Afsøgning af Kamppladsen; men samtidig benyttede han Lejligheden til en uforbeholden Anerkendelse af den kraftige Modstand,

han havde mødt, og fremhævede særlig vore Soldaters sikre Skydning.

I en Gaard ved Chausseen sad ved Siden af Oberst Max Müller Chefen for 1. R. „frygtelig eksalteret“. Han blev ikke sendt ud for at samle sit Regiment, og hans Færd under Kampen blev dysset ned.

Tabene var:

3. Divisions Stab 1 saaret			
1. Reg.	34 døde, 86	„	(deraf 54 fangne), 369 usaar. Fanger
11. Reg.	19 „ 68	„	(deraf 32 fangne), 170 „ „
17. Reg	2	„	
3. Div.s Ambulance			14 „ „

Ialt 53 døde, 157 saarede (deraf 86 fangne), 553 usaar. F.*)

Fjendens Tab var ialt 680 døde og saarede, altsaa sammenlignet med vore 210 døde og saarede meget betydeligt, et Vidnesbyrd baade om den Hensynsløshed, hvormed han havde angrebet i sine sluttede Formationer, og om den Modstand, han havde mødt. Det store Antal Fanger, vi mistede, fremkom navnlig som en Følge af I./1. R.s uheldige Opstilling med Søen i Ryggen.

1. Regiments Kompagnier havde ved Sankelmark vist Udholdenhed og Dristighed. De var under Kampen — maaske paa en enkelt Undtagelse nær — fast i Kompagnichefens Haand, og gennemgaaende blev de ført godt, for manges Vedkommende med stor Energi.

For at forstaa, hvorfor Tilbagegangen udartede til Panik for næsten hele Regimentet, maa man have i Erindring den Tilstand, i hvilken Tropperne forud var bragt: overvældende Træthed, Mangel paa Søvn og Mad. Da Kampen syntes tabt, og den Spænding, den havde skabt, ophørte, var derfor Soldaternes psykiske Modstandsevne for ringe, og den voldsomme Reaktion gjorde dem til et let Bytte for Panikkens Smitte. Aarsagen til, at Opløsningen blev saa omfattende og fik Lov til at vare saa længe, maa imidlertid for en væsentlig Del søges i Regimentschefens svigtende Evner og Handlekraft. En anden Side af Sagen er, at Brigade-

*) Nogle af disse er dog maaske taget til Fange som Efternølere under Marchen den 6. og 7.

chefen burde have truffet sine Dispositioner for Kampen under Hensyn til Troppernes Tilstand før denne og ikke stillet større Fordringer, end han kunde paaregne fyldestgjort under de foreliggende Omstændigheder.

11. R.s Soldater viste sig som første Klasses Tropper, og set paa Baggrund af Resultatet ved 1. R. bliver dets faste Holdning over for den overlegne Modstander endnu fortrinligere.

7. Brigade havde løst sin Opgave, om end med større Tab end nødvendigt. Det var kun lykkedes Fjenden at trænge den ca. 1 km længere tilbage, end Forudsætningen var fra vor Side. Vejen til Flensborg holdt den stadig spærret, og der var skabt Mulighed for, at Hæren kunde hvile uforstyrret i sine Kantonnementer. Østrigernes Kræfter var endda blevet saa udtømt ved Sankelmark, at de var ude af Stand til at fortsætte Fremrykningen næste Dag.

De Fejl, Oberst Max Müller kan have begaaet i sin Føring, forsvinder ved Sammenligning med den sejge Kraft og Energi, hvormed han mødte Fjenden; ingen Steder gav han op, hvor stor en Overmagt han end stod overfor. — Det var den kække Soldater-aand, som Oberst Max Müller viste ved Sankelmark, der savnedes i vor Overkommando ved Forsvaret af Danevirke.

Fra Helligbæk havde Gen. Steinmann sendt Bud til Overkdoen. for at faa at vide, hvor 3. Division skulde standse. Da han som Svar herpaa modtog Befaling til, at den skulde gaa direkte til Flensborg gennem 3. Brigades Forposter, som kun stod 1 km S. f. Byen, kunde han ikke tilbageholde et Udbrud af Forbavselse over en saadan Disposition for Sikringstjenesten. — Muligvis er denne hans Opfattelse kommet Oberst Kauffmann for Øre, muligvis er Obersten selv blevet opmærksom paa sin Fadæse; i hvert Fald styrtede Kaptajn Rosen lidt efter Kl. 1 Eftm. ud fra Hovedkvarteret, sprang op paa en Ridehest, som tilfældig stod nedenfor, og jog gennem Gaderne ud til 3. Brigade, som han gav Ordre til at skyde Forposterne frem til Linien Munkvolstrup—L. Solt—Kildsgaarde—Hyrup (se Skitsen S. 314). Til højre skulde holdes Forbindelse med Forposter, udstillede af 3. Division.

Som Følge af denne Ordre afmarcherede II. Bataillon af 17. R. Kl. 1½ Eftm. ad Chausseen og videre mod Munkvolstrup og L. Volstrup, medens I. Bataillon kom lidt senere afsted. Mod Slutningen af 7. Brigades Kamp udvikledes, som tidligere omtalt, Re-

gimentet langs Vejen Munkvolstrup—L. Volstrup og deltog med et Par Kompagnier i Forsvaret af førstnævnte By.

Da Gen. Steinmann ikke af Overkdoen. var blevet orienteret angaaende 1. Divisions March, havde han fra Stenderup udsendt en Patrouille for at faa at vide, hvad der var paa Mysundevej, og havde derved erfaret, at der paa denne Vej hverken var Venner eller Fjender. Da han derefter, ca. Kl. 2½ Eftm., havde givet 7. Brigade Ordre, red han først ud at se paa Forpostterrainet ved Munkvolstrup og lidt efter tilbage til 8. Brigade, som da, ca. Kl. 3, var samlet S. f. Bilskov Kro. Da Skydningen begyndte, udtalte Oberst Scharffenberg til Generalen, at hans Brigade atter vilde være kampdygtig, naar den havde hvilet nogen Tid, hvorfor han foreslog, at den foreløbig blev, hvor den var, rede til at understøtte 7. Brigade. Dette vilde Gen. Steinmann dog ikke gaa ind paa; Brigaden skulde afmarchere til Flensborg. Han havde „stedse Hovedformaalet for Øje“, nemlig Gennemførelse af Tilbagegangen til Dybbøl, hvilket krævede, at Tropperne snarest kom til Ro, og at man ikke indlod sig i større Kamp end højst nødvendigt. Iøvrigt troede han heller ikke, at Fjendens Fodfolk kunde være naaet op. — Hans Standpunkt var rigtigt, og at Oberst Max Müller skulde sætte det ene af sine Regimenter over Styr for at løse den simple Opgave: i et gunstigt Terrain at standse Fjendens Forfølgning i et Par Timer, kunde han ikke ane.

Paa et eller andet Tidspunkt maa Generalen i Nærheden af Bilskov Kro have mødt Kaptajn Rosen og af ham faaet Befaling angaaende Forpostudstillingen. Rosen er derefter redet videre og har overværet en Del af 7. Brigades Kamp.

Da General Steinmann saa 11. Bt.s to Kanoner komme kørende tilbage, befalede han dem at standse ved Bilskov Kro og sendte sin Ordonnansofficer til Hovedkvarteret i Flensborg for at faa mere Artilleri frem. Da Ordonnansofficeren var kommet et Stykke hen ad Vejen, kunde hans Hest ikke mere, hvorfor han sendte en Dragon videre med Rekvisitionen, idet han dog for egen Regning efter Ordet „Artilleri“ tilføjede „og Infanteri“. — Om Dragonen har fundet Hovedkvarteret, er tvivlsomt.

Gen. Steinmann red mod Syd, mødte Oberstløjtnant Beck, som han tog med sig frem, saa de flygtende Skarer komme ud af Skoven og søgte forgæves at standse dem. Maaske paavirket heraf sanktionerede han, hvad Ordonnansofficeren havde gjort. Selv

blev han saaret af en Riffelkugle i det ene Ben, men han forblev til Hest, gav Oberst Max Müller Ordre om Forpostudstillingen, overværede Kampen, til den var forbi, og red saa til Flensborg, idet Ordonnansofficeren førte hans Hest.

I Flensborg.

4. *Brigade* var — med en lang Hale af Efternølere — Kl. 2½ Eftm. ankommen til Skovkro, der var opgivet den som Marchens Maal. Trainet var standset ved Skæferhus, og det medførte Fæstningsskyts sendtes videre til Flensborg. Brigadechefen, Gen. Wilster, som var uvidende om, at 2. Division ikke havde fortsat Marchen som oprindelig bestemt, sendte Melding om sin Ankomst direkte til Hovedkvarteret og modtog fra dette henad Kl. 4 Ordre til at slutte sig til 2. Division i Harreslev.

Imidlertid var Kampen ved Sankelmark begyndt, og Skydningen hørtes meget tydeligt. Ivrig som Generalen var, vilde han rykke frem og angribe Fjenden i Flanken, men maatte opgive det, da Afdelingscheferne med Bestemthed erklærede, at Folkene var saa trætte, at det vilde være umuligt at faa dem frem over Markerne. Han nøjedes saa med at lade Brigaden indtage en Fægtningsstilling i Udkanten af Hanved Skov, i hvilken Stilling den blev, saa længe Kampen varede.

Medens Skydningen ved Selk og Kongshøj den 3. Februar ikke havde kunnet høres ganske kort derfra i Frederiksberg, hørtes Lyden fra Sankelmark langt i den klare og stille Frostluft. Yderligere forstærkedes den ved Ekkoet fra Skovene om Flensborg. Gen. Wilster troede Kampen nærmere, end den var. En forskrækket, civil Telegrafist i Skovkro telegraferede Kl. 3⁴⁵ til Hovedkvarteret, at Fjenden nærmede sig mere og mere. Ved 4. Division mente man, at der kæmpedes S. f. Hanved Skov, og i 2. Divisions Stabskvarter i Volmerstoft nærrede man samme Opfattelse. 12. R. i N. Smedeby alarmeredes, og ved 15. R. om Krusaa stillede nogle af Kompagnierne i den Tro, at der kæmpedes i Ma-

rieskov. I Flensborg endelig lød det ogsaa, som om Kampen var i denne Skov, og vilde Rygter, der cirkulerede i Byen, er utvivlsomt kolporteret til Oberst Kauffmann.

Denne fik Melding fra Gen. Steinmann, maaske ogsaa fra Kaptajn Rosen, om Kampens Indledning ved Sankelmark. Han fandt derfor til at begynde med ingen Anledning til at træffe særlige Foranstaltninger ud over, at han ca. Kl. 4 sendte Ordre til 4. Division om at skyde sine Forposter frem til Sydkanten af Hanved Skov og søge Forbindelse med 3. Divisions Forposter ved Jaruplund (se Skitsen S. 314).

Kaptajn Rosen maa ved Synet af 1. R.s Opløsning og Flugt have skyndt sig tilbage til Flensborg, hvor han indtraf i Hovedkvarteret ved 5 Tiden og gjorde Rede for Situationen paa Kamppladsen. Led 7. Brigade et afgørende Nederlag, saaledes som man nu maatte befrygte, var det nødvendigt at træffe Foranstaltning til at optage Brigaden og standse en mulig Forfølgning. Oberst Kauffmann gav derfor Ordre til, at 8. Brigade skulde blive S. f. Flensborg, og Kl. 5½ Eftm. lod han blæse til hurtig Udrykning for 3. Divisions Afdelinger i Byen.

Foruden om det endelige Udfald af 7. Brigades Kamp savnede Obersten Efterretninger om Fjendens Fremrykning ad andre Veje end Ohausseen. I et saadant Tilfælde ligger det lige for selv at skaffe sig Besked. Af 3. Division laa et Par Eskadroner i Flensborg, saa at Rytterpatrouiller kunde — og burde paa et langt tidligere Tidspunkt — være sendt ud ad alle Veje. Paa den Maade vilde Oberst Kauffmann kunne have haft et Grundlag for sine Dispositioner, medens han nu handlede i Blinde. Hele den usikre Situation har aabenbart gjort ham nervøs, og i en saadan Sindstilstand svigtede ganske naturligt hans Evne til logisk Tankegang. I Modsætning til Gen. Steinmann fastholdt han ikke Hovedformaalet: at gennemføre Tilbagegangen, men disponerede, som om Opgaven var at fastholde Terrainet om Flensborg.

Kl. 6 sendtes saaledes Ordre til Infanterireserven om, sammen med 8. Bt., straks at afmarchere til Kolonnevejene V. f. Flensborg, „i denne Stilling eventuelt optage den nu indledede Fægtning og i alle Tilfælde bivakere om Natten“. Noget senere sendtes en Adjutant til 2. og 4. Division med mundtlig Ordre til at rykke mod Syd, handle efter Omstændighederne og eventuelt ved fjendtligt Angreb støtte Tropperne S. f. Flensborg ved en offensiv Bevægelse, — Endelig blev under Indtrykket af Begiven-

hederne ved 3. Division og de Anstrengelser, den havde haft, Planen om, at Divisionen skulde fortsætte Tilbagegangen mod Nørrejylland, opgivet, og en Officer med 12—16 Ordonnanser fik Kl. 6 Ordre til at sørge for, at alt Train, med Undtagelse af 4. Divisions, blev dirigeret mod Sønderborg.

Havde Oberst Kauffmann været rolig og gennemtænkt, hvor lang Tid Udførelsen af hans Ordre vilde tage, vilde han let have indset, at Divisionerne og Infanterireserven først kunde naa frem ud paa Natten. Og at Fjenden, som ogsaa havde udført en lang March, vilde angribe om Natten med saa store Styrker, at hele Hæren ved Flensborg behøvede at staa rede, maatte anses for ganske udelukket. Vilde man endelig berøve Tropperne den Hvile, som var en Betingelse for at bevare deres Kampkraft, vilde det have været bedre f. Eks. at lade 2. Divisions Afdelinger fra Bov m. v. gaa de 12 km tilbage i Retning af Als end at lade dem tilbagelægge den lige saa lange Strækning til i Højde med Flensborgs Sydkant og tilbage igen næste Dag.

Ifølge de trufne Dispositioner skulde altsaa Hæren (undtagen 1. Division) sent om Aftenen staa opmarcheret paa een Linie uden Reserver, nemlig 4. Division ved Hanved Skov, 2. Division ved Skæferhus, Infanterireserven tæt V. f., 8. og 9. Brigade tæt S. f. Flensborg, med 7. og 3. Brigade fremskudt som Forposter. Alle de Betingelser, som i Almindelighed nævnes som særlig egnede til at fremkalde Panik, var til Stede: Hyppige Alarmeringer, Frem- og Tilbagemarch, Nattemarch, Sult og Overanstrengelse. Var det virkelig kommet til den Kamp, Oberst Kauffmann ventede, var 4. og 2. Division gaaet frem til det Angreb, han havde befalet, og Tropperne derved blevet sammenblandede i Mørke, vilde Panikken næsten være uundgaelig og dermed Hærens Op-
løsning.

Oberst Kauffmann havde i de foregaaende Døgn ikke skaaet sig selv, havde faaet meget lidt Søvn og tilbragt sidste Nat paa Landevejen. Han hørte om Eftermiddagen Skydning baade i den ene og den anden Retning, syntes, at den kom stadig nærmere, hørte om 1. R.s Opløsning, vidste intet om Kampens endelige Forløb og var ganske uden Efterretninger om Fjendens Fremrykning iøvrigt. Det er derfor forklarligt, hvis han tabte Herredømmet over sine Nerver. At en Stabschef slides ved sit Arbejde og i et kritisk Øjeblik ikke kan bevare Overblikket, er menneskeligt. Men det er heller ikke ham, der i en saadan Situation skal

træffe Afgørelserne; det er Overgeneralen, som er hævet over det opslidende Detailarbejde, og som maa forudsættes at være saa stor aandelig set, at Begivenhederne ikke slaar sammen over Hovedet paa ham. — „Selv den dygtigste Generalstab formaar ikke at føre en Hær, hvis der mangler en Overgenerals ledende Aand“, siger den berømte Militærforfatter Clausewitz, og det kan heller ikke anses for udelukket, at Hændelserne i Flensborg havde faaet et andet Forløb, hvis Gen. de Meza havde været, hvor han skulde være.

Da Skydningen ophørte, og Melding om Kampens Afslutning indløb fra 7. Brigade, beroligedes naturligvis Oberst Kauffmann. Han fortrød de Ordre, han havde sendt til 2. og 4. Division, og da der var Haab om, at de endnu ikke var bragt til Udførelse, afsendtes en Ordonnans med Kontraordre: de befalede Stillinger skulde først være indtagne Kl. 6 næste Morgen. Helt klar over, hvad Situationen krævede, er Oberst Kauffmann dog ikke blevet, naar han stadig tænkte sig at optage en Kamp ved Flensborg i Stedet for snarest at fortsætte Tilbagetoget under Dækning af en Arrieregarde.

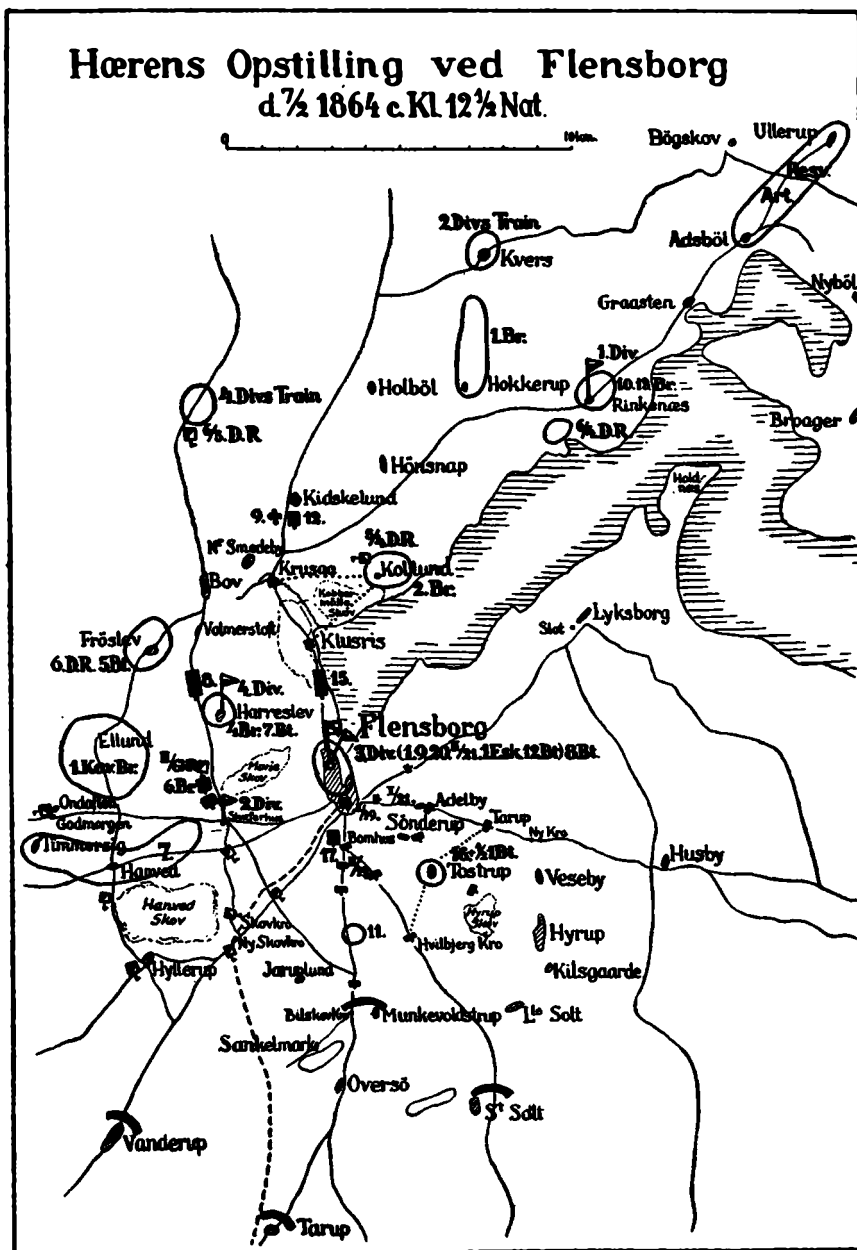
Hvorledes blev nu de Befalinger, han havde udgivet i Løbet af Eftermiddagen, bragt til Udførelse?

Som Følge af Kampens Forløb ved Sankelmark gav Kaptajn Rosen, da han red tilbage til Flensborg, 3. *Brigade* Ordre til at trække Forpostlinien tilbage til Hvilbjerg Kro—Veseby—Ny Kro, hvorved den vilde faa Forbindelse med de Forposter, 7. Brigade skulde udstille ved Jaruplund. — 3. Brigade befalede da begge sine Regimenter at gaa til Tostrup, idet 17. R. sikrede Terrainet om Hvilbjerg Kro, 16. R. NØ. derfor langs Udkanten af Hyrup Skov til Ny Kro.

16. R., som endnu ikke havde endt sin Forpostudstilling ved L. Solt—Hyrup, gik straks tilbage til Tostrup, medens 17. R. paa det Tidspunkt, det modtog Ordren — ca. Kl. 5 —, var indviklet i Kampen ved Munkvolstrup. Regimentet kunde derfor først gaa tilbage, efter at det var blevet mørkt; i Mørket tog det fejl af Vejen til Tostrup og kom Kl. 8¼ Eftm. helt tilbage til Bomhuset S. f. Flensborg. Regimentschefen forespurgte Brigaden, om han

Hærens Opstilling ved Flensborg d. 7½ 1864 c. Kl. 12½ Nat.

atter skulde rykke til Tostrup, men fik Kl. 10½ Ordre til, at Regimentet skulde blive, hvor det var.

16. R., hvortil ½1. Bt. var afgivet, indkvarterede sig i Tostrup og maatte nu som Følge af 17. R.s Udeblivelse overtage Sikringen ogsaa ved Hvilbjerg Kro.

17. R. havde efter sin Ankomst til Bomhuset meldt, at Fjenden ifølge Rygtet nærmede sig Lyksborg, hvilken Melding sendtes til Hovedkvarteret, uden at dog nogen søgte at faa Sagen nærmere undersøgt. — Muligvis stammede Rygtet fra, at det Kompagni af 13. R., som var paa Holdnæs (se S. 251), havde sendt Patrouiller frem til Lyksborg. Kompagniet indskibedes iøvrigt næste Morgen i de Transportskibe, der var samlet ved Næsset. Ordren til Indskibning, som var afsendt fra Hovedkvarteret Kl. 5½ Eftm., modtog det først efter Ankomsten til Sønderborg.

8. *Brigade* havde naaet Flensborg og skulde netop til at gaa i Kvarter, da den fik den ovennævnte Befaling til at indtage en Stilling S. f. Byen, hvor 9. *Brigade* med 12. Bt. senere stødte til.

Gen. Steinmann havde om Formiddagen paalagt Brigadecheferne at træffe omhyggelige Foranstaltninger for at hindre Udbrud af Panik, idet han havde de sørgelige Begivenheder i Flensborg den 24/4 1848 for Øje. Virkningen af hans Bestræbelser viste sig ved Alarmeringen om Eftermiddagen, idet alle de uhyggelige Rygter, som Beboerne fyldte Soldaterne med, ikke i nogen Maade evnede at influere paa Afdelingernes faste Holdning. Da Generalen ankom til Flensborg, traf han yderligere Foranstaltninger til at samle og ordne 1. R.s Soldater, som kun for en mindre Dels Vedkommende ankom under Kommando, men iøvrigt i Smaaflokke, mange støjende og skraalende, strømmede ind i Flensborg i Løbet af Aftenen. Han lod 8. Brigade besætte Slesvig-Chaussee og Mysundevej med 1 Batl., Resten af Brigaden forblev Reserve i den sydlige Del af Flensborg, medens af 9. Brigade 1 Batl. af 21. R. med 1 Esk. og 12. Bt. besatte Sønderup samt Angel- og Lyksborgveje, den anden Batl. Reserve paa Flensborg Søndertorv, 12. Bt. ved Bomhuset. 19. R. forblev paa sin Alarmplads i Byen, idet det dog — rimeligvis paa Grund af Rygterne fra Lyksborg — senere blev trukket frem til Flensborgs sydøstlige Udkant. Regimentet gik imidlertid straks efter tilbage til Alarmpladsen, hvor Mandskabet fik Lov til skiftevis at gaa ind i Husene. Et Kompagni besatte Flensborg Nørre Port.

General Steinmann instruerede Afdelingscheferne og ordnede Besættelsen S. f. Flensborg, uden at nogen kunde mærke paa ham, at han var saaret. Han red rundt til Bataillonerne og derpaa gennem Byen for at paase Ordenens Opretholdelse og endelig til Hovedkvarteret. Han forblev til Hest, men kaldte Oberst Kauffmann ned, gav ham Meddelelse om Kampen og om Situationen ved Divisionen og red saa til sit Kvarter. Her instruerede han sent om Aftenen sin Stabschef angaaende Befalingerne for Afmarchen næste Dag. Først da gav han op, overdrog Kommandoen over Divisionen til Oberst Neergaard og lod sig bringe om Bord paa et af Transportskibene, hvor han blev forbunden og senere transporteret til København.

Om 4. Brigade havde 2. *Division* endnu ingen Underretning faaet, da man om Eftermiddagen i Stabskvarteret fik Indtryk af, at der kæmpedes S. f. Hanved Skov. 5. R. i Harreslev blev derfor alarmeret Kl. 4½ med Ordre til at indtage en Optagestilling ved Skæferhus og søge Forbindelse med 4. Brigade. Kort efter, ca. Kl. 5, kom der imidlertid endelig Melding fra Gen. Wilster, hvorfor det bestemtes, at 4. Brigade skulde gaa i Kvarter i Harreslev, og 5. R., som nu stod paa Landevejen S. f. Byen, skulde gaa til Bov. Inden denne Befaling var bragt til Udførelse, naaede Adjutanten fra Hovedkvarteret Kl. 8 Eftm. Stabskvarteret i Volmerstoft. Han havde været længe undervejs, fordi han ikke vidste, hvor Stabskvarteret var, men vel ogsaa paa Grund af det Snevejr, der var begyndt om Aftenen, og det glatte Føre.

Gen. du Plat skrev den modtagne Ordre ned paa et Meldingskort, som Adjutanten skulde tage med til 4. Division: „4. Division underrettes om, at Forholdene er af den Natur, at Generalmarch blev slaaet i Flensborg Kl. 7 (skal være ca. 5½). 4. Division skal derfor i Lighed med 2. Division gaa Syd paa ad sin Operationslinie og handle efter Omstændighederne.“ Til 6. Brigade afsendtes Ordre om atter at lade 5. R. afmarchere til Skæferhus og dør udstille Forposter. 10. R. alarmeredes straks for ogsaa at afmarchere til Skæferhus, og 5. Brigade (12. R.) med 9. Bt. skulde samles i Alarmstilling ved Bov. Denne sidste Ordre naaede ikke 5. Brigade, der allerede Kl. 6 var blevet alarmeret ved Skydningen og i Henhold til den tidligere udgivne Befaling om Forhold ved Alarmering var samlet ved Kiskelund.

Selv red Gen. du Plat til Skæferhus, hvor han Kl. 10 modtog Oberst Kauffmann's Kontraordre, som var afsendt Kl. 7 og indtruffet i Volmerstoft, efter at han var taget derfra. Ordren lød saaledes: „2. Division beordres herved til at stille ved Daggry imorgen ved Schäferhus. Denne Stilling er bleven nødvendig ved, at Fjenden har viist ikke ringe Styrke paa Vejene S. f. Flensborg. Angriber Fjenden ikke, afmarcheres fra Mødestillingen imorgen. Syd for Flensborg staa 3. Division og 1. Divisions 3. Brigade (Wørishøffer). Infanteri-Reserven vil staa paa de to Colonneveje, som ere anlagte Vest for Flensborg.“ Og som Efterskrift: „Overkommandoen vil træffes inat hos Overpræsident, Kammerherre von Rosen og fra Daggry paa Chausseen til Slesvig eller paa den vestlige af de 2 Colonneveje.“

Den Oplysning, Befalingen gav om Fjenden, var egentlig mere vildledende end vejledende, da man efter den maatte tro, at Fjenden rykkede frem V. f. Chausseen. Men Oberst Kauffmann vidste dog, at dette ikke var Tilfældet, idet Gen. Wilster Kl. 6½ havde meldt ham, at Patrouiller til Vanderup ikke var stødt paa Fjenden. Ogsaa maatte han vel efter Kaptajn Rosens Tilbagekomst have haft nogen Klarhed over Fjendens Styrke over for 7. Brigade; Oberst Max Müller selv var i hvert Fald fuldstændig paa det rene med, at han kun havde haft med en isoleret østrigsk Brigade at gøre.

Gen. du Plat sendte Kl. 10½ Melding til Hovedkvarteret om, at Divisionen næste Morgen vilde staa med 4. og 6. Brigade, 7. Bt. og I./GHR. ved Skæferhus, med 12. R. og 9. Bt. ved Bov. Han var dog aabenbart mindre bekymret end Oberst Kauffmann for et fjendtligt Angreb, men var derimod meget betænkelig ved de Anstrengelser, der bødes hans Tropper. 4. Brigade sendte han straks i Kvarter i Harreslev, da det var uundgaeligt nødvendigt, at den fik Hvile, hvis den skulde have Mulighed for at fortsætte Marchen næste Dag. Iøvrigt konfererede han med Brigade- og Regimentscheferne. Nu at lade 6. Brigade gaa tilbage til Bov for efter maaske kun et Par Timers Hvile atter at marchere til Skæferhus, vilde være meningsløst, og Gen. Wilster tilbød da at køre ind til Hovedkvarteret for at forestille Kauffmann, at enten maatte Retraiten fortsættes straks, eller ogsaa maatte Afdelingerne gaa i Kvarter — et fuldstændig rigtigt Raisonnement.

Gen. Wilster kom først tilbage Kl. 12—1, og ved samme Tid modtoges Oberst Kauffmann's, nedenfor omhandlede, Befaling

for næste Dag. Men Resultatet var blevet, at 6. Brigade — med Undtagelse af et Par Kompagnier, som fandt Ly i et Teglværk — kom til at staa paa Landevejen hele Natten, i Sne og bidende NØ. Vind. 5. Brigade, som forgæves havde søgt Forbindelse med Divisionen, og som ingen Ordre fik, blev ved Kiskelund, hvor den gik i Alarmkvarter Kl. 3 Form.

Ved 4. *Division* holdt 1. Kavaleribrigade paa Alarmpladsen fra Kl. 5—7, dels fordi man, da det blev mørkt, syntes, Skydningen kom nærmere, dels fordi 7. R. blev antaget for en fjendtlig Kolonne, da det ved 4—5 Tiden nærmede sig Hanved. — I Henhold til Oberst Kauffmann's Ordre Kl. 4 udstillede 3. DR. to Eskadroner som Forposter med Feltvagter i Linien Hyllerup—Ny Skovkro—Skovkro. Ud paa Natten forlængedes denne Forpostlinie med et Kompagni af 7. R. S. f. Hanved. Iøvrigt gik Regimentet i Kvarter i Timmersig og Hanved, et Kompagni dog i Frøslev som Skytsbedækning(!) for 5. Bt. Mod Vest overtoges Sikringen af en Eskadron af 5. DR. ved Ondaften.

Kort efter at Adjutanten fra Hovedkvarteret naaede Hareslev, indtraf Oberst Kauffmann's Kontraordre, hvorved 4. Division opnaaede at faa Ro for Natten.

Infanterireserven modtog Befalingen til Fremrykning Kl. 7 Eftm.; men Alarmering af Afdelingerne tog lang Tid. 8. R. i Bov kom først afsted Kl. 10½. Snevejret og de daarlige Veje bevirkede, at Regimentet ikke naaede V. f. Flensborg inden Kl. 2 Form. Regimentschefen vidste endda ikke rigtigt, hvor han var og kunde ikke opnaa Forbindelse med 15. R. eller Chefen for Infanterireserven. Regimentet havde brugt 3½ Time til at tilbagelægge de 7 km fra Bov, og det havde taget 7 Timer at faa Oberst Kauffmann's Befaling udført. Tilfældet viser, hvor forsigtig man skal være med at foretage større Troppeskydninger — i hvert Fald uden for Hovedvejene — under saa vanskelige Forhold, Mørke og Snevejr — som her forelaa.

Ved 15. R. havde Chefen skiftet Kvarter uden at meddele det til nogen og havde yderligere ikke fastsat nogen Alarmplads for Regimentet. Kompagnierne var for en Dels Vedkommende blevet alarmerede ved den formodede Skydning i Marieskov; de op søgte de andre Kompagnier, og lidt efter samledes Regimentet. Men Klokkeren var da blevet mange, og før Kl. 1½ Form. naaede

Regimentet ikke Bakkerne N. f. Flensborg, hvor det standsede sin March. Hvor 8. R. var, anede ingen.

8. Bt. skulde jo afgives til Infanterireserven og blev derfor alarmeret ved Oberst Kauffmann's Foranstaltning. Batterichefen hævdede imidlertid — og ikke uden Grund —, at Batteriet umuligt kunde gøre nogensomhelst Nytte i Mørke, og han opnaaede da ogsaa at faa Lov til at blive paa Alarmpladsen i Flensborg.

Som nævnt, udsendtes Ordre til *Trainets* Afmarch fra Flensborg Kl. 6 Eftm., altsaa omtrent paa samme Tidspunkt som 2. Divisions dirigeredes til Kvers. At Trainet ikke kom afsted før, var uheldigt. Det var ankommet saa tidligt om Morgenen til Flensborg og Harreslev, at det efter at have aflæstet Forplejning til Afdelingerne og maaske have hentet Erstatning ved de Proviantkolonner, som holdt rede, meget vel kunde have været afmarcheret ved Middagstid. Nødvendigheden af, at det havde et stort Forspring, var jo tilstrækkeligt godtgjort under Marchen den foregaaende Nat.

3. Division havde ved Udsendelse af en Eskadron sørget for en uhindret Gennemførelse af *Trainets* March fra Flensborg til Krusaa; men desværre havde hverken Divisionen eller den Officer, som blev udsendt fra Hovedkvarteret (se S. 312), tænkt paa at stille en Post, hvor Vejen drejer af til Sønderborg. Dette maa formentlig have været Aarsagen til, at mange Trainkøretøjer fortsatte mod N. i Stedet for at dreje mod Øst. Vejsammenstødet har utvivlsomt været vanskeligt at erkende ikke alene i Mørke og Snevejr, men ogsaa om Dagen; thi næste Morgen tog saavel 4. Brigades Train som ogsaa flere Troppeafdelinger fejl og gik mod N., en Fejltagelse, som dog for sidstnævntes Vedkommende opdagedes i Tide. At 7. Regiments Train marcherede til Als i Stedet for at slutte sig til 4. Divisions, maa sikkert skyldes en Forømmelse fra 2. Divisions Side.

Ritmester Haffner satte først sin Trainkolonne i Bevægelse Kl. 6½ Eftm., da han endelig ved at se Reserveartilleriet køre forbi sig blev paa det rene med, at det ikke kunde være Meningen, at han skulde blive ved med at holde ved Hønsnap.

Kl. 8 Eftm. lod 3. Division 9. R. gaa i Kvarter. Inden det aftroppede paa Havnepladsen, havde det fra Pladskommandanten i Flensborg modtaget Ordre til ved Alarmering at gaa om

Bord i Transportskibene. Imidlertid var Forholdet det, at Oberst Kauffmann om Formiddagen havde instrueret Transportchefen om, at Skibene absolut kun maatte benyttes til Evakuering af Lazaretter, Magasiner og Materiel. Hvorledes Pladskommandanten har kunnet faa den modsatte Opfattelse, er ikke klart; men Misforstaaelsen har vel sin Rod i den forstyrrede Maade, hvorpaa Befalingerne udgaves i Hovedkvarteret straks efter Stabens Ankomst. — For 9. R. fik Pladskommandantens Ordre ingen Betydning; thi Skibene var sejlet, da det senere blev alarmeret, hvorimod 2 Kompagnier af 1. R., som havde faaet samme Besked som 9. R., indskibede sig og sejlede til Sønderborg.

Om Aftenen havde Oberst Kauffmann sendt en Adjutant mod Syd for at skaffe Oplysning om Forholdene, og da alt stadig syntes roligt, udgav han Kl. 10 ved Diktat til Adjutanterne — for første Gang — en fælles, skriftlig Befaling:

„1. *Division* med Undtagelse af 3. Brigade tager Opstilling paa Chausseen ved Krusaa Kl. 6 Formiddag.

2. *Division* tager Opstilling ved Harreslev ligeledes Kl. 6 Formiddag.

3. *Division* med 7. og 8. Brigade tager Opstilling umiddelbart Nord for Flensborg Kl. 5 Formiddag. 3. og 9. Brigade inddrage Forposterne Kl. 5 Formiddag og afmarchere gennem Byen og ad de Vest for samme anlagte Colonneveje med saa kort Ophold som muligt for derpaa ad Chausseen at fortsætte deres March.

4. *Division* stiller ved Harreslev, med et Kavalleriregiment paa Oksevejen tæt Vest for Marieskov Kl. 5 Formiddag.

Infanteri-Reserven staar paa Højderne Nord for Flensborg. Efter at 9. og 3. Brigade have passeret Flensborg tjener den som Arrieregarde; i dette Øjemed tildeles der Infanteri-Reserven Bateriaet Messerschmidt (8. Bateria).

Reserveartilleriet tager Opstilling paa Chausseen Nord for Krusaapasset.

Angribes Arméen forinden Afmarchen, trækker 3. og 9. Brigade sig fægtende ud af Byen, medens de øvrige Afdelinger besætte de Terrainafsnit, i hvilke de stode opmarcherede, for at optage bemeldte Brigader under Kampen.

Kan Afmarchen ske uhindret, tiltrædes den af samtlige Afdelinger paa respektive Chausseen og Oksevejen, indtil Foreningen kan iværksættes over Krusaa og Smedeby, herfra til Sønderborg paa den derhen førende Chaussee. Efter Foreningen danner 1. Division Arrieregarde.

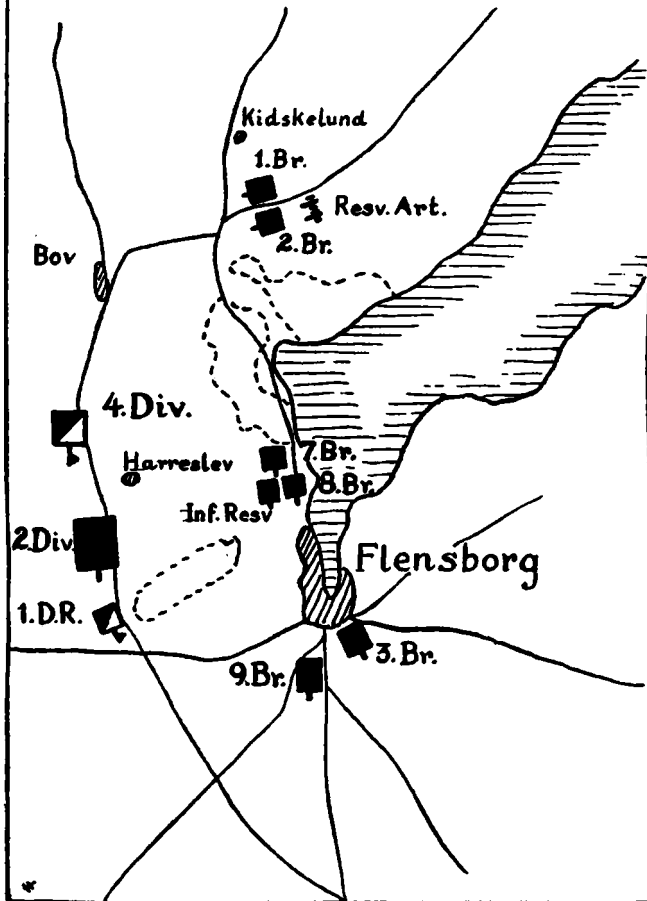
4. Division marcherer med 7. Regiment og 5. Batteri, hvilke indtil videre danne et selvstændigt Korps, og udfører Marchen ad Oksevejen og Chausseen Nord paa til Nørrejyllands Grændse. De tidligere givne Dispositioner falde herved bort.“

I befalingsteknisk Henseende kan man naturligvis ikke bedømme denne Befaling ud fra moderne Forudsætninger. Bl. a. blev Udformning af Befalinger som Tildeling af Opgaver til selvstændig Løsning af den enkelte Enhed først almindelig efter Krigen 1870/71. I visse Henseender er Oberst Kauffmann's Befaling dog paafaldende mangelfuld.

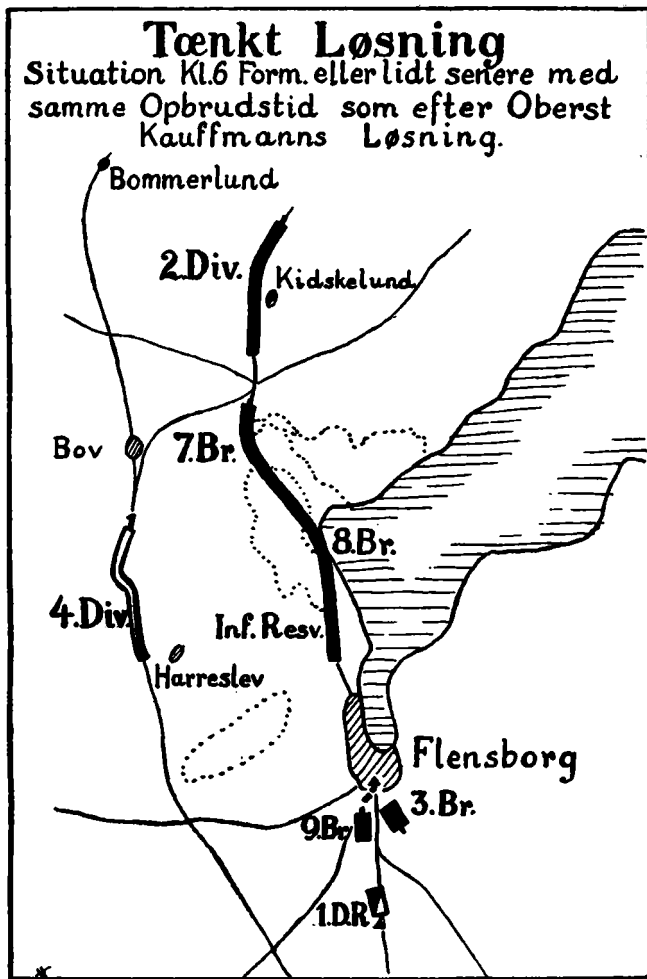
Navnlig under Hensyn til de mange Rygter, der havde svirret i Luften, og til de unyttige Alarmeringer forekommer det besynderligt, at der i Befalingen ikke blev givet den mindste Oplysning om Fjenden, skønt der dog, som tidligere nævnt, forelaa i hvert Fald noget i saa Henseende. Hvor langt Fjenden var naaet frem ad andre Veje end Slesvig Chaussee, anede Oberst Kauffmann ganske vist ikke, og han havde stadig intet gjort for at faa Kendskab dertil. Det havde været bedre at slide nogle Dragonheste op i Patrouilletjeneste end vedblivende at handle i Blinde og trætte Tropperne med overflødige Frem- og Tilbage-marcher samt Bivuakering. Var Patrouiller blevet fremsendt, skulde de ride meget langt for overhovedet at finde Fjenden paa Vejene mod Øst. Paa Mysundevej og paa Husumvej vilde de have opdaget, at Fjendens forreste Led var standset 10—12 km fra Flensborg. (I., preussiske, Korps, der var gaaet over Slien ved Kappel, naaede nemlig først sent om Aftenen Sterup med sin Avantgarde, Groset af III. Korps kom ikke længere end til Gammellund og Jydbæk, med sine forreste Led til Tarup og Vanderup, og paa Mysundevej gik den østrigske Fremrykning i Staa ved St. Solt).

Oberst Kauffmann var endnu ikke kommen bort fra sin Tvangsforestilling, at en eventuel Kamp skulde optages ved Flensborg, fastholdt stadig ikke Hovedformaalet: snarest at lægge størst mulig Afstand mellem vor Hær og Fjendens. Han gjorde sig ikke klart, at Modstanden mod et fjendtligt Angreb skulde

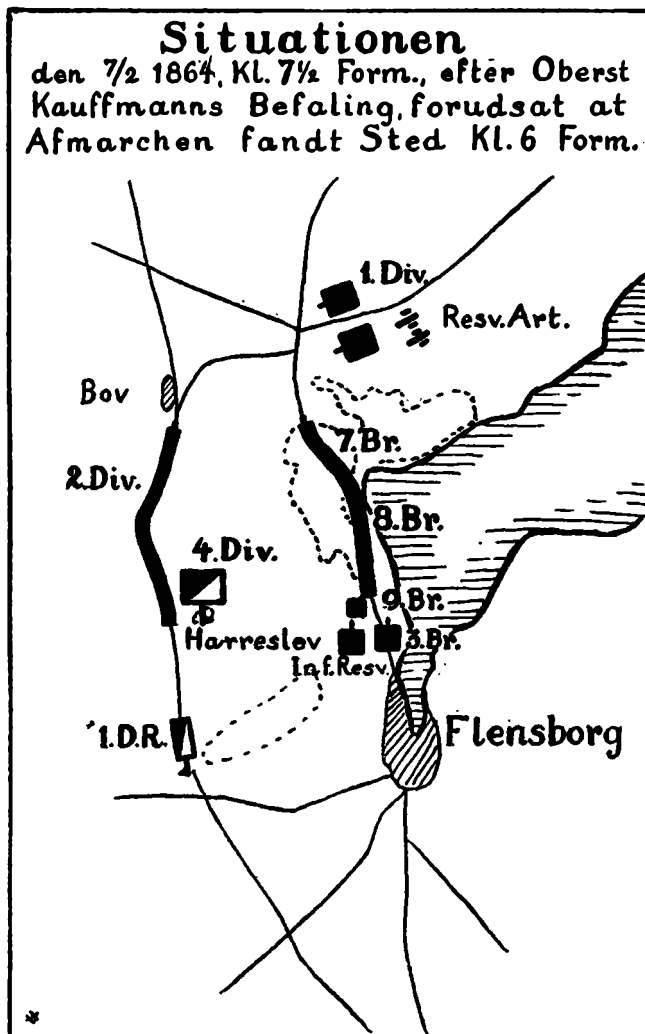
Situationen
den 7/2 1864, Kl. 6 Form.,
efter Oberst Kauffmanns Befaling.

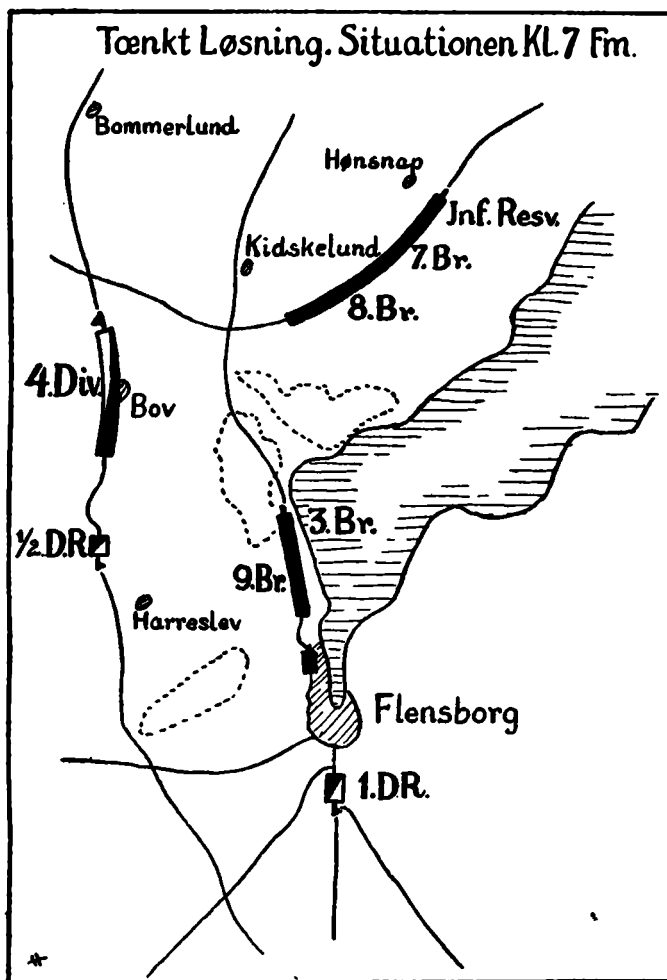
ydes af Arrieregarden og ikke af Hæren som Helhed, at Arrieregarden skulde sikre Hæren og ikke omvendt, at Hæren skulde sikre Arrieregarden. Ligesom om Eftermiddagen bestemte han i Befalingen om Aftenen, at alt skulde staa rede til Kamp om Morgen, før det blev lyst, og tog intet Hensyn til, at dette til Dels vilde betyde lange Marcher fremad. Solen stod op Kl. 8, Tusmørkets Varighed var ca. 45'. Han var altsaa fuldstændig paa den

sikre Side, naar han, saaledes som han gjorde, gik ud fra, at in-
 tet større Angreb kunde indledes ved Flensborg før Kl. 6 Form.,
 og han kunde endda have forudsat, at Fjendens Fremrykning i
 Mørke kunde opholdes ret længe af Forposterne. I Stedet for at
 samle 3. Division (undt. 9. Brigade) og Infanterireserven i en
 Stilling N. f. Flensborg Kl. 6, kunde han, med samme Opbrudstid
 for Afdelingerne, have opnaaet, at disse paa samme Klokkeslet
 havde staaet i en Marchkolonne med Têten ved Nordkanten af

Skoven ved Klusris, Queuen ved Flensborgs nordlige Udkant. Ligeledes kunde 2. Division i Stedet for ved Harreslev have staaet i Marchkolonne ved Kiskelund for at fortsætte over Kvers—Bøgeskov—V. Sottrup, saaledes som formentlig oprindelig havde været paatænkt, og 4. Division staaet ved Harreslev. Naar Marchen da fortsattes Kl. 6, kunde Arrieregarden, 3. og 9. Brigade, S. f. Flensborg sættes i Bevægelse paa samme Tidspunkt med 3 km Afstand fra Hovedkolonnen. Selvfølgelig maatte denne Arriere-

garde forstærkes med Artilleri og Rytteri, i sidstnævnte Henseende foreløbig med det Dragonregiment af 4. Division, som ifølge Befalingen skulde være V. f. Marieskov, og som naturligt burde anvendes til Opklaring fra et tidligere Tidspunkt (se Skitserne).

Noget større Angreb kunde, som sagt, ikke ventes, før det blev lyst; men havde Fjenden virkelig i Dagbrækningen, ca. Kl. 7½, indledet Kampen S. f. Flensborg, vilde Forholdet under ovennævnte Forudsætning da have været, at Hovedkolonnen var N. f. Krusaa, Arrieregardens Hovedstyrke i Skoven ved Klusris, sik-

ret i den vestlige Flanke af 4. Division. Det maatte under saadanne Omstændigheder anses for umuligt for Fjenden at hindre Arrieregardens Passage af Krusaa, og der vilde have været god Tid for Hovedstyrken til at indtage den Stilling ved Krusaa eller Hønsnapbakker, i hvilken Oberst Kauffmann havde tænkt sig, at Kampen til Dækning af Retraitem om fornødent skulde optages.

Paa Forhaand at sende 1. Division frem til Krusaa, inden man endnu vidste noget om Fjendens Fremrykning, var i Strid med Opgaven at føre Hæren hurtigst muligt til Dybbøl, og Befalingen paalagde Divisionen en betydelig ekstra March. Det maatte under alle Omstændigheder være tilstrækkeligt at lade den staa rede om Morgenen ved dens Kantonnementer om Rinke-næs.

Forudsætningen for Bestemmelsen om, at Afdelingerne skulde blive i deres Stillinger, hvis Fjenden angreb, maa vel have været, at Fjenden kom med store Styrker. Men hvorledes skulde man Kl. 6, i Mørke, erkende Fjendens Styrke, og hvorledes kunde f. Eks. 2. Division ved Harreslev vide, hvad en Skydning S. f. Flensborg betød? Intet var angivet om Tidspunktet for Marchens Tiltrædelse mod Dybbøl, hvis Fjenden ikke angreb.

Begyndte Marchen fra Harreslev og Stillingen N. f. Flensborg samtidig, vilde det, som Befalingen ogsaa forudsatte, blive nødvendigt, at enten 2. eller 3. Division ventede, til den anden var passeret det Sted, hvor Sønderborg Chaussee drejede af, idet de begge vilde have lige langt til dette Punkt. Dette Arrangement var selvfølgelig uheldigt, naar det netop drejede sig om at komme hurtigt bort. En alvorlig Mangel var det endvidere, at Kommandoforholdene ikke var ordnede, hverken ved Forposterne S. f. Flensborg (3. og 9. Brigade), i Stillingen N. f. Byen (3. Division og Infanterireserven) eller ved Oksevej (2. og 4. Division). Hvorhen Meldinger skulde sendes, var endelig ikke angivet.

Den Adjutant, som skulde overbringe Befalingen til 1. Division, vidste ikke, hvor Gen. Gerlach's Stabskvarter var. Han søgte ham forgæves i Kollund, men traf der Gen. Vogt, hvem han saa meddelte Befalingen, som jo unægtelig hastede, hvis Divisionen skulde være ved Krusaa Kl. 6 Form. Han vilde saa paa samme Maade give 1. Brigade direkte Ordre, men kunde ikke finde dens Stabskvarter og red derefter til Rinke-næs. Det glatte Før

og den Mængde Train og Artilleri (formodentlig 11. Bt. og en Del af Reserveartilleriet), som opfyldte Vejen, sinkede ham meget, saa at han først indtraf hos Gen. Gerlach Kl. 5 Form.

Foruden at overbringe Befalingen til 1. Division var det ogsaa paalagt Adjutanten at stille den tidligere omtalte Anmodning (se S. 287) til Gen. Lüttichau i Graasten om eventuelt at tage Kommandoen over Hæren. Efter at have udrettet dette, overvældede Trætheden ham; han havde ikke sovet siden den 3. om Eftermiddagen. Han faldt i Søvn i Krostuen og naaede derfor ikke, som det var ham paalagt, Gen. de Meza, hvem han straks burde have opsøgt.

En Ordre, han havde om *undervejs at sende det Artilleri*, han traf, tilbage til Hønsnapbakkerne, opgav han at udføre, efter at han havde set, hvor vanskeligt det var overhovedet at faa Kanonerne frem.

Ud over den Besked, Adjutanten skulde overbringe Gen. de Meza, havde Oberst Kauffmann ogsaa pr. Ordonnans sendt et Brev direkte til denne, hvori han bad ham om at blive i Nærheden af Hovedkvarteret og i alt Fald komme til Krusaa for at tage Kommandoen, hvis det kom til Kamp. I sit Svar, der er dateret Graasten, den 7. Kl. 11¼ Form., skrev Overgeneralen imidlertid, at han „maaske vilde kunne kiøre til Smedeby paa de glatte og af alle Slags Kiøretøjer obstruerede Veje, men Ridehestene, som nu endelig ere fundne, vil næppe kunne bestiges med Haab om at komme frem. Jeg giver sluttelig at betænke, om det ikke var bedre, at jeg afventer Deres Ankomst, og vi følges til Dybbøl, eller maaske bedre, at jeg selv straks begiver mig derhen.“ Endvidere udtalte han i Brevet sin Forbavselse over, at 3. Division gik til Als i Stedet for til Nørrejylland, og fremhævede Umuligheden af at trække Reserveartilleriet frem.

Den Omstændighed, at Gen. de Meza selv vilde tilbage til Dybbøl — han kørte til Sønderborg straks efter Brevets Afsendelse — tyder paa, at han ikke har troet, at Fjenden vilde kunne berede Hærens Tilbagegang særlig Vanskelighed. Han var imidlertid i sit Kvarter i Graasten ikke saa orienteret om Forholdene og vidste navnlig slet ikke, hvorledes de havde udviklet sig i Morgentimerne, at hans Forudsætninger angaaende Fjenden kan have været tilstrækkelig motiverede. De kunde under alle Omstændigheder ikke retfærdiggøre, at han atter forlod Hæren.

Til Trods for at Kampen ved Sankelmark forlængst var op-
hørt, men maaske foranlediget ved Rygtet om Lyksborgs Besæt-
telse, fik 20. R., II./21. R. samt 12. Bt. først Kl. 10 Eftm. Lov til
at gaa i Kvarter i Flensborg. Foran Byen forblev altsaa I./21. R.
med Forposter paa Lyksborgvej og ved Adelby, foruden hvad der
efterhaanden var samlet af 1. R., nemlig 280 Md., som udstillede
Forposter paa Mysundevej og Chausseen.

Fra 7. Brigade indløb henad Kl. 12 en Melding, med hvilken
fulgte Erklæring fra 11. R. om, at Mandskabet som Følge af de
sidste 4 Døgns Anstrengelser og naturligvis særlig efter Kampen,
var fuldstændig kraftesløst og „ikke vil kunne bestaa nogensom-
helst Fægtning imorgen uden aldeles at ville blive sprængt.“ Og-
saa var vedlagt en lige saa trøstesløs Melding fra 1. R. Da det
saaledes maatte være uomgængelig nødvendigt at afløse Brigaden,
fik 19. R. Ordre dertil.

Regimentet afmarcherede ved Midnat fra sin Alarmplads til
Byens Sydkant. Da det i Henhold til Oberst Kauffmann's Befal-
ing atter skulde gaa tilbage om 5—6 Timer, bestemtes efter en
længere Diskussion mellem Divisionskommandøren, Oberst Neer-
gaard, og Souschefen, Kaptajn Tvermoes, at II./19. R., der skulde
udstille Forposterne, ikke skulde gaa helt frem til det Sted, hvor
7. Brigade nu var, men nøjes med at bevogte Vejene nærmere
Flensborg, uanset at der da ingen Forbindelse blev i Forpost-
kæden.

Træthed, og vel navnlig Mangel paa Søvn, havde om Afte-
nen fremkaldt Hallucinationer hos overmaade mange, og et saa-
dant Tilfælde indtraf nu ogsaa ved II./19. R. V. f. Chausseen var
Kolonnevejen, som førte uden om Flensborg, oplyst ved en Række
Lygter, og mellem Kolonnevejen og Chausseen gik Soldaterne
frem og tilbage i 17. R.s Bivuak. Chefen for II./19. R., Kaptajn
Magius, gik sammen med Kaptajn Harboe og Adjutanten i Spid-
sen af Bataillonens ud mod Bomhuset, da for Kaptajn Magius,
som ikke havde faaet mere end 2 Timers Søvn i de sidste tre
Døgn, Lygterne og Soldaterne i Bivuakken blev til et Jernbanetog,
der kom fra Syd og standsede ved Skovkro, hvor preussiske Sol-
dater myldrede ud og ordnede sig i Kompagnier og Bataillon. „Selv
tav jeg stille“, har Kaptajnen senere forklaret, „indtil Chefen for
1. Kompagni, Kaptajn Harboe, en af de modigste, roligste og kraf-
tigste Carakterer, jeg har kjendt, havde samme Syn. Jeg gjorde
et Øjeblik Holdt og troede i min Kikkert — der var en udmærket

Natkikkert — at kunne se Jernbanetoget holde, og Folk stige ud af Vognene. Mærkeligt nok ser Alle det samme, og min brave Harboe raadede iøvrigt til, at vi under disse Forhold ikke maatte rykke videre, hvilket jeg ikke vilde gaa ind paa, idet jeg, uden at mærke til Overanstrengelse, tilsyneladende aldeles rolig ræsonnerede, at Oberst Bernstorff (17. R.s Chef), som jeg vidste Vest for Chausseen, maatte kunne møde, hvad der kunde komme med et Jernbanetog, og tog kun den Bestemmelse at sende min Adjutant tilbage til Oberst Neergaard med Melding om, hvad vi troede at have set, og fortsatte Marchen sydpaa. Kort efter traf jeg ogsaa, om Oberst Bernstorff selv eller andre af hans Brigade erindrere jeg ikke, og meddelte, hvad jeg troede at have seet, hvilket de selvfølgelig ikke vilde gaa ind paa.“

Bataillonnen marcherede saa videre og udstillede som Forposter 1 Komp. ca. 1000 m ud ad Chausseen S. f. Bomhuset, 1 Komp. — hvortil senere sluttede sig en Deling af den Eskadron, som havde været afgivet til 7. Brigade — ca. 1000 m ud ad Mysundevvej og 2 Kompr. omkring Bomhuset. Derefter inddrog 7. Brigade, der havde lidt meget under Kulden — 8 Md. af 11. R. frøs ihjel — sine Forposter og afmarcherede til Flensborg ca. Kl. 1 Form.

Kaptajn Magius' Adjutant red med Meldingen til Regimentschefen, som var paa Søndertorv, hvor I. Bataillon stod som Forpostreserve. Regimentschefen synes at have taget Sagen med Ro og sendte blot Adjutanten videre til Hovedkvarteret. En af Kompagnicheferne, Kaptajn Staggemeier, saa, at Adjutanten tog fejl af Vejen, og fik saa Regimentschefens Tilladelse til selv at gaa med Meldingen.

I Hovedkvarteret traf Kaptajn Staggemeier Oberst Kauffmann og Oberst Neergaard. Da han afleverede Meldingen, som bekræftedes af Adjutanten, der imedens var indtruffet, for Oberst Kauffmann „bleg og dirrende“ op med et: „Det er Løgn!“ I denne Bemærkning kunde han i høj Grad have Ret; thi at Fjenden pr. Jernbane skulde sende Tropper — og store Styrker kunde der umuligt være Tale om — helt op til vore Kantonnementer, var dog for usandsynligt. Oberst Kauffmann var imidlertid ogsaa saa træt, at hans Nerver var meget modtagelige for Indtryk. Havde han været rolig, havde han ved blot at aabne et Vindue kunnet kontrollere Meldingen; thi var Preusserne oppe i vor Forpostkæde, maatte der nu høres en voldsom Skydning. Men alt var fuld-

kommen stille. Det faldt ham ikke ind at lade Sagen undersøge; men han spurgte Oberst Neergaard, om man kunde stole paa de Officerer, fra hvem Meldingen stammede, hvortil Obersten erklærede, at han kendte dem som absolut paalidelige Mænd. Oberst Kauffmann tænkte saa paa, om det overhovedet var muligt for Fjenden at benytte Jernbanen. Han havde, som tidligere omtalt, ingen Meddelelse faaet om Brosprængningen ved Holm, men han havde dog selv hørt Detonationerne derfra om Morgenens. At Jernbaneskinneerne foran Danevirke var taget op paa en længere Strækning, glemte han. Han baade troede og troede ikke paa Historien om Jernbanetoget ved Skovkro, og hans Uro øgedes, da der netop nu igen kom Efterretning om, at Fjenden var ved Lyksborg. Heldigt var det imidlertid, at Oberst Neergaard var til Stede, saaledes at han nu sammen med ham kunde diskutere Sagen i et Sideværelse.

Her synes de to Officerer at være blevne paa det rene med, at Meldingen om Jernbanetoget var falsk. Men hvis Rygtet fik fat i den, var den egnet til at udbrede Panik i Flensborg ligesom i 1848, og dette maatte for enhver Pris undgaas. Hertil kom, at Oberst Kauffmann forud var meget stemt for at fremskyde Opbruddet og Afmarchen mod Dybbøl. — Resultatet blev, at han gav Ordre til at blæse Generalmarch i Gaderne, hvilket da skete ca. Kl. 1½ Form.

Slet saa rolig, som han senere har villet give det Udseende af, har Oberst Kauffmann dog næppe været. Ellers havde han forhindret den panikprægede Stemning inden for Staben, der gav sig Udtryk i, at en af dens Officerer for op til Adjutanten ved 9. R. og raabte: „Skynd Dig op. Der blæses Alarm. Preusserne har omgaaet os. De er i Marieskoven!“

Alarmeringen, som efterfulgtes af en Befaling til 2. og 4. Division, blev den fjerde Ordre om Opbrud, den tredje Kontraordre, som blev givet fra Hovedkvarteret i Løbet af 7 Timer. Men den sidste Ordre var utvivlsomt den heldigste; den ophævede den skæbnesvangre Beslutning om at samle Hæren til Kamp ved Flensborg, og selv om den afbrød Hvilen for 3. Divisions Afdelinger i Flensborg et Par Timer tidligere, end forud bestemt, befriede den til Gengæld de andre fra fortsat Bivuakering, som i den kolde Vinternat og i Snevejr sikkert var mere ødelæggende end en March.

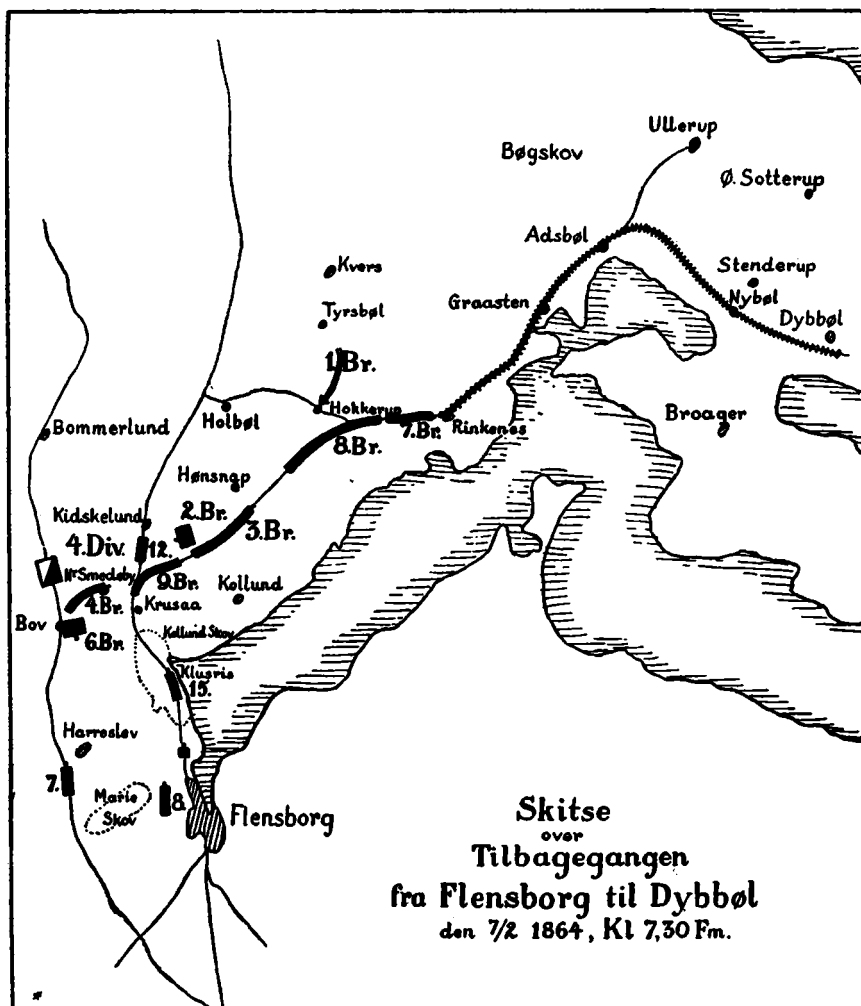
Tilbageetogets Afslutning.

Da 11. R. var blevet afløst, marcherede det gennem Flensborg, vistnok til N. Smedeby, hvor det fik et Par Timers Hvile, inden det ved Krusaa satte sig i Têten af 3. Divisions Marchkolonne. Iøvrigt blev Klokken 3, inden Divisionens Afmarch fra Flensborg begyndte. Af 1. R., der skulde være forrest, var kun samlet et Halvthundrede Mand, Resten gik, som de bedst kunde ved Siden af Divisionens Kolonne, og først paa en Kollegas alvorlige Tilhold gjorde Oberstløjtnant Beck sig undervejs Anstrelgelser for at faa sine Folk paa Plads. Efter 7. Brigade fulgte 8., derefter 3. Brigade, som passerede Flensborg Kl. 4½, og endelig 9. Brigade, saaledes at hele Kolonnen havde forladt Byen Kl. 6 Form. Marchen gik til at begynde med meget langsomt, navnlig fordi det kneb at faa Artilleriet med. 12. Bt. maatte endda paa Bakken ved Krusaa efterlade en Kanon, som saa Mandskab af 8. R. senere tog med sig. Det bageste Regiment, 21., standsede ved Sydkanten af Skoven ved Klusris for eventuelt at optage Infanterireserven.

Hovedkvarteret forlod Flensborg Kl. 3½ Form.

2. Division modtog Oberst Kauffmann's Befaling Kl. 2 Form. og afmarcherede derpaa til Bov. Da 3. Division havde passeret Krusaa, sluttede 12. R. fra Kiskelund op bag denne, derefter fulgte over N. Smedeby 4. Brigade, Divisionsrytteriet og endelig 6. Brigade, som havde holdt Bov besat for at optage 4. Division.

Da der ikke var givet nogen Bestemmelse for Marchordenen paa Oksevej indtil Bov, blev paa denne Strækning Afdelinger af 4. Division blandet med 2. Divisions. Iøvrigt maatte 4. Division vente længe ved Bov, da 7. R. fra Hanved kom langt bagefter og først naaede Byen Kl. 11 Form. Divisionen fortsatte derefter ad Oksevejen mod N.

Ved *Infanterireserven*, hvortil var afgivet 8. Bt., rykkede 15. R., der havde søgt Ly i Nordkanten af Flensborg, Kl. 5 Form. ud til Besættelse af Bakkerne N. f. Byen. Det stod her til Kl. 7 og marcherede saa bag 21. R. til Krusaa, N. f. hvilken 8. Bt. gik i Stilling. Inden Bagspidsen endnu havde naaet Skoven ved Klusris, maatte den beskyde preussiske Ulaner, som ca. Kl. 8½ kom frem fra Flensborg. Ulanerne forsøgte at angribe med en større Patrouille, men blev jaget bort af nogle af vore Dragoner, som kom til.

Chefen for *Infanterireserven* havde efter ihærdige Anstrelgelser Kl. 6 faaet Forbindelse med 8. R. Dette, der var ganske ukendt med Situationen, havde, da det opdagede, at der ingen Tropper stod S. f. Flensborg, sendt et Par Kompagnier frem som Forposter. Disse naaede dog at komme tilbage, inden det preussiske Rytteri viste sig, hvorefter Regimentet i Henhold til *Infanterireservens* Ordre afmarcherede mod N. Men 15. R. havde maattet vente paa det ved Krusaa, og først Kl. 10¾ havde *Infanterireserven* passeret denne, hvorefter Broen blev afbrudt.

Om nogen Forfølgning fra det preussiske Rytteris Side — det talte dog 3 Eskadroner — var der ikke Tale.

Til 2. *Brigades* Stabskvarter i Kollund var om Natten kommen en Artillerist, som fortalte nogle haarrejsende Historier om, hvorledes hans Batteri paa Vejen N. f. Byen var blevet angrebet af fjendtligt Rytteri, som havde hugget hele Besætningen ned — han var den eneste, som var undsluppen. Det gik naturligvis snart op for Gen. Vogt, at Manden talte i Vildelse; men det gik ham, som det var gaaet Oberst Kauffmann ved Meldingen om Jernbanetoget, han kunde ikke frigøre sig for Tanken om, at der dog maaske kunde være noget rigtigt i Artilleristens Fortælling, til Trods for at Hæren endnu stod om Flensborg, og man ikke havde hørt det mindste til nogen Kamp om Natten. Han sendte derfor et Kompagni frem over Krusaa — det fandt, da det i Fægtningsformation rykkede gennem Skoven, kun det derværende Forpostkompagni fredeligt hvilende i en Gaard. Ikke alene Kompagniet, men hele Brigaden blev alarmeret Kl. 3½ Form. og rykkede, sikret af en Eskadron, frem til Bakkerne N. f. Krusaa, hvor det ifølge Befalingen skulde være Kl. 6.

1. *Brigade* modtog Kl. 7½ Form. Ordre til at gaa til Bakkepartiet ved Hønsnap sammen med 2. Bt. og 6./4. DR. Brigaden

tog, formeret i Kompagnikolonner, Stilling N. f. Chausseen og udsendte Rytterpatrouiller til Holbøl. 2. Brigade gik Kl. 12 $\frac{3}{4}$ tilbage til denne Stilling og besatte Terrainet S. f. Chausseen ned til Fjorden.

Paa Grund af Sneen, som ved den stærke Færdsel var blevet til Is, var Sønderborg Chausseen endnu glattere end Chausseen til Flensborg den 6. Marchen var derfor vanskelig, navnlig for Artilleriet, hvis Heste styrtede hvert Øjeblik. Det hjalp ikke, at 1. Divisions Ingeniørkompagni begyndte at anlægge en Kolonnevej ved Siden af Chausseen; thi ingen havde Mod til at vove sig ud paa den. Bedre var det, da de i Stedet for at indrette Kolonnevej kastede Jord ind paa Vejbanen.

Allerede ved Rinkenæs indhentes Trainkolonnen, som kun bevægede sig med en Hastighed af 1—1 $\frac{1}{2}$ km i Timen, og som derfor nu kom til at sinke Troppernes March overordentlig.

Det var ingenlunde nogen let Opgave for Oberst Kauffmann — særlig som Forholdene var blevet — at føre en Marchkolonne, der for Trainets Vedkommende, efter at 2. Divisions Train fra Kvers var stødt til ved Graasten, formentlig var ca. 15 km lang og for Troppekolonnen, inkl. 1. Division, 18 km (se Skitsen S. 332). Kl. 7 $\frac{1}{2}$ Form., da 3. Divisions Tête naaede Rinkenæs, var altsaa Têten af Trainet ved Dybbøl, medens Infanterireserven endnu stod S. f. Krusaa. Man kunde forudse, at Trainet nu vilde sinke Marchen saaledes, at dennes Gennemførelse vilde tage meget længere Tid, end forudsat. Det maatte derfor ligge nær at gøre et Forsøg paa at ophæve Ulempen derved.

Selv om Fjenden forfulgte — nogen Føling med ham var der stadig ikke gjort nogetsomhelst Forsøg paa at opnaa — kunde det dog ikke være nødvendigt at føre hele Hæren tilbage til Dybbøl—Als endnu samme Dag. Det maatte være tilstrækkeligt at marchere til Egnen foran Dybbølstillingen, hvor der fandtes gode Indkvarteringsforhold i Byerne om Ullerup—Ø. Sottrup, Stenderup—Dybbøl og i den nordlige Del af Broager, medens Arriergarden, hvis det viste sig, at ingen Forfølgning fandt Sted, kunde være bleven ved Graasten—Adsbøl (se Skitsen). Med andre Ord, Kolonnen burde deles, ved at en Del gik ad Vejen over Adsbøl mod Ullerup, en Del standsede om Nybøl—Dybbøl—Broager, medens Resten og Trainet fortsatte ad Chausseen. Herved

vilde Marchen forkortes med en halv Snes km eller mere, en Beparelse, som var i allerhøjeste Grad paakrævet under Hensyn til Troppernes Udmattelse og Marchens Vanskelighed iøvrigt. Tvang Fjenden til Kamp, var endelig Betingelserne for at optage en saadan bedre, naar Hæren var fordelt i Bredden end samlet i een lang Marchkolonne, og Retraiten til Dybbølstillingen tæt bagved vilde altid være sikker.

Noget Raisonnement af den Art opstillede Oberst Kauffmann dog ikke. Han traf overhovedet ingen Bestemmelser for Marchen ud over Ordre til Arrieregarden. Angaaende Afholdelse af Hvil fastsattes intet, og, ligesom under Marchen til Flensborg, ordnede Divisionerne dette Spørgsmaal, som det passede dem. Saaledes holdt 2. Division og 3. Brigade 1 Times Hvil ved Rinkenæs, Infanterireserven og 3. Division 2 Timer — fra Kl. 12—2 — ved Graasten, 9. Brigade endda til Kl. 8 Eftm i den Tro, at den skulde forblive dør og i Adsbøl for Natten.

I Løbet af Formiddagen naaede III., preussiske, Korps (Gardedivisionen) Flensborg, men indskrænkede sig til — ved Totiden — at udstille Forposter i Linien Kollund—Kiskelund. Fra Arrieregardens Stilling ved Hønsnap saa man mindre Styrker rykke til disse Byer og fik ogsaa Indtryk af, at de gik i Kvarter. En Melding lod dog befrygte, at Fjenden desuden sendte Fodfolk videre mod N. og maaske mod Holbøl, hvorfor Gen. Vogt, som havde taget Kommandoen over begge Brigader, sendte en Bataillon til Hokkerup. Ca. Kl. 4 fik han Ordre fra Oberst Kauffmann til at føre Arrieregaden tilbage. Det var da konstateret, at ingen Fare truede fra Holbøl, og at Fjenden overhovedet ikke forfulgte, end ikke med saa meget som en Rytterpatrouille; men ikke desto mindre foregik Arrieregardens Tilbagegang i Fægtningsformation over Markerne, idet Kompagnierne skiftevis tog Stilling bag Hegnene. Trætheden var dog for stor til, at Tropperne ret længe kunde bevæge sig paa den Maade. Ved Rinkenæs standsedes $\frac{1}{2}$ Time, og derefter fortsattes Marchen ad Chausseen med sædvanlige Marchsikringsdele.

I Hærens lange Kolonne blev Marchen stedse vanskeligere, mange faldt af og maatte køres, og i det foranværende Train saavel som ved Artilleriet opstod idelige Standsninger. Navnlig da det blev mørkt, forsøgte sydslesvigske Ægtskuske at dreje om ad

Sideveje for at køre hjem — nogle vendte endog ligefrem om, hvilket der dog blev sat en Stopper for. For at komme frem gik nogle Afdelinger ind over Markerne, medens mange søgte ind mellem og ved Siden af Trainet, hvorved Marchordenen naturligvis blev brudt, og da Gaden i Sønderborg blev spærret ved et Sammenstød af nogle Vogne, standsedes Resten af Trainet timevis ved Dybbøl, hvad yderligere tvang til Opløsning af Afdelingernes Marchkolonner. Men trods alt holdt Folkene godt sammen, og uanset Træthed og Besværlighed med at komme frem hørtes intet bittert Ord, ingen Klage. Mange havde ikke faaet Forplejning med paa Marchen, hvorfor det ganske naturligt blev almindeligt at forsyne sig fra de Proviantvogne, særlig Brødvogne, man kom forbi undervejs. Hyppigere og hyppigere indtraf Tilfælde af Hallucinationer. Oberst Kauffmann hørte om Eftermiddagen enkelte Kanonskud, hidrørende fra et preussisk Batteri ved Lyksborg, som skød efter nogle Skibe paa Flensborg Fjord. Han troede, at Skuddene kom fra Hønsnap, og at han gøs ved Tanken paa, hvad Følgen af et fjendtligt Angreb kunde blive, kan ikke undre. Ved Arrieregarden selv havde man et bestemt Indtryk af, at Mandskabet ikke vilde være i Stand til at yde nogen virkelig Modstand under en Kamp.

Fra Rinkenæs havde Oberst Kauffmann sendt Kaptajn Rosen og Major Stjernholm til Sønderborg for at anvise Afdelingerne Kvarterer paa Als. 1. Division fik Ordre til at besætte Dybbølstillingen og udstille Forposter foran denne; den indtraf der tidligt om Morgenen den 8. Af Hærens øvrige Afdelinger, der om Eftermiddagen og Aftenen naaede Sønderborg, kom de færreste længere; Kræfterne var udtømte, Mandskabet kunde simpelthen ikke mere.

Under Tilbagetoget var 10 Md. døde (vistnok alle frosne ihjel Natten til den 7.), og 48 Md. var efterladt som ikke transportable syge paa Lazaretterne i Slesvig og Flensborg. Under selve Marcherne var det naturligvis ikke lykkedes at faa alle med. Mange af dem, som blev ladet tilbage, fandt dog senere Udvej til atter at slutte sig til Hæren, saaledes at de, der faldt i Fjendens Hænder, kun beløb sig til 120 Md., i Hovedsagen vistnok Folk, der havde været afgivet til det Train, som ikke kunde følge med under Marchen til Flensborg, og i alle Tilfælde et i Virkeligheden forbavsende lille Antal. Derimod benyttede ikke mindre end 178

Md. sig af Lejligheden til at desertere. De var selvfølgelig alle Sydslesvigere, fra 10. og 12. R. og fra de Regimenter, hvortil disse under Mobiliseringen havde afgivet Mandskab, nemlig 15. og 21. R., samt navnlig fra 17. R., som havde faaet Mandskab fra 13. R.

Marchtabet var saaledes ialt 351 Md. Lægges hertil Tabene ved 7. og 8. Brigades Kampe den 6., 877 Md., bliver det samlede Tab under Tilbagegangen 1228 Md.

Største Delen af de Køretøjer, som havde maattet efterlades under Marchen den 7., indsamledes næste Dag og transporteredes til Als.

Tilbageetoget var endt. Hvorledes det var ledet, karakteriseres ved følgende Udtalelse, som en af Hærens Generalstabskapitajner fremsatte kort efter Krigen:

„— Hæren bragtes i en Udmattelsestilstand, der kun ved de forskjellige Commanderendes utrættelige Virksomhed holdtes lidt, om end kun meget lidt, fjernet fra Opløsning. — Det klinger forunderligt, at Løsningen af den Opgave uden forudgaaende Kamp i Dannevirkestillingen og ved en saa betydningsløs Forfølgning som den, der her fandt Sted, at føre en Armée fra Stillingen til Sønderborg, skulde kunne medføre en saadan Tilstand som den, vor Armée befandt sig i ved Ankomsten til Als, naar Dispositionerne var truffne med Omsigt og Dygtighed —.“

Forsvaret af Danevirke var blevet en Skuffelse. Burde Krigsminister, General Thestrup, i Stedet for at styrke Tilliden til Danevirke, ikke have afvist Tanken om et Forsvar af Grænsen? Havde det ikke været at foretrække blot at bevogte denne med Rytteri, støttet af en Avantgarde S. f. Flensborg og først optage den egentlige Kamp i Flankestillingerne, Dybbøl og Fredericia?

Militært set kunde denne sidste Løsning maaske være den ønskeligste; men dog er det tvivlsomt, om vi kunde undlade direkte ved Grænsen at modsætte os Fjendens Besættelse af Slesvig; thi Forsvarets Maal over for den overlegne Modstander var at vise Alvoren i vor Villie til Kamp for hver Fodsbred af vort Land,

i Forvisningen om, at kun den er fortabt, som opgiver sig selv. Først i anden Omgang kom Muligheden for ved et langvarigt Forsvar af Flankestillingerne at gøre Sejren dyrekøbt for Fjenden og vinde Tid til Intervention fra anden Side. Man kan ikke afvise det berettigede, og det naturlige, i at møde Fjenden ved Grænsen, selv om dette ikke var i absolut Overensstemmelse med de rent militære, rent strategiske Fordringer. Rigtigheden af at befæste og i 1864 at forsvare Danevirkestillingen kan derfor ikke forkastes.

At Resultatet ikke blev bedre, var ikke, fordi Hæren ikke duede. Den havde store Mangler, navnlig som Følge af dels den forsømte Uddannelse af de højere Førere og Generalstaben, dels at Regering og Rigsraad ikke i rette Tid bevilgede det fornødne, da Hæren skulde sættes paa Krigsfod; men i de Kampe, der fandt Sted, havde Afdelingerne vist en saa betydelig Modstandsevne, at Fjenden opgav en Gentagelse af sit Angreb paa Mysunde og optraadte meget forsigtigt foran Centrum. — Ej heller var det af væsentlig Betydning for den Opgave, der skulde løses, at Danevirkestillingens Befæstning ikke var fuldendt, ligesom de daarlige Indkvarteringsforhold ikke behøvede at faa den Indflydelse, som skete.

I Virkeligheden var Betingelserne for Danevirkestillingens Forsvar blevet bedre, end man kunde vente. Det var et Held for os, at Fjenden ikke straks mødte med saa store Styrker, at han kunde udføre den dobbelte Omfatning af Stillingen, som General Moltke havde villet, og hvorved vor Modstand vilde være blevet ophævet, og Hæren maaske bragt i en vanskelig Situation. Ogsaa Frostvejret, hvor farligt det end var for Centrum, blev os trods alt en Hjælper. Det skæbnesvangre Uheld var, at Overkommandoen ikke fik Kendskab til Mulighederne for Sliens Forsvar, og at vi ikke blev blot een Dag længere i Stillingen. Hvis dette var sket, vilde efter alt at dømme Preussernes Angreb ved Slien være blevet afvist — for anden Gang. Havde vi saa yderligere, som vi burde, bidt kraftigt fra os foran Centrum, da havde Grænseforsvaret — i Modsætning til, hvad Tilfældet blev — ikke alene vist sin Berettigelse, men vi vilde have opnaaet alt, hvad det kunde byde os: at vise saavel vor Villie som ogsaa vor Evne til at forsvare vort Land.

Hærens ordre de bataille samt Dislokationen den 1. Februar 1864.

Overkommandoen. (Slesvig).

Generalløjtnant *C. J. de Meza*.

Oberst *H. A. T. Kauffmann*, Stabschef.

Arméens Artillerikommando: Generalløjtnant *M. Lüttichau*.

Arméens Ingeniørkommando: Oberstløjtnant *J. C. F. Dreyer*.

Trainkommando: Ritmester *W. Haffner*. (Slesvig, m. Detachem. i Aabenraa).

Korpsintendant: Generalkrigskommissær *U. C. v. Schmidten*.

Korpsauditør: Overauditør *N. Tvede*.

Korpsstabslæge: Overlæge *J. Rørbye*.

Korpsstabsdyrlæge: Stabsdyrlæge *C. L. Friis*.

Krigstelegraf og Arméens Topografer (Telegrafstat.: Frederiksstad, Hol-
lingsted, Okslev, Slesvig, Mysunde, Kappel).

Ordonnanskorps (Slesvig, delvis under Organisation i Aabenraa).

1. Division: Generalløjtn. *G. D. Gerlach*. (Brodersby).

1. Brigade: Oberst *G. H. Lassen*. (S. Brarup (fra 3/2 Ravnkjær)).

2. Regiment: Oberstltn. *C. W. L. Dreyer* (2 Kompr.: Ketelsby—Lindaa
—Gundeby, 6 Kompr.: Grimsnæs—Sandbæk—Kappel—Grødes-
by—Egenæs, Maesholm).

22. Regiment: Oberstltn. *I. A. F. Falkenskjold* (Christianslyst—Stenfelt—
Faartoft—Borne—Notfelt—Bredbøl—S. og N. Brarup m. m.
Alarmplads: Løjt).

2. Brigade: Generalmajor *C. A. Vogt*. (Brodersby).

3. Regiment: Major *H. W. Mathiesen*. (I. B. Brodersby, II. B. Hestoft,
Goltoft og Brohovedet ved Mysunde).

18. Regiment: Oberstltn. *F. G. H. Hirsch*. (I. B. Mysunde, II. B. Fysing).

3. Brigade: Oberst *J. A. P. F. Wørishøffer*. (Vedelsvang. Alarmplads: Tri-
angel).

16. Regiment: Major *C. Wolle*. (Tolkskovgd.—Tvede—Tolk—Ravnholt
—Snarup m. m.).

17. Regiment: Oberst *A. Bernstorff*. (Farensted Gd.—Stolk—Isted—Klapholt—Popholt—Ølsby m. m.).
- II./4. Dragonregiment: Major *C. A. F. Lillienskjold*. (fra 2/2 Geel—Goltoft—Hestoft, 1 Esk. Ordonnanstj. langs Slien).
- Artillerikommando: Major *P. E. Glahn*.
2. Batteri (4 Pd.s riflet) (Kius—Ulnæs).
10. Batteri (12 Pd.s K. K.) (Thorsted—Skolderup).
13. Batteri (24 Pd.s G. K.), afgivet fra Reserveartilleriet (Kappel—Grimsnæs—Gødesby—Ketelsby).
- Ingeniørkommando: Major *C. T. Jørgensen*.
5. Ingeniørkompagni (Mysunde og Kappel).
- Hovedmagasin med Proviantkolonne og Kvægpark (Flensborg og Harreslev)*).
- Brigademagasiner [1.) S. Brarup (fra 2/2 Aaneby), 2.) fra 2/2 Tolck, 3.) fra 2/2 St. Solt].
- 1 Ambulance.
- Feltlazaret (100 Senge) (S. Brarup og Kappel).
- Vognpark**) (den 3/2 ca. 60 Vogne, den 4/2 ca. 300 Vogne. Parkplads: Vedelsvang).

2. Division: Generalmajor *P. H. C. du Plat*. (Hysby).
4. Brigade: Generalmajor *E. H. C. Wilster*. (Frederiksstad).
4. Regiment: Oberst *T. C. Faaborg*. (Frederiksstad, Koldenbüttel, Drage, Ejdersted, Süderstapel).
6. Regiment: Major *G. W. Caroc*. (Hollingsted, Bünge, Svabsted, Husum).
- Afgivet til Brigaden:
- 6./GHR. (Hollingsted).
7. Batteri (4 Pd.s riflet) (Hollingsted og Seeth).
5. Brigade: Oberst *J. W. A. Harbou*. (Hysby).
7. Regiment: Oberstlttn. *L. H. L. Muus*. (Ellingsted—Morgenstern—Kurborg).
12. Regiment: Oberst *F. L. A. Hein*. (Skovby).
6. Brigade: Oberst *O. C. S. A. Bülow*. (Røddekro).
5. Regiment: Major *A. C. J. Myhre*. (Hysby).
10. Regiment: Oberst *F. C. Lange*. (L. Danevirke).

- *) Divisionernes Hovedmagasiner i Flensborg blev den 31/1 for en Del indladet i Skibe, og Kvægparkerne samlede i Rinkenæs og Adsbøl. — Den 1/2 udleveredes til hele Hæren 1 Reserveportion, som Afdelingerne medførte paa udskrevne Vogne.
- **) Til Formering af Hærens 4 Vognparker var den 25/1 tilsagt 1550 Vogne, og desuden antoges ca. 200 Ægtvogne. Den 1/2 blev givet Ordre til en Forøgelse af Antallet af Vogne samt til en Vognpark ved Flensborg og en ved Harreslev (ved Flensborg). Hvor mange Vogne der ialt mødte inden Tilbageetoget fra Danevirke, vides ikke.
2. Brigade og 2. Division havde Ordre til ved deres Tilbagegang fra Grænsen at medføre Vogne, udskrevne i deres Kantonnementer; men det lykkedes formentlig kun i ringe Grad.

I./Gardehusarregiment: Ritmester *D. W. Hegermann-Lindencrone*. (Skovby—Ellingsted (6. Eskadron afgivet til 4. Brigade)).

Artillerikommando: Major *W. E. Schøning*.

7. Batteri — afgivet til 4. Brigade.

9. Batteri (12 Pd.s K. K.). (Hysby).

Ingeniørkommando: Kaptajn *N. A. Brummer*.

1. Ingeniørkompagni. (Frederiksstad).

Hovedmagasin (fra 3/2 med Proviantkolonne (ca. 30 Vogne uden Bespænding) og Kvægpark. (Flensborg).

Brigademagasiner [4.) Svabsted, 5.) Ellingsted, 6.) Ellingsted].

2 Ambulancer (Husum og Hysby).

2 Feltlazaretter (Husum og Slesvig).

Vognpark (Antal Vogne?) (Parkplads: Jægerkro, 3/2 Dækkekro).

3. Division: Generalmajor *P. F. Steinmann*. (Frederiksberg).

7. Brigade: Oberst *C. F. M. Müller*. (Slesvig).

1. Regiment: Oberstløjtn. *H. C. J. Beck*. (Gottorp).

11. Regiment: Major *J. M. F. F. Rist*. (Lollfus).

8. Brigade: Oberst *P. U. Scharffenberg*. (Frederiksberg).

2. Regiment: Oberstløjtn. *H. C. G. Tersling*. (Lollfus).

20. Regiment: Oberstløjtn. *J. G. Scholten*. (Bustrup).

9. Brigade: Oberst *W. Neergaard*.

19. Regiment: Oberstløjtn. *L. N. Færch*. (Baraklejren (St. Danevirke)).

21. Regiment: Oberstløjtn. *G. J. W. Nielsen*. (Frederiksberg).

I./4. Dragonregiment: Major *A. W. Gerlach*. (Gottorp).

Artillerikommando: Major *I. C. Just*.

11. Batteri (4. Pd.s riflet). (Gottorp).

12. Batteri (12 Pd.s K. K.). (Gottorp).

Ingeniørkommando: Kaptajn *W. O. W. Lehmann*.

2. Ingeniørkompagni. (Bustrup).

Hovedmagasin (fra 4/2 med Proviantkolonne (ca. 30 Vogne uden Bespænding) og Kvægpark). (Flensborg).

Brigademagasiner [7.) Slesvig, 8.) Slesvig, 9.) Hühnerhäuser].

2 Ambulancer (Slesvig).

3 Feltlazaretter (Slesvig).

Vognpark (fra 4/2 ca. 250 Vogne). (Thiergarten).

4. Division: Generalløjtnant *C. D. Hegermann-Lindencrone*.

1. Kavaleribrigade: Generalmajor *J. J. Hommens*.

3. Dragonregiment: Major *F. L. Brock*. (Trainstalden paa Hesterbjerg).

5. Dragonregiment: Oberstløjtn. *N. S. Brock*. (Bollingsted—Langsted—Eggebæk m. m.).

2. Kavaleribrigade: Oberst *H. L. Scharffenberg* (fra 3/2).

6. Dragonregiment: Oberstløjtn. *F. C. A. Bauditz*. (Falkenberg—Lyrskov—Arnholt—Gammellund m. m.).

5. Batteri (12 Pd.s G. K.). (Flensborg, 2/2 Ny Bjerent—Nyby, 4/2 Arnholt—Friedrichsau).

Hovedmagasin med Proviantkolonne (fra 3/2) og Kvægpark. (Flensborg).
Brigademagasiner [1.) S. Smedeby, 2.) Bollingsted].

Feltlazaret. (Flensborg).

Vognpark (ca. 200 Vogne). (Parkplads ved Bollingsted og Gammellund).

Infanterireserven: Generalmajor *F. W. C. Caroc* (fra 3/2).

8. Regiment: Oberst *M. O. B. Huseberg*. (Altstadt).

15. Regiment: Oberstløjtn. *A. F. Zepelin*. (Altstadt.)

Brigademagasin (Ø. Stolk).

2 Ambulancer.

Arméens Artilleri: Generalløjtnant *M. Lüttichau*.

Reserveartilleriet: Oberstløjtn. *C. U. E. Haathausen*.

1. Batteri (4 Pd.s riflet). (Kalleby—Fysing).

3. Batteri (4 Pd.s riflet). (3/2 Flensborg, 4/2 Slesvig).

6. Batteri (12 Pd.s K. K.). (St. Jürgen—Klensby—Moldened).

8. Batteri (4 Pd.s riflet), umiddelbart under Overkommandoen. (St. Danevirke).

13. Batteri, afgivet til 1. Division.

Artillerikommandoen i Danevirkestillingen: Oberst *J. Vahl*.

1. Fæstningskompagni (Hytterne ved XVIII—XVI).

3. Fæstningskompagni (Hytterne ved XI—VII, Frederiksberg—Holm—Bustrup).

5. Fæstningskompagni (Frederiksstad—Hollingsted—Süderstapel—Husum).

6. Fæstningskompagni (Mysunde—Brodersby—Fysing—Goltoft).

Danevirkestillingens Artilleripark*): Kaptajn *E. E. S. Thestrup*. (Hesterbjerg).

Feltparken (med ca. 45 Skud pr. Kanon og 20 Patroner pr. Infanterist). (Königswille, en Afdeling i Flensborg).

Artilleridepotet paa Als.

Desuden var underlagt Arméens Artilleri:

4. Batteri (12 Pd.s riflet) af Reserveartilleriet — under Mobilisering paa Als.

Artillerikommandoen i Dybbølstillingen med 4. Fæstningskompagni.

og under Kommandanten i Fredericia: 2. Fæstningskompagni.

Ingeniørkommandoen ved den aktive Armée: Oberstltn.

J. C. F. Dreyer.

3. Ingeniørkompagni (St. og L. Danevirke).

*) Ialt havde i Stillingen 174 Skud pr. 84 Pd.s G. K. og 240 Skud for hver af de andre Piecer.

Mobilparken (mobile Værksteder og Transportmidler til 2000 Sæt Skanse- og 100 Sæt Tømrerværktøj).

Reserveparken paa Als (1000 Sæt Skanse- og 50 Sæt Tømrerværktøj).

I Fredericia:

4. Ingeniørkompagni.

Under Mobilisering paa Als:

3. Ingeniørkompagni (Brokompagniet).

Arméens Trainkommando: Ritmester *W. Haffner*.

Mobilt Hestedepot (Hagenbjerg).

Sygehedepot (Slesvig, 4/2 Flensborg).

Vognpark (Antal Vogne ?). (Flensborg og Harreslev).

Forplejningsinstitutioner.

Reservemagasiner: Sønderborg (Forplejning for 12,000 Md. i 1 Maaned) og Assens.

Feltbagerier: Als og Flensborg.

Furage- og Brændselsmagasin: Slesvig.

Afleverings- og Munderingsdepot (med Fodtøj): paa Gottorp og i Sønderborg.

Reservemunderingsdepot (Sønderborg).

Sanitetsinstitutioner.

Feltlazaretter: 2 i Slesvig, 2 i Flensborg.

Faste Lazaretter: Slesvig (2), Flensborg (2 samt Evakueringslazaret. Evakuationen foregik dels pr. Omnibus til Als, dels pr. Dampskib til Fyen og Sjælland), Sønderborg, Augustenborg, Christiansfeldt, Kolding og Fredericia.

Pladskommandantskaber

i Slesvig, Flensborg, Haderslev og Christiansfeldt.

Direkte under Krigsministeriet.

Under March til Hæren:

13. Regiment (I. B. Sønderborg, II. B. Assens).

II./Gardehusarregiment, afgik fra Kjøbenhavn den 3/2.

2. Dragonregiment: Fyen.

Espingolbatteriet, afgik fra Kjøbenhavn den 3/2.

Kommandoer af Forstærkningsmandskab.

I Kjøbenhavn:

Livgarden til Fods (Ordre til Afmarch til Hæren den 6/2, men Ordren tilbagekaldt).

14. Regiment (under Organisation, Kadrene til Dels anvendt ved Føringen af Forstærkningsmandskab under dettes Transport til Hæren).

Livgarden til Hest (med Depot for Tilridning af Heste ved Manegen).
Borgerlige Korps, i Kjøbenhavn og i Helsingør.

Depoter, Skoler m. m.

Reserveofficersskole i Kjøbenhavn.

Fodfolkets Eksercerskoler (2 Maaneders Rekrutskoler) i Kjøbenhavn,
paa Kronborg, i Odense og Nyborg (ialt ca. 6000 Md.).

Garnisonsbataillonen i Kjøbenhavn.

Kavaleriets Eksercerskoler og Depoter:

1. Kavaleribrigade — Hørsholm.
2. Kavaleribrigade — Næstved.
3. Kavaleribrigade (I./GHR. og 4. DR.) — Kjøbenhavn og Jægersborg.

Artillerikorpsset med Tøjetat — Kjøbenhavn.

Artilleriets Underofficersskole — Kjøbenhavn.

Artilleriregimenternes Depot — Kjøbenhavn.

Ingeniørkorpssets Depot — Kjøbenhavn.

Arméens Reservetraindepot og Trainkuskedepoter — Kjøbenhavn og Fredericia.

Remontekommission.

Faste Lazaretter.

Centraldepotet (Udrustning og Afsendelse af Mandskab m. m.).

Kommandanten i Fredericia.

Bornholms Milit.

over
INGENS CENTRUM
(Kort udleverede Korte)

Bilag II b

